

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπισή της»

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:
ΕΙΚΟΝΕΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ
ΕΓΚΛΕΙΣΤΩΝ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΠΑΡΘΕΝΙΑ ΠΑΛΟΥΚΗ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Δρ. ΙΩΑΝΝΑ ΤΣΙΓΚΑΝΟΥ (επιβλέπουσα καθηγήτρια)
ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΛΑΖΟΣ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΓΓΑΝΑΣ

ΑΘΗΝΑ
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	σελ. 1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	σελ. 4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 5
ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	σελ. 8
I. ΘΕΩΡΙΕΣ ΦΥΛΑΚΗΣ	σελ. 8
1) Ορισμός της φυλακής.....	σελ. 8
2) Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της φυλακής.....	σελ. 9
3) Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις.....	σελ. 16
3.1 Σκοπός της ποινής της φυλάκισης.....	σελ. 16
3.2 Ζητήματα διαβίωσης στο περιβάλλον της φυλακής.....	σελ. 22
4) Ψυχολογικές προσεγγίσεις	σελ. 33
5) Η φυλακή στην Ελλάδα.....	σελ. 44
II. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ	σελ. 47
1. Ορισμός οικονομικού εγκλήματος	σελ. 47
2. Το οικονομικό έγκλημα.....	σελ. 53
2.1 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.....	σελ. 53
2.2 Ερμηνευτικές προσεγγίσεις.....	σελ. 62
3. Ο οικονομικός εγκληματίας	σελ. 68
3.1 Κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά.....	σελ. 68

3.2 Ψυχολογικά χαρακτηριστικά.....	σελ. 72
4. Δεδομένα από την Ελλάδα	σελ. 75
III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	σελ. 82
1. Η ποιοτική κοινωνιολογική έρευνα.....	σελ. 82
2. Βιογραφική αφήγηση.....	σελ. 85
3. Παρούσα έρευνα.....	σελ. 92
 ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΑ	 σελ. 96
I. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ – Η ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ	 σελ. 96
1. Σύντομο ιστορικό.....	σελ. 96
2. Δομική περιγραφή.....	σελ. 97
2.1 Πρώτη Ενότητα: Αυτοπαρουσίαση του αφηγητή.....	σελ. 97
2.1.1 Σύνοψη Πρώτης Ενότητας.....	σελ. 108
2.2 Δεύτερη Ενότητα: Αδίκημα & Εγκλεισμός.....	σελ. 110
2.2.1 Σύνοψη Δεύτερης Ενότητας.....	σελ. 123
2.3 Τρίτη Ενότητα: Η ζωή έξω από την φυλακή.....	σελ. 126
2.3.1 Σύνοψη Τρίτης Ενότητας.....	σελ. 132
2.4 Τέταρτη Ενότητα: Κλείσιμο της αφήγησης.....	σελ. 134
2.4.1 Σύνοψη Τέταρτης Ενότητας.....	σελ. 138
3. Αναλυτική αφαίρεση.....	σελ. 140
3.1 Η ανασυγκρότηση της συνολικής βιογραφικής αφήγησης.....	σελ. 140
3.2 Η ανασυγκρότηση της βιογραφικής συγκρότησης.....	σελ. 143

3.3 Η ανασυγκρότηση του βιώματος της φυλακής.....	σελ. 147
II. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΔΥΟ ΑΚΟΜΑ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ	σελ. 154
1. Η αφήγηση του Νίκου.....	σελ. 154
1.1 Σύντομο ιστορικό.....	σελ. 154
1.2 Ανάλυση τμημάτων αφήγησης.....	σελ. 156
2. Η αφήγηση του Παναγιώτη.....	σελ. 181
2.1 Σύντομο ιστορικό.....	σελ. 181
2.2 Ανάλυση τμημάτων αφήγησης.....	σελ. 183
 ΜΕΡΟΣ Γ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	 σελ. 215
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	 σελ. 227
 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	 σελ. 237

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να μελετήσουμε το βίωμα της φυλακής των εγκλείστων για οικονομικά εγκλήματα οι οποίοι και βρίσκονται εντός φυλακής κατά την διάρκεια της έρευνας. Οι συμμετέχοντες ήταν τρεις τρόφιμοι του Γενικού Καταστήματος Κράτησης Δομοκού οι οποίοι και με δική τους πρωτοβουλία συμμετείχαν στην ερευνά παραχωρώντας μας ο κάθε ένας μια βιογραφική αφήγηση. Τα υποκείμενα της έρευνάς μας, παρουσιάζουν το αναμενόμενο από την σχετική βιβλιογραφία κοινωνικοοικονομικό προφίλ προ του εγκλεισμού τους: έχουν μια σχετικά καλή κοινωνική θέση, χαίρουν κοινωνικής αποδοχής, έχουν κάποια σταθερή και μάλλον επιτυχημένη επαγγελματική πορεία και διέπραξαν την εν λόγω εγκληματική ενέργεια εξαιτίας οικονομικών κινήτρων και εντός του ευρύτερου πλαισίου της εργασιακής τους δραστηριότητας. Ως αιτιολογία της εγκληματικής τους ενέργειας προβάλλουν κατά κύριο το ίδιο το εργασιακό κλίμα και περιβάλλον το οποίο τους «καθοδήγησε» ή άλλους πιο εξευγενισμένους από το απλό κέρδος λόγους. Χαρακτηριστικά αναφέρουν οι αφηγητές στο σύνολό τους ότι δεν ήταν οι μόνοι που επιτέλεσαν το εκάστοτε αδίκημα αλλά ήταν οι μόνοι που καταδικάστηκαν και αυτό πιθανότατα λόγω έλλειψης της απαραίτητης κάλυψης από υψηλότερα ιστάμενα πρόσωπα. Το γεγονός αυτό πλήττει το αξιοσέβαστο της καταδικαστικής τους απόφασης και δεν τους επιτρέπει να αντιληφθούν πλήρως τις αιτίες της. Το βίωμα της φυλακής είναι ιδιαίτερο και καθοριστικό και για αυτούς αλλά το αντιμετωπίζουν περισσότερο συνειδητά θα λέγαμε. Το βασικότερο ζήτημα το οποίο φαίνεται να προκύπτει για τους ίδιους είναι η διατήρηση της θετικής τους εικόνας, όπως αυτή είχε καλλιεργηθεί μέσα από την ζωή τους μέχρι σήμερα και η αποφυγή του στιγματισμού τους. Αυτό το επιτυγχάνουν αρνούμενοι το στίγμα του εγκληματία και περιγράφοντας τους εαυτούς περισσότερο ως παρεκκλίνοντες. Άλλες στρατηγικές που χρησιμοποιούν είναι η αποφυγή του συγχρωτισμού με τους συγκρατούμενους τους, η διαμόρφωση ενός προσωπικού καθημερινού προγράμματος συμπεριλαμβανομένης και της εργασιακής τους απασχόλησης εντός φυλακής, οι σκέψεις για την μελλοντική ζωή εκτός φυλακής, η συνειδητή αποφυγή του ιδρυματισμού και της υποκουλτούρας της φυλακής, η διατήρηση της επαφής τους με ανθρώπους εκτός φυλακής κ.α.

Λέξεις κλειδιά: Οικονομικό έγκλημα, οικονομικός εγκληματίας, στερητική της ελευθερίας ποινή, βίωμα φυλακής, ιδρυματισμός, αυτοεικόνα κρατουμένου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η στερεοτυπική εικόνα που υπάρχει για το εγκληματικό φαινόμενο και τους εγκληματίες θα μπορούσαμε να πούμε ότι περιορίζεται στο λεγόμενο συμβατικό έγκλημα¹ και οι δράστες αυτών προέρχονται κατά κύριο λόγο από κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Το έγκλημα όμως δεν περιορίζεται σε αυτή την στερεοτυπική αντίληψη που επικρατεί.

Το έγκλημα του λευκού κολάρου ή το οικονομικό έγκλημα περιλαμβάνει μια ολόκληρη κατηγορία εγκληματικών ενεργειών οι οποίες αν και είναι υπαρκτές, συχνές και με υψηλό κόστος τείνουν να παραβλέπονται, ακόμα και επίσημα, από τις όποιες αναφορές γίνονται στο έγκλημα. Τα τελευταία χρόνια και πιθανώς εξαιτίας των έντονων κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικών συγκυριών και της οικονομικής αλλά και κοινωνικής κρίσης που βιώνουμε, το ενδιαφέρον, τόσο το επίσημο όσο και αυτό της κοινωνίας, αρχίζει να επικεντρώνεται περισσότερο σε αυτή τη μορφή της εγκληματικότητας.

Έτσι παρατηρείται μια αύξηση των καταγγελιών, των κατηγοριών αλλά και των καταδικαστικών αποφάσεων αναφορικά με εγκλήματα διαπραττόμενα στο ευρύτερο πλαίσιο των επαγγελματικών δραστηριοτήτων των δραστών με στόχο το οικονομικό κέρδος και με τους δράστες αυτούς να προέρχονται από τις χαρακτηριζόμενες ως υψηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Κάτι τέτοιο είναι μια μάλλον καινούργια τάση αφού αυτού του είδους η εγκληματικότητα σπάνια γινόταν σημείο έστω αναφοράς στο παρελθόν. Το ερώτημα λοιπόν

¹ Με τον όρο συμβατικό έγκλημα αναφερόμαστε σε εκείνες τις εγκληματικές ενέργειες οι οποίες διαφοροποιούνται ξεκάθαρα από το οικονομικό έγκλημα. Γίνονται πιο εύκολα αντιληπτές από το ευρύ κοινό όπως κλοπές, ληστείες, εγκληματικές ενέργειες που ενέχουν σημαντικό βαθμό βίας, το λεγόμενο έγκλημα του δρόμου (street crime) κ.λπ.

που εγείρεται είναι το εξής: αν έχουν αρχίσει να τιμωρούνται με στερητικές της ελευθερίας ποινές άτομα με τόσο διαφορετικές κοινωνικές καταβολές και εμπειρίες, πως αναμένεται ότι θα αντιμετωπίσουν το τόσο ιδιαίτερο βίωμα της έκτισης μιας ποινής εντός κάποιου σωφρονιστικού καταστήματος και με ποιο τρόπο αυτό θα τους επηρεάσει; Η μεταφορά τους σε κάποιο σωφρονιστικό ίδρυμα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν μια σημαντική βιογραφική ρήξη² με την έννοια ενός γεγονότος που αποτελεί ρήγμα στην προσωπική ιστορία του ατόμου και υποχρεωτικά το οδηγεί σε μια σειρά από αναγκαίους επαναπροσδιορισμούς. Ποιοι θα μπορούσαν να είναι λοιπόν αυτοί οι επαναπροσδιορισμοί;

Θα προσπαθήσουμε λοιπόν με την χρήση της ποιοτικής ερευνητικής μεθόδου της βιογραφικής αφήγησης να προσεγγίσουμε το βίωμα της φυλακής μέσα από την ματιά των ίδιων των εγκλείστων. Θα διερευνήσουμε λοιπόν ποιές ομοιότητες και ποιές διαφορές φαίνεται να υπάρχουν μεταξύ της δικής τους εμπειρίας και αυτής των υπόλοιπων τροφίμων των φυλακών όπως παρουσιάζεται στην σχετική βιβλιογραφία, ποιές στρατηγικές αντιμετώπισης χρησιμοποιούν για να ανταπεξέλθουν σε αυτό το βίωμα και ποιές είναι οι επιπτώσεις που αυτό το τελευταίο έχει σε εκείνους.

Σε επίπεδο οργάνωσης της παρούσης μελέτης στο πρώτο μέρος θα αναφερθούμε στο θεωρητικό υπόβαθρο που υπάρχει σε επίπεδο βιβλιογραφίας τόσο για την φυλακή όσο και για το οικονομικό έγκλημα. Στόχο αποτελεί το να κάνουμε μια παρουσίαση όσων έχουν ειπωθεί κατά καιρούς προκειμένου να μπορέσουμε να προβούμε στην ανάλυση των βιογραφικών

² Williams J. Simon, «Chronic Illness as Biographical Disruption or Biographical Disruption as Chronic Illness? Reflections on a Core Concept», *Sociology of Health and Illness*, vol. 22, no.1, 2001, σ. 40-67.

αφηγήσεων που θα γίνει στο δεύτερο μέρος. Στο τρίτο και τελευταίο μέρος θα επιχειρήσουμε να συγκεντρώσουμε όσες συμπερασματικές ιδέες κρίνουμε ότι έχουν αποκρυσταλλωθεί μέσα από την παραπάνω ανάλυση, επιβεβαιώνοντας ή όχι ορισμένες από τις θεωρητικές προσεγγίσεις που θα έχουν ήδη παρουσιαστεί παραπάνω.

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Ι. ΘΕΩΡΙΕΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

Αρχίζοντας την θεωρητική προσέγγιση του ζητήματός το οποίο θα πραγματευτούμε στην παρούσα έρευνα θα επικεντρωθούμε στον έναν από τους δύο βασικούς πυλώνες του θέματός μας ο οποίος δεν είναι άλλος από το περιβάλλον της φυλακής.

Η στερητική της ελευθερίας ποινή είναι μια από τις πλέον γνωστές και μακροβιότερα αποδιδόμενες ποινές. Στην συνέχεια θα προσπαθήσουμε να ορίσουμε τον θεσμό αυτό της φυλακής μέσα από την ιστορική εξέλιξή του από την πρώτη του εμφάνιση έως σήμερα αλλά και να δούμε κάποιες από τις σημαντικότερες κοινωνιολογικό-ψυχολογικές προσεγγίσεις που έχουν γίνει κατά καιρούς για την λειτουργία του θεσμού και τις επιπτώσεις του στους ίδιους τους εγκλείστους. Τέλος θα αναφερθούμε στην ελληνική πραγματικότητα των σωφρονιστικών ιδρυμάτων.

1. Ορισμός της φυλακής

Ο Erving Goffman³, το 1968, στο βιβλίο του Τα Άσυλα, ορίζει ως άσυλο "...ένα(ς) τόπος διαμονής και εργασίας, όπου ένας μεγάλος αριθμός ατόμων που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, αποκομμένα από την ευρύτερη

³ Goffman Erving, *Άσυλα: Δοκίμια για την Κοινωνική Κατάσταση των Ασθενών του Ψυχιατρείου και Άλλων Τροφίμων* (μτφ. Κομνηνός Ξενοφών), Αθήνα, Ευρύτατος, 1994, σελ.19.

κοινότητα για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα, διάγουν μαζί μια έγκλειστη, τυπικά διευθυνόμενη, καθημερινότητα" Η φυλακή, μαζί με τα ψυχιατρεία, τα μοναστήρια, τους οίκους ευγηρίας, τυφλών κ.λπ. και τα πλοία αποτελούν ολοπαγή (total) ιδρύματα.

Σύμφωνα πάντα με τον E. Goffman η φυλακή σαν ένα από τα κατ' εξοχήν ολοπαγή ή ολοκληρωτικά ιδρύματα έχει κάποια συγκεκριμένα γενικά χαρακτηριστικά⁴. Καταρχήν ο κόσμος του κρατούμενου εμπεριέχεται στην ολότητα του ιδρύματος με περιορισμένη μάλιστα πρόσβαση στον έξω κόσμο, υπάρχει μια ιεραρχία στην εξουσία και τη δύναμη με το προσωπικό έναντι των τροφίμων να την έχει στα χέρια, το ίδρυμα είναι ένας οργανισμός με κανόνες προς υπακοή και ρόλους για όλους και ως τέτοιος έχει ορισμένους σκοπούς και στόχους, οι οποίοι προκειμένου να επιτευχθούν θα πρέπει οι δραστηριότητες μέσα σε αυτόν να οργανώνονται σύμφωνα με ένα ορθολογιστικό και απόλυτα σεβαστό πλάνο.

2. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού της φυλακής

Η φυλακή και η ποινή της φυλάκισης κατ' επέκταση με την μορφή που την γνωρίζουμε σήμερα είναι αποτέλεσμα των πολλών αλλαγών και μεταρρυθμίσεων οι οποίες έχουν γίνει στο σωφρονιστικό σύστημα σε παγκόσμια κλίμακα. Πρόκειται για την πλέον διαδεδομένη στις μέρες μας

⁴ Ο. π. Goffman ..., σελ. 23-31.

έκφραση της τιμωρητικής εξουσίας όπως αυτή πηγάζει από την εκάστοτε κεντρική εξουσία.

Η φυλάκιση ή στερητική της ελευθερίας ποινή χρησιμοποιείται σήμερα παγκοσμίως σε τέτοια έκταση, τηρουμένων βέβαια των αναλογιών στα ποινικά συστήματα των διαφόρων χωρών, ώστε η έννοια της ποινής να ταυτίζεται σε μεγάλο βαθμό με τη μορφή της φυλάκισης⁵. Αν λάβουμε δε υπόψη το γεγονός ότι η φυλάκιση εφαρμόζεται ως ποινή μόλις από τα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα⁶, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως αποτελεί μια σχετικά πρόσφατη χρονικά ποινική κύρωση.

Για μακρές περιόδους στην ιστορία των ανθρωπίνων κοινωνιών και των ποινικών συστημάτων κυριαρχούσαν οι θανατικές ποινές, οι σωματικές ποινές, η εκδίωξη των παραβατών του νόμου από την κοινότητα, η αποστολή τους σε παροικίες και άλλες τέτοιου είδους ποινές. Στόχος των ποινών αυτών ήταν κυρίως η ανταπόδοση του κακού που προξένησε ο δράστης με το έγκλημά του⁷. Πιο συγκεκριμένα κατά τους αρχαίους χρόνους η φυλάκιση χρησιμοποιείται μόνο ως υποκατάστατο της θανατικής και της σωματικής ποινής ή ως βοηθητικό μέσο της ποινικής διαδικασίας⁸. Αργότερα όταν πλέον οι κοινωνικές δομές μετασχηματίστηκαν με τέτοιο τρόπο οπότε και αναδείχθηκε κάποια κεντρική εξουσία μέσα από αυτές, άρχισε να επικρατεί η λογική της αναλογίας μεταξύ του εγκλήματος το οποίο διέπραξε ο δράστης και της ποινής η οποία του επιβάλλεται λαμβάνοντας έτσι την μορφή της

⁵ Ζαραφωνίτου Χριστίνα και Κουράκης Ε. Νέστωρ, *(Αν)ασφάλεια, Τιμωρητικότητα και Αντεγκληματική Πολιτική: Παρουσίαση και Πορίσματα Έρευνας*, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2009, σελ. 103.

⁶ Foucault Michel, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής* (μτφ. Μπέτζελος Τάσος), Αθήνα, Πλέθρον, 2011, σελ. 261.

⁷ Χαΐδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα: Ζητήματα Θεωρίας και Πρακτικής*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002, σελ. 28-31.

⁸ Λαμπροπούλου Έφη, *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης, 1994, σελ. 224.

αντεκδίκησης και για να ακολουθήσει στην συνέχεια η τακτική του συμβιβασμού μεταξύ του δράστη και του θύματος⁹. Σε αυτό το σημείο παρατηρείται μια πολύ σημαντική αλλαγή στις πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες, το δικαίωμα της αντεκδίκησης αφαιρείται από τον ιδιώτη και ασκείται πλέον μέσα από την κεντρική εξουσία. Συμπεραίνοντας, η εγκληματική ενέργεια θεωρείται πλέον ως προσβολή ολόκληρης της κοινωνίας και των θεσμών της και όχι αποκλειστικά του άμεσου θύματος¹⁰.

Ουσιαστικά έως τον 15^ο αιώνα σκοπός της ποινής ήταν η διατήρηση της κοινωνικής τάξης και ηρεμίας. Κατά τον 15^ο αιώνα η αλλαγή των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών με την παράλληλη ίδρυση μεγάλων αστικών κέντρων και με ένα ισχυρό ρεύμα συντηρητισμού να ορθώνεται, είχε σαν αποτέλεσμα την συχνότερη χρήση της θανατικής ποινής και της φυσικής τιμωρίας¹¹. Τον 16^ο αιώνα οπότε και η ανάγκη για περισσότερο εργατικό δυναμικό ήταν μεγάλη, παρατηρούμε ξανά μια μεταβολή στις αποδιδόμενες ποινές με την στερητική της ελευθερίας ποινή και την επιβολή εργασίας στους καταδίκους να εδραιώνεται. Χαρακτηρίζεται θα λέγαμε από έναν «ορθολογισμό και επιχειρηματικό πνεύμα»¹². Οι κρατούμενοι ουσιαστικά εργάζονται όπου απαιτείται ακόμα και για την εξερεύνηση και επάνδρωση του νέου κόσμου και των αποικιών¹³.

Οι ποινές αυτές κυριαρχούν ως μέσο αντίδρασης απέναντι στο έγκλημα έως και το 18^ο αιώνα. Κατά τα μέσα του 18ου αιώνα και με την επίδραση του ρεύματος του Διαφωτισμού, διαμορφώνονται οι πρώτες αντιδράσεις απέναντι

⁹ Το ίδιο.

¹⁰ Ο. π. Χάιδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ. 30.

¹¹ Ο. π. Λαμπροπούλου..., σελ. 225-227.

¹² Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Η Ποινική Καταστολή: Μεταξύ Παρελθόντος και Μέλλοντος*, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1985, σελ. 111.

¹³ Ο. π. Λαμπροπούλου..., σελ. 225-227.

στον απάνθρωπο χαρακτήρα του ποινικού συστήματος και των παραπάνω ποινικών κυρώσεων¹⁴, στο πλαίσιο ευρύτερων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών ανακατατάξεων¹⁵. Τονίζεται έτσι η ανάγκη για μια πιο ορθολογική και ανθρώπινη αντιμετώπιση των κρατουμένων. Αναφορικά με το έγκλημα την περί ου ο λόγος περίοδο αναγνωρίζεται αρχικά ότι αποτελεί ουσιαστικά βλάβη σε ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό, η έκταση της οποίας καθορίζει και τη βαρύτητα του εγκλήματος και αφετέρου ότι η ποινή πρέπει να είναι ανάλογη με τη βλάβη, ταχεία και δημόσια ενώ τέλος ότι η πρόληψη του εγκλήματος είναι πιο σημαντική από την καταστολή του¹⁶. Η έννοια της ποινής θα λέγαμε ότι επιφορτίζεται και με μια λειτουργία πρόληψης του εγκλήματος. Με τον εκφοβιστικό χαρακτήρα δηλαδή των ποινών, το άτομο αποφασίζει με βάση την λογική και φοβούμενο τις συνέπειες, να μην εγκληματήσει¹⁷. Επίσης, υποστηρίζεται η κατάργηση ποινών όπως η θανατική ποινή ή τα βασανιστήρια και η αντικατάστασή τους από τη στέρηση της ελευθερίας, ως πιο ορθολογικό και ανθρώπινο μέσο για την αντιμετώπιση του εγκλήματος αλλά και του δράστη¹⁸. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η φυλάκιση ως ποινή εφαρμόζεται προκειμένου να διασφαλίζονται κατά το δυνατό τα δικαιώματα του ανθρώπου στο πλαίσιο της ποινικής αντιμετώπισης του εγκλήματος αλλά και σαν μια βελτίωση της προηγούμενης κατάστασης σε ανθρωπιστικό επίπεδο.

Τον 19^ο αιώνα έχουμε την εμφάνιση του θετικιστικού ρεύματος με την πίστη στην υπεροχή και την αλήθεια της επιστήμης γενικότερα αλλά και της

¹⁴ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Η Ποινική Καταστολή ...*, σελ. 116-140.

¹⁵ Ο. π. Χάιδου Άνθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ. 31.

¹⁶ Ο. π. Χάιδου..., σελ. 32-33.

¹⁷ Hughes Gordon, *Understanding Crime Prevention: Social Control, Risk and Late Modernity*, Buckingham – Philadelphia, Open University Press, 1998, σελ. 28-31.

¹⁸ Ο. π. Λαμπροπούλου..., σελ. 228.

θετικής σχολής της εγκληματολογίας ειδικότερα. Προτείνεται λοιπόν ένα σωφρονιστικό σύστημα με διπλό στόχο από την μια την απόδοση ποινών και από την άλλη την λήψη μέτρων ασφαλείας. Οι αποδιδόμενες ποινές από την άλλη διαχωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: ποινές απλού εκφοβισμού, ποινές βελτίωσης σε συνδυασμό με μακροχρόνια αγωγή και ποινές εξουδετέρωσης¹⁹.

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο στο προσκήνιο έρχεται η σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας με κεντρικό διακύβευμα την προστασία της ατομικής ελευθερίας και της αξιοπρέπειας του ατόμου κα συνεπώς και του κρατουμένου. Και αν και η ακραία θέση του Filippo Gramatica περί κατάργησης του ποινικού δικαίου δεν βρήκε αρκετούς υποστηρικτές δεν ισχύει το ίδιο και για την θέση του Marc Ancel περί επανακοινωνικοποίησης του εγκληματία²⁰. Σημαντική είναι και η μεταρρυθμιστική προσπάθεια που έγινε την δεκαετία του 1930 στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.) με στόχο το άνοιγμα των φυλακών στην κοινωνία. Αν και γίνεται μια προσπάθεια ώστε να χαλαρώσει η πειθαρχία και να υπάρξει μια επικοινωνία των κρατουμένων με τον κόσμο πέρα από την φυλακή, ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας του ιδρύματος δεν χάνεται²¹. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 η αντιμετώπιση των κρατουμένων μετακινείται περισσότερο ακόμα από τον εκφοβισμό και την ανταπόδοση προς την εκπαίδευση και την αναμόρφωση των κρατουμένων με την ίδρυση επίσης κατάλληλων φυλακών ώστε να υπάρχει η υποδομή προκειμένου να μπορούν να πραγματοποιθούν τα

¹⁹ Ο. π. Χάιδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ.. 33-34.

²⁰ Το ίδιο, σελ.34-35.

²¹ Ο. π Λαμπροπούλου..., σελ. 236.

απαραίτητα προγράμματα²². Δυστυχώς αυτού του είδους τα ιδρύματα παραμένουν μειοψηφία μέχρι και σήμερα.

Τέλος μία από τις πιο πρόσφατες ίσως παρατηρήσεις για την εξέλιξη του θεσμού της φυλακής είναι το έντονο φαινόμενο της μετακίνησης μεταναστευτικών πληθυσμών, η παγκοσμιοποίηση, η ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων και η συνεχώς αυξανόμενη ανεργία έχει μετατρέψει τα κράτη σε τιμωρούς των πιο αδύναμων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων με την συνεχή εγκληματοποίηση συμπεριφορών²³. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι φυλακές και η ποινή της φυλάκισης να μην απευθύνονται πάντα σε εγκληματίες με την πιο κλασσική έννοια του όρου αλλά και σε παραβάτες καινοφανών νόμων.

Μια ακόμη άξια αναφοράς και σχετική με τα παραπάνω εξέλιξη των τελευταίων χρόνων αναφορικά με την στερητική της ελευθερίας ποινή είναι το φαινόμενο του μαζικού εγκλεισμού (mass imprisonment)²⁴. Πρόκειται για ένα παθολογικό θα το χαρακτηρίζαμε, φαινόμενο με δύο βασικές συνιστώσες: την αύξηση του αριθμού των εγκλείστων αλλά και του ρυθμού του εγκλεισμού και την ταυτόχρονη στόχευση όχι εξατομικευμένα στον εκάστοτε παραβάτη αλλά στοχευόμενα σε ολόκληρες κοινωνικές ομάδες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι Αφρο-αμερικάνοι, νεαρής ηλικίας, άνδρες στις Η.Π.Α.

Κλείνοντας την παραπάνω ανασκόπηση του θεσμού της φυλακής από ιδρύσεώς του θα μπορούσαμε να πούμε ότι στις μέρες μας η ποινή της φυλάκισης σε ολόκληρο τον αναπτυσσόμενο κόσμο τείνει να κάνει μια παλινδρόμηση στα ποινικά μοντέλα του 19^{ου} αιώνα με την διαφορά που

²² Jewkes Yvonne and Johnston Helen, *Prison Readings: A Critical Introduction to Prisons and Imprisonment*, Cullompton, Willan Publishing, 2006, σελ. 6-7.

²³ Ο. π. Χάιδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ. 35.

²⁴ Garland David, *Mass Imprisonment: Social Causes and Consequences*, London, Sage Publications, 2001, σελ. 1-3.

υπάρχει λόγω της τεχνολογικής ανάπτυξης²⁵ των καιρών μας, να μας επιτρέπει να επιτείνουμε τις παλαιότερες αυτές τακτικές με ακόμα πιο έντονο και βίαιο ίσως τρόπο²⁶. Χαρακτηριστικό είναι ίσως το παράδειγμα των φυλακών υψηλής ασφαλείας (supermax)²⁷ η υποστήριξη των οποίων μοιάζει να αυξάνεται συνεχώς στις Η.Π.Α.

Η ποινή της φυλάκισης δεν εφαρμόστηκε, ωστόσο, πάντα και παντού με τον ίδιο τρόπο. Σαν τα σημαντικότερα κατά καιρούς αλλά και κατά τόπους κυρίαρχα σωφρονιστικά συστήματα κλειστής μεταχείρισης θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τρία. Πρώτο είναι το απομονωτικό σύστημα, το οποίο χαρακτηρίζεται από πλήρη απομόνωση των κρατουμένων καθ' όλη τη διάρκεια της κράτησής τους²⁸. Δεύτερο είναι το μικτό σύστημα, στο οποίο οι κρατούμενοι μένουν σε απομόνωση κατά τη διάρκεια της νύχτας και εργάζονται από κοινού κατά τη διάρκεια της ημέρας²⁹. Ενώ τρίτο κατά σειρά είναι το προοδευτικό σύστημα, στο πλαίσιο του οποίου η διάρκεια εκτέλεσης της ποινής υποδιαιρείται σε τρία στάδια. Στο πρώτο, διάρκειας τουλάχιστον εννέα μηνών, ο κρατούμενος μένει σε απομόνωση χωρίς εργασία. Στο δεύτερο στάδιο, του οποίου η διάρκεια δεν είναι προκαθορισμένη, ο κρατούμενος μένει σε απομόνωση κατά τη διάρκεια της νύχτας αλλά εργάζεται από κοινού με τους συγκρατούμενους του κατά τη διάρκεια της

²⁵ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με την χρήση των νέων τεχνολογιών στην υπηρεσία του σωφρονισμού βλέπε Mampaey Luc, *Prison Technologies: An Appraisal of Technologies of Political Control*, Bruxelles, European Parliament, 2000.

²⁶ Ο.π. Jewkes Yvonne and Johnston Helen ..., σελ. 7.

²⁷ King D. Roy, «The effects of Supermax Custody», στο Liebling Alison, Maruna Shadd, *The Effects of Imprisonment*, Cullompton, Devon, Willan Publishing, 2005, σελ. 118-145.

²⁸ Αλεξιάδης Στέργιος, *Σωφρονιστική*, 3^η έκδοση, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1997, σελ. 45.

²⁹ Το ίδιο, σελ. 51.

μέρας. Στο τρίτο, ο κρατούμενος απολύεται με τον όρο να μη διαπράξει νέο έγκλημα στο μέλλον³⁰.

3. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις

Μετά την σύντομη αναφορά η οποία έγινε στην ιστορική εξέλιξη του θεσμού της φυλακής θα επιχειρήσουμε να κάνουμε μια κοινωνιολογική προσέγγισή του εξηγώντας σε ένα βαθμό και αυτή του την εξέλιξη μέσα στο πέρασμα των χρόνων. Αν λοιπόν η ποινή της φυλάκισης και το ίδιο το ίδρυμα της φυλακής αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του κοινωνικού συστήματος αυτό που μένει να ορίσουμε είναι το ποιός είναι ο ακριβής ρόλος της αλλά και πώς επιτελείται αυτός ο ρόλος στην πράξη.

Θεωρούμε σημαντικό να αναφέρουμε ότι στο παρόν τμήμα της εργασίας μας θα επικεντρωθούμε σε προτάσεις που έχουν προκύψει από τον χώρο της κοινωνιολογίας αλλά θα αναφέρουμε τις όποιες ψυχολογικές προεκτάσεις όπου αυτές κρίνονται απαραίτητες.

3.1. Σκοπός της ποινής της φυλάκισης

Στη βάση των προαναφερθέντων, μπορεί να υποστηριχθεί πως σύμφωνα με την επίσημη θέση η φυλάκιση ως ποινή διαμορφώθηκε, προκειμένου να εξυπηρετήσει τρεις γενικούς σκοπούς³¹: Αρχικά τη γενική πρόληψη, δηλαδή να λειτουργήσει ως αποτρεπτικός παράγοντας στους ανθρώπους που δεν έχουν εγκληματήσει, ώστε να μην το κάνουν στο μέλλον. Δεύτερος σκοπός αφορά την ειδική πρόληψη, δηλαδή να λειτουργήσει ως

³⁰ Το ίδιο, σελ. 52.

³¹ Το ίδιο.

αποτρεπτικός παράγοντας στους ήδη παραβάτες του νόμου, προκειμένου να μην εγκληματήσουν ξανά. Ο τρίτος και τελευταίος σκοπός αφορά την επανακοινωνικοποίηση, ώστε οι κρατούμενοι να αποκτήσουν καινούργιες δεξιότητες (π.χ. μέσω της εκπαίδευσης) με σκοπό να ενταχθούν ομαλότερα στο κοινωνικό σύνολο μετά την αποφυλάκισή τους και να μην εγκληματήσουν στο μέλλον.

Αν υποθέσουμε λοιπόν ότι ο στόχος της φυλάκισης ως ποινής είναι κάποιος από τους προαναφερθέντες, με απώτερο σκοπό πάντα την πάταξη ή την μείωση του εγκληματικού φαινομένου, αυτό που εύκολα μπορεί να συμπεράνει κανείς είναι ότι ο θεσμός της φυλακής έχει αποτύχει. Αυτή η παρατήρηση είναι και η αιτία της καταργητικής τάσης³² η οποία και αναφέρεται στην ανάγκη για κατάργηση εξ' ολοκλήρου του θεσμού της φυλακής μια και το ισχύον ποινικό και σωφρονιστικό σύστημα φαίνεται περισσότερο να εντείνει παρά να μειώνει την εγκληματικότητα.

Αυτή η σκέψη όμως μας οδηγεί στην αμέσως επόμενη. Αν λοιπόν η φυλακή έχει αποτύχει στην επιτέλεση του ρόλου της τι είναι αυτό το οποίο έχει επιτύχει και συνεπώς παραμένει εν ενεργεία για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα σε παγκόσμιο σχεδόν επίπεδο και μάλιστα με μια τέτοια καθολικότητα; Όπως είδαμε και νωρίτερα οι αλλαγές και η εξέλιξη της ποινής της φυλάκισης είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που επιτελούνται την συγκεκριμένη χρονική συγκυρία και στο συγκεκριμένο χώρο. Αν προσπαθήσουμε να δούμε τις αλλαγές στον θεσμό της φυλακής σε συνδυασμό με τον χώρο και το χρόνο που αυτές συνέβησαν

³² Sim Joe, «The Abolition Approach: A British Perspective», στο Jewkes Yvonne and Johnston Helen ..., σελ. 98-104.

ίσως έτσι βρούμε μια απάντηση στην ερώτηση του τι σκοπούς όντως επιτελεί αυτός ο θεσμός.

Η έννοια της φυλακής λοιπόν θα λέγαμε ότι είναι συνυφασμένη με την ίδια την έννοια της κοινωνίας μια και αποτελεί κοινή πρακτική των περισσότερων κοινωνιών προκειμένου για την απόδοση της δικαιοσύνης. Παραθέτοντας την θέση του Michel Foucault θα μπορούσαμε να πούμε ότι η έννοια της θεσμο-φυλακής³³ προϋπήρχε στην κοινωνία σαν ένας μηχανισμός καταναγκασμού ορισμένων κοινωνικών ομάδων από άλλες και κάποια στιγμή έγινε το άνοιγμά αυτής στην ποινική διαδικασία και την διαμόρφωση έτσι της στερητικής της ελευθερίας ποινής όπως την αναγνωρίζουμε σήμερα³⁴.

Παραμένοντας στην θεωρητική προσέγγιση του, ο M. Foucault αναφερόμενος στην σημαντικότερη αλλαγή η οποία έγινε στην εξέλιξη του θεσμού της φυλακής δηλαδή στον «εξανθρωπισμό» των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, κάνει λόγο για μια όχι περισσότερο ανθρωπιστική τάση αλλά για μια επίταση του κοινωνικού ελέγχου επί των κρατουμένων³⁵. Μπορεί να άλλαξε ο τρόπος αλλά όχι η ουσία η οποία δεν είναι άλλη από την διατήρηση του κοινωνικού ελέγχου ο οποίος έχει μια κατεύθυνση από πάνω προς τα κάτω, από την κεντρική εξουσία προς τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα δηλαδή, τα οποία και αποτελούν κατά πλειοψηφία και τον πληθυσμό των κρατουμένων, με σκοπό την πάταξη συμπεριφορών που δεν θεωρούνται επιθυμητές από την κοινωνική ομάδα που έχει την δύναμη και την εξουσία να αποφασίζει τι

³³ Πρόκειται για τον όρο θεσμο-φυλακή τον οποίο και χρησιμοποιεί στο έργο του ο M. Foucault αντί του απλούστερου όρου φυλακή προκειμένου να επιτείνει την θεώρηση του για τον ρόλο και την σημασία αυτού του θεσμού.

³⁴ Foucault Michel, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής* (μτφ. Μπέτζελος Τάσος), Πιλέθρον, Αθήνα, 2011, σελ. 261.

³⁵ Το ίδιο, σελ. 15.

είναι θεμιτό και τι όχι για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, με πρόφαση πάντα το ίδιο το κοινωνικό συμφέρον.

Απαραίτητη για την συνέχεια της ανάλυσής μας είναι μια συγκεκριμένη αναφορά στην έννοια του κοινωνικού ελέγχου. Πρόκειται για ένα μάλλον σύνθετο ορισμό ο οποίος περικλείει «το σύνολο των κοινωνικών μηχανισμών μέσω των οποίων εδραιώνεται, ματαιώνεται ή μεταβάλλεται η ανθρώπινη συμπεριφορά [...] οι διαδικασίες που οδηγούν στην καθοδήγηση, στον περιορισμό ή στην εξάρτηση των πράξεων ενός ατόμου από άλλα άτομα και [...] το τελικό αποτέλεσμα, δηλαδή η ρύθμιση της συμπεριφοράς ενός ατόμου ή η συμμόρφωσή του προς ορισμένες θεσμικές επιταγές, πρότυπα συμπεριφοράς και αξιολογικά σχήματα μιας κοινωνικής ομάδας»³⁶. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα εργαλείο προσαρμογής του ατόμου σε συγκεκριμένες αξίες και κανόνες οι οποίοι εκπορεύονται από την κεντρική εξουσία και διαποτίζουν ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα σε όλες τις εκφάνσεις του, από την παιδική ηλικία του ατόμου μέχρι και τον θάνατό του και με ιδιαίτερη μάλιστα ένταση.

Μερικά από τα μέσα για την άσκηση του κοινωνικού αυτού ελέγχου μπορεί να είναι η ποινή, ο εκφοβισμός, η μεταχείριση, η πρόληψη, ο αποκλεισμός, η δικαιοσύνη, η επανόρθωση, η μεταρρύθμιση, η κοινωνική άμυνα αλλά και η πιο δημοφιλής από τα προηγούμενα επίτευξη της κοινωνικής ασφάλειας³⁷.

Επιστρέφοντας και πάλι στο περιβάλλον της φυλακής βλέπουμε τον πάντα και πανταχού παρόντα κοινωνικό έλεγχο να μεγιστοποιείται έναντι των

³⁶ Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη, *Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων: Θεωρητική και Εμπειρική Διερεύνηση Μορφών Κοινωνικού Ελέγχου*, Αθήνα – Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκουλα, 1982, σελ. 61-62.

³⁷ Χάιδου Ανθοζωή, *Εγκληματολογικά Κείμενα: Ανήλικοι, Ναρκωτικά, Κοινωνικός Έλεγχος*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ. 95-96.

κρατουμένων ασκώντας μια εξουσία κανονικοποίησης τους³⁸. Παρατηρούμε μια προσπάθεια τήρησης της κοινωνικής τάξης και ηρεμίας έναντι των πολέμιών της οι οποίοι δεν είναι άλλοι από τους εγκληματίες - κατάδικους. Γίνεται έτσι επομένως κάθε προσπάθεια για τον ενστερνισμό από τους φυλακισμένους των απαραίτητων για την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας συμβάσεων. Ο καταναγκαστικός αυτός ενστερνισμός ακολουθεί μέσα όπως αυτά επιτάσσονται από την τάση της κάθε εποχής: σωματική τιμωρία, επανένταξη, εκφοβισμός κτλ. Καταλήγουμε λέγοντας ότι μέσα από τον θεσμό της φυλακής επιτυγχάνεται και επιτείνεται ο κοινωνικός έλεγχος.

Επεκτείνοντας αυτή την λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου υπάρχουν και προσεγγίσεις της διαδικασίας απόδοσης ποινών από την πλευρά της πολιτικής οικονομίας. Αν μπορέσουμε και πάλι να εξετάσουμε και μέσα από αυτή την οπτική την εξέλιξη του θεσμού θα δούμε να επιβεβαιώνονται κατά ένα πολύ μεγάλο μέρος θεωρίες οι οποίες θέλουν τον σωφρονισμό να συνάδει με συνθήκες όπως της οικονομίας αλλά και της αγοράς εργασίας. Σύμφωνα με τους George Rush και Otto Kirchheimer ισχύει η αρχή της μικρότερης επιλεξιμότητας (*less eligibility*)³⁹. Πιο συγκεκριμένα, η ποινή της φυλάκισης προκειμένου να επιτελεί το σκοπό της θα πρέπει να αποτελεί δυσμενέστερη επιλογή για το κοινό στο οποίο απευθύνεται, συνήθως τους κοινωνικοοικονομικά ασθενέστερους, από ότι η διαβίωση σε κατάσταση ελευθερίας. Συνεπώς σε εποχές οικονομικής δυσπραγίας και υψηλής ανεργίας θα πρέπει οι αποδιδόμενες ποινές να είναι αυστηρότερες προκειμένου και πιο αποδοτικές.

³⁸ Ο. π. Foucault..., σελ. 353.

³⁹ White A. Ahmed, «The Concept of "Less Eligibility" and the Social Function of Prison Violence in Class Society », *Buffalo Law Review*, vol. 56, 2008, pp. 737-820.

Κάποιος άλλος θεωρητικός ο Michael Ignatieff⁴⁰ υποστηρίζει ότι ορισμένες από τις μεταρρυθμίσεις στο σωφρονιστικό σύστημα είχαν να κάνουν περισσότερο με προστασία της κοινωνικής ηρεμίας σε μια περίοδο οπότε και υπήρχε έντονη πάλη μεταξύ των τάξεων. Δεδομένης για παράδειγμα της βιομηχανικής επανάστασης και της αύξησης των ανέργων υπήρχε έντονη κοινωνική αναταραχή και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της τρομοκρατίας των φυλακισμένων από το επίσημο κράτος ως εκπρόσωπο της άρχουσας τάξης. Έτσι με στόχο την επίτευξη της κοινωνικής ηρεμίας αποφεύγονταν η σύγκρουση των τάξεων μέσα από τον εκφοβισμό των κατώτερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων.

Σημαντική είναι και η μελέτη των Dario Melossi και Massimo Pavarini⁴¹ οι οποίοι διατυπώνοντας ένα παραλληλισμό μεταξύ της φυλακής και του εργοστασίου καταλήγουν ότι στόχος της φυλακής είναι η δημιουργία ενός νέου είδους ατόμου, του βιομηχανικού εργάτη. Δεν θεωρείται δε τυχαίο ότι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή υπήρχε ανάγκη για περισσότερο και αποτελεσματικότερο βιομηχανικό προσωπικό.

Θα κλείσουμε αυτή την αναφορά που κάναμε στη λειτουργία του θεσμού της φυλάκισης παραθέτοντας μια αυστηρή αλλά συνεπή κατά την γνώμη μας κριτική του M. Foucault η οποία συνοψίζεται στα εξής: η φυλάκιση δεν μειώνει τα ποσοστά της εγκληματικότητας, ο εγκλεισμός προκαλεί την υποτροπή των κρατουμένων μετά την έξοδό τους. Η φυλακή δεν μπορεί παρά να κατασκευάζει εγκληματίες, ευνοεί δε την οργάνωση και την ανάπτυξη σχέσεων και δικτύων μεταξύ των εγκληματιών, οι συνθήκες που υπάρχουν

⁴⁰ De Giorgi Alessandro, *Re-Thinking the Political Economy of Punishment: Perspectives on Post-Fordism and Penal Politics*, Hampshire, Ashgate, 2006, σελ.10-12.

⁴¹ Το ίδιο, σελ.15-19.

κατά την επανένταξη και μετά την απόλυση οδηγούν τους πρώην κρατουμένους στην υποτροπή και τέλος η φυλακή κατασκευάζει και εμμέσως τους μελλοντικούς εγκληματίες με την εξαθλίωση των οικογενειών των κρατουμένων⁴².

3.2. Ζητήματα Διαβίωσης στο Περιβάλλον της Φυλακής

Αρχικά πριν προβούμε στην ανάλυση κάποιων ζητημάτων τα οποία προκύπτουν από την εμπειρία της διαβίωσης στο περιβάλλον της φυλακής είναι απαραίτητο να προσπαθήσουμε να γνωρίσουμε αυτό τον πληθυσμό των τροφίμων της. Σε μια προσπάθεια να δούμε μερικά από τα πιο συχνά ανακύπτοντα σε έρευνες κοινωνικά χαρακτηριστικά των εγκλείστων καταλήγουμε σε μια γενική παρατήρηση ότι πρόκειται για ένα πληθυσμό τα μέλη του οποίου βιώνουν μεγαλύτερα ποσοστά κοινωνικού αποκλεισμού ακόμα και πριν τον εγκλεισμό τους αλλά και στο μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους⁴³.

Σε σχετική έρευνα που έγινε με στόχο την σύγκριση των ποσοστών ορισμένων αρνητικής χροιάς χαρακτηριστικών μεταξύ του πληθυσμού των φυλακών προ φυλάκισης και του γενικού πληθυσμού φάνηκαν οι έγκλειστοι να σημειώνουν σημαντικά μεγαλύτερα ποσοστά σε δείκτες όπως η ανεργία, η φτωχή απόδοση στο σχολείο, ελλιπές ή προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον, η χρήση αλκοόλ ή ναρκωτικών ουσιών κ.α. (βλέπε Πίνακα 1 στο Παράρτημα)⁴⁴.

⁴² Ο. π. Foucault..., σελ. 303-307.

⁴³ Ο. π. Jewkes Yvonne and Johnston Helen..., σελ.229.

⁴⁴ Το ίδιο.

Σε αυτό το σημείο το προφίλ του «μέσου» εγκληματία στη σύγχρονη Ελλάδα πιο συγκεκριμένα ίσως μπορεί να μας βοηθήσει. Ο Γρηγόρης Λάζος υποστηρίζει ότι αυτό συνοψίζεται σε εκείνο του «άντρα με περιορισμένη εκπαίδευση, ανέργου, νέου σε ηλικία κάπου μεταξύ είκοσι και τριάντα ετών, που ζει κυρίως σε αστικό κέντρο και σε μια γειτονιά που εμφανίζει πλέον σημάδια εξαθλίωσης – και ακόμα ειδικότερα, είναι αλλοδαπός, ιδίως παράνομος μετανάστης»⁴⁵. Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Γιάννης Πανούσης περιγράφοντας το στερεότυπο του έλληνα εγκληματία και κατάδικου ως αυτό του φτωχού, ανέργου και αμόρφωτου⁴⁶. Ενώ φεύγοντας από τα στενά ελληνικά όρια χαρακτηριστική είναι η άποψη Ronald Goldfarb ότι οι φυλακές είναι επί της ουσίας τα «εθνικά πτωχοκομεία»⁴⁷.

Επιχειρώντας να συνδέσουμε τα στοιχεία αυτά με όσα θα αναφέρουμε και στην συνέχεια, παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των κρατουμένων υπόκειται έντονα τον κοινωνικό στιγματισμό και πριν την είσοδό του στην φυλακή, γεγονός το οποίο σίγουρα δεν αμβλύνει αυτή την στιγματιστική διαδικασία αλλά αντίθετα την επιτείνει όπως θα δούμε αναλυτικότερα και στην συνέχεια. Επισημαίνεται δε και το γεγονός ότι συχνά αποτελούν μέλη κοινωνικών ομάδων στις οποίες απευθύνεται και είναι ιδιαίτερα έντονη η διαδικασία του κοινωνικού ελέγχου⁴⁸.

⁴⁵ Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II (φάκελος σημειώσεων)*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006, σελ. 4.

⁴⁶ Πανούσης Α. Γιάννης, *Η Σωφρονιστική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα: Από τον Κυνισμό της Εργασίας στην Ουτοπία της Αγωγής*, Αθήνα – Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989, σελ. 112.

⁴⁷ Reiman Jeffrey, *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class and Criminal Justice*, 8th edition, Boston, Pearson, 2007, σελ. 111.

⁴⁸ Ο. π. Garland David, *Mass Imprisonment ...*, σελ. 1-3.

Το περιβάλλον της φυλακής είναι ένα ιδιαίτερο περιβάλλον και η είσοδός αλλά και η διαβίωση εντός αυτού είναι μια πολύ δύσκολη εμπειρία. Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο – εγκληματολόγο Gresham Sykes (1958), ο εγκλεισμός ενός ατόμου στη φυλακή συνεπάγεται διάφορους περιορισμούς στον τρόπο ζωής του σε σχέση με την ζωή εκτός φυλακής τις οποίες χαρακτήριζε ως τις στερήσεις του εγκλεισμού (pains of imprisonment)⁴⁹ με αρκετές ψυχολογικές προεκτάσεις και τις διαχωρίζει σε πέντε κατηγορίες.

Πρώτη είναι η στέρηση της ελευθερίας (the loss of liberty). Οι κινήσεις των ατόμων μέσα στη φυλακή είναι πολύ περιορισμένες και οι επαφές με το ευρύτερο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον μειώνονται σημαντικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την απομόνωση του ατόμου, την απώλεια συναισθηματικών σχέσεων και μια αίσθηση μοναξιάς. Σημαντικότερη φαίνεται να είναι δε η ηθική καταδίκη του από την κοινότητα η οποία εκφράζεται με τη στέρηση της ελευθερίας ως τιμωρία για τις πράξεις του.

Επόμενη είναι η στέρηση διάφορων αγαθών και υπηρεσιών (the deprivation of goods and services). Πολλές φορές οι βασικές υπηρεσίες υγείας και υγιεινής των κρατουμένων δεν παρέχονται σε ικανοποιητικό βαθμό⁵⁰. Επίσης, οι διατροφικές ανάγκες των κρατουμένων μπορεί να μην καλύπτονται πλήρως, όπως και οι ανάγκες για εκπαίδευση, ψυχαγωγία και προσωπικό χώρο κυρίως λόγω του συχνά αναφερόμενου ζητήματος του υπερπληθυσμού⁵¹. Έτσι ο εγκλεισμός που συνεπάγεται την απώλεια πολλών

⁴⁹ Sykes M. Gresham, «The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison», στο Jewkes Yvonne and Johnston Helen ..., σελ. 164-173.

⁵⁰ Cheliotis, K. Leonidas, «Suffering at the Hands of the State: Conditions of Imprisonment and Prisoner Health in Contemporary Greece», September 2012, http://www.icspres.org/uploads/4/7/5/3/4753640/suffering_at_the_hands_of_the_state.pdf

⁵¹ Chung Y. Susanna, «Prison Overcrowding: Standards in Determining Eighth Amendment Violations», *Fordham Law Review*, vol. 68, no. 6, January 2000, pp. 2351-2400.

και σημαντικών υλικών αγαθών και απολαύσεων αλλά και την έλλειψη της δυνατότητας της επιλογής η αποτελεί για τα άτομα μια οδυνηρή εμπειρία.

Τρίτη κατά σειρά είναι η προφανής σεξουαλική στέρηση (the frustration of sexual desire). Ο εγκλεισμός αποτελεί ένα συμβολικό «ευνουχισμό» του ατόμου, καθώς του στερεί οποιαδήποτε ευκαιρία για σεξουαλικές σχέσεις τουλάχιστον μέχρι να του δοθεί η πρώτη άδεια εξόδου ή σε ορισμένες χώρες η δυνατότητα συζυγικών επισκέψεων⁵². Αν και σωματικά η σεξουαλική στέρηση είναι σημαντική, ψυχολογικά η έλλειψη σεξουαλικών σχέσεων είναι πολύ πιο σοβαρή. Σε μια κοινωνία ανδρών δημιουργεί άγχος, αφού διαταράσσει την αίσθησης της «αρρενωπότητας», μπορεί δε να εγείρει μια λανθάνουσα ομοφυλοφιλία, με συνέπεια πιθανά αισθήματα ενοχής και παραμορφώνει σε σημαντικό βαθμό την εικόνα του άνδρα-εαυτού, αφού ο βασικός παράγοντας διαμόρφωσης αυτής της εικόνας, οι γυναίκες δηλαδή, απουσιάζει.

Έπεται η στέρηση της αυτονομίας του ατόμου (the deprivation of autonomy). Στη φυλακή υπάρχουν κανόνες που ρυθμίζουν την καθημερινότητα του κρατούμενου, έχοντας ως αποτέλεσμα την έλλειψη αυτονομίας. Επειδή αυτοί οι κανόνες τίθενται πέρα από οποιαδήποτε επιθυμία ή συμμετοχή του κρατούμενου, πολλές φορές οι τρόφιμοι εκφράζουν μια έντονη εχθρότητα προς την εξάρτησή τους από τις αποφάσεις του προσωπικού και την περιορισμένη δυνατότητα να έχουν προσωπικές επιλογές, αγαθά και σεξουαλικές σχέσεις όπως αναφέραμε και νωρίτερα.

Τελευταία είναι η στέρηση της ασφάλειας (the deprivation of security). Ο εγκλεισμός συνεπάγεται την αναγκαστική συμβίωση με εκατοντάδες άτομα

⁵² Note, «Conjugal Visitation Rights and the Appropriate Standard of Judicial Review for Prison Regulations», *Michigan Law Review*, vol. 73, no.2, December 1974, pp. 398-423.

που μπορεί να έχουν ιστορικό βίαιης και επιθετικής συμπεριφοράς, ή που για τον κάθε κρατούμενο μπορεί να προσλαμβάνονται ως επικίνδυνοι και «κακοί». Για τους νεαρούς κρατουμένους, που αναπτύσσουν την προσωπικότητά τους, οι συγκρατούμενοί τους είναι τα πρότυπα⁵³. Για τους ενήλικες κρατουμένους, η φυλακή μπορεί να είναι πηγή συνεχούς άγχους, μιας και διαρκώς προκαλείται η ικανότητα τους να διαχειρίζονται το τυχόν εχθρικό περιβάλλον. Αποτυχία να διαχειριστούν τις προκλήσεις μπορεί να πυροδοτήσει αισθήματα περιφρόνησης από τους άλλους, ενώ αντίθετα, μια επιτυχής αντιμετώπιση μια πρόκλησης (π.χ. επίθεση) μπορεί να κάνει το συγκεκριμένο κρατούμενο πιθανό στόχο για κάποιους άλλους που θα ήθελαν να αναμετρηθούν με κάποιον που θεωρείται «σκληρός»⁵⁴.

Στο ιδιαίτερο αυτό περιβάλλον των σωφρονιστικών ιδρυμάτων κάτι ακόμα το οποίο διαφοροποιείται είναι και η αντιμετώπιση του χρόνου από τους τροφίμους. Μετά τον εγκλεισμό του, το άτομο αντιμετωπίζει το χρόνο με ένα διαφορετικό τρόπο και η ίδια η επίδραση του χρόνου σε αυτό μοιάζει να είναι αλλιώτικη.

Η διαχείριση του χρόνου γίνεται αρκετά δύσκολη γιατί αν και εκτίοντας την ποινή του ο φυλακισμένος διαθέτει αρκετό ελεύθερο από δραστηριότητες χρόνο, ο χρόνος αυτός είναι άμορφος, μονότονος και ατέλειωτος⁵⁵. Επιστρέφοντας στην έλλειψη της αυτονομίας και της αυτοδιαχείρισης την οποία ήδη αναφέραμε νωρίτερα, παρατηρούμε ότι δεν υπάρχουν ιδιαίτερα

⁵³ Harvey Joel, «Crossing the Boundary: The transition of young adults into prison» στο Liebling Alison and Maruna Shadd, *The Effects of Imprisonment*, Cullompton, Devon, Willan Publishing, 2005, σελ. 232-254.

⁵⁴ Donaldson Mike, «What Is Hegemonic Masculinity?», *Theory and Society*, vol. 22, no. 5, October 1993, pp. 643-657.

⁵⁵ Cohen Stanley and Taylor Laurie, «Time and Deterioration», στο Jewkes Yvonne and Johnston Helen ..., σελ. 181-192.

περιθώρια διαμόρφωσης του χρόνου από το άτομο αλλά αντίθετα υπερισχύει το επίσημο πρόγραμμα.

Σε σχετική έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (Ε.Κ.Κ.Ε. - 1983) υπό την εποπτεία του Ηλία Δασκαλάκη και αναφορικά με τον χρόνο εντός φυλακής υποστηρίχθηκε αφενός ότι η χρήση και καλή διαχείριση του ελεύθερου χρόνου λειτουργεί αντισταθμιστικά στις αρνητικές επιπτώσεις του εγκλεισμού και αφετέρου ότι η αντιμετώπιση του μέλλοντος μπορεί να λειτουργήσει σαν μια τεχνική για την καταπολέμηση αυτών των αρνητικών επιπτώσεων στο σήμερα⁵⁶. Παράλληλα ο Thomas Meisenhelder⁵⁷ διαχωρίζει τον χρόνο στη φυλακή σε δύο κύριες συνιστώσες: την προσμονή (waiting), δηλαδή τον χρόνο έκτισης της ποινής και το βάρος (burden), δηλαδή το χρόνο της τιμωρίας.

Χαρακτηριστικότερη είναι ίσως η θέση της Manuela Cunha⁵⁸ σύμφωνα με την οποία ο παροντικός χρόνος αντιμετωπίζεται από τους ανθρώπους υπό εγκλεισμό ως μη πραγματικός αλλά περισσότερο ως κατασκευασμένος. Αντίστοιχα ο παρελθοντικός ή μελλοντικός χρόνος έχει νόημα μόνο εκτός φυλακής.

Σε έρευνα η οποία έγινε σε ελληνικό κατάστημα φυλακών και πιο συγκεκριμένα στις φυλακές του Αγίου Στεφάνου, αναδείχθηκαν κάποιες βασικές τεχνικές αντίστασης για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ροής του χρόνου. Αυτές συγκεκριμένα είναι: η ονειροπόληση ή φαντασίωση, η θετική αντιμετώπιση του μέλλοντος, η δημιουργία συλλογικής μνήμης από το παρελθόν, η δημιουργία σταθμών γεγονότων, η κινητικότητα στην φυλακή

⁵⁶ Μαυρής Μιχάλης, *Το Πανοπτικό του Χρόνου: Η Διαχείριση του Χρόνου σε Συνθήκες Μακροχρόνιας Στέρησης της Ελευθερίας. Έρευνα στη Φυλακή Αγίου Στεφάνου Πατρών*, Αθήνα, Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος, 2003, σελ. 67-68.

⁵⁷ Το ίδιο, σελ. 72.

⁵⁸ Το ίδιο, σελ. 73.

(εισαγωγές, μεταγωγές, απολύσεις), η ελεύθερη επιλογή δραστηριοτήτων κατά τον ελεύθερο χρόνο, η εργασία, η επαγγελματική κατάρτιση και η παρακολούθηση των μέσων μαζικής ενημέρωσης (M.M.E.).⁵⁹

Έχουμε κάνει ήδη λόγο για το ρόλο της εργασίας στο πλαίσιο της σωφρονιστικής διαδικασίας και την παραγωγική ιδιότητα την οποία φέρει μεταξύ των άλλων αυτό το ίδρυμα. Εδώ θα προσεγγίσουμε την λειτουργία της εργασίας με περισσότερο κοινωνιολογικούς όρους και σε σχέση με το βίωμα της καθημερινότητας του κρατουμένου.

Συνδέοντας με το ζήτημα της διαχείρισης του χρόνου υπό εγκλεισμό θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εργασία των κρατουμένων προσφέρει στους ίδιους ένα τρόπο αντιμετώπισης αυτού του κενού χρόνου⁶⁰. Αν συνδυάσουμε με αυτό και την ικανοποίηση που μπορεί να προσφέρει η εργασία στον άνθρωπο γενικότερα⁶¹ φαίνεται ότι η εργασία για τους τροφίμους των φυλακών μπορεί να έχει αρκετές ευεργετικές ιδιότητες αποτρέποντας ίσως και ορισμένες από τις αρνητικές συνέπειες του εγκλεισμού, αν και κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως κανόνας⁶².

Όπως αναφέρει ο Γιάννης Πανούσης η φύση της εργασίας έχει «οικονομικό (αποζημίωση θύματος), νομικό (ακριβείς ρυθμίσεις) και παιδαγωγικό (κοινωνικοποίηση και καλλιέργεια νέων συνηθειών ζωής)

⁵⁹ Το ίδιο, σελ. 134-158.

⁶⁰ Ο. π. Cohen Stanley and Taylor Laurie...

⁶¹ Η ικανοποίηση από την εργασία αναφέρεται σε όλα αυτά τα θετικά συναισθήματα τα οποία μπορεί να αποκομίσει ένας άνθρωπος από τον χώρο της εργασίας του. Η ικανοποίηση των βασικών ψυχολογικών αναγκών στην εργασία δε συγκεκριμένα, προωθεί την κινητοποίηση και την ευημερία των εργαζομένων σε όλες τις κουλτούρες. (Για περισσότερα Deci L. Edward, Ryan M. Richard, Gagné Marylène, Leone R. Dean, Usunov Julian and Kornazheva P. Boyanka, «Need satisfaction, motivation and well-being in the work organizations of a former eastern bloc country: a cross-cultural study of self-determination», *The Society for Personality and Social Psychology*, vol.8, 2001, pp.930-942).

⁶² Ο. π. Jewkes Yvonne and Johnston Helen..., σελ.161.

περιεχόμενο»⁶³, ενώ συνεχίζει αναφέροντας τρεις λειτουργίες της εργασίας κατά την διάρκεια κράτησης: ως ποινή, ως ωφέλεια αλλά και ως «διέξοδο»⁶⁴.

Το ζήτημα της εργασίας των κρατουμένων είναι πολύ ιδιαίτερο γιατί έχουν εκφραστεί τόσο θετικές όσο και αρνητικές αξιολογήσεις κατά καιρούς. Όπως αναφέρει ο James Jacobs⁶⁵ κινούμαστε μεταξύ ενός διπόλου όπου από την μια είναι η περισσότερο φιλελεύθερη άποψη, ότι οι κρατούμενοι υποχρεώνονται να δουλέψουν προκειμένου να παράγουν, και, από την άλλη, η πιο συντηρητική θέση, ότι αν δεν απασχολούνται θα παραμένουν απλά άεργοι. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει αυτό μας εμποδίζει από το να σκεφτούμε περισσότερο δημιουργικούς τρόπους απασχόλησής τους.

Η φυλακή αποτελεί εκτός των άλλων και ένα χώρο συνάθροισης μεγάλου αριθμού ατόμων. Όπως είναι φυσικό κάτι τέτοιο έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός πλέγματος σχέσεων μεταξύ των ατόμων και κατ' επέκταση τη δημιουργία ενός κοινωνικού σχηματισμού με τις όποιες ιδιαιτερότητες μπορεί να έχει αυτός.

Πρόκειται για αυτό το οποίο συχνά αναφέρεται σαν την υποπολιτισμική ομάδα της φυλακής ή την υποκουλτούρα της⁶⁶. Είναι ουσιαστικά μια μικροκοινωνία η οποία υπόκειται στους δικούς της κανόνες, σχέσεις, συμπεριφορές κτλ. πέρα από το επίσημο νομικό καθεστώς της φυλακής. Χαρακτηριστικό της γνώρισμα είναι ο «κώδικας των κρατουμένων»⁶⁷ ο οποίος είναι επί της ουσίας ένα σύστημα κανόνων και αξιών οι οποίοι παρατηρούνται

⁶³ Ο. π. Πανούσης Α. Γιάννης, *Η Σωφρονιστική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα ...*, σελ.41.

⁶⁴ Το ίδιο, σελ. 42-43.

⁶⁵ Jacobs B. James, «United States of America: Prison Labor: A Tale of Two Penologies» στο Jewkes Yvonne and Johnston Helen ..., σελ.268-275.

⁶⁶ Adams Kenneth, «Adjusting to Prison Life», *Crime and Justice*, vol. 16, 1999, pp. 275-359.

⁶⁷ Ο. π. Χάιδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ.. 49.

σε κάθε ίδρυμα κράτησης και ισχύουν παράλληλα με αυτούς του σωφρονιστικού καταστήματος ενώ επεκτείνεται ακόμα και στην χρήση κάποιας συγκεκριμένης ιδιολέκτου (αργκό)⁶⁸. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη χρήση της γλώσσας με πολλές μεταφορές και παραφράσεις με στόχο να αποτελεί ένα μέσο επικοινωνίας αποκλειστικά για τους μυημένους, τους κρατουμένους δηλαδή, και το ακριβές περιεχόμενό της να μην μπορεί να γίνει αντιληπτό από τους άλλους.

Το ενδιαφέρον συγκεντρώνει η αναζήτηση της πηγής του όλου αυτού κώδικα. Δύο είναι οι βασικές θέσεις σύμφωνα με τις οποίες είτε αυτός προέρχεται από την εγκληματική υποκουλτούρα των καταδίκων, όπως αυτή υπάρχει και εκτός φυλακής είτε πρόκειται για δημιούργημα του ίδιου του ιδρύματος⁶⁹. Έχει διατυπωθεί και η πολύ ενδιαφέρουσα θέση ότι η ανάπτυξη αυτού του κώδικα μεταξύ των κρατουμένων αποτελεί ουσιαστικά ένα τρόπο αντίστασής τους στις «στερήσεις του εγκλεισμού»⁷⁰.

Άξιο αναφοράς θεωρείται το γεγονός ότι οι αξίες την τήρηση των οποίων υποστηρίζει ο κώδικας μεταξύ των κρατουμένων, όπως είναι η αλληλεγγύη και η εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών αυτής της κοινωνικής ομάδας, μοιάζουν να φθίνουν με το πέρασμα του χρόνου. Κύριοι λόγοι που εξηγούν αυτή την εξέλιξη είναι: οι αλλαγές στις συνθήκες και την κουλτούρα της ζωής μέσα στην φυλακή με αποτέλεσμα την μείωση της αντιπαράθεσης και των στερήσεων, η αύξηση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών με τις όποιες αψιμαχίες μεταξύ των κρατουμένων κάτι τέτοιο προκαλεί με απώτερο αποτέλεσμα την διάσπαση της συνοχής της ομάδας και τέλος τα

⁶⁸ Einat Tomer, « 'Soldiers', 'Sausages' and 'Deep Sea Diving': Language, Culture and Coping in Israeli Prisons », στο Liebling Alison, Maruna Shadd ..., σελ. 285-305.

⁶⁹ Ο. π. Χαΐδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα* ..., σελ.. 50.

⁷⁰ Ο.π. Einat Tomer...

προσφερόμενα προνόμια στους κρατούμενους με αποδεκτή συμπεριφορά μετασχημάτισαν τον τρόπο σκέψης τους κάνοντας τον περισσότερο ατομικιστικό⁷¹.

Στο πλαίσιο αυτής της υποκουλτούρας οι κρατούμενοι συχνά υιοθετούν τη δημιουργία ταραχών ή στάσεων και τις σύντομες κινήσεις ανώνυμης ή μαζικής απείθειας. Αυτές οι συμπεριφορές έχουν χαρακτηριστεί ως μηχανισμοί δευτερογενούς προσαρμογής και ερμηνεύονται και πάλι ως απόπειρες ανάκτησης της αίσθησης ελέγχου πάνω στο περιβάλλον⁷².

Προκειμένου να ολοκληρώσουμε μια προσέγγιση του περιβάλλοντος του ιδρύματος της φυλακής οφείλουμε να κάνουμε και μια αναφορά στην ιδιαιτερότητα και την σημαντικότητα της σχέσης μεταξύ των κρατουμένων και των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Αν και υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία για την ιδιαιτερότητα της θέσης των υπαλλήλων του σωφρονιστικού συστήματος το ζήτημα αυτό δεν θα μας απασχολήσει εδώ αλλά αντίθετα θα περιοριστούμε αποκλειστικά στην σχέση αυτών με τους τροφίμους των σωφρονιστικών ιδρυμάτων.

Όπως γίνεται φανερό από το περίφημο πείραμα του Philip Zimbardo, στο οποίο και θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην συνέχεια, μια τέτοια σχέση εξουσίας είναι εξ' ορισμού θα μπορούσαμε να πούμε τεταμένη. Στην προσπάθειά τους οι μεν να επιβληθούν στους δε εμπλέκονται θα λέγαμε σε

⁷¹ Crewe Ben, «Codes and Conventions: The Terms and Conditions of Contemporary Inmate Values», στο Liebling Alison and Maruna Shadd..., σελ. 177-208.

⁷² Ο. π. Goffman ..., σελ. 187.

παιχνίδια μυαλού και εξουσίας (mind games ή head games)⁷³ με στόχο την επικράτηση.

Η σχέση αυτή όμως είναι περισσότερο πολύπλοκη από ότι μπορεί κάποιος να συμπεράνει με μια πρώτη ματιά. Σύμφωνα με τον T. Mathiesen⁷⁴ ο σωφρονιστικός υπάλληλος για τον κρατούμενο μπορεί να είναι ο πατερναλιστικός φρουρός, ο επιβάλλον τους κανόνες, ο ηθικός διαιτητής ή ο συμπολεμιστής, όντας μέσα στο ίδιο περιβάλλον.

Σημαντικές είναι και οι επιπτώσεις της ποινής της φυλάκισης μια από τις οποίες είναι αυτή του στιγματισμού. Σύμφωνα με την θεωρία του στιγματισμού (labeling theory) το άτομο στο οποίο έχει αποδοθεί κάποιο συγκεκριμένο στιγματιστικό χαρακτηριστικό, όπως αυτό του εγκληματία, και το οποίο δέχεται την αντίστοιχη αντιμετώπιση από μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου καταλήγει να λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να επιβεβαιώνει τα αποδιδόμενα σε αυτό χαρακτηριστικά χωρίς να είχε εξ' αρχής κάποια τέτοια πρόθεση⁷⁵.

Η στιγματιστική λειτουργία της ποινής επέρχεται ευθύς εξ' αρχής με την επιβολή της αφού αποδίδεται στον καταδικασθέντα μια αρνητική κοινωνική ταυτότητα η οποία έχει σαν επακόλουθο την έκπτωσή του από τους αποδεκτούς κοινωνικούς ρόλους⁷⁶. Η επανένταξη επομένως του ατόμου σαν ισότιμο μέλος του κοινωνικού συνόλου φαίνεται μάλλον ανέφικτη και ίσως σε αυτό το σημείο ο στιγματισμός του ατόμου να λειτουργεί παραγωγικά ή

⁷³ McDermott Kathleen and King D. Roy, «Mind Games: Where the Action is Prison», στο Jewkes Yvonne and Johnston Helen..., σελ. 202-208.

⁷⁴ Ο. π. Jewkes Yvonne and Johnston Helen..., σελ.162.

⁷⁵ Thorsell A. Bernard and Klemke W. Lloyd, «The Labeling Process: Reinforcement and Deterrent?», *Law & Society Review*, vol. 6, no. 3, February 1972, pp. 393-404.

⁷⁶ Φαρσεδάκης Ι. Ιάκωβος, *Στοιχεία Εγκληματολογίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σελ.64.

αναπαραγωγικά στην διαδικασία της εγκληματογένεσης. Ο πρώην εγκληματίας λοιπόν δεν έχει πολλές άλλες επιλογές πέρα από την αποδοχή του ρόλου ο οποίος του αποδίδεται και κατά συνέπεια έτσι δικαιολογείται και η υποτροπή⁷⁷.

Πολλές φορές ο στιγματισμός του ατόμου χαρακτηρίζεται ως μόνιμος και επηρεάζει τη ζωή του πολύ μετά από την φυλακή. Στις αρνητικές συνέπειες του στιγματισμού των πρώην κρατουμένων συμπεριλαμβάνονται πέρα από τα κοινωνικά προβλήματα, όπως η δυσκολία εύρεσης εργασίας, και άλλα, όπως οι τεταμένες ενδοοικογενειακές και κοινωνικές σχέσεις ή διάφορες ψυχολογικές επιπτώσεις. Έχει υποστηριχτεί και η άποψη σύμφωνα με την οποία ο στιγματισμός έχει ως συνέπεια και την δευτερογενή παρέκκλιση⁷⁸ όπως ήδη αναφέραμε.

4. Ψυχολογικές προσεγγίσεις

Οι ιδιαίτερες περιστάσεις της ζωής στο περιβάλλον της φυλακής όπως έχει παρατηρηθεί, έχουν κάποιες πολύ σημαντικές επιπτώσεις και σε ατομικό επίπεδο στον κάθε κρατούμενο, τόσο κατά το διάστημα της κράτησής του όσο και μετά από αυτό, οι οποίες μάλιστα φτάνουν ακόμα και σε αλλοίωση της προσωπικότητας του ατόμου⁷⁹. Η επιστήμη της ψυχολογίας έχει στρέψει αρκετά συχνά το ενδιαφέρον της στην εξέταση των επιπτώσεων που έχουν οι ιδιαίτερες αυτές συνθήκες διαβίωσης σε όλους τους άμεσα ή έμμεσα

⁷⁷ Rasmussen Eric, «Stigma and Self-Fulfilling Expectations of Criminality», *Journal of Law and Economics*, vol. 39, October 1996, pp. 0519-543.

⁷⁸ Ο. π. Ζαραφωνίτου Χριστίνα, *Εμπειρική Εγκληματολογία ...*, σελ.250.

⁷⁹ Ο. π. Adams Kenneth ...

εμπλεκόμενους όπως είναι οι κρατούμενοι, οι συγγενείς τους ή ακόμα και οι δεσμοφύλακες.

Στην παρούσα έρευνα για λόγους οικονομίας θα αναφερθούμε αποκλειστικά στην περίπτωση των κρατουμένων, ενώ στο συγκεκριμένο τμήμα της μελέτης που ακολουθεί, θα αναφερθούμε στα αμιγώς ψυχολογικά ζητήματα που προκύπτουν στην σχετική βιβλιογραφία χωρίς και εδώ να θεωρούνται ανεπηρέαστα από τους κοινωνιολογικούς παράγοντες.

Χαρακτηριστικά θεωρούνται δύο πολύ σημαντικά πειράματα τα οποία έχουν γίνει με στόχο την διερεύνηση των θέσεων περιορισμένης εξουσίας, όπως είναι αυτή των εγκλείστων μέσα στο περιβάλλον της φυλακής, αλλά και αναφορικά με τις σχέσεις εξουσίας οι οποίες χαρακτηρίζουν τέτοια συστήματα, όπως η σχέση σωφρονιστικού υπαλλήλου και φυλακισμένου.

Το πρώτο πείραμα είναι αυτό του Stanley Milgram⁸⁰ και όπως κατέληξε και η ίδια η ερευνητική ομάδα, μέσα από αυτό αναδεικνύεται η ικανότητα του ανθρώπου να εγκαταλείψει τον ανθρωπισμό του όταν η προσωπικότητά του ενσωματώνει την απαραίτητη άσκηση εξουσίας των μεγάλων συστημάτων των ιδρυμάτων.

⁸⁰ Στο πείραμα αυτό (1974) τα υποκείμενα, εθελοντές φοιτητές, είχαν την εντολή να προκαλούν με το πάτημα ενός κουμπιού ηλεκτρικά σοκ αυξανόμενης έντασης σε συμφοιτητές τους όταν αυτοί έδιναν λανθασμένες απαντήσεις σε μια σειρά ερωτήσεων. Κατά την διάρκεια του πειράματος ο ερευνητής έδινε αυστηρές οδηγίες συμμόρφωσης προς τα υποκείμενα προκειμένου να ακολουθούν την διαδικασία η οποία συχνά προκαλούσε την δυσφορία τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το επίπεδο συμμόρφωσης των υποκειμένων μειωνόταν όταν ο χώρος διεξαγωγής του πειράματος ήταν περισσότερο ανεπίσημος, όταν βρισκόταν στο ίδιο δωμάτιο με τον αποδέκτη του σοκ, όταν ο ερευνητής απουσίαζε από το χώρο αλλά και με το υψηλότερο ποσοστό όταν μπορούσαν να αναθέσουν σε κάποιον άλλο την διαδικασία. Για περισσότερα βλέπε το De Vos Jan, «Now That You Know How Do You Feel? The Milgram Experiment and Psychologization», *Annual Review of Critical Psychology*, vol. 7, 2009, pp. 223-246.

Το επόμενο πείραμα στο οποίο θα αναφερθούμε είναι αυτό του Philip Zimbardo⁸¹ το οποίο έλαβε χώρα το 1973 και είναι ευρύτερα γνωστό ως το πείραμα φυλακής του Stanford. Οι ερευνητές κατέληξαν ότι ο εγκλεισμός καταστρέφει τον ανθρωπισμό στους συμμετέχοντες σε αυτή την διαδικασία είτε αυτοί είναι φυλακισμένοι είτε σωφρονιστικοί υπάλληλοι. Θεώρησαν ότι η βιαιότητα στο περιβάλλον της φυλακής δεν προέρχεται από τα ατομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων σε αυτή αλλά από την ίδια την δομή του ιδρύματος.

Από την πρώτη στιγμή της εισόδου του κάθε ατόμου σε κάποιο σωφρονιστικό ίδρυμα η αντίδρασή του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ένα σοκ αλλά και σαν μια πιθανώς τραυματική εμπειρία⁸². Ο κρατούμενος βιώνει την βίαιη και απότομη αποκοπή του από το οικείο του περιβάλλον, την είσοδό του σε ένα αυστηρό και συνδεδεμένο με αρνητικούς συνειρμούς περιβάλλον αλλά και τον συνεπαγόμενο ίσως και δια βίου στιγματισμό του ως εγκληματία-φυλακισμένου.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο κρίνεται απαραίτητη η αναπροσαρμογή της αυτοεικόνας και της ταυτότητας του ατόμου με τα καινούργια δεδομένα. Με τον όρο αυτοεικόνα ή αυτοαντίληψη αναφερόμαστε σε αυτό που ο Hazel Rose Markus ονόμασε σχήματα εαυτού (self-schemas). Πρόκειται για τις διάφορες γνωστικές δομές τις οποίες διαμορφώνουμε ο καθένας για τον εαυτό μας,

⁸¹ Σύμφωνα με το σχεδιασμό του πειράματος επιλέχθηκε μια ομάδα εθελοντών φοιτητών, μετά από τα απαραίτητα διαγνωστικά τεστ, προκειμένου να διαχωριστούν τυχαία σε δύο ομάδες, αυτή των φυλάκων και αυτή των φυλακισμένων και με σκοπό να υποδυθούν το περιβάλλον της φυλακής. Το πείραμα διακόπηκε νωρίτερα από την προγραμματισμένη του λήξη μια και οι συμμετέχοντες παρουσίασαν σημαντική εμπλοκή, έντονο ρεαλισμό και παθολογικές αντιδράσεις. Για περισσότερα βλέπε το Haney C. and Zimbardo P., «The Past and Future of US Prison: Twenty-Five Years after the Stanford Prison Experiment», *American Psychologist*, vol. 53, no. 7, July 1998, pp. 709-727.

⁸² Ο.π. Adams Kenneth

όπως κάνουμε και με όλα τα άλλα αντικείμενα⁸³. Η ψυχολογική πίεση και οι δυσχερείς συνθήκες που σχηματίζουν την καθημερινότητα των ανθρώπων αυτών διαβρώνουν την αυτοεικόνα τους δημιουργώντας αμφιβολίες και ενοχές οι οποίες οδηγούν τελικά στον αυτοστιγματισμό τους.

Ως απάντηση στην υπερβολική πίεση που δέχεται ο κρατούμενος σαν αποτέλεσμα του εγκλεισμού του, ο οργανισμός του κινητοποιεί συγκεκριμένους μηχανισμούς άμυνας- προσαρμογής (defense mechanisms). Αυτοί αφορούν ασυνείδητες μεθόδους παραποίησης της πραγματικότητας και απώθησης αγχογόνων συναισθημάτων στις οποίες καταφεύγει το άτομο ώστε να διατηρήσει την απειλούμενη ψυχική του ισορροπία⁸⁴. Από την αποτελεσματική λειτουργία αυτών των μηχανισμών εξαρτάται σε ένα βαθμό η ψυχολογική ισορροπία του κρατούμενου μέσα στη φυλακή.

Πέρα όμως από τους κλασσικούς μηχανισμούς άμυνας, όπως αυτοί αναφέρονται στην επιστήμη της ψυχολογίας και έχουν να κάνουν με τον γενικό πληθυσμό, έχουν διατυπωθεί και ορισμένοι μηχανισμοί άμυνας οι οποία παρατηρούνται αποκλειστικά στο περιβάλλον της φυλακής. Σύμφωνα με τον E. Goffman ως μηχανισμοί πρωτογενούς εναρμόνισης⁸⁵ θεωρούνται πέντε είδη συμπεριφοράς⁸⁶ οι οποίες φαίνεται να υιοθετούνται από τους κρατούμενους περισσότερο συχνά.

Ο πρώτος από αυτούς είναι η απόσυρση η οποία και χαρακτηρίζεται από την ελαχιστοποίηση των επαφών με τους άλλους και την είσοδο σε μια κατάσταση πλήρους απομόνωσης. Συνδέεται με αυτό που ονομάζεται

⁸³ Lawrence A. Pervin and Oliver P. John, *Θεωρίες Προσωπικότητας: Έρευνα και Εφαρμογές* (μτφ. Αλεξανδροπούλου Αρχοντούλα και Δασκαλοπούλου Ευγενία), Αθήνα, Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος, 2001, σελ. 599.

⁸⁴ Το ίδιο, σελ. 141.

⁸⁵ Ο. π. Goffman Erving ..., σελ. 187.

⁸⁶ Bondeson V. Ulia, *Prisoners in Prison Societies*, New Jersey, Transaction Publishers, 2011, σελ. 165.

«σύνδρομο του παγώματος» (deep freeze), το οποίο συμβαίνει στα πρώτα στάδια του εγκλεισμού και συνίσταται σε μια πλήρη έλλειψη οποιουδήποτε συναισθήματος. Δεύτερος είναι η αδιαλλαξία και αφορά την άρνηση του κρατούμενου να συνεργαστεί με το προσωπικό, με συνεχή αμφισβήτηση των κανόνων και επιθετικότητα. Ακολουθεί η αποίκιση, δηλαδή η αίσθηση ότι η ζωή στη φυλακή είναι καλύτερη από την ζωή στην κοινωνία. Αναφέρεται ιδίως στην περίπτωση του μακροχρόνιου εγκλεισμού και συνδέεται με την ιδρυματοποίηση στην οποία θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην συνέχεια. Μια ακόμη στάση είναι αυτή της «μετατροπής» η οποία κάνει λόγο για την πλήρη συμμόρφωση του κρατούμενου με την εικόνα που έχει το προσωπικό γι' αυτόν και την πλήρη αναγωγή των μελών του προσωπικού σε «σημαντικούς άλλους». Τέλος μπορεί να υιοθετηθεί η στάση «το παίζω άνετος» η οποία και χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια των κρατουμένων να μένουν έξω από φασαρίες κ.λπ. και εμφανίζεται με τη μορφή μιας φαινομενικής ηρεμίας. Η άμυνα αυτή εναλλάσσεται με άλλες μορφές άμυνας και συνάδει με τις συνθήκες που επικρατούν στο ίδρυμα.

Αναφορικά με τις συνέπειες που έχουν παρατηρηθεί στην ψυχολογική ισορροπία του ατόμου που βρίσκεται υπό εγκλεισμό έχουν διατυπωθεί αρκετές θέσεις. Οι Gallo και Ruggiero για παράδειγμα έχουν υποστηρίξει ότι οι δύο πιο συχνόι τύποι συμπεριφοράς που παρατηρούνται στο περιβάλλον της φυλακής είναι η επιθετικότητα (aggression) και η κατάθλιψη (depression)⁸⁷.

Αρκετές είναι οι διαταραχές στην ικανότητα επίλυσης προβλημάτων που συχνά παρατηρούνται στους κρατουμένους. Η μονοτονία της ζωής στη

⁸⁷ Ο. π. Liebling Alison, Maruna Shadd ..., σελ. 6.

φυλακή και η έλλειψη ερεθισμάτων, αν και δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι επιφέρει καταστροφή της γενικής διανοητικής ικανότητας του κρατούμενου, έχει όμως ως αποτέλεσμα διαταραχές στην ικανότητα επίλυσης προβλημάτων⁸⁸.

Οι αγχώδεις διαταραχές είναι σημαντικού τύπου ψυχικές δυσλειτουργίες οι οποίες έχουν συνδεθεί με την ζωή μέσα στο στενό πλαίσιο της φυλακής. Όταν μιλάμε για αγχώδη διαταραχή ή διαταραχή γενικευμένου άγχους κάνουμε λόγο για μια κατάσταση υπερβολικού και μη ελεγχόμενου άγχους και ανησυχίας για διάφορα θέματα για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των έξι μηνών συνοδεύονται δε και από σωματικά συμπτώματα⁸⁹. Όπως περιγράφουν οι David Cooke και συνεργάτες «Οι κρατούμενοι μπορεί να νοιώθουν την ένταση να ανεβαίνει, χωρίς να μπορούν να την καταλάβουν, να την ερμηνεύσουν ή να κάνουν κάτι γι' αυτή, μπορεί να βάλουν τις φωνές σε κάποιο φύλακα ή σε άλλον κρατούμενο, μπορεί να καταστρέψουν το κελί τους ή να αυτοτραυματιστούν»⁹⁰.

Η κατάθλιψη είναι μια από τις πλέον γνωστές, κλιμακούμενης βαρύτητας και με σοβαρές επιπτώσεις για το άτομο, ψυχικές ασθένειες. Ιδιαίτερα κατά την αρχική περίοδο της εισόδου στην φυλακή, οι κρατούμενοι έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να μιλήσουν, να «δραπετεύσουν» από την κατάσταση ή απλά να είναι ευδιάθετοι. Αυτό, σε συνδυασμό με εξωτερικούς παράγοντες (τιμωρίες, είδος φυλακής κ.α.) αλλά και ενδογενείς παράγοντες

⁸⁸ Cooke David, Baldwin Pamela and Howison Jacqueline, *Psychology in Prisons*, London, Routledge, 1993, σελ. 58-59.

⁸⁹ Ζερβής Χρήστος, *Ψυχοπαθολογία του Ενήλικα*, Ηλεκτρονικές Τέχνες, Αθήνα, Γ' έκδοση, 2003, σελ. 111.

⁹⁰ Ο. π. Cooke David..., σελ. 61.

(προσωπικότητα, γνωστικά σχήματα κ.α.), μπορεί να κινητοποιήσει δυσάρεστες ψυχολογικές καταστάσεις⁹¹.

Ο Carlo Serra⁹² (1994) διακρίνει τέσσερις τύπους κατάθλιψης. Πρώτη είναι η αγχώδης κατάθλιψη με τα χαρακτηριστικά της να είναι η δύσπνοια, η ευερεθιστότητα, η ένταση και οι ενοχές. Δεύτερη είναι η γνωστική κατάθλιψη οπότε και τα χαρακτηριστικά της είναι η μη ικανοποίηση, η απαξίωση, και η απελπισία. Στην συνέχεια έχουμε την κατάθλιψη η οποία σχετίζεται με τη διατροφή και χαρακτηρίζεται από απώλεια της όρεξης και της ενέργειας καθώς και την αυξημένη κούραση. Τέλος υπάρχει και η ενδογενής κατάθλιψη η οποία είναι και η πιο σοβαρή περίπτωση. Χαρακτηρίζεται από διακυμάνσεις της διάθεσης κατά τη διάρκεια της ημέρας, από πολύ πρωινό ξύπνημα, από απώλεια βάρους, από ευερεθιστότητα και ένταση.

Μια ακόμα γνωστή ψυχική διαταραχή η οποία έχει συνδεθεί με την φυλάκιση είναι το μετατραυματικό στρες⁹³. Η μετατραυματική διαταραχή ή μετατραυματική νεύρωση είναι ουσιαστικά μια ψυχοπαθολογική οντότητα η οποία εμφανίζεται σαν αποτέλεσμα ενός τραυματικού ψυχολογικού συμβάντος το οποίο συνήθως είναι μιας ιδιαίτερα μεγάλης έντασης και ξεπερνάει τα όρια των συνηθισμένων ανθρώπινων εμπειριών⁹⁴ και αυτή είναι μια περιγραφή που αρμόζει στο βίωμα της εισόδου στην φυλακή. Ως τέτοια συμπτώματα μπορούν να θεωρηθούν τα υψηλά επίπεδα άγχους, η ευερεθιστότητα, η ανυπομονησία, η δυσκολία δημιουργίας και διατήρησης σχέσεων με άλλους ανθρώπους, η αποφευκτική συμπεριφορά, ο φόβος, η απόσυρση κ.α. Ο Andrian Grounds σε μια προσπάθεια να συνοψίσει αυτά τα

⁹¹ Ο. π. Cooke David..., σελ. 61-62.

⁹² Guglielmo Gulotta, «The Attorney/Client Relationship: A Metamorphosis Behind Bars», August 2012, <http://www.forensicpsychology.it/numero%20003/AttorneyClient.html>

⁹³ Ο. π. Liebling Alison, Maruna Shadd..., σελ. 15-16.

⁹⁴ Ο. π. Ζερβής Χρήστος..., σελ. 159.

συμπτώματα τα χαρακτήρισε σαν μια αλλαγή της προσωπικότητας διαρκείας η οποία φαίνεται να συμβαίνει στους εγκλείστους⁹⁵.

Επιστρέφοντας στις πιο γενικού χαρακτήρα ψυχολογικές επιπτώσεις του εγκλεισμού σύμφωνα με τους D. Cooke και συνεργάτες, είναι σημαντικό να αναφέρουμε τις απόπειρες αυτοκτονίας και αυτό-τραυματισμών⁹⁶. Αυτές μπορούν να συμβούν κατά τα πρώτα στάδια του εγκλεισμού και συνδέονται άμεσα με την κατάθλιψη. Σε μερικές περιπτώσεις φαίνεται να λειτουργούν ως προσπάθειες ανακούφισης από την ένταση, ενώ γενικά αναγνωρίζονται ως «κραυγές αγωνίας» από τους κρατούμενους. Σε μια έρευνα των τύπων των αυτοκτονιών αλλά και των αυτοκτονικών κρατουμένων μπορούν να αναγνωριστούν αρκετοί τύποι για τους οποίους η αντιμετώπιση των προβλημάτων της διαβίωσης σε κατάσταση εγκλεισμού φέρει μεγάλη σημαντικότητα. Πεζά στοιχεία ή στοιχεία ρουτίνας της φυλακής μπορούν να φαίνονται δυσβάσταχτα σε ένα περιβάλλον με ούτως ή άλλως περιορισμένα μέσα για την αντιμετώπισή τους⁹⁷.

Τέλος σημαντικό τμήμα της βιβλιογραφίας σχετικά με την ζωή στην φυλακή έχει αναφερθεί στο φαινόμενο του ιδρυματισμού ή της ασυλοποίησης. Είναι η απόλυτη εξάρτηση του ατόμου από τη φυλακή. Ο ιδρυματισμός συνοδεύεται με συγκεκριμένες ψυχοδιανοητικές διαταραχές, όπως αποεπένδυση του σώματος, πρώιμο γήρας, διαταραχές της σεξουαλικότητας, αναστολή των ψυχοκοινωνικών δραστηριοτήτων, συναισθηματική αδιαφορία και έντονη ερεθιστικότητα⁹⁸.

⁹⁵ Ο. π. Liebling Alison, Maruna Shadd..., σελ. 16.

⁹⁶ Ο. π. Cooke David..., σελ. 62-64.

⁹⁷ Liebling Alison, «Prison Suicide and Prisoner Coping», *Crime and Justice*, vol. 26, 1999, pp. 283-359.

⁹⁸ Ο. π. Liebling Alison, Maruna Shadd..., σελ. 112-114.

Η επιβεβλημένη διαβίωση στο εσωτερικό ενός σωφρονιστικού, ή όποιου άλλου ιδρύματος, οδηγεί σε έκπτωση μια σειρά από κοινωνικές δεξιότητες των κρατουμένων⁹⁹. Ο ιδρυματισμός του ατόμου έχει ως αποτέλεσμα την προσαρμογή του στις ιδιαίτερες συνθήκες του εκάστοτε ιδρύματος οι οποίες διαφέρουν ριζικά από τις κοινωνικές περιστάσεις έξω από αυτό. Με τα χρόνια δε αναπτύσσεται μια προσαρμοστική τακτική, η οποία βασίζεται στη «φιλοσοφία της ελάχιστης προσδοκίας»¹⁰⁰. Το άτομο μειώνει στο απολύτως ελάχιστο τις όποιες προσδοκίες του αποφεύγοντας τυχόν απογοήτευσή του από την μη εκπλήρωσή τους.

Σύμφωνα με τον David Clemmer¹⁰¹ υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες οι οποίοι συντελούν στο μέγεθος «ιδρυματισμού» του κάθε εγκλείστου. Πιο συγκεκριμένα οι παράγοντες οι οποίοι θεωρεί ότι μειώνουν τα ποσοστά του ιδρυματισμού είναι: η βραχυχρόνια στερητική της ελευθερίας ποινή, η ισχυρή προσωπικότητα του εγκλείστου, η συνεχιζόμενη επαφή με άτομα εκτός φυλακής, η άρνηση ή η αδυναμία ένταξής του στην ομάδα της φυλακής αλλά χωρίς την απομόνωσή του, η άρνηση της τυφλής αποδοχής του κώδικα της υποκουλτούρας της φυλακής, η τοποθέτησή του με συγκρατούμενο ο οποίος δεν έχει αρχηγικές τάσεις και δεν έχει ενταχθεί και αυτός στην υποκουλτούρα της φυλακής, η θέλησή του για δημιουργική απασχόληση. Ως παράγοντες με τα ακριβώς αντίστροφα αποτελέσματα θεωρούνται οι ακριβώς αντίθετες στάσεις και θέσεις των κρατουμένων.

⁹⁹ Τσαλίκोगλου Φωτεινή, *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης, 1989, σελ. 182.

¹⁰⁰ Το ίδιο, σελ. 185.

¹⁰¹ Ο. π. Χαΐδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ. 51.

Η προσαρμογή του ατόμου στις νέες συνθήκες που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα του εγκλεισμού, καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισης της νέας κατάστασης εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από συγκεκριμένους παράγοντες όπως είναι η ηλικία του κρατουμένου, η φάση έκτισης της ποινής του, ο τύπος του αδικήματος, ο υπέρ-πληθυσμός των φυλακών¹⁰²

Έχει αποδειχθεί ότι οι νεώτεροι κρατούμενοι, περίπου έως εικοσιπέντε ετών, αντιστέκονται περισσότερο στη δομή της φυλακής, σε σχέση με τους μεγαλύτερους κρατούμενους, οι οποίοι υιοθετούν πιο παθητικούς τρόπους προσαρμογής (π.χ. αποφυγή). Αργότερα όμως και μετά το αρχικό σοκ, οι νεώτεροι κρατούμενοι δείχνουν αυξημένα επίπεδα συμμόρφωσης.

Έχει φανεί ότι οι ψυχολογικές συνέπειες του εγκλεισμού ακολουθούν μια καμπύλη σε σχήμα U είναι δηλαδή εντονότερες, με την έννοια της μεγαλύτερης ψυχολογικής πίεσης, κατά τα πρώτα και κατά τα τελευταία στάδια της φυλάκισης, ενώ είναι πιο ήπιες κατά τον ενδιάμεσο χρόνο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο κρατούμενος σε αυτή τη φάση έχει καταφέρει να αποδεχθεί σε ένα βαθμό το ρόλο του και έτσι έχει κάπως προσαρμοστεί στο περιβάλλον του ιδρύματος.

Η τρίτη παράμετρος είναι ο τύπος του εγκλήματος το οποίο έχει διαπράξει ο κρατούμενος σε μια κλίμακα «ηθικής ιεραρχίας» θα λέγαμε. Στον άτυπο ηθικό κώδικα της φυλακής, αδικήματα που εμπεριέχουν υψηλό βαθμό επιδεξιότητας και ικανότητας από αυτόν που τα διαπράττει (π.χ. κλοπές) βρίσκονται ψηλά στην εκτίμηση των άλλων κρατουμένων, ενώ αδικήματα όπως η παιδεραστία τοποθετούνται στον πάτο της ιεραρχίας των αδικημάτων. Κατά συνέπεια, αυτοί που διαπράττουν αδικήματα της πρώτης ομάδας,

¹⁰² Bartol, R. Curt and Bartol, M. Anne, *Psychology and Law: Research and Application* (2nd ed.). Belmont, Thomson - Wadsworth, 2004, σελ. 328-330.

«υποστηρίζονται» περισσότερο από τους συγκρατούμενους τους, ενώ αυτοί που έχουν διαπράξει αδικήματα από τη δεύτερη ομάδα, συνήθως απομονώνονται.

Τέλος έχει βρεθεί συσχέτιση του υπέρ-πληθυσμού με ψυχολογικές συνέπειες όπως πίεση, άγχος, ένταση, κατάθλιψη, επιθετικότητα και το αίσθημα απελπισίας (helplessness).

Οι ψυχολογικές, και όχι μόνο, επιπτώσεις του εγκλεισμού στην φυλακή ξεπερνούν σε μεγάλο βαθμό τόσο τον ίδιο τον κρατούμενο όσο και το ίδρυμα. Αν και δεν αποτελεί ζήτημα ανάλυσης της παρούσας εργασίας άξιες αναφοράς είναι οι επιπτώσεις που υπάρχουν: στην προσπάθεια επανένταξης των πρώην κρατουμένων στο κοινωνικό σύνολο μετά την έξοδό τους από την φυλακή¹⁰³ ως ισότιμα μέλη, όπως για παράδειγμα η επαγγελματική τους επανένταξη¹⁰⁴, στο ευρύτερο και συχνά ήδη επιβαρυνόμενο¹⁰⁵ οικογενειακό περιβάλλον του κρατουμένου¹⁰⁶ με τα παιδιά αυτού να φέρουν εξαιρετικά μεγάλη πίεση¹⁰⁷ ή ακόμα και στους εργαζόμενους μέσα στο ίδρυμα, τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους¹⁰⁸.

¹⁰³ Visser A. Christy and Travis Jeremy, «Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways», *Annual Review of Sociology*, vol. 29, 2003, pp. 89-113.

¹⁰⁴ Νικολόπουλος Π. Γεώργιος, «Το Ζήτημα της Επαγγελματικής Επανένταξης των Πρώην Καταδίκων: Θεωρητικές Επισημάνσεις, Ερευνητικά Πορίσματα και Κοινωνικές Δράσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 118, 2005, σελ. 95-118.

¹⁰⁵ Wildeman Christopher and Western Bruce, «Incarceration in Fragile Families», *The Future of Children*, vol. 20, no. 2, 2010, pp. 157-177.

¹⁰⁶ Murray Joseph, «The effects of imprisonment on Families and Children of Disciplinary governance», στο Liebling Alison and Maruna Shadd..., σελ. 442-464.

¹⁰⁷ De Fina H. Robert and Hannon Lance, «The Impact of Adult Incarceration on Child Poverty: A County-Level Analysis, 1995-2007», *The Prison Journal*, vol.90, no. 4, pp. 377-396.

¹⁰⁸ Arnold Helen, «The effects of prison work», στο Liebling Alison and Maruna Shadd..., σελ. 391-420.

5. Η φυλακή στην Ελλάδα

Θα κλείσουμε την προσέγγιση του θεσμού της φυλακής με μια σύντομη αναφορά στην σχετική ελληνική πραγματικότητα.

Εξετάζοντας τον τρόπο εξέλιξης του θεσμού μέσα στα ελληνικά σύνορα θα λέγαμε ότι οι ανάγκες για μεταρρύθμιση του σωφρονιστικού συστήματος χρονολογούνται από ιδρύσεως του ελληνικού κράτους. Αν και κατορθώθηκαν φυσικά κάποιες βελτιώσεις κατά καιρούς, η αλήθεια είναι ότι δεν ακολουθήθηκε ποτέ κάποια μακρόπνοη σωφρονιστική πολιτική και ακόμα μέχρι σήμερα δεν έχει επιτευχθεί κάποια ουσιαστική και εκ βάθρων μεταρρύθμιση του σωφρονιστικού συστήματος ή του θεσμού της φυλακής γενικότερα¹⁰⁹.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι ο νέος Σωφρονιστικός Κώδικας¹¹⁰ αποτελεί ένα από τα αρτιότερα και πλέον ριζοσπαστικά και φιλελεύθερα νομοθετικά κείμενα σωφρονιστικής πολιτικής της Ευρώπης, εντούτοις παρατηρείται μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ του τι προβλέπεται και του τι εφαρμόζεται στην πράξη.

Τα σωφρονιστικά ιδρύματα στην Ελλάδα σήμερα χωρίζονται σε ορισμένες κατηγορίες¹¹¹. Υπάρχουν οι δικαστικές φυλακές στις οποίες βρίσκονται υπόδικοι, χρεοφειλέτες, κατάδικοι με ποινές έως και δεκαοκτώ μήνες και αλλοδαποί προς έκδοση. Οι σωφρονιστικές φυλακές από την άλλη αφορούν όλες τις άλλες περιπτώσεις εγκλείστων και διακρίνονται με την σειρά τους σε κλειστές και αγροτικές. Υπάρχουν επίσης θεραπευτικά καταστήματα,

¹⁰⁹ Ο. π. Λαμπροπούλου ..., σελ. 236-237.

¹¹⁰ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Α' τεύχος, Αριθμός ΦΕΚ 291, 24-12-1999.

¹¹¹ Ο. π. Χάιδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα* ..., σελ. 75-76.

σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων και τέλος ένα ίδρυμα αγωγής ανήλικων αρρένων.

Ο έλεγχος της σωφρονιστικής νομιμότητας του συστήματος των παραπάνω καταστημάτων μπορεί να γίνει μέσα από κάποια αναφορά που μπορεί να συντάξει ο κάθε κρατούμενος, από τον υπηρεσιακό διοικητικό έλεγχο ή από τον δικαστικό έλεγχο μέσω των επισκέψεων του εισαγγελέα στην φυλακή¹¹².

Σημαντικά προβλήματα τα οποία καλείται να λύσει ο θεσμός της φυλακής προκειμένου να λειτουργήσει αποτελεσματικότερα είναι¹¹³: ο υπερπληθυσμός ο οποίος έχει φτάσει σε πρωτοφανή μεγέθη, η κατάχρηση του μέτρου της προσωρινής κράτησης, ο έλεγχος του σωφρονιστικού συστήματος, η ουσιοεξάρτηση των κρατουμένων, η έλλειψη του απαραίτητου διαχωρισμού μεταξύ των φυλακισμένων ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και τέλος η διαχείριση της σημαντικής αλλαγής της μορφολογίας του πληθυσμού των φυλακών με την υπεραντιπροσώπηση των αλλοδαπών κρατουμένων.

Οι συνθήκες των ελληνικών φυλακών είναι στην καλύτερη περίπτωση δυσλειτουργικές. Στα σωφρονιστικά καταστήματα παρατηρούνται ο έντονος υπερπληθυσμός κρατουμένων, οι άθλιες υλικές συνθήκες κράτησης, η ελάχιστη προσφορά υγειονομικής περίθαλψης, οι σοβαρές μεταδιδόμενες ασθένειες, οι ψυχικές διαταραχές, οι αυτοτραυματισμοί ή αυτοκτονίες ή εν γένει ο θάνατος καθώς και η συχνή χρήση συνταγογραφούμενων ή μη ναρκωτικών¹¹⁴.

¹¹² Το ίδιο, σελ. 79-80.

¹¹³ Το ίδιο, σελ. 73.

¹¹⁴ Ο. π. Cheliotis, K. Leonidas

Τέλος αναφορικά με την σύνθεση του πληθυσμού των φυλακών, κάποια εικόνα μας δίνουν τα τελευταία επίσημα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης¹¹⁵ (βλέπε Πίνακα 2 στο Παράρτημα). Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία είναι άνδρες κρατούμενοι, περισσότεροι από τους μισούς είναι αλλοδαποί ενώ η αυξητική τάση του πληθυσμού των φυλακών είναι συνεχώς ανοδική την τελευταία δεκαετία.

¹¹⁵ Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, «Γενικός Στατιστικός Πίνακας Κρατουμένων – Ποινών (2003-2010)», Αύγουστος 2012, <http://www.ministryofjustice.gr/site/el/%CE%A3%CE%A9%CE%A6%CE%A1%CE%9F%CE%9D%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A5%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9C%CE%91/%CE%A3%CE%84%CE%B1%CE%84%CE%B9%CE%83%CE%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%CE%83%CE%84%CE%BF%CE%B9%CE%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CE%BA%CE%81%CE%B1%CE%84%CE%BF%CE%85%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%89%CE%BD/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A0%CE%99%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%91%CE%A3%CE%9A%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%9F%CE%A5%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%A9%CE%9D%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%A9%CE%9D.aspx>

II. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

Η δεύτερη παράμετρος η οποία θα μας απασχολήσει στο παρόν εγχείρημα είναι αυτή του οικονομικού εγκλήματος. Το οικονομικό έγκλημα αν και είναι μια σχετικά νέα προσθήκη στα είδη της εγκληματικής συμπεριφοράς, η ύπαρξή του θεωρείται πλέον αναντίρρητη.

Στο κείμενο που ακολουθεί θα προσπαθήσουμε να δώσουμε έναν επαρκή ορισμό του οικονομικού εγκλήματος, των υποκατηγοριών που αυτό συμπεριλαμβάνει και θα στέψουμε την προσοχή μας στον ίδιο τον δράστη προσπαθώντας να καταλάβουμε τις ιδιαιτερότητες που έχει ως διαφορετικού τύπου εγκληματίας από αυτόν του κοινού ποινικού δικαίου.

1. Ορισμός του οικονομικού εγκλήματος & Ιστορική εξέλιξή του

Προτού προβούμε σε οποιαδήποτε προσπάθεια ορισμού του οικονομικού εγκλήματος είναι απαραίτητο να κάνουμε ένα βασικό διαχωρισμό μεταξύ των εγκληματικών ενεργειών γενικότερα. Από την μια πλευρά βλέπουμε, στρέφοντας το βλέμμα «προς τα κάτω», το λεγόμενο συμβατικό έγκλημα το οποίο περιλαμβάνει μορφές εγκλήματος εύληπτες και αμέσως κατανοητές από το ευρύ κοινό και από την άλλη πλευρά, στρέφοντας το βλέμμα «προς τα πάνω», έχουμε τα λεγόμενα εγκλήματα των ισχυρών¹¹⁶ τα

¹¹⁶ Χρησιμοποιείται εδώ ο όρος «έγκλημα των ισχυρών» σαν μια εγκυρότερη μετάφραση του νοήματος του όρου white collar crime όπως προτείνεται από τον Γρηγόρη Λάζο στο Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2011, σελ. 28.

οποία και αφορούν εκείνες τις εγκληματικές ενέργειες οι οποίες τελούνται από μια κοινωνική ελίτ θα λέγαμε και τον ορισμό των οποίων θα επιχειρήσουμε στην συνέχεια¹¹⁷.

Ο ορισμός του εγκλήματος των ισχυρών δεν αποτελεί μια εύκολη διαδικασία ούτε σήμερα αλλά ούτε και στο παρελθόν. Πολλά είναι τα στάδια που έχει περάσει προκειμένου να φτάσει στην σημερινή του μορφή και οι διαφορετικές απόψεις είναι αρκετές ακόμη και στην σύγχρονη επιστημονική κοινότητα.

Αυτό που είναι σίγουρα αναμφισβήτητο είναι ότι η αρχή έγινε από τον Edwin Sutherland και μάλιστα με την ακρίβεια ημερομηνίας, 27 Δεκεμβρίου 1939. Ήταν τότε που ο αμερικανός κοινωνιολόγος – εγκληματολόγος E. Sutherland στην προεδρική ομιλία που έδωσε στα πλαίσια του συνεδρίου της Αμερικάνικης Κοινωνιολογικής Εταιρείας με θέμα «Εγκληματικότητα λευκού κολάρου» (White-Collar Criminality)¹¹⁸, οπότε και διεύρυνε το φάσμα της εγκληματολογικής έρευνας πέρα από το συμβατικό έγκλημα των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών τάξεων. Μέχρι την στιγμή εκείνη η εγκληματολογική έρευνα εστίαζε αποκλειστικά στα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, θεωρώντας το έγκλημα ως ίδιον αυτών και μόνο¹¹⁹.

Ο ορισμός του εγκλήματος του λευκού κολάρου, όπως δόθηκε από τον E. Sutherland, αφορά κάποιο «έγκλημα που διαπράττεται από ευυπόληπτο

¹¹⁷ Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II* ..., σελ. 5.

¹¹⁸ Sutherland H. Edwin, «White-Collar Criminality», στο Geis Gilbert, Meier F. Robert and Salinger M. Lawrence, *White-Collar Crime: Classic and Contemporary Views*, New York, The Free Press, 1995, σελ.29-38.

¹¹⁹ Weisburd David and Waring Elin, *White Collar Crime and Criminal Careers*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, σελ. 1.

άτομο υψηλής κοινωνικής θέσης μέσα στο πλαίσιο της εργασίας του»¹²⁰. Η χρήση του όρου λευκό περιλαίμιο ή κολάρο έχει να κάνει με την διάκριση της εποχής στο ντύσιμο των εργαζομένων αυτών, εν αντιθέσει με την εργατική τάξη οι οποίοι φορούσαν μπλε περιλαίμιο (blue collar). Ο ορισμός αυτός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως προσωποπαγής μιας και επικεντρώνεται περισσότερο στον δράστη παρά στο έγκλημα¹²¹. Αν και έχει δεχθεί πολλές και σημαντικές επικρίσεις¹²² η αξία αυτού του πρώτου ορισμού είναι αναντίρρητη.

Αν και ο E. Sutherland ήταν ο πρώτος ο οποίος ασχολήθηκε με το ζήτημα του εγκλήματος και στα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα τραβώντας τόσο πολύ το ενδιαφέρον της επιστημονικής και όχι μόνο κοινότητας¹²³ δεν ήταν και ο πρώτος που συνέλαβε μια τέτοια σκέψη. Πριν από αυτόν ο ολλανδός μαρξιστής Willem Bogner το 1916 ανέπτυξε την θεωρία του περί εγκλήματος διαχωρίζοντάς το σε «εγκλήματα του δρόμου» και «εγκλήματα της σουίτας»¹²⁴. Σημαντική ήταν και η δουλειά του Edward A. Ross το 1907 ο οποίος κάνει αναφορά στον «εγκληματοειδή» (criminaloid) τύπο ανθρώπου και αφορά αυτούς οι οποίοι προάγονται επαγγελματικά μέσω εγκληματικών πρακτικών¹²⁵.

¹²⁰ Κραμβία-Καπαρδής Μαρία και Τσολάκης Χρίστος, *Οικονομικά Εγκλήματα στις Επιχειρήσεις: Πρόληψη, Διερεύνηση, Αποτροπή*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2011, σελ. 25..

¹²¹ Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Τα Οικονομικά Εγκλήματα: Βασικά Ζητήματα της Οικονομικής Εγκληματικότητας και του Οικονομικού Ποινικού Δικαίου* (τόμος 1), Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998, σελ. 32.

¹²² Αρχής γενομένης από τον Paul W. Tappan για το κατά πόσο μπορεί να ονομάζεται εγκληματίας κάποιος ο οποίος δεν έχει κριθεί ένοχος και δεν του έχει αποδοθεί ποινή (Βλέπε περισσότερα στο Tappan W. Paul, «Who is the Criminal», στο Geis Gilbert, Meier F. Robert and Salinger M. Lawrence, *White-Collar Crime: Classic and Contemporary Views*, New York, The Free Press, 1995, σελ. 50-59.) αλλά και στην συνέχεια (Βλέπε περισσότερα στο Payne K. Brian, *White-Collar Crime: A Text Reader*, London, Sage Publications, 2012, σελ. 36-37).

¹²³ Ακόμα και ο τύπος της εποχής ασχολήθηκε με το νέο αυτό επιστημονικό πεδίο. (Βλέπε στο Geis Gilbert, Meier F. Robert and Salinger M. Lawrence, *White-Collar Crime: Classic and Contemporary Views*, New York, The Free Press, 1995, σελ. 23).

¹²⁴ Braithwaite John, «White Collar Crime», *Annual Review of Sociology*, vol. 11, 1985, pp. 1-25.

¹²⁵ Ross A. Edward, *Sin and Society: An Analysis of Latter-Day Iniquity*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1907, σελ. 45-71.

Εξαιρετικά σημαντικός είναι και ο διαχωρισμός που έγινε αργότερα, το 1986, από τους Marshall Clinard και Richard Quinney σύμφωνα με τον οποίο το έγκλημα του λευκού κολάρου διαχωρίζεται σε δύο τύπους: το έγκλημα των επιχειρήσεων (corporate crime) και το έγκλημα επαγγελματικής απασχόλησης (occupational crime)¹²⁶. Ως έγκλημα των επιχειρήσεων ορίζονται οι παράνομες δραστηριότητες οι οποίες διαπράττονται από υπαλλήλους κάποιας επιχείρησης προς όφελος αυτής. Αντίθετα στα εγκλήματα επαγγελματικής απασχόλησης συμπεριλαμβάνονται αυτές οι παράνομες δραστηριότητες οι οποίες συμβαίνουν από κάποιον εργαζόμενο κατά την διάρκεια της εργασίας του αλλά και αυτές εις βάρος των εργοδοτών του.

Πρόκειται για μια πραγματοπαγή (εξ' αντικειμένου) αντίληψη του εγκλήματος μια και επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στα έννομα αγαθά που προσβάλλονται από αυτό¹²⁷. Σε σχέση με την προγενέστερη (εξ' υποκειμένου) προσωποπαγή προσέγγιση θα λέγαμε ότι έχουμε μια μετακίνηση της προσοχής από τον εγκληματία στο έγκλημα.

Οι ορισμοί οι οποίοι έχουν δοθεί κατά καιρούς για αυτού του είδους τις εγκληματικές ενέργειες είναι αρκετοί και προσπαθούν να καλύψουν κάποια μέρη ή και το σύνολο αυτού που θα ονομάζαμε έγκλημα των ανώτερων τάξεων στην ιεραρχία των κοινωνικοοικονομικών τάξεων μιας κοινωνίας, διαπραττόμενο στο ευρύτερο πλαίσιο των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων και εν αντιθέσει με το συμβατικό έγκλημα το οποίο αναφέρεται συχνότερα στις χαμηλότερες αυτές τάξεις. Αναλυτικότερα αναφέρονται παρακάτω οι πιο σημαντικοί ορισμοί, όπως αυτοί έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς, στον Πίνακα 3 στο παράρτημα της παρούσης.

¹²⁶ Payne K. Brian, *White-Collar Crime: A Text Reader*, London, Sage Publications, 2012., σελ. 37-38.

¹²⁷ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Τα Οικονομικά Εγκλήματα ...*, σελ. 34.

Οι σύγχρονοι ορισμοί που χρησιμοποιούνται παρουσιάζουν ορισμένες διαφοροποιήσεις, αναφορικά με το σημείο επικέντρωσής τους και πολλές φορές αλληλεπικαλύπτονται μεταξύ τους. Τέτοιοι ορισμοί εκλαμβάνουν αυτό τον τύπο εγκλήματος με διάφορους τρόπους: ως ηθική ή δεοντολογική παραβίαση, ως κοινωνική ζημία, ως παραβίαση του ποινικού δικαίου, ως παραβίαση του αστικού δικαίου, ως παραβίαση του κανονιστικού δικαίου, ως αποκλίνουσα συμπεριφορά στο χώρο εργασίας, ως ορισμός ο οποίος έχει κοινωνικά κατασκευαστεί από τις επιχειρήσεις, ως ορισμοί που προκύπτουν μέσα από έρευνες, ως επίσημοι κυβερνητικοί ορισμοί, ως παραβίαση της εμπιστοσύνης, ως εγκλήματα των επιχειρήσεων ακόμη και ως παραβιάσεις οι οποίες προκύπτουν στα εργασιακά - επαγγελματικά συστήματα όπως αυτά έχουν θεσμοθετηθεί στην εκάστοτε κοινωνία¹²⁸.

Οι όροι έγκλημα των ισχυρών και οικονομικό έγκλημα δεν είναι όμως ακριβώς ίδιοι. Μια κρίσιμη διαφορά είναι ότι ο όρος οικονομική εγκληματικότητα είναι κάθετος (διαπερνώντας ολόκληρη την ταξική διαστρωμάτωση) και διαταξικός ενώ η έννοια εγκληματικότητα των ισχυρών οριζόντια (αναφερόμενος σε μια ταξική βαθμίδα) και ταξική¹²⁹. Ο δεύτερος αυτός ορισμός ανταποκρίνεται μάλλον καλύτερα σε αυτό το οποίο προσπάθησε να περιγράψει εξ' αρχής ο E. Sutherland.

Στην παρούσα ανάλυση θα χρησιμοποιήσουμε περισσότερο όμως τον ορισμό του οικονομικού εγκλήματος, ως υποκατηγορία¹³⁰ ή ευρύτερη

¹²⁸ Ο. π. Payne K. Brian ..., σελ. 38-43.

¹²⁹ Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, «Η Έννοια του Εγκλήματος των Ισχυρών (Εγκλήματος Λευκού Περιλαίμιου, *White-Collar Crime*)», στο Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II...*, σελ. 28-31.

¹³⁰ Ο. π. Κραμβία-Καπαρδή Μαρία και Τσολάκης Χρίστος ..., σελ.37.

κατηγορία¹³¹ ή απλά συγγενή ορολογία του εγκλήματος των ισχυρών, αφού στόχος μας είναι η προετοιμασία για την ποιοτική ανάλυση των βιογραφικών αφηγήσεων του δεύτερου μέρους. Μέσα σε αυτές ο αυτοπροσδιορισμός των θυμάτων είναι αυτός του οικονομικού εγκληματία ενώ το κοινωνικοοικονομικό τους προφίλ μπορεί να μην αντιστοιχεί σε αυτό του μέσου κρατουμένου αλλά δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν επακριβώς ως μέλη της υψηλότερης βαθμίδας της κοινωνικής ιεραρχίας ή κάποιας κοινωνικής ελίτ. Με άλλα λόγια θα ακολουθήσουμε τον περισσότερο συστημικό ορισμό του οικονομικού εγκλήματος γιατί προσδιορίζει καλύτερα τον πληθυσμό της έρευνάς μας ο οποίος προκύπτει μέσα από το ίδιο το ποινικό σύστημα.

Περνώντας λοιπόν συγκεκριμένα στο οικονομικό έγκλημα θα χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό του Αμερικάνικου Δικηγορικού Συλλόγου (American Bar Association - 1952) ο οποίος και προσδιορίζει ως τέτοιο κάθε μη βίαιη αλλά παράνομη δραστηριότητα που περιλαμβάνει απάτη, διαστρέβλωση, απόκρυψη, χειρισμό, παράβαση συμφωνίας, υπεκφυγή ή παράνομη εξαπάτηση¹³².

Μπορούμε επίσης επικουρικά να αναφερθούμε και στον ορισμό του Νέστωρα Κουράκη σύμφωνα με τον οποίο «Οικονομική εγκληματικότητα είναι [] το σύνολο της αθέμιτης εκείνης δραστηριότητας η οποία τελείται μέσω των επιχειρήσεων ή / και η οποία έχει ως αποτέλεσμα την προσβολή, απειλή ή βλάβη της καλής λειτουργίας της οικονομίας ή λειτουργικά σημαντικών κλάδων και θεσμών της»¹³³.

¹³¹ Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος, *Η Εγκληματολογική Προβληματική των Σύγχρονων Οικονομικών Εγκλημάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1988, σελ. 31-32.

¹³² Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II ...*, σελ. 41.

¹³³ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Τα Οικονομικά Εγκλήματα ...*, σελ. 57.

2. Το οικονομικό έγκλημα

Θα συνεχίσουμε την ανάλυσή μας αναφορικά με το οικονομικό έγκλημα αναφερόμενοι στα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, θεωρήσεις και διαπιστώσεις οι οποίες έχουν προκύψει κατά καιρούς στην σχετική επιστημονική βιβλιογραφία.

2.1 Ιδιαίτερα Χαρακτηριστικά

Αρχικά θα παρουσιάσουμε κάποιες από τις σημαντικότερες απόπειρες που έχουν γίνει για την κατηγοριοποίηση των εγκλημάτων των ισχυρών σε μικρότερες υποκατηγορίες για τον καλύτερο χειρισμό τους. Στην συνέχεια θα αναφερθούμε σε ορισμένα από αυτά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που μοιάζουν να έχουν αυτές οι εγκληματικές ενέργειες και τα οποία τις διαφοροποιούν από το λεγόμενο συμβατικό έγκλημα.

Σε μια προσπάθεια να δώσουμε μια γενική εικόνα των οικονομικών εγκλημάτων θα λέγαμε ότι ως τέτοια θεωρούνται όλες εκείνες οι εγκληματικές ενέργειες οι οποίες βállουν κατά της περιουσίας και των περιουσιακών δικαιών, νοούμενων αυτών ως έννομων αγαθών, και ταυτόχρονα περιέχονται στο εκάστοτε ποινικό δίκαιο. Μια ακόμα κατηγορία περιλαμβάνει και εκείνα τα οποία προσβάλλουν ειδικούς ποινικούς νόμους οι οποίοι στοχεύουν στην εύρυθμη λειτουργία της οικονομίας ή σημαντικών λειτουργικά κλάδων και θεσμών. Μια τελευταία κατηγορία συμπεριλαμβάνει πράξεις οι οποίες αντίκεινται σε συγκεκριμένους ειδικούς νόμους που προστατεύουν

συγκεκριμένους οικονομικούς σκοπούς και απευθύνονται σε ορισμένο κύκλο προσώπων¹³⁴.

Από μορφολογικής απόψεως ο προσδιορισμός του οικονομικού εγκλήματος είναι μάλλον δύσκολος. Ο λόγος που αυτό συμβαίνει είναι πιθανότατα ότι πρόκειται για ένα εξελισσόμενο έγκλημα¹³⁵. Επηρεάζεται από όλες τις αλλαγές που γίνονται σε βάθος χρόνου στον τομέα παραγωγής και έτσι παίρνει τις αντίστοιχες μορφές.

Ως νέες πάντως μορφές σοβαρών οικονομικών εγκλημάτων, τα οποία μάλιστα παρατηρούνται και στον ελληνικό χώρο παρουσιάζονται: οι οργανωμένες τελωνειακές παραβάσεις, η παράνομη πληρωμή με μετρητά επιχορηγήσεις από λογαριασμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διάφορες προοδευμένες μέθοδοι φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής, εξαπάτηση των επενδυτών του χρηματιστηρίου, παράνομη χρήση πνευματικών δικαιωμάτων, ηλεκτρονικό έγκλημα και έγκλημα στο διαδίκτυο, παραβίαση των κανονισμών εργασίας, ενέργειες αθέμιτου ανταγωνισμού, περιβαλλοντολογική μόλυνση, παράνομο εμπόριο προσωπικών δεδομένων, παράνομες δοσοληψίες πολιτικών με μεγάλα οικονομικά συμφέροντα αλλά και οι ατασθαλίες στο πλαίσιο μεγάλων τραπεζικών ή δημόσιων οργανισμών¹³⁶.

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά τα οποία φέρουν τα εγκλήματα αυτού του είδους θα προχωρήσουμε στην συνέχεια θεωρώντας ότι θα είναι εξαιρετικά χρήσιμα για την πραγμάτευση των ερευνητικών δεδομένων που θα ακολουθήσει αργότερα.

¹³⁴ Το ίδιο, σελ. 35-37.

¹³⁵ Ο. π. Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος ..., σελ. 77.

¹³⁶ Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Το Οικονομικό Έγκλημα στην Ελλάδα Σήμερα», Αύγουστος 2012, <http://courakis.gr/images/stories/pdf/to-oikonomiko-egklima.pdf>

Ο Hazel Croall αναφέρει επτά συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του εγκλήματος του λευκού κολάρου¹³⁷ στα οποία φυσικά συμπεριλαμβάνονται και τα οικονομικά εγκλήματα. Αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν να κάνουν είτε με το εργασιακό περιβάλλον στο οποίο συνήθως διαπράττονται τα εγκλήματα αυτά, είτε με την κοινωνικό- οικονομική θέση του εγκληματία.

Πρώτο χαρακτηριστικό είναι η μικρή ορατότητά τους (invisible). Οι παραβάτες δραστηριοποιούνται μέσω της εργασίας τους σε αυτό το οποίο θα χαρακτηρίζαμε τόπο του εγκλήματος με αποτέλεσμα να μπορούν να καλύψουν τυχόν ίχνη τους σε σημείο που πολλές φορές ακόμη και το ίδιο το θύμα να αγνοεί την θυματοποίησή του. Δεν είναι δε λίγες και οι φορές που περιλαμβάνουν και την έννοια της καταπάτησης εμπιστοσύνης.

Δεύτερο είναι η πολυπλοκότητά τους (complex). Η διάπραξη αυτών των εγκληματικών ενεργειών συχνά εμπεριέχει μεγάλη τεχνογνωσία του συγκεκριμένου χώρου και γνώση της λειτουργίας του προκειμένου να καταστεί δυνατή η εξαπάτηση αλλά και η κάλυψή της.

Ένα ακόμη είναι η διάχυση των ευθυνών (diffusion of responsibility). Οι παραβάτες πολλές φορές είναι παραπάνω από ένας και μάλιστα από διαφορετικές περιοχές αρμοδιότητας και ευθύνης. Κάτι τέτοιο κάνει πιο δύσκολο και τον εντοπισμό τους αλλά και την απόδοση δικαιοσύνης και ευθυνών.

Η διάχυση της θυματοποίησης (diffusion of victimization) είναι επίσης ένα διαφορετικό στοιχείο σε σύγκριση με τα περισσότερα εγκλήματα άλλου τύπου. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου ο προσδιορισμός του θύματος είναι αρκετά δύσκολος. Κάτι τέτοιο γίνεται εύκολα κατανοητό αν σκεφτούμε ότι

¹³⁷ Croall Hazel, *Understanding White Collar Crime*, Buckingham, Open University Press, 2001, σελ. 8-9.

θύμα μπορεί να είναι για παράδειγμα το κράτος ή ακόμη και το γεγονός ότι λόγω της μικρής τους ορατότητας των εγκληματικών αυτών πράξεων τα θύματα μπορεί να μην γνωρίζουν καν ότι θυματοποιήθηκαν όπως ήδη αναφέραμε.

Την προβληματική αυτών των εγκλημάτων βαρύνουν επίσης και οι ασαφής νόμοι (ambiguous legal and criminal status) οι οποίο κάνουν ακόμη πιο δύσκολο το έργο της καταπολέμησης τους. Η εφευρετικότητα και η τεχνογνωσία δε των παραβατών είναι τέτοια ώστε να μπορούν να εφευρίσκουν συνεχώς καινούργιους «νόμιμους» τρόπους τέλεσης των δραστηριοτήτων τους.

Ως έκτο στοιχείο νοείται ο χαμηλός βαθμός ανακάλυψης αλλά και επιτυχής δίωξή τους (low rate of detection and prosecution). Εξαιτίας όλων των προαναφερόμενων χαρακτηριστικών θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι περισσότερες εγκληματικές ενέργειες αυτού του είδους δεν τελεσφορούν σε επίπεδο ποινικής διαδικασίας. Σημαντικό είναι επίσης να αναφέρουμε ότι ένας ακόμη λόγος αυτού του φαινομένου είναι και ο φόβος της αρνητικής δημοσιότητας που αποτρέπει επιχειρήσεις από την δημοσιοποίηση τέτοιων εγκλημάτων και η λύση προτιμάται να βρίσκεται σε ιδιωτικό επίπεδο.

Το τελευταίο χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμη και στους δράστες, τα εγκλημάτων των οποίων παίρνουν τον δρόμο της δικαιοσύνης, αποδίδονται επιεικείς ποινές (lenient sentences). Αυτό συμβαίνει γιατί αναγνωρίζονται αρκετά ελαφρυντικά στοιχεία προκειμένου για τον καθορισμό της ποινής, εξαιτίας του ιδιαίτερου χαρακτήρα αυτών των εγκλημάτων αφενός και αφετέρου γιατί συνήθως οι κατηγορούμενοι έχουν μια ικανή υπεράσπιση την οποία τους προσφέρει η καλή οικονομική τους κατάσταση.

Μέσα από ερευνητικές διαδικασίες έχει προκύψει και μια ακόμη συστάδα χαρακτηριστικών των οικονομικού τύπου εγκλημάτων μέσα από τα οποία αναδεικνύεται και πάλι η ιδιαιτερότητά τους. Πρόκειται για εγκληματικές ενέργειες οι οποίες είναι πιο πιθανό να έχουν εθνικό ή διεθνές πεδίο εφαρμογής, να αφορούν μεγάλο αριθμό θυμάτων, να έχουν ως θύμα ολόκληρους οργανισμούς, να ακολουθούν ήδη εφαρμοσμένα πρότυπα εγκληματικής δραστηριότητας, να διαπράττονται για περισσότερο από ένα χρόνο και μάλιστα συχνά από ομάδες δραστών¹³⁸.

Συγκεκριμένα για τα εγκλήματα κατά των επιχειρήσεων ο Michael Clarke κατέληξε σε μια λίστα ορισμένων γνωρισμάτων τα οποία διαφοροποιούν αυτά τα εγκλήματα από τα υπόλοιπα. Πρόκειται για εγκληματικές ενέργειες οι οποίες λαμβάνουν χώρα στον ιδιωτικό χώρο των επιχειρήσεων, οι δράστες είναι νομικά παρόντες κατά την τέλεσή τους, δεν είναι απαραίτητη κάποια άμεση καταγγελία. Επειδή δεν υπάρχει κάποια δημόσια παραβίαση εκλαμβάνονται ως λιγότερο απειλητικά από τα συμβατικά εγκλήματα, η ανίχνευση και ο έλεγχός τους γίνονται σε αρχικό στάδιο εσωτερικά από την ίδια την επιχείρηση, η ένδικη διευθέτηση παίζει μικρό ρόλο μια και μπορεί να προτιμηθεί κάποια λύση σε ιδιωτικό επίπεδο, υπάρχει μια θεμελιώδης αμφισημία στον ορισμό τους, έχουν πολιτικό χαρακτήρα, υπάρχει μεγάλη ποικιλομορφία στις αποδιδόμενες ποινές, συχνά παρατηρούνται

¹³⁸ Ο. π. Payne K. Brian ..., σελ. 53.

κυβερνητικές παρεμβολές και τέλος εγείρονται ζητήματα ισορροπίας μεταξύ του ιδιωτικού και του δημοσίου συμφέροντος¹³⁹.

Το *modus operandi* των εγκλημάτων αυτού του είδους έχει χαρακτηριστεί από την τάση να παραπέμπεται η ευθύνη διάπραξής τους από τους ιεραρχικά ανώτερους στους ιεραρχικά κατώτερους¹⁴⁰. Αυτό γίνεται δε ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση των εταιριών και πιο συγκεκριμένα όταν η ευθύνη κάποιας παράνομης εταιρικής δραστηριότητας επιρρίπτεται αποκλειστικά σε κάποιο άτομο, εν είδη αποδιοπομπαίου τράγου, όπως ο αντιπρόεδρος ή ο υπεργολάβος, παρά το γεγονός ότι η εν λόγω δραστηριότητα γινόταν εν γνώσει και επιλογή πολύ περισσότερων και ιεραρχικά ισχυρότερων ατόμων.

Επίσης θα ήταν μάλλον λανθασμένο να υποθέσουμε ότι οι εγκληματικές ενέργειες αυτού του τύπου είναι ασύνδετες με το οργανωσιακό πλαίσιο μέσα στο οποίο συμβαίνουν και πρόκειται απλά για ένα αποτέλεσμα προσωπικών κινήτρων του εκάστοτε δράστη, αντίθετα θα ήταν ορθότερο να τις ορίσουμε σαν ένα συστατικό στοιχείο του πλαισίου αυτού¹⁴¹. Η σημασία του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται ο δράστης είναι τόσο μεγάλη ώστε οι καταστάσεις οι οποίες τον περιστοιχίζουν (εταιρείες, καρτέλ, κύκλος συναδέλφων κ.α.) έχουν χαρακτηριστεί ως προεγκληματικές και ειδικά επικίνδυνες καταστάσεις¹⁴².

Στην περίπτωση δε των εγκλημάτων κατά των επιχειρήσεων ακόμη και όταν η παράνομη αυτή συμπεριφορά αποκαλύπτεται σπάνια φτάνει στο φως

¹³⁹ Punch Maurice, *Dirty Business: Exploring Corporate Misconduct: Analysis and Cases*, London, Sage Publication, 1996, σελ. 58.

¹⁴⁰ Ο. π. Braithwaite John ...

¹⁴¹ Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II* ..., σελ. 23.

¹⁴² Ο. π. Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος ..., σελ. 115.

της δημοσιότητας αφού φαίνεται τα μέσα μαζικής ενημέρωσης να τα αγνοούν επιδεικτικά¹⁴³.

Προκειμένου να κατορθώσουμε να έχουμε μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα των οικονομικών εγκλημάτων είναι σημαντικό να αναφέρουμε τις επιπτώσεις που έχει η διάπραξή τους. Ως τέτοιες νοούνται οι οικονομικές απώλειες σε ατομικό επίπεδο, οι οικονομικές απώλειες σε επίπεδο κοινωνίας, οι συναισθηματικές επιπτώσεις, οι σωματικές βλάβες, αλλά και ορισμένες «θετικές» επιπτώσεις όπως η δημιουργία μια σύμπνοιας στο ευρύ κοινό για την ανάγκη αντιμετώπισής τους¹⁴⁴.

Για την ακρίβεια το κόστος ακόμα και σε καθαρά οικονομικούς όρους ξεπερνά κατά πολύ όποιους υπολογισμούς μπορούμε να κάνουμε. Μερικές φορές οι βλάβες μπορεί να είναι τέτοιες ώστε να οδηγήσουν έναν ολόκληρο κλάδο ή ακόμη και μια χώρα στην οικονομική κατάρρευση¹⁴⁵.

Προκαλούν επίσης σημαντική ζημία στον κοινωνικό ιστό και την συνοχή του κοινωνικού συνόλου. Αυτό συμβαίνει υπονομεύοντας την λειτουργία της ευρύτερη οικονομίας, όπως ήδη αναφέραμε, επιδεινώνοντας έτσι το χάσμα ανάμεσα στους φτωχούς και τους πλούσιους, διαβρώνοντας συνεπώς και το αίσθημα της εμπιστοσύνης μεταξύ των κοινωνιών και τέλος στερώνοντας εξατομικευμένα από το κάθε επηρεαζόμενο μέλος της κοινωνίας εκτός από χρήμα και χρόνο και πόρους¹⁴⁶.

¹⁴³ Το ίδιο.

¹⁴⁴ Ο. π. Payne K. Brian ..., σελ. 47-52.

¹⁴⁵ Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II* ..., σελ. 19.

¹⁴⁶ Ford A. Matthew «White-Collar Crime, Social Harm, and Punishment: A critique and modification of the sixth circuit's ruling in *United States v. Davis*», *St. Johns Law Review*, vol. 83, 2007, pp. 383-399.

Η πιο πρόσφατη παγκόσμια έρευνα για το οικονομικό έγκλημα την οποία διεξήγαγε η PricewaterhouseCoopers (PWC)¹⁴⁷ το 2011 σε επιχειρήσεις και οργανισμούς φαίνεται να επιβεβαιώνει το πολύπλευρο των επιπτώσεων που αυτό έχει. Πιο συγκεκριμένα φάνηκε ότι παρά τη δυσκολία υπολογισμού του άμεσου κόστους του οικονομικού εγκλήματος για έναν οργανισμό, το 10% σχεδόν των θυμάτων αναφέρθηκε σε απώλειες πέραν των πέντε εκατομμυρίων αμερικάνικων δολαρίων. Ανάμεσα στα θύματα δωροδοκίας και διαφθοράς, το 20% δήλωσε ότι οι απώλειες ανήλθαν κατά μέσο όρο σε πέντε εκατομμύρια αμερικάνικα δολάρια. Τα θύματα οικονομικού εγκλήματος αναφέρθηκαν επίσης σε σημαντικές παράπλευρες απώλειες ως αποτέλεσμα της απάτης. Εδώ περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων το πλήγμα στο ηθικό των εργαζομένων (σύμφωνα με το 28%) καθώς και στο όνομα και τη φήμη αλλά και τις επιχειρηματικές σχέσεις (19%).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζεται η έννοια του επίσημου και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου και στην περίπτωση των εγκλημάτων των ισχυρών.

Σε επιστημονικό επίπεδο υπάρχει διαφωνία ως προς το ποια θα πρέπει να είναι η επίσημη αντίδραση προς το οικονομικό έγκλημα και έχουν διατυπωθεί διαφορετικές προτάσεις¹⁴⁸. Υπάρχουν εκείνοι που υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να δίνεται έμφαση στην αυτορρύθμιση του ίδιου του οργανισμού στο πλαίσιο του οποίου διαπράττεται το έγκλημα ενώ άλλοι θεωρούν καλύτερη την αυστηρή τιμωρία με στόχο την αποτροπή. Αντίθετη είναι η

¹⁴⁷ PricewaterhouseCoopers, «Global Economic Crime Survey 2011», September 2012, <http://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/download-economic-crime-people-culture-controls.html>

¹⁴⁸ Ο. π. Κραμβία-Καπαρδή Μαρία και Τσολάκης Χρίστος ..., σελ.26.

άποψη σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να προτιμάται η διαπραγμάτευση με τον ένοχο με την απειλή για την επιβολή ποινής ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή ανάκτηση μέρους των απολεσθέντων. Τέλος, η έμφαση θα μπορούσε να δίνεται προληπτικά με την καλλιέργεια μιας σωστής συνείδησης σε επίπεδο οργανισμών αλλά και εργαζομένων.

Η απόδοση ποινών, όταν τελικά το εκάστοτε οικονομικό έγκλημα αποκαλυφθεί, είναι μια δύσκολη υπόθεση. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει το φαινόμενο των επιεικών ποινών στους οικονομικούς εγκληματίες είναι σχεδόν αναντίρρητο. Πρόκειται περισσότερο για ποινές «χάδια»¹⁴⁹. Ενισχύοντας αυτό, θα λέγαμε ότι ο νόμος περιλαμβάνει μεν δομικές «σιωπές» αλλά εφαρμόζεται επίσης και με εξαιρετική επιλεκτικότητα¹⁵⁰.

Αυτό που δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την απόδοση ποινών είναι το ζήτημα της «φαιάς» ζώνης¹⁵¹. Πιο συγκεκριμένα δηλαδή έχει υποστηριχθεί ότι μια πληθώρα οικονομικών εγκλημάτων διαπράττεται σε μια ζώνη μεταξύ θεμιτού και αθέμιτου κάτι που κάνει ακόμα πιο δύσκολο τον εντοπισμό της.

Ακόμη και στην περίπτωση που θεωρήσουμε ότι ο νόμος έχει επιδείξει μέχρι τώρα την στάση του απέναντι σε αυτού του είδους την εγκληματικότητα αυτό που μένει να παρατηρήσουμε είναι η στάση του κοινού. Ο David Matza υποστηρίζει ότι «τα μέλη της κοινωνίας έχουν κοινωνικοποιηθεί να βλέπουν το έγκλημα και τον εγκληματία με τα μάτια του κράτους»¹⁵². Αυτή όμως είναι η μια πλευρά του νομίσματος. Υπάρχουν αρκετά δεδομένα στην σχετική βιβλιογραφία που μπορούν να υποστηρίξουν την αντίθετη άποψη ότι, δηλαδή, το ευρύ κοινό εκλαμβάνει αυτή την εγκληματικότητα ως περισσότερο σοβαρή

¹⁴⁹ Το ίδιο.

¹⁵⁰ Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II* ..., σελ. 11.

¹⁵¹ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Τα Οικονομικά Εγκλήματα* ..., σελ. 56.

¹⁵² Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II* ..., σελ. 12.

ενώ θεωρεί ότι θα έπρεπε να της αντιστοιχούν μεγαλύτερες κυρώσεις από στις περισσότερες μορφές της συμβατικής εγκληματικότητας¹⁵³.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε μάλλον να υποστηρίξουμε ότι η στάση του ευρύτερου κοινού έχει σήμερα γίνει περισσότερο αυστηρή σχετικά με το οικονομικό έγκλημα και τους οικονομικούς εγκληματίες χάριν ίσως των έντονων κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων των τελευταίων χρόνων. Αυτή η αυστηροποίηση όμως, αν και υπαρκτή δεν φαίνεται να είναι ανάλογη και στον χώρο του επίσημου κοινωνικού έλεγχου διατηρώντας χαμηλότερα ποσοστά αυστηροποίησης¹⁵⁴.

2.2 Ερμηνευτικές προσεγγίσεις

Μέχρι τώρα προσπαθήσαμε να αναγνωρίσουμε τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά των οικονομικών εγκλημάτων. Αυτό το οποίο θα επιχειρήσουμε στην συνέχεια είναι να κατανοήσουμε την αιτιολογία που κρύβεται πίσω από την διάπραξή τους.

Μια πρώτη προσπάθεια ερμηνείας αυτού του είδους της εγκληματικής συμπεριφοράς έγινε από την αρχή κιόλας του ορισμού της από τον E. Sutherland. Επιχειρώντας λοιπόν να ερμηνεύσει γιατί ένας ευυπόληπτος πολίτης καταφεύγει στο έγκλημα κατέληξε στην θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού (differential association)¹⁵⁵. Εντάσσεται θα λέγαμε στην ευρύτερη κατηγορία των θεωριών μάθησης αφού υποθέτει ότι το άτομο μέσα από την συναναστροφή του με άλλα εγκληματικά πρότυπα του κοινωνικού

¹⁵³ Ο. π. Braithwaite John ...

¹⁵⁴ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Τα Οικονομικά Εγκλήματα ...*, σελ. 155.

¹⁵⁵ Ο. π. Sutherland H. Edwin, «White-Collar Criminality» ...

του περιβάλλοντος ασπάζεται, ή μαθαίνει θα μπορούσαμε να πούμε, την παραβατική αυτή συμπεριφορά. Είναι σημαντικό εδώ να τονίσουμε ότι η απλή ύπαρξη των εγκληματικών προτύπων δεν αρκεί αλλά είναι επίσης απαραίτητη και η υιοθέτησή τους από τον δράστη.

Ο E. Sutherland όμως επεκτείνοντας την πρώτη υπόθεση του διατύπωσε και μια δεύτερη σχετικά με τα αίτια των εγκλημάτων του λευκού κολάρου. Σύμφωνα με αυτήν η αιτία βρίσκεται στην κοινωνική αποδιοργάνωση (social disorganisation)¹⁵⁶. Με τον όρο αυτό περιγράφει μια ευρύτερη παρέκκλιση του κοινωνικού συνόλου από τα μέχρι πρότινος παραδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς. Αργότερα ο ίδιος αντικαθιστά τον όρο αυτό με τον όρο διαφορετική κοινωνική οργάνωση (differential social organization)¹⁵⁷. Με τον τρόπο αυτό περιορίζει το εύρος της έννοιας της αποδιοργάνωσης από ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο σε κάποιες επιμέρους ομάδες οι οποίες οργανώνονται γύρω από διαφορετικά πρότυπα συμπεριφοράς και σκοπούς.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι ο E. Sutherland δεν βλέπει τις αιτίες του εγκλήματος των ισχυρών σαν διαφορετικές από αυτές του εγκλήματος των «κατώτερων» τάξεων. Αντίθετα θεωρεί ότι είναι ίδιες και επικεντρώνονται στο ότι ο δράστης φαίνεται να ακολουθεί ήδη υπάρχοντα εγκληματικά πρότυπα και να μην ενστερνίζεται ορισμένους από τους ισχύοντες κανόνες και νόμους.

Η κριτική την οποία δέχτηκε η θεωρία αυτή για την εγκληματογένεση έχει να κάνει με την υποβάθμιση της σημασίας της προσωπικότητας και των διαφορετικών προδιαθέσεων του κάθε ατόμου, κάτι που εξάλλου εξηγεί και το γεγονός ότι δεν καταλήγουν όλοι όσοι βρίσκονται στις ίδιες συνθήκες στο

¹⁵⁶ Το ίδιο.

¹⁵⁷ Χαΐδου Ανθοζωή, *Θετικιστική Εγκληματολογία: Απιολογικές Προσεγγίσεις του Εγκληματικού Φαινομένου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σελ. 191.

έγκλημα¹⁵⁸. Προς αυτή την κατεύθυνση προσπάθησαν να επεκτείνουν την θεωρία αυτή μεταγενέστεροι θιασώτες της όπως οι Marshall Clinard, Walter Reckless κ.α.¹⁵⁹.

Συνεχίζοντας στο πνεύμα της κοινωνικής αποδιοργάνωσης μια από τις πιο καθοριστικές θεωρίες οι οποίες έχουν αναπτυχθεί είναι αυτή του Robert Merton περί ανομίας. Σύμφωνα με την θεώρηση αυτή το έγκλημα είναι ουσιαστικά αποτέλεσμα της ύπαρξης μιας ασυμβατότητας μεταξύ των ατομικών στόχων που προάγει η κοινωνία για τους μετόχους της και των μέσων που προσφέρει σε αυτούς για επίτευξή τους.

Πρόκειται λοιπόν για την λειτουργική ή ανομική θεωρία (Durkheim, Merton, Cohen, Cloward, Ohlin) σύμφωνα με την οποία το έγκλημα αποτελεί ένα αθέμιτο μέσο για την επίτευξη ενός θεμιτού και κοινωνικά αναγνωρισμένου στόχου που για τον εγκληματία δεν μπορεί να επιτευχθεί με άλλο, πιο θεμιτό, τρόπο¹⁶⁰. Στην περίπτωση των οικονομικών εγκλημάτων κάτι τέτοιο μεταφράζεται ως την ανάγκη του δράστη να κατακτήσει ή διατηρήσει τα προνόμια της «υψηλής» κοινωνικής του θέσης με παράνομα μέσα.

Η σοσιαλιστική θεωρία¹⁶¹ από την άλλη για την εξήγηση του εγκληματικού φαινομένου πραγματεύτηκε και το οικονομικό έγκλημα σε μια επίσης κοινωνιολογική προσέγγιση. Υποστήριξε ότι αυτό είναι αποτέλεσμα του συσχετισμού τριών εννοιών: του κέρδους, της δύναμης και της κρατικής

¹⁵⁸ Το ίδιο, σελ. 195.

¹⁵⁹ Newman J. Donald, «White-Collar Crime », *Law and Contemporary Problems*, vol. 23, no. 4, Autumn 1958, pp. 735-753.

¹⁶⁰ Ο. π. Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη ..., σελ. 149.

¹⁶¹ Ο. π. Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος ..., σελ. 124-128.

εύνοιας. Πρόκειται δηλαδή για ένα έγκλημα με σκοπό το κέρδος, το οποίο διαπράττεται από αυτούς που φέρουν την οικονομική δύναμη και με την συνδρομή του κρατικού μηχανισμού.

Μια εντελώς διαφορετική θεωρητική προσέγγιση, τόσο του εγκλήματος γενικά όσο και του οικονομικού εγκλήματος πιο συγκεκριμένα, είναι αυτή των Michael Gottfredson και Travis Hirschi γνωστή ως θεωρία του αυτοελέγχου (general theory of crime) και σύμφωνα με την οποία όποιος έχει την ικανότητα αυτοελέγχου έχει μικρότερες πιθανότητες να εγκληματήσει και το αντίστροφο¹⁶².

Την προσέγγιση αυτή αναφορικά με το έγκλημα των ισχυρών επέκτειναν οι Michael Benson και Elisabeth Moore διαχωρίζοντας τους δράστες τους σε δύο κατηγορίες¹⁶³. Στην πρώτη κατηγορία συμπεριλαμβάνονται εκείνοι οι οποίοι φαίνεται να έχουν χαμηλό αυτοέλεγχο και προηγούμενες παράνομες δραστηριότητες συμβατικού τύπου. Στην δεύτερη συγκαταλέγονται όσοι μοιάζουν να έχουν υψηλό αυτοέλεγχο και καμία προηγούμενη παράνομη δραστηριότητα που να μη κατηγοριοποιείται ως οικονομικού τύπου έγκλημα.

Η κριτική που θα μπορούσαμε να ασκήσουμε στην συγκεκριμένη προσέγγιση του φαινομένου είναι ο εξαιρετικά ατομικιστικός της χαρακτήρας που μοιάζει να αγγίζει τα όρια των βιολογικών θεωριών για την ερμηνεία του εγκλήματος.

¹⁶² Hirschi Travis and Gottfredson Michael, «Commentary: Testing the General Theory of Crime», *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 30, no. 1, February 1993, pp. 47-54.

¹⁶³ Benson L. Michael and Moore Elizabeth, «Are White-Collar and Common Offenders the Same? An Empirical and Theoretical Critique of a Recently Proposed General Theory of Crime», *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 29, no. 3, August 1992, pp. 251-272.

Τα εγκλήματα των ισχυρών έχουν χαρακτηριστεί και ως ορθολογικά εγκλήματα. Αυτό γιατί δεν πρόκειται για εγκλήματα απόγνωσης, πάθους ή οργής αλλά για εγκλήματα τα οποία ενέχουν υπολογισμό και «ορθή» σκέψη εκ μέρους του δράστη και με κίνητρα που εδράζονται περισσότερο στον ανταγωνισμό κ.λπ.¹⁶⁴.

Η οικονομική θεωρία του εγκλήματος (economic theory of crime) υποστηρίζει ότι το έγκλημα είναι αποτέλεσμα του συλλογισμού που έκανε ο δράστης υπολογίζοντας τον κίνδυνο που έχει μια τέτοια πράξη αλλά και τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από αυτήν και έτσι αποφασίζει να προβεί στο έγκλημα αφού τα δεύτερα υπερτερούν των πρώτων¹⁶⁵.

Αυτή την λίγο διαφορετική, σε σχέση με τα προηγούμενα, προσέγγιση της αιτιολογίας των οικονομικών εγκλημάτων φαίνεται να ακολουθούν και άλλοι θεωρητικοί και μάλιστα συγκεκριμένα για το οικονομικό έγκλημα. Ο Steve W. Albrecht και οι συνεργάτες του για παράδειγμα και αναφορικά με την απάτη (fraud) κατέληξαν ότι προκειμένου για την διάπραξη της είναι απαραίτητη η συνύπαρξη τριών παραγόντων: να υπάρχει μια φαινομενική ευκαιρία (opportunity), ο δράστης να νιώθει κάποια πίεση (pressure) και να μπορεί να εκλογικεύσει την διαδικασία της απάτης (rationalization)¹⁶⁶.

Το μοντέλο αυτό του τριγώνου της απάτης (The Fraud Triangle Model) υποστηρίζει και ο Donald R. Cressey. Το σκεπτικό είναι το ίδιο αν και οι παράγοντες διαφοροποιούνται ελαφρώς. Προκειμένου για την ύπαρξη

¹⁶⁴ Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II ...*, σελ. 6.

¹⁶⁵ Becker S. Gary, «Crime and Punishment: An Economic Approach», στο Becker S. Gary and Landes M. William, *Essays in the Economics of Crime and Punishment*, New York, Columbia University Press, 1974, σελ. 1-54.

¹⁶⁶ Cieslewicz K. Joshua, «The Fraud Model in International Contexts: A Call to Include Societal-level Influences in the Model», *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, vol. 4, no. 1, 2012, pp. 214-254.

εγκληματικής πράξης θα πρέπει να υπάρχει κάποιος με ένα άγνωστο οικονομικό πρόβλημα, κάποιος που να γνωρίζει μια κρυφή λύση του προβλήματος που να προϋποθέτει την κατάχρηση της θέσης του και τέλος κάποιος που να παρέχει μια δικαιολόγηση της πράξης¹⁶⁷.

Στο ίδιο ύφος είναι και η προσέγγιση των James Loebbecke και συνεργάτες οι οποίοι υποστήριξαν συγκεκριμένα για την διευθυντική απάτη ότι προϋποθέτει τις κατάλληλες συνθήκες μέσα στην εταιρεία που να παρέχει τις ευκαιρίες, τα κατάλληλα κίνητρα για το δράστη και ο οποίος θα έχει μια ελαστική στάση απέναντι στην παραβατικότητα¹⁶⁸.

Τέλος θα αναφερθούμε στην κοινωνιολογική θεωρία του James Coleman¹⁶⁹ σύμφωνα με την οποία οι εγκληματίες του οικονομικού εγκλήματος ζουν σε ένα κοινωνικό περιβάλλον και διακατέχονται από μια κουλτούρα με έμφαση στον υλισμό και την προσωπική ευημερία. Εγκληματώντας λοιπόν στοχεύουν σε αυτό που αναφέραμε και αμέσως προηγουμένως, δηλαδή στην κάλυψη των αναγκών τους με την αποκόμιση όσο περισσότερου πλούτου και υλικών αγαθών μπορούν.

¹⁶⁷ Το ίδιο.

¹⁶⁸ Eining M. Martha, Jones R. Donald, Loebbecke K. James, «Reliance on Decision Aids: An Examination of Auditors' Assessment of Management Fraud», *A Journal of Practice and Theory*, vol. 16, no. 2, Fall 1997, pp. 1-19.

¹⁶⁹ Coleman W. James, «Toward an Integrated Theory of White-Collar Crime», *American Journal of Sociology*, vol. 93, no. 2, September 1987, pp. 406-439.

3. Ο οικονομικός εγκληματίας

Στο τμήμα αυτό της πραγμάτευσής μας θα περάσουμε από το έγκλημα, όπως το περιγράψαμε μέχρι τώρα, στον δράστη του. Θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια προσέγγιση και περιγραφή των ιδιαίτερων κοινωνικό-ψυχολογικών τους χαρακτηριστικών.

3.1 Κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά

Με μια πρώτη ματιά η εικόνα του «μέσου», αν θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε αυτόν τον χαρακτηρισμό, οικονομικού εγκληματία είναι αρκετά διαφορετική από αυτή του κοινού εγκληματία ή φυλακισμένου, όπως την παρουσιάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αναφερόμενοι στην φυλακή.

Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται συνήθως για δράστες σαφώς υψηλότερης κοινωνικοοικονομικής θέσης σε σχέση με την δεύτερη. Αυτή η διαφοροποίηση είναι τόσο ουσιαστικής σημασίας ώστε έχει κατά καιρούς αποτελέσει και καθοριστικό παράγοντα ορισμού των εγκλημάτων των ισχυρών.

Συγκεκριμένα όμως και αναφορικά με τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά αυτών των εγκληματιών ο Stanton Wheeler και οι συνεργάτες του κατέληξαν ότι έχουν περισσότερες πιθανότητες να παρουσιάζουν ορισμένα χαρακτηριστικά σε σχέση με τους εγκληματίες των περισσότερων συμβατικών εγκλημάτων. Πιο συγκεκριμένα και μεταξύ άλλων, έχουν συνήθως κατακτήσει υψηλότερου βαθμού εκπαίδευση, αντίστοιχη αυτής του αμερικάνικου κολλεγίου, είναι λευκοί άντρες, είναι μεγαλύτεροι σε ηλικία, εργάζονται σταθερά, διαπράττουν λιγότερα αδικήματα και ξεκινούν την

εγκληματική τους καριέρα σε σχετικά μεγαλύτερη ηλικία¹⁷⁰. Οι εγκληματίες του είδους αυτού έχουν χαρακτηριστεί επίσης ως άτομα με ικανό πνευματικό επίπεδο και υψηλό δείκτη νοημοσύνης¹⁷¹ αλλά και με μεγάλη εγκληματική ικανότητα και υψηλή κοινωνική προσαρμοστικότητα¹⁷².

Η αντίθεση είναι τόσο προφανής οπότε θα μπορούσαμε να μιλάμε ακόμα και για μια περίπτωση απόλυτης αντιστροφής. Εδώ ίσως να βρίσκεται και η αιτία της στερεοτυπικής αντίληψης ότι οι οικονομικοί εγκληματίες είναι ένα είδους «ευγενέστερου» εγκληματία σε σχέση με τους κοινούς εγκληματίες¹⁷³.

Κάνοντας σε αυτό το σημείο μια σύνδεση με την βασική έννοια του εγκλεισμού είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι η αντιμετώπιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, όταν αυτή επιβάλλεται, είναι πολύ διαφορετική για τους ανθρώπους αυτούς. Η έκτιση της ποινής σε ένα περιβάλλον τόσο ξένο δεν έχει κάποια πιθανότητα για βελτίωση της θέσης τους μέσα από την επαφή με ομοίους τους, πράγμα το οποίο και ενδέχεται να συμβαίνει για τους λοιπούς εγκληματίες¹⁷⁴.

Επίσης λόγω του σχετικά υψηλού επιπέδου του τρόπου ζωής τους, από μια ενδεχόμενη ποινή νιώθουν ότι μπορεί να χάσουν αρκετά από τα πολλά προνόμια τα οποία διαθέτουν, όπως κοινωνική θέση, ευυποληψία, χρήματα, εργασία, ένα άνετο σπίτι και οικογενειακή ζωή¹⁷⁵. Αυτός μπορεί να είναι και ένας λόγος για τον οποίο η αποτροπή από το έγκλημα λειτουργεί

¹⁷⁰ Wheeler Stanton, Weisburd David, Waring Elin and Bod Nancy, «White Collar Crimes and Criminals», *American Criminal Law Review*, vol. 25, no.3, Winter 1988, pp. 331-357.

¹⁷¹ Ο. π. Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος ..., σελ. 76.

¹⁷² Το ίδιο, σελ. 199.

¹⁷³ Perri s. Frank, «White-Collar Criminals: The 'Kinder, Gentler' Offender?», *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, vol. 8, 2011, pp. 217-241.

¹⁷⁴ Ο. π. Payne K. Brian ..., σελ. 53.

¹⁷⁵ Ο. π. Braithwaite John ...

αποτελεσματικότερα για αυτούς τους εγκληματίες, μιας και μέσα από μια υπολογιστική διαδικασία δηλαδή, οι περισσότεροι ανακαλύπτουν ότι απλά έχουν «πολλά να χάσουν»¹⁷⁶.

Ένα ακόμη σημαντικό κομμάτι της κοινωνιολογικής έρευνας αφιερώθηκε στους λόγους που προβάλλουν οι δράστες των οικονομικών εγκλημάτων προκειμένου να δικαιολογήσουν τις παράνομες δραστηριότητές τους.

Οι Gresham Sykes και David Matza¹⁷⁷ διέκριναν πέντε μορφές των τεχνικών δικαιολόγησης ή εξουδετέρωσης της ευθύνης (techniques of neutralization) των εγκληματικών ενεργειών από τους ίδιους τους δράστες. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για την άρνηση της ευθύνης (the denial of responsibility), την άρνηση της βλάβης (the denial of injury), την άρνηση του θύματος (the denial of the victim), την καταδίκη αυτών που τους καταδικάζουν (the condemnation of the condemner) και την επίκληση της ανταγωνιστικής αυθεντίας (the appeal to higher loyalties).

Αυτή ακριβώς την προσέγγιση φαίνεται να επιβεβαιώνουν και στην περίπτωση των οικονομικών εγκληματιών οι Silk και Vogel με σχετική τους έρευνα. Η άρνηση της ευθύνης έχει να κάνει με την αξιολόγηση των εγκλημάτων ως λάθη ή παραλείψεις στην διαδικασία της εποπτείας των υπαλλήλων, η άρνηση της βλάβης όπως και αυτή του θύματος εδράζονται στο απρόσωπο ή το πολυάριθμο των θυμάτων, η καταδίκη των καταδικαζόντων αναφέρεται στις ατέλειες και γραφειοκρατικές διατάξεις του συστήματος ενώ

¹⁷⁶ Schoepfer Andrea, Carmichael Stephanie and Leeper Piquero Nicole, «Do Perceptions of Punishment Vary Between White-Collar and Street Crimes? », *Journal of Criminal Justice*, vol. 35, 2007, pp. 151–163.

¹⁷⁷ Sykes M. Gresham and Matza David, «Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency», *American Sociological Review*, vol. 22, no. 6, December 1957, pp. 664-670.

τέλος η επίκληση στην ανταγωνιστική αυθεντία συνδέεται με τις ειδικές αντιλήψεις που ισχύουν στον κλάδο της οικονομίας ευρύτερα¹⁷⁸.

Μια ακόμη πλευρά των οικονομικών εγκληματιών, που έχει παραβλεφθεί κατά καιρούς από την επιστημονική πραγμάτευση του θέματος, είναι ότι μπορεί και αυτοί να έχουν, αυτό που σε μια πιο ελεύθερη μετάφραση ονομάζουμε, εγκληματική καριέρα ή σταδιοδρομία (criminal career)¹⁷⁹. Σύμφωνα με τον Blurnswin Alfred και τους συνεργάτες του, ο όρος αυτός αναφέρεται σε εκείνους οι οποίοι διαπράττουν εγκλήματα κατ' επανάληψη και ιδιαίτερα , αλλά όχι αποκλειστικά, του ίδιου τύπου. Παράμετροι για τον κάθε δράστη οι οποίοι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη προκειμένου για τον ορισμό της είναι το ποσοστό συμμετοχής του γενικά, ο βαθμός της εμπλοκής του στην έναρξης της εγκληματικής δραστηριότητας και στον τερματισμό της, η διάρκεια της σταδιοδρομίας του αλλά και η ατομική συχνότητα παραβατικότητας.

Αναφορικά με τα εγκλήματα των ισχυρών έχει λανθασμένα υποστηριχθεί ότι οι δράστες τους είναι περιστασιακοί αφού κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να επαληθεύεται στην πράξη¹⁸⁰. Ακόμη δε από την αρχή του προσδιορισμού αυτών των εγκληματικών ενεργειών από τον E. Sutherland, η ίδια επαναλαμβανόμενη παραβατική συμπεριφορά από τον ίδιο δράστη θεωρήθηκε χαρακτηριστικό στοιχείο τους, όπως εξάλλου ίσχυε και με τα υπόλοιπα εγκλήματα της εποχής¹⁸¹.

¹⁷⁸ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Τα Οικονομικά Εγκλήματα ...*, σελ. 142.

¹⁷⁹ Blurnswin Alfred and Jacqueline Cohen, «Characterizing Criminal Careers», *Science*, vol. 23, no. 7, August 1987, pp. 985-991.

¹⁸⁰ Ο. π. Weisburd David and Waring Elin ..., σελ. 3.

¹⁸¹ Το ίδιο.

3.2 Ψυχολογικά χαρακτηριστικά

Πέρα όμως από όσα αναφέραμε μέχρι τώρα σχετικά με συγκεκριμένο τύπο εγκληματία έχουν γίνει κατά καιρούς και αναφορές στα ιδιαίτερα ψυχολογικά αλλά και ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά του.

Σύμφωνα με τους Judith Collins και Frank Schmidt¹⁸² και την έρευνα την οποία διεξήγαγαν, οι παραβάτες των εγκλημάτων του λευκού περιλαίμιου είχαν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά άγχους, ενασχόλησης με δραστηριότητες εκτός εργασίας (extracurricular activities) και κοινωνικής εξωστρέφειας σε σχέση με τους μη εγκληματίες συναδέλφους τους. Αντίστοιχα οι συνάδελφοί τους χωρίς εγκληματική δραστηριότητα χαρακτηρίζονταν από μεγαλύτερα ποσοστά στην κοινωνικοποίηση, την υπευθυνότητα και την απόδοση σε σχέση με τους πρώτους.

Λίγο αργότερα ακολούθησε η μελέτη του Arno Koltz στην οποία και αναδείχτηκε η χαμηλή ευσυνειδησία και η χαμηλή προθυμία (agreeableness) ως παράγοντες που μπορεί να προοιωνίσουν την διάπραξη κλοπής από υπαλλήλους στο πλαίσιο μιας επιχείρησης¹⁸³. Ένας ακόμη ερευνητής που πραγματεύτηκε το ζήτημα είναι και ο Tage Alalehto ο οποίος και κατέληξε ότι όσοι διαπράττουν τέτοιου ύφους εγκληματικές ενέργειες τείνουν να περιγράφονται από τους συνεργάτες τους ως περισσότερο εξωστρεφείς, λιγότερο ευχάριστοι και νευρωτικοί¹⁸⁴.

¹⁸² Collins M. Judith and Frank L. Schmidt, «Personality, Integrity and White-Collar Crime: A Construct Validity Study», *Personnel Psychology*, vol. 46, no. 2, Summer 1993, pp. 295-311.

¹⁸³ Ragatz L. Laurie, Fremouw William and Baker Edward, «The Psychological Profile of White-Collar Offenders: Demographics, Criminal Thinking, Psychopathic Traits, and Psychopathology», *Criminal Justice and Behavior*, vol. 39, no. 7, July 2012, pp. 978-997.

¹⁸⁴ Το ίδιο.

Οι Blickle Gerhard και συνεργάτες¹⁸⁵ βρήκαν ότι οι περί ου ο λόγος δράστες σημειώνουν υψηλότερα ποσοστά ηδονισμού, ναρκισσισμού και ευσυνειδησίας ενώ χαμηλότερα στον αυτοελέγχο. Ως ηδονισμός ορίζεται από τους ίδιους η τάση των ανθρώπων να δίνουν μεγάλη αξία στα υλικά αγαθά και την απόλαυση γενικότερα. Η Ναρκισσιστική Διαταραχή της Προσωπικότητας από την άλλη ορίζεται επίσημα ως «ένα διάχυτο πρότυπο μεγαλείου (στη φαντασία ή τη συμπεριφορά), ανάγκης για θαυμασμό και έλλειψης ενσυναίσθησης με έναρξη στην πρώιμη ενήλικη ζωή του ατόμου και παρουσία σε μια ποικιλία πλαισίων»¹⁸⁶.

Την ίδια εποχή σε έρευνα των Ernest Poortinga και συνεργατών τους¹⁸⁷ και σε σύγκριση που έγινε μεταξύ εγκληματιών λευκού περιλαίμιου και εγκληματιών συμβατικών εγκλημάτων, φάνηκε ότι όσοι ανήκαν στην πρώτη κατηγορία ήταν λιγότερο πιθανό να συγκεντρώσουν εκείνα τα διαγνωστικά κριτήρια της κατάχρησης ή εξάρτησης από ουσίες και να επιδείξουν στοιχεία καταθλιπτικής διαταραχής.

Τέλος στην σχετικά πρόσφατη ερευνητική προσπάθεια των Shelley Listwan και συνεργατών προέκυψε ότι όσοι από αυτούς τους δράστες παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά στην κλίμακα της νευρωτικής προσωπικότητας είναι πιο πιθανό να επαναλάβουν στο μέλλον κάποια

¹⁸⁵ Blickle Gerhard, Schlegel Alexander, Fassbender Pantaleon and Klein Uwe, «Some Personality Correlates of Business White-Collar Crime», *Applied Psychology: An International Review*, 2006, vol. 55, no. 2, pp. 220–233.

¹⁸⁶ American Psychiatric Association, *Διαγνωστικά κριτήρια DSM-IV* (μτφ. Κώστας Γκοτζαμάνης), Αθήνα, Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας, 1996, σελ. 282.

¹⁸⁷ Poortinga Ernest, Lemmen Craig and Jibson D. Michael, «A Case Control Study: White-Collar Defendants Compared With Defendants Charged With Other Nonviolent Theft», *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, vol. 34, 2006, pp. 82-89.

εγκληματική ενέργεια, δηλαδή να παρουσιάσουν το φαινόμενο της υποτροπής¹⁸⁸.

Αρκετά ενδιαφέρουσα είναι και η εργασία των Glenn Walters και Matthew Geyer¹⁸⁹ οι οποίοι κατέδειξαν ερευνητικά ότι οι δράστες εγκλημάτων αυτού του είδους χωρίς ιστορικό προηγούμενης διάπραξης κάποιας συμβατικού τύπου εγκληματικής ενέργειας παρουσίασαν χαμηλότερα επίπεδα εγκληματικής σκέψης (criminal thinking), ταύτισης με το έγκλημα (criminal identification) και παρέκκλισης από εκείνους οι οποίοι είχαν κάποιο τέτοιο ιστορικό.

Αυτή ακριβώς την έρευνα επιχείρησαν να επεκτείνουν πολύ πρόσφατα και οι Laurie Ragatz και συνεργάτες¹⁹⁰. Πιο συγκεκριμένα κατέληξαν ότι οι εγκληματίες του λευκού κολάρου είχαν χαμηλότερα ποσοστά εγκληματικής σκέψης και λιγότερες συμπεριφορές υπαγόμενες σε ένα εγκληματικό τρόπο ζωής (criminal lifestyle) σε σχέση με τους συμβατικούς εγκληματίες, είχαν επίσης υψηλότερα ποσοστά στις κλίμακες της κοινωνικής επιρροής αλλά και της χρήσης αλκοόλ ενώ οι εγκληματίες με ιστορικό τόσο αυτών των εγκλημάτων όσο και συμβατικών εγκληματικών ενεργειών σημείωναν υψηλότερα ποσοστά στην κλίμακα εγωκεντρισμού και άγχους.

Χαρακτηριστική είναι και η αυτοεικόνα που έχουν για τον εαυτό τους αυτοί οι εγκληματίες. Η σχετικά καλή τους κοινωνική θέση, όπως την έχουμε ήδη περιγράψει, δικαιολογεί μια υψηλή αυτοεκτίμηση αλλά αυτή επιτείνεται με

¹⁸⁸ Ο. π. Ragatz L. Laurie, Fremouw William and Baker Edward ...

¹⁸⁹ Walters D. Glenn and Geyer D. Matthew, «Criminal Thinking and Identity in Male White-Collar Offenders», *Criminal Justice and Behavior*, vol. 31, no. 3, June 2004, pp. 263-281.

¹⁹⁰ Ο. π. Ragatz L. Laurie, Fremouw William and Baker Edward ...

την άρνηση από μέρους τους της εικόνας του παρεκκλίνοντα για τους εαυτούς τους εκλογικεύοντας μάλιστα τις παράνομες δραστηριότητές τους¹⁹¹.

4. Δεδομένα από την Ελλάδα

Θα κλείσουμε το κεφάλαιο αυτό κάνοντας μια αναφορά στην κατάσταση όπως φαίνεται να είναι σήμερα στην Ελλάδα σχετικά με το οικονομικό έγκλημα. Τα τελευταία χρόνια και πιο συγκεκριμένα κατά τις δεκαετίες του 1990 και 2000, το οικονομικό έγκλημα αλλά και το έγκλημα του λευκού κολάρου εν γένει φαίνεται να έχει επεκταθεί¹⁹². Επιπλέον, εγκλήματα με δράστες την εκπροσώπους της επίσημης πολιτείας σε συνεργασία με ιδιωτικές επιχειρήσεις (state-corporate crime) κατέληξαν να θεωρούνται ως ένα δεδομένο κομμάτι στην ελληνική κοινωνία¹⁹³.

Η αυξητική τάση όμως η οποία έχει παρατηρηθεί, παρά τις όποιες ενστάσεις που μπορεί να γίνουν για τον υψηλό σκοτεινό αριθμό αυτών των εγκλημάτων, είναι σημαντική αλλά μπορεί να μην οφείλεται πλήρως στην αύξηση του φαινομένου. Αντίθετα η αιτία μπορεί να βρίσκεται στην καλύτερη επίσημη καταγραφή τους και αντιμετώπισή τους από τις αρχές σε σχέση με το παρελθόν¹⁹⁴.

Σε επίπεδο επίσημης αντιμετώπισης αυτών των εγκληματικών ενεργειών από την πολιτεία η αντίδραση μοιάζει να είναι στο μεγαλύτερο

¹⁹¹ Thio Alex, *Παρεκκλίνουσα Συμπεριφορά*, (μτφ. Μαρία Μπαρπάτση), 2η έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Έλλην, 2008, σελ. 506-507.

¹⁹² Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Το Οικονομικό Έγκλημα στην Ελλάδα Σήμερα» ...

¹⁹³ Vidalí Sofia, «Inequalities and Crime», *The Greek Review of Social Research*, vol. 136, no. 3, 2011, pp. 177-202.

¹⁹⁴ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Το Οικονομικό Έγκλημα στην Ελλάδα Σήμερα» ...

μέρος της ανύπαρκτη. Για την ακρίβεια παρατηρείται μια απεγληματοποίηση θα λέγαμε αυτού του είδους των εγκληματικών ενεργειών μιας και η επιβολή ποινών είναι σπάνια εξαιτίας πιθανών της μεγάλης διαφθοράς η οποία παρατηρείται στον πολιτικό, κυβερνητικό, δικαστικό αλλά και ιδιωτικό επιχειρησιακό τομέα¹⁹⁵. Το γενικότερο δε φαινόμενο της διαφθοράς έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις στην χώρα μας και μάλιστα σε όλα τα επίπεδα ιεραρχίας¹⁹⁶. Το έγκλημα του λευκού περιλαίμιου από την άλλη, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι είναι ένα οργανικό χαρακτηριστικό του πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα και χρησιμοποιείται συχνά με στόχο την απόκτηση πολιτικής δύναμης¹⁹⁷. Αυτή η πραγματικότητα είναι σε τέτοιο βαθμό αποδεκτή ώστε να θεωρείται και μέρος των γενεσιουργών αιτίων της οικονομικής κρίσης την οποία υφίσταται η χώρα¹⁹⁸.

Αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η παγκόσμια έρευνα που έγινε από την PricewaterhouseCoopers (PWC)¹⁹⁹ το 2011 για το οικονομικό έγκλημα και στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα. Οι συμμετέχοντες σε αυτή ήταν ανώτερα στελέχη από οργανισμούς και επιχειρήσεις. Είχε δε προηγηθεί και αντίστοιχη έρευνα το 2009 οπότε έτσι υπάρχει και η δυνατότητα σύγκρισης των αποτελεσμάτων οπότε και αναδεικνύεται η αυξητική τάση των κρουσμάτων οικονομικών εγκλημάτων μέσα σε αυτή την διετία στην Ελλάδα. Κάτι άλλο το οποίο προκύπτει είναι και η αλλαγή της

¹⁹⁵ Ο. π. Vidalí Sofia ...

¹⁹⁶ Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Η Διαφθορά ως Πρόβλημα της Ελληνικής Αντεγκληματικής Πολιτικής», *Ποινικός Λόγος*, 2002, σελ. 1-4.

¹⁹⁷ Vassilantonopoulou Vicky, «White-Collar Crime in Greece», στο Ponsaers Paul and Ruggiero Vincenzo, *Economic and Financial Crime in Europe*, Paris, Harmattan, 2002.

¹⁹⁸ Ο. π. Vidalí Sofia ...

¹⁹⁹ PricewaterhouseCoopers, «Παγκόσμια Έρευνα για το Οικονομικό Έγκλημα: Ελλάδα 2011», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.pwc.com/gr/en/surveys/economic-crime-2011.jhtml>

νοοτροπίας, με την σοβαρότερη αντιμετώπιση των όποιων κρουσμάτων αλλά και της μορφής των εγκληματικών ενεργειών. Ενώ το 2009 κυριαρχούσαν μορφές όπως η δωροδοκία, η διαφθορά και η φορολογική αδιαφάνεια, το 2011 τα σκήπτρα κρατούσε η υπεξαίρεση στοιχείων του ενεργητικού και παράλληλα εμφανίζεται για πρώτη φορά το ηλεκτρονικό έγκλημα. (Βλέπε Πίνακα 4 στο Παράρτημα).

Στην ίδια έρευνα και αναφορικά με τις επιπτώσεις του οικονομικού εγκλήματος παρατηρούμε το οικονομικό κόστος του να έχει αυξηθεί για την Ελλάδα κατά 5% σε σχέση με το 2009. Παράλληλα σύμφωνα με τους συμμετέχοντες το 50% των οργανισμών έχουν πληγεί από το οικονομικό έγκλημα με απώλειες οι οποίες κυμαίνονται από τις εκατό χιλιάδες έως τα εκατό εκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ. Ενδεικτικό παραμένει και το εύρημα σύμφωνα με το οποίο ο αριθμός αναφορών των περιστατικών σε κάποια επίσημη αρχή παραμένει χαμηλός.

Επιχειρώντας να κάνουμε μια ανασκόπηση των μεγαλύτερων οικονομικών εγκλημάτων τα οποία απασχόλησαν την ελληνική κοινωνία ερχόμενα στο φώς της δημοσιότητας τα τελευταία χρόνια θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται κατά κύριο λόγο για εγκληματικές ενέργειες που αφορούν την διαχείριση του δημοσίου χρήματος. Επιβεβαιώνοντας εν μέρει τα παραπάνω, παρακολουθούμε ότι σε αυτά εμπλέκονται εκπρόσωποι του κράτους αλλά και του πολιτικού συστήματος γενικότερα.

Θα αναφερθούμε αρχικά στην περίφημη «φούσκα» του Χρηματιστηρίου Αθηνών²⁰⁰ η οποία ήρθε στο φως της δημοσιότητας το φθινόπωρο του 1999. Θεωρείται ίσως το μεγαλύτερο πολιτικοοικονομικό σκάνδαλο της μεταδικτατορικής Ελλάδας, καθώς αποτέλεσε την αφορμή για δυσανάλογη και σημαντικού μεγέθους αναδιανομή πλούτου. Πιστεύεται ότι το χρηματιστήριο χειραγωγήθηκε αθέμιτα από διάφορους παράγοντες προκειμένου να επιτευχθεί μια απότομη, εικονική και αβάσιμη άνοδος του και άνοδος συγκεκριμένων μετοχών. Η άνοδος αυτή, αφού δεν είχε πραγματική βάση, είχε ως επακόλουθο μια απότομη κατάρρευση των εν λόγω μετοχών και συνεπώς ολόκληρου του χρηματιστηριακού οικοδομήματος με αποτέλεσμα σημαντικές απώλειες για τους μη μνημένους επενδυτές αλλά και ορισμένες εταιρείες. Πολλοί επιρρίπτουν ευθύνες κυρίως στην τότε κυβέρνηση καθώς υπάρχουν καταγεγραμμένες δηλώσεις υψηλών στελεχών ότι οι ανοδικές τάσεις αντικατοπτρίζουν την κατάσταση της οικονομίας της εποχής. Επίσης, η δικαστική διερεύνηση της υπόθεσης αποδείχτηκε εκ των υστέρων ότι κάλυψε ευθύνες, πράγμα που οδήγησε σε δεύτερο σκάνδαλο στο δικαστικό κύκλωμα.

Μια ακόμη σημαντική υπόθεση είναι αυτή της Siemens²⁰¹ από το Φθινόπωρο του 2006 και εντεύθεν. Η συγκεκριμένη εταιρεία φέρεται να έχει διοχετεύσει χρήμα στα ταμεία μεγάλων πολιτικών κομμάτων, να έχει δωροδοκήσει Έλληνες υπουργούς για την ανάληψη εξοπλιστικών

²⁰⁰ Βικιπαίδεια, «Ελληνικό Χρηματιστηριακό Κραχ του 1999», Σεπτέμβριος 2012, http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CF%87%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C_%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%87_%CF%84%CE%BF%CF%85_1999

²⁰¹ Βικιπαίδεια, «Σκάνδαλο Siemens στην Ελλάδα», Σεπτέμβριος 2012, http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF_Siemens_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1

προγραμμάτων καθώς και να έχει δώσει μεγάλα χρηματικά ποσά (μίζες) σε υψηλόβαθμα στελέχη του ΟΤΕ και των θυγατρικών του στο εξωτερικό με στόχο απ' ευθείας αναθέσεις έργων σε αυτή. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ένας από τους λόγους που αυτό το θέμα συνεχίζει να απασχολεί τη χώρα μας χρόνια αφού αποκαλύφθηκε είναι ίσως οι υπερεθνικές του διαστάσεις. Οι δίκες που συνεχίζουν και γίνονται στη Γερμανία, την βάση της εταιρίας, αναδεικνύουν ανά τακτά χρονικά διαστήματα πολύ γνωστά ονόματα της κεντρικής ελληνικής πολιτικής σκηνής ως συμμετέχοντα στις παράνομες διαδικασίες.

Την άνοιξη του 2007 έγινε για πρώτη φορά λόγος για το οικονομικό σκάνδαλο των δομημένων ομολόγων του ελληνικού δημοσίου²⁰². Το ζήτημα των ομολόγων, ανεξάρτητα από τις πολιτικές ευθύνες της συγκεκριμένης ή και άλλων υποθέσεων, έφερε στην επιφάνεια το ζήτημα της διαχείρισης των αποθεματικών των ταμείων. Συνοπτικά θα περιγράψαμε την υπόθεση ως μια συνεχή αγοραπωλησία ομολόγων που εξέδωσε το ελληνικό δημόσιο και τελικός αγοραστής τους κατέληξαν να είναι ορισμένα ελληνικά συνταξιοδοτικά ταμεία (ΤΕΑΔΥ, ΤΕΑΥΦΕ, ΤΕΑΠΟΚΑ, ΤΣΕΥΠ) τα οποία εξαιτίας της μακράς αλυσίδας των αγοραπωλησιών κατάφεραν να τα αποκτήσουν σε τιμή σημαντικά μεγαλύτερη της αρχικής τους. Το ελληνικό δημόσιο εξέδωσε, πούλησε και κατέληξε να αγοράσει τα συγκεκριμένα ομόλογα με τους ενδιάμεσους να αποκομίζουν τεράστια οικονομικά κέρδη.

²⁰² Βικιπαίδεια, «Σκάνδαλο Δομημένων Ομολόγων στην Ελλάδα», Σεπτέμβριος 2012, <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%89%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CE%8C%CE%B3%CE%89%CE%BD%CE%83%CE%84%CE%B7%CE%BD%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1>

Πιο πρόσφατο, από το φθινόπωρο 2008, είναι το σκάνδαλο της Μονής του Βατοπεδίου²⁰³. Ένα σκάνδαλο στο οποίο εμπλέκεται η Εκκλησία, η Πολιτική και η Δικαιοσύνη. Η αποκάλυψη του οικονομικού σκανδάλου της μονής Βατοπεδίου έφερε σε πάρα πολύ δύσκολη θέση την κυβέρνηση καθώς ήταν γι' αυτή αδύνατο να κρύψει τις ατασθαλίες που διεπράχθησαν. Πρόκειται ουσιαστικά για μια σειρά ανταλλαγών ακινήτων, εκτάσεων και οικοπέδων, μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους, με απώτερο σκοπό να περιέλθουν αυτά, πλαγίως και μέσω αγοραπωλησιών με την βοήθεια της Ιεράς Μονής, σε συγκεκριμένες υπεράκτιες (off shore) εταιρείες.

Το τελευταίο οικονομικό σκάνδαλο στο οποίο θα αναφερθούμε είναι αυτό των εξοπλιστικών προγραμμάτων και είναι και το πλέον πρόσφατο αφού η αρχή των σχετικών αποκαλύψεων έγινε την άνοιξη του 2012. Το συγκεκριμένο οικονομικό σκάνδαλο έχει συνδεθεί στενά με το όνομα του τότε υπεύθυνου υπουργού, του Άκη Τσοχατζόπουλου²⁰⁴. Ο υπουργός κατηγορείται και έχει κριθεί προφυλακιστέος με την κατηγορία ότι μέσω υπεράκτιων (off shore) εταιριών, των οποίων ήταν αφανής ιδιοκτήτης, νομιμοποίησε παράνομες αμοιβές (μίζες) τις οποίες έλαβε όντας υπουργός προκειμένου να παραχωρήσει συμβάσεις προμήθειας οπλικών συστημάτων σε συγκεκριμένες εταιρείες. Η περί ου ο λόγος υπόθεση δεν έχει τελεσφορήσει ακόμη ούτε δικαστικώς αλλά ούτε και σε επίπεδο ανακαλύψεων όλων των δεδομένων και ενόχων.

²⁰³ Βικιπαίδεια, «Σκάνδαλο Μονής Βατοπεδίου», Σεπτέμβριος 2012, http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF_%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CE%AE%CF%82_%CE%92%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%AF%CE%BF%CF%85

²⁰⁴ Τα Νέα Online, «Με τη Σύμφωνη Γνώμη Ανακριτή και Εισαγγελέα Προφυλακίζεται ο Άκης Τσοχατζόπουλος», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4711809>, 16 Απριλίου 2012.

Κλείνουμε αυτή την μικρή πραγμάτευση του οικονομικού εγκλήματος στην Ελλάδα με την θέση της Sofia Vitali σύμφωνα με την οποία αποτελεί ελληνικό παράδοξο το γεγονός ότι ενώ η οικονομική και κοινωνική ευημερία απειλείται από εγκλήματα της πολιτείας και των επιχειρήσεων, οι πολίτες μοιάζουν αν φοβούνται περισσότερο του μετανάστες και το έγκλημα του δρόμου²⁰⁵. Κάτι τέτοιο εντάσσεται στην ευρύτερη προβληματική του φόβου του εγκλήματος σύμφωνα με την οποία ο φόβος που αισθάνονται οι άνθρωποι ότι ενδέχεται να γίνουν θύματα κάποιας εγκληματικής ενέργειας είναι ένα μετρήσιμο φαινόμενο και το «συναίσθημα αυτό δεν συναρτάται μόνο με τις αντικειμενικές διαστάσεις της εγκληματικότητας και τις ατομικές εμπειρίες θυματοποίησης αλλά και με γενικότερες ατομικές και κοινωνικές ανησυχίες των πολιτών»²⁰⁶. Σχετικά με το οικονομικό έγκλημα και την επίσημη αδιαφορία και συγκάλυψη του, τα οποία αναφέραμε αναλυτικότερα παραπάνω, είναι μάλλον δικαιολογημένο σε ένα βαθμό το παράδοξο αυτό.

²⁰⁵ Ο. π. Vidalí Sofia ...

²⁰⁶ Ζαραφωνίτου Χριστίνα, «Ο Φόβος του Εγκλήματος: Ένα Ελληνικό "Παράδοξο"», *Ποινική Δικαιοσύνη και Εγκληματολογία*, τεύχος 1, 2009, σελ. 9-18.

III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Θα κλείσουμε το πρώτο μέρος της εργασίας αυτής με μια αναφορά στην μέθοδο και τα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιήσαμε στην έρευνα που διεξήγαμε και η παρουσίαση της οποίας θα ακολουθήσει στην συνέχεια. Έτσι θα προσπαθήσουμε να εκθέσουμε μερικά γενικά στοιχεία για την ποιοτική κοινωνιολογική έρευνα γενικά αλλά και ειδικότερα για την μεθοδολογία που χρησιμοποιήσαμε στην συγκεκριμένη έρευνα δηλαδή αυτή της βιογραφικής αφήγησης.

1. Η ποιοτική κοινωνιολογική έρευνα

Ο σκοπός μιας ερευνητικής προσπάθειας στο τομέα της κοινωνιολογικής έρευνας θα λέγαμε ότι είναι η εξήγηση ενός κοινωνικού φαινομένου μέσα στο πλαίσιο κάποιας θεωρητικής προσέγγισης. Η ερευνητική διαδικασία στις κοινωνικές επιστήμες εμπεριέχει δύο μεγάλα μεθοδολογικά παραδείγματα και ερευνητικά εργαλεία: τις ποσοτικές και τις ποιοτικές μεθόδους έρευνας. Ανάλογα με τον σκοπό που έχει η κάθε ερευνητική προσπάθεια επιλέγεται και η αντίστοιχη ερευνητική πρακτική.

Όταν στόχος της ερευνητικής διαδικασίας είναι η αντιπαράθεση των δεδομένων της με κάποια συγκεκριμένη θεωρία με σκοπό την επιβεβαίωσή της ή όχι, επιλέγεται η ποσοτική μέθοδος. Αντίθετα όταν τα εμπειρικά αυτά δεδομένα γίνονται η βάση προκειμένου για την ανάπτυξη και την

συγκεκριμενοποίηση κάποιας θεωρίας, τότε προτιμάται η ποιοτική έρευνα²⁰⁷. Στην πρώτη περίπτωση δίνεται η δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων και χρησιμοποιείται η παραγωγική μέθοδος (από το γενικό στο επιμέρους). Στην δεύτερη περίπτωση επιχειρείται η εις βάθος κατανόηση και πραγματώνεται με την επαγωγική μέθοδο (από το επιμέρους στο γενικό).

Κάθε μια από τις δύο αυτές βασικές προσεγγίσεις έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά με αποτέλεσμα να επιβάλλεται να επιλεγεί η κατάλληλη προσέγγιση ανάλογα με το ερώτημα το οποίο θέτει προς απάντηση η κάθε έρευνα. Έχουν διατυπωθεί μερικές κλασσικές διαφορές μεταξύ τους χωρίς αυτές βέβαια να είναι απόλυτες και να ισχύουν σε κάθε περίπτωση²⁰⁸. Πιο συγκεκριμένα η ποιοτική έρευνα χαρακτηρίζεται ως φαινομενολογική, επαγωγική, ολιστική, υποκειμενική, διαδικαστική, ερμηνευτική, εξηγητική, έχει σχετική αδυναμία ελέγχου και στοχεύει στην κατανόηση. Από την άλλη η ποσοτική έρευνα είναι περισσότερο θετικιστική, υποθετικό-παραγωγική, μερική, αντικειμενική, επιβεβαιωτική, στοχεύει σε μετρήσιμα αποτελέσματα και έχει ως σκοπό τον έλεγχο κάποιων μεταβλητών.

Ο χαρακτηρισμός μιας έρευνας ως ποιοτικής καταδεικνύει την έμφαση στην ποιότητα των υπό ανάλυση οντοτήτων και στα νοήματα τα οποία δεν μπορούν να μελετηθούν πειραματικά (σε συνάρτηση δηλαδή με την ποσότητα, την ένταση, ή τη συχνότητά τους). Στην πράξη δε η ποιοτική έρευνα είναι μάλλον περισσότερο ευέλικτη και πραγματώνει ένα συνεχή διάλογο μεταξύ των στοιχείων που προκύπτουν από αυτή και των ιδεών της

²⁰⁷ Κυριαζή Νότα, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, 8^η έκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005, σελ. 46.

²⁰⁸ Ιωσηφίδης Θεόδωρος, *Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2003, σελ. 18.

θεωρίας στην οποία στηρίζεται. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα η κατεύθυνση της έρευνας να μην είναι σταθερή και προαποφασισμένη αλλά αντίθετα να διαμορφώνεται στην πορεία²⁰⁹.

Κατά καιρούς έχουν σχηματοποιηθεί ορισμένα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των ποιοτικών ερευνών εν γένει²¹⁰. Ως πλεονεκτήματα νοούνται: η διερεύνηση σε βάθος και με λεπτομέρεια, η ανακάλυψη φαινομένων, διαδικασιών και συμπεριφορών που δεν είχαν προβλεφθεί, η κατανόηση της υποκειμενικής εμπειρίας των υποκειμένων της έρευνας και το ότι αποφεύγονται κατά το δυνατόν οι εκ των προτέρων κρίσεις. Ως μειονεκτήματα έχουν αναφερθεί: το μικρό δείγμα, οι περιορισμένες δυνατότητες γενίκευσης και σύγκρισης, ο επηρεασμός αποτελέσματος από τις προσωπικές θέσεις του ερευνητή και από τις επικοινωνιακές του δυνατότητες και τέλος το ότι η συμμετοχή του ερευνητή μπορεί να μεταβάλει τα χαρακτηριστικά του υπό μελέτη φαινομένου.

Μερικές από τις πιο γνωστές ποιοτικές μεθόδους συλλογής δεδομένων είναι η συμμετοχική παρατήρηση, η συνέντευξη έρευνας, η βιογραφική ανάλυση, η ιστορική συγκριτική μέθοδος, η ανάλυση περιεχομένου, η μελέτη περίπτωσης, η έρευνα με την βοήθεια ομάδων, η αρχειακή έρευνα και φυσικά η βιογραφική αφηγηματική μέθοδος.

²⁰⁹ Ο. π. Κυριαζή Νότα ..., σελ. 52.

²¹⁰ Ο. π. Ιωσηφίδης Θεόδωρος ..., σελ. 19-20.

2. Βιογραφική αφήγηση

Η βιογραφική αφήγηση αποτελεί ουσιαστικά μια μέθοδο συλλογής ποιοτικών δεδομένων η οποία δίνει βήμα στο ίδιο το υποκείμενο να εκθέσει την δική του ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας, των κοινωνικών αναπαραστάσεων καθώς και των προσωπικών και συλλογικών εμπειριών του²¹¹. Πιο συγκεκριμένα ως βιογραφική προσέγγιση θα μπορούσαμε να ορίσουμε την μέθοδο αυτή η οποία χρησιμοποιεί ως κοινωνιολογικό της υλικό τις υψηλής πυκνότητας βιογραφικές αφηγήσεις²¹².

Στην εν λόγω τεχνική, ο αφηγητής προτρέπει από τον ερευνητή να αφηγηθεί μια περίοδο της ζωής του ή συνήθως ολόκληρη την ιστορία της ζωής του, και ωθείται να υιοθετήσει ως τρόπο παρουσίασης την αφήγηση και όχι την αόριστη θεωρητικολογία ή την αποστασιοποιημένη περιγραφή. Ο αφηγητής ανασυγκροτεί δράσεις ή γεγονότα τα οποία συνέβησαν στο παρελθόν, από ένα παροντικό σημείο εκκίνησης. Στη βιογραφική-αφηγηματική συνέντευξη κύριο λόγο παίζουν οι αφηγήσεις αλλά εμπεριέχονται και άλλοι τρόποι όπως περιγραφές, αξιολογήσεις, θεωρίες, επιχειρηματολογίες, οι οποίοι συχνά είναι εξαιρετικά αποκαλυπτικοί για την ανάδειξη λεπτομερειών που ξεπερνούν τα προφανή. Κατά την διαδικασία αυτή οι εμπειρίες του παρελθόντος είναι αλληλένδετες με τη διαδικασία κατασκευής μιας ιστορίας ζωής στο σήμερα μέσα πάντα από την επικοινωνία με το συνεντευκτή.

²¹¹ Το ίδιο, σελ. 64.

²¹² Τσιώλης Γιώργος, *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις: Η Βιογραφική Προσέγγιση στην Κοινωνιολογική Ποιοτική Έρευνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2006, σελ. 17.

Σε επίπεδο ιστορικής αναδρομής αυτής της κοινωνιολογικής μεθόδου έρευνας θα μπορούσαμε να θέσουμε ως έναρξη της την έρευνα των William Isaac Thomas και Florian Znaniecki «Ο Πολωνός Χωρικός Στην Ευρώπη και Αμερική» (The Polish Peasant in Europe and America)²¹³. Εκεί μελέτησαν την ομάδα των Πολωνών που είχαν εγκατασταθεί στο Σικάγο και αποτελούσαν την πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών. Σκοπός τους ήταν να ερευνήσουν τους τρόπους με τους οποίους βιώθηκε από τους ίδιους τους μετανάστες η μετακίνησή τους από παραδοσιακές αγροτικές κοινότητες σε μια πιο μοντέρνα βιομηχανική κοινωνία.

Πρόκειται ουσιαστικά για την πρώτη μεθοδική προσπάθεια της χρήσης της βιογραφικής αφήγησης ως μεθοδολογικού εργαλείου της κοινωνιολογικής επιστήμης. Παρά τις όποιες ελλείψεις της, ως πρωτοποριακή για την εποχή εργασία, είχε επίσης κάποια σημαντική θετική συμβολή όπως υποστήριξε και ο Herbert Blumer²¹⁴. Πιο συγκεκριμένα ανάδειξε την ανάγκη μελέτης του υποκειμενικού παράγοντα στην κοινωνική ζωή, πρότεινε τα ανθρώπινα τεκμήρια ως πηγή υλικού, παρουσίασε μια κοινωνική θεωρία η οποία συνδυάζει στοιχεία τόσο από την κοινωνική ψυχολογία όσο και από την κοινωνιολογία. Η επιστημονική αυτή μέθοδος ώθησε την κοινωνιολογία προς τον επιστημονικό χώρο, περιλαμβάνει δε θεωρίες όπως αυτή της προσωπικότητας, του κοινωνικού ελέγχου και της αποδιοργάνωσης, πρότεινε καινούργιες και ευρείας αποδοχής έννοιες. Διαθέτει επίσης ενορατικές αντιλήψεις, υποβλητικές γενικεύσεις και εύστοχες παρατηρήσεις και τέλος

²¹³ Stanley Liz, «To the Letter: Thomas and Znaniecki's The Polish Peasant and Writing a Life, Sociologically», *Life Writing*, vol. 7, no. 2, August 2010, pp. 139-151.

²¹⁴ Plummer Ken, *Τεκμήρια Ζωής: Εισαγωγή στα Προβλήματα και την Βιβλιογραφία μιας Ανθρωπιστικής Μεθόδου*, (μτφ. Χαρά Λιαναντωνάκη), Αθήνα, Gutenberg, 2000, σελ. 91.

προσφέρει μια καίρια και διαφωτιστική ματιά σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα.

Η περίφημη αυτή έρευνα των W. Thomas και F. Znaniecki έγινε υπό την σημαντικότερη για την εποχή, επιρροή της Σχολής του Σικάγο και του ρεύματος του πραγματισμού. Το πρωτότυπο και πρωτοποριακό σύνολο των ιδεών των κύριων εκπροσώπων της, από τους George Herbert Mead και Robert E. Park ως τους Herbert Blumer και Everett Hughes αλλά και αργότερα τους Eric Goffman και Howard Becker, συνιστά υπόδειγμα εμπειρικά τεκμηριωμένης θεωρητικής γνώσης. Η θεωρητική αυτή προσέγγιση έχει επικεντρωθεί στην εξέταση της ανθρώπινης συμπεριφοράς όπως αυτή προσδιορίζεται από τις κοινωνικές δομές και τους φυσικούς περιβαλλοντικούς παράγοντες, αντί των γενετικών και προσωπικών χαρακτηριστικών του ατόμου²¹⁵. Σύμφωνα δε με το φιλοσοφικό ρεύμα του πραγματισμού²¹⁶ η κοινωνική πραγματικότητα θα πρέπει να αναζητείται μέσα στην καθημερινή ζωή και την βιωμένη εμπειρία. Εκεί δε εδράζεται και η στροφή προς την επιτόπια εμπειρική έρευνα της σχολής του Σικάγο, όπως αναφέραμε ήδη, αλλά και η χρήση των προσωπικών τεκμηρίων, όπως είναι και η βιογραφία, ως ερευνητικών εργαλείων²¹⁷.

Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της σχολής του Σικάγο θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι και η θεωρία της συμβολικής αλληλόδρασης (symbolic interactionism)²¹⁸ όπως αυτή επινοήθηκε κατά κύριο λόγο από τον H. Blumer. Εντάσσεται στο λεγόμενο ερμηνευτικό παράδειγμα και θεμέλιο της

²¹⁵ Ο. π. Τσιώλης Γιώργος, *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις ...*, σελ. 28.

²¹⁶ Shalin N. Dmitri, «Pragmatism and Social Interactionism», *American Sociological Review*, vol. 51, no. 1, February 1986, pp. 9-29.

²¹⁷ Ο. π. Plummer Ken ..., σελ. 98.

²¹⁸ Manning Philip and Smith Greg, «Symbolic Interactionism», στο Elliot Antony, *The Routledge Companion to Social Theory*, Oxon, Routledge, 2010, σελ. 37-54.

συλλογιστικής της είναι η σημαντικότητα της υποκειμενικής ερμηνείας των καταστάσεων. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία οι άνθρωποι ενεργούν μπροστά στα πράγματα ανάλογα με το νόημα που έχουν αυτά για τους ίδιους. Το δε νόημα αυτών των πραγμάτων προέρχεται ή απορρέει από την κοινωνική αλληλεπίδραση που έχει κάποιος με τους υπόλοιπους ανθρώπους και τις κοινωνικές περιστάσεις εν γένει. Τα νοήματα αυτά με την σειρά τους τροποποιούνται μέσω μιας ερμηνευτικής διαδικασίας που χρησιμοποιείται από το άτομο που αντιμετωπίζει την εκάστοτε περίπτωση. Η συμβολική αλληλεπίδραση θεωρεί τα νοήματα ως κοινωνικά προϊόντα, ως δημιουργίες δηλαδή που αναπτύσσονται μέσω της ερμηνείας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων καθώς αλληλεπιδρούν.

Μια ακόμη προσέγγιση την οποία θα μπορούσαμε να εντάξουμε στο ευρύτερο ιστορικό και θεωρητικό υπόβαθρο της βιογραφικής μεθόδου είναι και η θεμελιωμένη θεωρία (Grounded theory) που αναπτύχθηκε κατά τη δεκαετία του 1960 κυρίως από τους από τους Anselm Strauss, Barney Glaser και Juliet Corbin. Αυτό που διακρίνει τη θεμελιωμένη θεωρία από άλλες προσεγγίσεις ποιοτικής ανάλυσης είναι η έμφαση στην ίδια τη θεωρία ως το τελικό αποτέλεσμα της έρευνας η οποία και χτίζεται σταδιακά (theory building) μέσα από την συλλογή του υλικού και μορφοποιείται κατά την διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας²¹⁹. Ενώ οι άλλες μορφές ποιοτικής ανάλυσης μπορεί κατά τρόπο θεμιτό να σταματούν στο επίπεδο της περιγραφής ή στην απλή ερμηνεία του κείμενου, ο σκοπός της θεμελιωμένης θεωρίας είναι η ανάπτυξη μιας θεωρίας.

²¹⁹ Ο. π. Ιωσηφίδης Θεόδωρος ..., σελ. 74.

Η στρατηγική²²⁰ της στην πράξη περιλαμβάνει την εύρεση θεωρητικών συλλήψεων (concepts), την συλλογή στοιχείων μέχρι το σημείο κορεσμού (όταν δηλαδή τα δεδομένα συνεχίζουν να επαναλαμβάνονται χωρίς κάτι καινούργιο να προκύπτει) μέσα από την ερευνητική διαδικασία και την τοποθέτησή τους σε κατηγορίες (categories). Πρόκειται ουσιαστικά για μια κωδικοποίηση και αναδιάταξη των δεδομένων. Στην συνέχεια ακολουθεί μια γενικότερη εννοιολογική διατύπωση της κάθε κατηγορίας με στόχο την ανάπτυξη κεντρικών κατηγοριών (key categories). Σε αυτή τη φάση γίνονται συνεχώς συγκρίσεις μεταξύ των δεδομένων, προς επικύρωση των κεντρικών κατηγοριών που έχουν αναπτυχθεί εξού και η ονομασία της μεθόδου αυτής ως συνεχούς συγκριτικής μεθόδου. Σημαντικό είναι επίσης να χρησιμοποιεί ο ερευνητής την θεωρητική δειγματοληψία, να λαμβάνει δηλαδή δείγματα από διαφορετικούς πληθυσμούς προς επικύρωση των δεδομένων και κατηγοριών που έχει δημιουργήσει στην έρευνά του. Ο κύκλος κλείνει με την ανακάλυψη των διασυνδέσεων και των συνθηκών υπό τις οποίες ισχύουν οι γενικότερες αυτές κατηγορίες, δηλαδή με την ανάπτυξη κάποιας θεωρίας.

Και ενώ μετά την επιρροή της Σχολής του Σικάγο το ενδιαφέρον για την ποιοτική βιογραφική μέθοδο έχει εξασθενήσει, αργότερα με την αναζωπύρωση που ακολούθησε και με έντονη την επιρροή της θεμελιωμένης θεωρίας παρουσιάζεται η αφηγηματική ανάλυση του Fritz Schütze²²¹. Προτείνει τη μελέτη της συγκρότησης της βιογραφικής εμπειρίας εντός των διαφορετικών χρονικών περιόδων του βίου του κάθε ατόμου με ιδιαίτερη έμφαση στις περιστάσεις της αρνητικής βίωσης και βιογραφικής ρήξης εξαιτίας απότομων

²²⁰ Ο. π. Κυριαζή Νότα ..., σελ. 270-275.

²²¹ Τσιώλης Γιώργος, «Η Επικαιρότητα της Βιογραφικής Προσέγγισης στην Ποιοτική Κοινωνική έρευνα» στο Πουρκός Μάριος και Δαφέρμος Μανώλης, *Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες: Επιστημολογικά, Μεθοδολογικά και Ηθικά Ζητήματα*, Αθήνα, Τόπος, 2010, σελ. 347-370.

και έντονων προσωπικών ή κοινωνικών μεταβολών. Στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος βρίσκεται η αφήγηση μέσω της οποίας επιδιώκεται η ανακάλυψη της γνωστικής επεξεργασίας των βιωμένων γεγονότων του υποκειμένου. Προτείνει δε σε επίπεδο μεθοδολογίας τη συλλογή των δεδομένων μέσω της μεθόδου της βιογραφικής αφηγηματικής συνέντευξης αλλά και την αφηγηματική ανάλυση τους από τον ερευνητή.

Επιστρέφοντας εκ νέου στην ουσία της βιογραφικής αφήγησης όπως αυτή φαίνεται στην πράξη, θα λέγαμε ότι είναι ουσιαστικά μια προσπάθεια να προσεγγίσουμε την ευρύτερη κοινωνική πραγματικότητα μέσα από την εξέταση των υποκειμενικών θεάσεων της από τους άμεσα εμπλεκόμενους στις περιστάσεις που έχουμε επιλέξει προς εξέταση.

Σημαντικό είναι βέβαια να μην παραβλέπουμε την διαφορά μεταξύ της διαδρομής του βίου (life-course) και της καταγραφής του βίου (life-record), της βιοϊστορίας (life history) και της βιοαφήγησης (life story) μια και σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν το ίδιο αντικείμενο²²². Αυτό δεν σημαίνει ότι το ένα διαφέρει σε ερευνητική σημαντικότητα από ότι το άλλο. Εξάλλου το ζητούμενο αυτής της μεθόδου δεν είναι η ειλικρινής, ακριβής και αντικειμενική απεικόνιση των γεγονότων από τον αφηγητή αλλά η ανάλυση της προσωπικής του παράθεσης αυτών, τόσο μέσα από τα ίδια τα δεδομένα όσο και μέσα από τον τρόπο παρουσίασής τους. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η τάση του εκάστοτε αφηγητή να παρουσιάσει την προσωπική του ιστορία και τα γεγονότα αυτής μέσα από μια θετική εικόνα του εαυτού του²²³.

²²² Το ίδιο.

²²³ Goffman Erving, *Relations in public*, London, Penguin, 1973, σελ. 23.

Επιλέγοντας την βιογραφική αφήγηση ως ποιοτική μέθοδο έρευνας ενός φαινομένου αποδεχόμαστε ορισμένες από τις βασικές αρχές²²⁴ της όπως είναι η ανασυγκρότηση της περίπτωσης. Σύμφωνα με αυτή κάθε αφήγηση είναι ένα κοινωνικό μόρφωμα και ως εκ τούτου λαμβάνει μια συγκεκριμένη μορφή (Gestalt) και συνεπώς η ερμηνεία της προϋποθέτει την ανασυγκρότηση των κανόνων δόμησής της. Μια ακόμα παραδοχή είναι ότι μέσα από αυτή την ανασυγκρότηση επιχειρείται μια πορεία από το ειδικό στο γενικό και εν συνεχεία στο τυπικό. Δηλαδή αφού το ατομικό είναι κοινωνικά δομημένο μέσα από την σωστή ανάλυσή του μπορούμε να φτάσουμε στο γενικό κανόνα και από εκεί πιθανώς στην τυπολογία του. Θα πρέπει επίσης ο ερευνητής να έχει πάντα υπόψη του ότι στην αφήγηση υπάρχουν δύο διακριτοί χρόνοι: ο χρόνος βίωσης και δράσης και ο παροντικός χρόνος της αφήγησης. Ως εκ τούτου υπάρχει η αναθύμηση της παρελθοντικής σκοπιάς του αφηγητή από την μία αλλά και η παροντική οπτική του επί του ίδιου θέματος από την άλλη. Τελευταία αλλά εξίσου σημαντική αρχή είναι η διαχώριση των διαφορετικών ειδών του λόγου. Τα κειμενικά είδη μπορεί να είναι η περιγραφή όπου αναφέρονται απλά τα γεγονότα σαν «εξ' αποστάσεως» θα λέγαμε, η επιχειρηματολογία όπου ο αφηγητής τοποθετείται έναντι των γεγονότων εκφράζοντας προσωπικές αξιολογήσεις ή θεωρίες και τέλος η αφήγηση όπου παρατίθεται η χρονική εξέλιξη των γεγονότων με όποιες μεταβολές των καταστάσεων και δράσεις των υποκειμένων.

²²⁴ Ο. π. Τσιώλης Γιώργος, *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις ...*, σελ. 188-200.

3. Παρούσα έρευνα

Στην παρούσα έρευνα ακολουθήσαμε την διαδικασία παραγωγής αφηγηματικών κειμένων ακολουθώντας της αρχές και το παράδειγμα της διαδικασίας όπως παρουσιάζεται από τον Γιώργο Τσιώλη στο βιβλίο του «Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις: Η Βιογραφική Προσέγγιση στην Κοινωνιολογική Ποιοτική Έρευνα». Κρίνουμε ότι πρόκειται για μια πολύ εμπειριστατωμένη δουλειά που μπορεί να λειτουργήσει ως οδηγός για τους νέους ερευνητές που θέλουν να απασχοληθούν με την μέθοδο της βιογραφικής αφήγησης.

Το ζήτημα που επιθυμούμε να διερευνήσουμε με την έρευνα αυτή αφορά την πολύ συγκεκριμένη ομάδα των χαρακτηριζόμενων ως οικονομικών εγκληματιών οι οποίοι ζουν σε κατάσταση εγκλεισμού σε κάποιο σωφρονιστικό ίδρυμα μετά από κάποια καταδικαστική εις βάρος τους απόφαση ή βρίσκονται σε στάδιο προφυλάκισης. Αρχικά θα προσπαθήσουμε να δούμε εάν επαληθεύεται στην πράξη το κοινωνικοοικονομικό προφίλ του οικονομικού εγκληματία όπως αυτό παρουσιάζεται στην διεθνή βιβλιογραφία. Βασικό αντικείμενο της έρευνας είναι όμως το βίωμα του εγκλεισμού για ανθρώπους με τις όποιες ποιοτικές διαφορές από τον λεγόμενο «μέσο» κρατούμενο. Θα προσπαθήσουμε να εντοπίζουμε την επίδραση αυτού του κοινωνικού πλαισίου στα υποκείμενα της έρευνας αλλά και τις στρατηγικές αντιμετώπισης που οι ίδιοι φαίνεται να υιοθετούν. Απώτερος στόχος μας είναι να διαπιστώσουμε τυχόν διαφοροποιήσεις αυτών των ατόμων σε σύγκριση με την υπάρχουσα βιβλιογραφία για τον «μέσο» κρατούμενο.

Οι αφηγηματικές συνεντεύξεις τις οποίες συγκεντρώσαμε έλαβαν χώρα στο Γενικό Κατάστημα Κράτησης Δομοκού όπου και βρίσκονταν υπό κράτηση οι έγκλειστοι για οικονομικά εγκλήματα αφηγητές μας. Η επιλογή των αφηγητών ήταν τυχαία και βασίστηκε στην προτεραιότητα εκδήλωσης ενδιαφέροντος για συμμετοχή στην έρευνα. Ο χώρος που επελέγη ήταν μια αίθουσα συνεδριάσεων δίπλα από το κυλικείο των φυλακών. Ενημερώσαμε προσωπικά τον κάθε ένα από τους συμμετέχοντες για τον σκοπό της ερευνάς μας, την απόλυτη προστασία της ανωνυμίας τους (χρησιμοποίηση ψευδώνυμων και όχι των πραγματικών ονομάτων τους ή μη ονομαστική αναφορά των πόλεων για παράδειγμα), την χρήση του συλλεγόμενου υλικού αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς αλλά και την διαδικασία που πρόκειται να ακολουθήσουμε στο πλαίσιο της συνέντευξης. Με αυτό τον τρόπο και από την ανταπόκριση των αφηγητών θεωρούμε ότι συνάψαμε επιτυχώς το λεγόμενο αφηγηματικό συμβόλαιο.

Κατά την διάρκεια των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων θεωρούμε ότι η διαδικασία ακολούθησε την πρέπουσα πορεία και υπήρχε αμοιβαία συνεργασία μεταξύ του ερευνητή, των αφηγούμενων αλλά και των εκπροσώπων του καταστήματος κράτησης. Σε πρώτη φάση αφέθηκε ο κάθε αφηγητής να παρουσιάσει αφηγηματικά την πορεία της ζωής του μέχρι σήμερα, και όπου κρίθηκε απαραίτητο, ο συνεντευκτής επιχείρησε να προκαλέσει επιπλέον αφηγήσεις με ερωτήσεις εναύσματα ή να καλύψει τυχόν σημαντικές ελλείψεις ή απορίες.

Άμεσα, μετά το πέρας των συνεντεύξεων, ο ερευνητής συνέταξε σε πρώτη φάση μια σχετική έκθεση καταθέτοντας την εμπειρία του από την

διαδικασία των συνεντεύξεων, αναφέροντας σημαντικά στοιχεία για τις συνθήκες και την εξέλιξη τους και παραθέτοντας έτσι την συνολική κρατούσα ατμόσφαιρα (βλέπε Έκθεση Αφηγήσεων στο Παράτημα).

Η επόμενη φάση ήταν αυτή της μεταγραφής των αφηγήσεων και η απομαγνητοφώνησή τους σε μορφή κειμένου και μάλιστα χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα σύμβολα προκειμένου το προκύπτον κείμενο να μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ερευνητικής ανάλυσης. Ο πίνακας των συμβόλων μεταγραφής καθώς επίσης και ολόκληρες οι αφηγήσεις βρίσκονται στο παράτημα της παρούσης.

Η πλήρης ανάλυση περιλαμβάνει αρχικά ένα σύντομο ιστορικό του κάθε υποκειμένου όπως αυτό αναδεικνύεται μέσα από την αφήγησή του. Δίνεται θα λέγαμε μια έμφαση στη διαδρομή της ζωής του αναφερόμενη στους σημαντικότερους βιογραφικούς σταθμούς με μια χρονολογική σειρά από την παιδική ηλικία μέχρι τον εγκλεισμό. Έτσι έχουμε μια πρώτη συγκεντρωτική εικόνα για τον αφηγητή και τα σημαντικότερα γεγονότα της ζωής του μέχρι σήμερα με έμφαση στην διαδοχική τους αλληλουχία.

Το μεγαλύτερο μέρος της ανάλυσης είναι αυτό που ονομάζουμε δομική περιγραφή. Σε αυτή γίνεται μια ανάλυση της αφήγησης σειρά προς σειρά ακολουθώντας την αρχή της διαδοχικότητας, δηλαδή ακολουθώντας την πραγματική και φυσική ροή του λόγου. Εδώ δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο περιεχόμενο της αφήγησης, στο πραγματολογικό δηλαδή επίπεδο, στα μορφολογικά στοιχεία του λόγου του αφηγητή, στη συντακτική απόδοση αλλά και στις αλληλεπιδράσεις γενικότερα του πλαισίου της συνέντευξης. Προσπαθούμε να συλλέξουμε όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία και

λεπτομέρειες για το ερευνώμενο θέμα αλλά και το ερευνώμενο πρόσωπο προκειμένου να συλλάβουμε την υποκειμενική του σκοπιά και εμπειρία.

Τελευταία είναι η αναλυτική αφαίρεση. Εδώ επιχειρείται μια ανασυγκρότηση της συνολικής βιογραφικής αφήγησης από την αρχή μέχρι σήμερα, της βιογραφικής συγκρότησης του αφηγητή συγκεκριμένα αλλά και του ειδικού τρόπου με τον οποίο ο αφηγητής συγκεκριμενοποιεί το βίωμα της φυλακής.

Λόγω του περιορισμένου χώρου και χρόνου που είχαμε στην διάθεσή μας επιλέχθηκε η μία από τρεις αφηγήσεις ως κεντρική προκειμένου να γίνει σε αυτή η πλήρης ανάλυση. Από τις δύο υπολειπόμενες αφηγήσεις θα γίνει ανάλυση ορισμένων μόνο τμημάτων τους τα οποία θεωρούμε πιο σημαντικά ή ενδεικτικά.

Η αφήγηση του Γιώργου είναι η δεύτερη κατά σειρά αφήγηση. Ο λόγος που επιλέχθηκε αυτή η αφήγηση για να γίνει η παρουσίαση ολόκληρης της ανάλυσής της είναι το γεγονός ότι είχε την καλύτερη δομή συγκριτικά με τις άλλες δύο αφηγήσεις σε επίπεδο βιογραφίας ζωής. Η αφήγηση είναι μεστή, περιεκτική και πραγματεύεται επαρκώς τις τρεις διαστάσεις της βιογραφίας (παρελθόν, παρόν και μέλλον). Ο αφηγητής φαίνεται να έχει συναίσθηση της διαδικασίας, χωρίς ιδιαίτερες συναισθηματικές εξάρσεις και χωρίς να έχει προαποφασίσει σε τι θα αναφερθεί αλλά να αφήνεται να ακολουθεί την ροή της ίδιας του της αφήγησης.

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΑ

Ι. ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

1. Σύντομο Ιστορικό

Ο Γιώργος είναι πενήντα δύο ετών. Γεννήθηκε στην Αθήνα και είναι ο μεγαλύτερος από τα δύο παιδιά της οικογένειάς του. Οι γονείς του πέθαναν νωρίς και ανάλαβε τα ινία της οικογένειας και την ευθύνη του μικρότερου αδερφού του, τον οποίο και βοήθησε να σπουδάσει. Σπούδασε και ο ίδιος οικονομικά στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και ασχολήθηκε με αυτό τον τομέα και επαγγελματικά. Πέρασε από διάφορες θέσεις και κατέληξε τον τελευταίο χρόνο της επαγγελματικής του καριέρας σε θέση υψηλόβαθμους στελέχους τράπεζας σε μεγάλη πόλη της Ελλάδας.

Σε προσωπικό επίπεδο παντρεύτηκε και έκανε οικογένεια και πιο συγκεκριμένα μια κόρη. Μετά τον ερχομό του νέου μέλους αποφάσισαν οικογενειακώς να μετοικήσουν σε κάποιο νησί, πριν από περίπου δέκα χρόνια, σε μια προσπάθεια να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους.

Η καταδικαστική σε βάρος του πρωτόδικη απόφαση συνοδεύεται από μια ποινή η οποία ανέρχεται στα δεκαοχτώ χρόνια φυλάκισης για το αδίκημα της υπεξαίρεσης. Ο αφηγητής βρίσκεται υπό κράτηση εδώ και τρεις μήνες όπου και έχει το προνόμιο της εργασίας μέσα στην φυλακή. Κατά την διαδικασία της αφήγησης ο Γιώργος βρίσκεται σε κατάσταση αναμονής της απόφασης για την αίτηση της διακοπής της ποινής του την οποία είχε υποβάλλει.

2. Δομική Περιγραφή

Η αφήγηση του Γιώργου χωρίζεται σε τέσσερις αφηγηματικές ενότητες ανάλογα με την θεματική αλλαγή που παρουσιάζεται στην κάθε μια από αυτές. Μεταξύ των ενοτήτων παρεμβάλλονται και ερωτήσεις από τον συνεντευκτή όταν φαινόταν να δυσκολεύεται να συνεχίσει ο αφηγητής και ως στόχο έχουν απλά να λειτουργήσουν σαν μια αφορμή για την συνέχεια της αφήγησης προσπαθώντας κατά το δυνατόν να μην την επηρεάσουν σε επίπεδο θέσεων και απόψεων του αφηγητή. Ο Γιώργος μας είχε ζητήσει εξ' αρχής να τον βοηθάμε με ερωτήσεις αν κάπου δυσκολευόταν να συνεχίσει.

2.1 Πρώτη Ενότητα: Αυτοπαρουσίαση του αφηγητή

Στην πρώτη ενότητα ο Γιώργος προσπαθεί να κάνει μια παρουσίαση του εαυτού του μιλώντας γενικά για την ζωή του πριν την φυλακή. Αρχίζει από το μακρύτερο παρελθόν και την γονεϊκή του οικογένεια, συνεχίζει με την παρουσίαση της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας και την σημερινή του οικογένεια.

A1 (1-7): Γονεϊκή οικογένεια

- 1 Γ: Είναι είναι πολύ δύσκολη η ζωή μου. Εεε και δεν το λέω για να δικαιολογήσω τα
- 2 τώρα αλλά εντάξει. Μεγάλωσα από δεκαέξι χρονών ορφανός. Έχω χάσει τους γονείς μου.
- 3 Είχα έναν αδερφό εννιά χρονών τότε, ο οποίος σπούδασε, τον σπούδασα, τον μεγάλωσα
- 4 εγώ. Και εγώ σπούδασα παράλληλα (.) στην Θεσσαλονίκη, στο οικονομικό. (2)
- 5 Ο αδερφός μου σπούδασε στη φιλολογία, γερμανική φιλολογία. Είναι αυτή τη στιγμή
- 6 στην Ευρώπη, μιλάει τριανταεπτά γλώσσες. Είναι δικό μου δημιούργημα, είναι από τα
- 7 θετικά της ζωής μου.

Αρχίζοντας ουσιαστικά από την αρχή την ιστορία της ζωής του και σε μια προσπάθεια να δώσει ένα γενικό τίτλο χαρακτηρίζει την ζωή του δύσκολη (1) και διαχωρίζει την δήλωσή του αυτή από τυχόν χαρακτηρισμό της ως δικαιολογία («δεν το λέω για να δικαιολογήσω»(1)) μιας και κατά την γνώμη του αποτελεί αντικειμενικό γεγονός. Μετά από αυτό το γενικό τίτλο και περιγραφή της ζωής του επεκτείνεται δίνοντας λεπτομέρειες και εξηγώντας τον εν λόγω χαρακτηρισμό. Αναφέρεται στο γεγονός ότι έχασε τους γονείς του και από την ηλικία των δεκαέξι χρόνων είναι ουσιαστικά μόνος του. Στην συνέχεια δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον μικρότερο αδερφό του, το μεγάλωμα του οποίου ανέλαβε ο ίδιος. Παρουσιάζει ουσιαστικά μια απότομη και επιβεβλημένη από τις καταστάσεις ωρίμανση του. Δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο ζήτημα των σπουδών. Ο ίδιος κατάφερε να σπουδάσει τόσο τον εαυτό του όσο και τον αδερφό του παρά την αντιξοότητα των συνθηκών. Για την ακρίβεια θεωρεί τις επιτυχίες του αδερφού του σε εκπαιδευτικό-επαγγελματικό επίπεδο ως προσωπικές του επιτυχίες. Θεωρεί θα λέγαμε ως προσωπικό του επίτευγμα («είναι δικό μου δημιούργημα» (6)) την σταδιοδρομία του αδερφού ίσως γιατί αυτός ανέλαβε την ευθύνη του («τον σπούδασα, τον μεγάλωσα εγώ» (3-4)) και μάλιστα σε μια μάλλον νεαρή ηλικία.

Τα κύρια στοιχεία αυτής της πρώτης αυτοπαρουσίασης του αφηγητή είναι τα δύσκολα παιδικά του χρόνια από την μια και η προσωπική του επιτυχία με το ξεπέρασμα των αντικειμενικών αυτών δυσκολιών. Σημαντική είναι για αυτόν η αναφορά που κάνει για τον αδερφό του σε ένα τόσο αρχικό κομμάτι της αφήγησής του. Μας παρουσιάζει έτσι μια θετική αυτοεικόνα, με τον εαυτό τόσο να αντιπαρέρχεται σημαντικές δυσκολίες σε μια νεαρή ηλικία όσο και να παρουσιάζει τις, θεωρούμενες από τον ίδιο, προσωπικές του

επιτυχίες. Οι εκπαιδευτικές επιτυχίες αποτελούν σημαντικούς στόχους για το αξιολογικό σύστημα της ελληνικής κοινωνίας όπως επίσης και η συμπαράσταση και βοήθεια στην οικογένεια.

Σε επίπεδο θεωρίας υποστηρίζεται ότι αν και η έννοια της εκπαίδευσης είναι συνυφασμένη με αυτή της ισότητας με την λογική της παροχής ίσων ευκαιριών προς όλους, στην πράξη ο ρόλος της μάλλον δεν επιτυγχάνεται. Αντίθετα έχει την τάση να ενισχύει τις ανισότητες διαχωρίζοντας τους ανθρώπους σε αυτούς που μπορούν να την αποκτήσουν και σε εκείνους οι οποίοι αδυνατούν να το κάνουν²²⁵. Η επιτυχία στην κατάκτηση της εκπαίδευσης αποτελεί ουσιαστικά προνόμιο ορισμένων προς διατήρηση ή κατάκτηση μιας καλύτερης κοινωνικής θέσης. Με αυτή του την εισαγωγή ο αφηγητής φαίνεται να συμφωνεί με αυτές τις αξίες και να είναι περήφανος που τις υπηρέτησε.

A2 (8-13): Επαγγελματική πορεία

- 8 Και δουλεύοντας όλα αυτά τα χρόνια, (.) με πολλά: και πολλά πάνω και πολλά κάτω.
9 Σε πολύ καλές θέσεις κάποιες στιγμές, κάτω με απολύσεις λόγω κάποιων πολιτικών
10 επιλογών 'και αυτά'. Δηλαδή πατάγαμε το βαρέλι, φτάναμε κάπου στον πάτο, όχι
11 στον πάτο, στον πάτο φτάσαμε τώρα, και ανεβαίναμε. Υψηλόβαθμο στέλεχος τράπεζας τα
12 τελευταία: μέχρι το 2002 από το '95. (2) Εε από ότι λέγανε από τα καλά στελέχη και
13 το λένε και ακόμα.

Το αμέσως επόμενο κομμάτι στην αφήγηση του Γιώργου είναι η παρουσίαση της επαγγελματικής του πορείας. Περιγράφει την πορεία όχι ως σταθερή αλλά με αρκετές εναλλαγές. Σε αυτό το σημείο αναφέρει ως βασικό παράγοντα των κακών στιγμών του σε επαγγελματικό επίπεδο τις πολιτικές

²²⁵ Giddens Antony, *Κοινωνιολογία*, (μτφ. Δημήτρης Γ. Τσαούσης), Αθήνα, Gutenberg, 2002, σελ. 552.

του απόψεις και θέσεις («λόγω κάποιων πολιτικών επιλογών» (9-10)). Κάνει λόγο και για την επαγγελματική του εικόνα που την χαρακτηρίζει καλή ακόμα και σχετικά πρόσφατα, μετά δηλαδή από την καταδίκη του, αλλά και για την τελευταία θέση που κατείχε, αυτή του στελέχους τράπεζας η οποία μπορεί σίγουρα να χαρακτηριστεί ως υψηλόβαθμη. Το γεγονός ότι είναι η αμέσως επόμενη αναφορά του για την περιγραφή του εαυτού του μετά την αναφορά του στην γονεϊκή οικογένεια δείχνει τόσο την σημαντικότητα που αποδίδει ο ίδιος στην επαγγελματική του ιδιότητα και σταδιοδρομία. Η επαγγελματική πορεία και καταξίωση αποτελεί μια αυτούσια κοινωνική αξία. Βοηθά στον αυτοπροσδιορισμό του ατόμου και στις σύγχρονες κοινωνίες αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την διατήρηση της αξιοπρέπειας του ²²⁶. Η αξιοπρέπεια δε αυτή στην περίπτωση του Γιώργου έχει μάλλον πληγεί εξαιτίας της κατηγορίας του αλλά και του εγκλεισμού του. Ταυτοχρόνως βλέπουμε λοιπόν να συνεχίζει και την παρουσίαση των θετικών του στοιχείων εμπλουτίζοντας έτσι τον τρόπο με τον οποίο μας συστήνεται, ως ένας άνθρωπος με θετικά επιτεύγματα.

Πολύ σημαντική είναι η παρένθετη αναφορά που κάνει αναφερόμενος στο παρόν και στο γεγονός της φυλάκισής του. Συνδυάζει την σημερινή του κατάσταση με ένα από τα χαμηλότερα σημεία που έχει φτάσει και επαγγελματικά («στον πάτο φτάσαμε τώρα» (11)). Παρότι έχει σκοπό να αναφερθεί παρακάτω στην φάση της φυλάκισής του, επιλέγει να κάνει αυτή την πολύ ενδιαφέρουσα αναφορά σε αυτό το σημείο. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η αναφορά του αυτή ίσως συνδέεται με την θεώρηση της σημερινής του κατάστασης σαν μια ακόμα άσχημη φάση, την χειρότερη

²²⁶ Ο. π. Giddens Antony ..., σελ. 416.

βέβαια, την οποία ελπίζει ίσως να αναστρέψει στο μέλλον. Η παρούσα βέβαια κατάσταση είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι απέχει κατά πολύ από την μέχρι τώρα κοινωνική του θέση αλλά και από τις χειρότερες που έχει βρεθεί στο παρελθόν (*«φτάναμε κάπου στον πάτο, όχι στον πάτο, στον πάτο φτάσαμε τώρα»* (11)). Φαίνεται ότι οι άλλοτε αρνητικές επαγγελματικές του στιγμές μάλλον ωχριούν μπροστά στην σημερινή. Κάνει με αυτό τον τρόπο φανερή την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στην συνήθη κοινωνική του θέση και την σημερινή του θέση η οποία είναι στον *«πάτο»* (11), όπως λέει και ο ίδιος. Πρόκειται για το πρώτο σοβαρό πλήγμα το οποίο και μας παρουσιάζει στην μέχρι τώρα θετική του αυτοεικόνα.

Μια ακόμα σημαντική αναφορά που γίνεται στο κομμάτι αυτό της αφήγησης έχει να κάνει και με την δήλωση ότι οι πολιτικές του θέσεις και απόψεις επηρέαζαν την επαγγελματική του πορεία αρνητικά. Παρουσιάζεται σε αυτή την θέση η ισχυρή σύνδεση που υπάρχει μεταξύ της επαγγελματικής του πορείας και των πολιτικών του επιλογών. Η έντονη ανάμειξη του πολιτικού χώρου στους οικονομικούς κύκλους εν γένει αλλά στην διάπραξη των οικονομικών εγκλημάτων και ειδικά στον ελληνικό χώρο είναι ένα αναντίρρητο, θα μπορούσαμε να πούμε, στοιχείο²²⁷. Από την άλλη πάλι γίνεται επίσης φανερός ο αλληλοεπηρεασμός δύο σημαντικών κοινωνικών σφαιρών, της οικονομικής, με την μορφή των τραπεζών και της πολιτικής σφαίρας. Η αναφορά των δύο αυτών σφαιρών στην ανάλυση του οικονομικού εγκλήματος δεν είναι σπάνια μια και ουσιαστικά προσδιορίζουν δύο πολύ σημαντικές εξουσίες της κοινωνίας, την οικονομική και την κυβερνητική. Ο επηρεασμός που αναφέρεται εδώ από τον φορέα της αφήγησης είναι

²²⁷ Ο. π. Vassilantonopoulou Vicky, «White-Collar Crime in Greece», ...

αρνητικός αλλά και κάποιος θετικός επηρεασμός θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι μπορεί και να υπήρχε. Η έλλειψη αναφοράς του, εάν υπήρχε, πιθανόν να γίνεται για λόγους μη θίξεως της επαγγελματικής του ακεραιότητας, μιας αξίας την οποία και μας παρουσιάζει ως αντικειμενικά υπάρχουσας («από ότι λέγανε από τα καλά στελέχη και το λένε και ακόμα» (12-13)).

A3 (14-16): Κοινωνικό προφίλ

- 14 Μια καλή μαρτυρία, έρχομαι... δούλευα σε ένα νησί, δεν κατάγομαι από εκεί, τα
15 τελευταία χρόνια, τα τελευταία δεκαεπτά χρόνια είμαι εκεί, με καλό πρόσωπο στην
16 κοινωνία παρά τα όλα αυτά που έχουν συμβεί. (2)

Στο τμήμα αυτό της αφήγησής του ο Γιώργος συνεχίζει να παρουσιάζει τον εαυτό του και μάλιστα σε ένα τελείως διαφορετικό κομμάτι, περνάει από το επαγγελματικό, το οποίο προηγήθηκε, στο κοινωνικό προφίλ. Μιλάει για το νησί στο οποίο και διέμενε τα τελευταία χρόνια και για τον θετικό τρόπο με τον οποίο τον αντιμετωπίζει η κοινωνία εκεί.

Η συγκεκριμένη κοινωνία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια μάλλον «κλειστή» κοινωνία, δεδομένου ότι πρόκειται για κάποιο κοινωνικό δίκτυο της επαρχίας με σχετικά λίγους μετέχοντες και με αμεσότερη επικοινωνία μεταξύ των μελών του. Μια μικρή και κλειστή κοινωνία θα μπορούσε να ειπωθεί σαν μια κοινωνική ομάδα. Μέσα στα πλαίσια μιας τέτοια ομάδας ισχύουν αρχές όπως αυτή της αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης των μελών της, η συνείδηση των μελών της ότι ανήκουν σε αυτή, η ύπαρξη κοινών θεσμών, αξιών και στάσεων κ.α.²²⁸. Έτσι η αίσθηση του να είναι

²²⁸ Γεώργιος Δημήτρης, *Κοινωνική Ψυχολογία* (τόμος Β), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999, σελ. 17-22.

κάποιος αποδεκτός από τα μέλη της κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει αποτελεί μια ακόμα κοινωνική αξία και μια προσωπική επιτυχία για τον ίδιο.

Για την αφήγηση του Γιώργου ως σημαντικός επίσης παράγοντας θα πρέπει να θεωρηθεί και το χρονικό διάστημα το οποίο βρίσκεται στην περιοχή το οποίο είναι μεγάλο, δεκαεπτά χρόνια. Δεδομένων των παραπάνω ίσως κρίνει ως ενδεικτική την μαρτυρία των κατοίκων του νησιού οι οποίοι φαίνεται να τον εκτιμούν και τότε αλλά και τώρα (*«με καλό πρόσωπο στην κοινωνία παρά τα όλα αυτά που έχουν συμβεί»* (15-16)). Πιο συγκεκριμένα η φράση *«με καλό πρόσωπο στην κοινωνία»* (15) παρά το ότι είναι αρκετά αφηρημένη σαν περιεχόμενο, χρησιμοποιείται συχνά για να παρουσιάσει την ευρύτερη κοινωνική αποδοχή και τον σεβασμό από το κοινωνικό σύνολο προς το πρόσωπο κάποιου συγκεκριμένου κοινωνού. Συνδέεται δε στενά με την έννοια της τιμότητας η οποία έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την αυτή του οικονομικού εγκληματία, το οικονομικό έγκλημα εξάλλου ποτέ δεν έχει θεωρηθεί έγκλημα τιμής ή έστω κατηγοριοποιηθεί ως ψευδό-δικαιοδοτικό²²⁹ δικαιολογώντας έτσι έστω σε κάποιο επίπεδο αξιών τον δράστη του. Η χρήση λοιπόν από τον αφηγητή της συγκεκριμένης φράσης είναι ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα μια και παραπέμπει σε ένα έντιμο άνθρωπο με σεβασμό στους νόμους και τις αξίες της κοινωνίας και όχι σε έναν εγκληματία. Η επίκληση στην ευρέως αποδεκτή και αναγνωρίσιμη τιμιότητά του είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που προσβάλλει και θέτει υπό αμφισβήτηση τα αποδιδόμενα σε αυτόν χαρακτηριστικά του εγκληματία. Εξάλλου τα θέματα

²²⁹ Το ψευδό-δικαιοδοτικό έγκλημα διαφοροποιείται, σύμφωνα με τον J.Pinatel, από τα υπόλοιπα εγκλήματα αφού ο δράστης δεν πράττει την παράνομη πράξη με στόχο κάποιο προσωπικό όφελος αλλά με απώτερο σκοπό την αποκατάσταση του δικαίου, με τον τρόπο φυσικά που αυτός το αντιλαμβάνεται, στον τομέα τόσο των προσωπικών όσο και των δημοσίων σχέσεων του (Βλ. Φαρσεδάκης Ιάκωβος., *Στοιχεία Εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005, σελ. 35-36).

της τιμής και της εμπιστοσύνης είναι εξαιρετικά σημαντικά για την ελληνική κοινωνία. Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν ότι ο αφηγητής συνεχίζει, στο ίδιο μοτίβο με πριν, μια παράθεση των θετικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του.

A4 (17-21): Ανασυγκρότηση του παρελθόντος σήμερα

- 17 Κατηγορήθηκα... Ίσως βλέποντας το παρελθόν ότι πάντα η ζωή μου επειδή
18 δυσκολεύτηκα πολύ να μεγαλώσω, να σπουδάσω, να σταθώ και οι βοήθειες ήταν
19 πάρα πολύ λίγες, πάντα μέσα μου έχω να βοηθάω. Το έχω σε πάρα πολλές δουλειές
20 που έκανα και σε αυτή την τελευταία που έκανα. Τώρα αυτό δεν είναι δικαιολογία.
21 Ναι, βοήθησα. Βοήθησα κάποιους ανθρώπους, βρέθηκα μπλεγμένος, βρέθηκα εδώ.

Πρόκειται για ένα εξαιρετικά σημαντικό κομμάτι της αφήγησης του Γιώργου. Αποπειράται συνειδητά να κάνει μια ανασυγκρότηση του παρελθόντος του και προσπαθεί να αιτιολογήσει την συμπεριφορά του (αδίκημα) η οποία τον έχει φέρει στην παρούσα κατάσταση (φυλάκιση). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι εδώ προσπαθεί να κάνει μια σύνδεση της εικόνας του εαυτού του, όπως μας την έχει παρουσιάσει μέχρι τώρα, με την εικόνα που θεωρεί ότι πιθανότατα έχει ο συνεντευκτής, αυτή του εγκληματία δηλαδή. Προσπαθεί να δώσει μια αιτιολογία της σημερινής του θέσης χωρίς ωστόσο να θεωρεί ότι αυτό θα μπορούσε να είναι και μια δικαιολογία («Τώρα αυτό δεν είναι δικαιολογία»(20)).

Ενδιαφέρουσα είναι η πρώτη και λιτή αναφορά που κάνει για το αδίκημα που φέρεται να διέπραξε. Χρησιμοποιεί μόνο την λιτή φράση «κατηγορήθηκα» (17). Με αυτή την απλή λέξη φαίνεται να αποποιείται όποιες ευθύνης για το αδίκημα αλλά μοιάζει κιόλας να αμφισβητεί ακόμη και την ίδια την διάπραξη του αδικήματος σε αυτό το σημείο. Δεν δίνει περισσότερες

λεπτομέρειες για την διάπραξη του αδικήματος ή ακόμα και για την όποια εμπλοκή του στην υπόθεση αλλά αντίθετα διακόπτει τη ροή του λόγου του για να δώσει τη δική του αιτιολόγηση για το γεγονός και μάλιστα μια αιτιολόγηση στην οποία κατέληξε ανασκοπικά, βλέποντας δηλαδή το παρελθόν σήμερα. Κάνοντας λοιπόν μια ανασκόπηση και πιο συγκεκριμένα αναφορικά με το αδίκημα, κάνει λόγο για μια γενικότερη αλτρουιστική διάθεση που έχει σαν άνθρωπος λόγω των δυσκολιών που είχε νωρίτερα στην ζωή του, κάποιες από τις οποίες έχει ήδη αναφέρει. Θεωρεί ότι αυτή του η αλτρουϊστική διάθεση ήταν η αιτία της εμπλοκής του στην διάπραξη του αδικήματος. Εδώ φαίνεται να αποδέχεται και ο ίδιος την συμμετοχή του στην διάπραξη του αδικήματος (21) με πιο ξεκάθαρο τρόπο από ότι λίγο νωρίτερα (17). Συνεχίζει όμως και εδώ η περιγραφή του να είναι μάλλον φτωχή *«Βοήθησα κάποιους ανθρώπους, βρέθηκα μπλεγμένος, βρέθηκα εδώ»* (21). Δηλώνει ότι αιτία ήταν η διάθεσή του να βοηθήσει κάποιους ανθρώπους και το αποτέλεσμα αυτού ήταν να βρεθεί μπλεγμένος σε μια κατάσταση και από εκεί και πέρα στην φυλακή. Συνεχίζει έτσι να αποδομεί το προφίλ του εγκληματία έτσι όπως θεωρεί ότι του αποδίδεται δεδομένου του γεγονότος ότι βρίσκεται στην φυλακή. Παράλληλα εξακολουθεί να τονίζει τα θετικά στοιχεία του χαρακτήρα του όπως κάνει από την αρχή της αφήγησης κατά την αυτοπαρουσίασή του. Προσπαθεί να εξωραϊσει με τον τρόπο αυτό τυχόν αρνητικές προδιαθέσεις του συνεντευκτή και να παρουσιάσει μια θετικότερη εικόνα τόσο γενικά όσο και ειδικά σε σχέση με το αδίκημα για το οποίο βρίσκεται στην φυλακή.

A5 (22-28): Η σημερινή οικογένεια και σκέψεις για το μέλλον

- 22 Το μέλλον;... Το μέλλον είναι και αυτό που έλεγα και εδώ έξω στα παιδιά, μέσα εδώ
23 πρέπει να έχεις κρατήματα. Να μπορείς έξω να σε κρατάει κάτι.

- 24 Είναι βασικό η οικογένεια. Έχω μια κόρη, θα είναι λίγο μικρότερη από εσένα. Σπουδάζει
25 στο οικονομικό στην Θεσσαλονίκη και αυτή, για τον μπαμπά της (2) και εκεί ελπίζω.
26 Δηλαδή να τελειώσει (.) για αυτό κάνω και αυτές τις προσπάθειες τις ένδικες, να
27 δουλέψω, να μπορέσει να σπουδάσει, να τελειώσει και μετά να συνεχίσω εγώ να
28 κάνω την καριέρα μου ((χαμογελάει)) εδώ, πιο ήσυχος πια. (5)

Με το απόσπασμα αυτό κλείνει η ενότητα της αυτοπαρουσίασης του αφηγητή και συνεπώς η προσπάθειά του να μας συστηθεί. Αναφέρει κάποιες από τις σκέψεις του για το μέλλον και την ανάγκη να υπάρχει ουσιαστικά κάποιο στήριγμα για τον κάθε κρατούμενο προκειμένου να μπορεί να αντιπαλέψει την κατάσταση του εγκλεισμού του. Για τον ίδιο θεωρεί ότι αυτό είναι η οικογένειά του και ειδικότερα η κόρη του, τα μελλοντικά όνειρα που έχει για αυτή αλλά και τις υποχρεώσεις που αισθάνεται προς εκείνη.

Η ανάγκη να υπάρχει κάποια σύνδεση με την ζωή πέρα από τη φυλακή φαίνεται εδώ με τον καλύτερο τρόπο (23). Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι ο Γιώργος είναι μια περίπτωση κρατουμένου που βρίσκεται σχετικά λίγο καιρό στην φυλακή (τρεις μήνες) και περιμένει επίσης και μια θετική απόφαση για διακοπή της ποινής του προκειμένου να επιστρέψει στο σπίτι του και την οικογένειά του. Δεδομένων αυτών θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η οικογένειά του δεν θα μπορούσε να αποτελεί αιτία άσχημων συναισθημάτων μια και το σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα του εγκλεισμού του δεν του έχει προκαλέσει συναισθήματα στέρησης ή αποξένωσης από το οικογενειακό του περιβάλλον. Η έντονη δε προσμονή του για άμεση επανασύνδεση μαζί τους φέρνει περισσότερο θετικές σκέψεις παρά κάποια τυχόν δυσφορία όπως έχει παρατηρηθεί σε άλλες περιπτώσεις.

Αξιοσημείωτη είναι και η καταφανής συσχέτιση που κάνει ο αφηγητής μεταξύ μέλλοντος και ζωής έξω από την φυλακή (22-23). Το μέλλον δεν

μπορεί να νοηθεί ως χρόνος μέσα στην φυλακή ακόμα και για τον ίδιο ο οποίος βρίσκεται στην αρχή του χρόνου που θα πρέπει να περάσει εκεί. Η ζωή έξω από την φυλακή εμπεριέχεται στις μελλοντικές του βλέψεις παρά το γεγονός ότι γνωρίζει πως ο ίδιος θα βρίσκεται για αρκετό χρονικό διάστημα μέσα σε αυτή (28).

Μεγάλη είναι η αναφορά του αφηγητή για την οικογένειά του και πιο συγκεκριμένα για την κόρη του. Την θεωρεί συνέχειά του σε ένα βαθμό και την βλέπει να ακολουθεί τα βήματά του σε επίπεδο σπουδών με μάλλον θετική ματιά. Τα όνειρά του και οι φιλοδοξίες του για το μέλλον συνδέονται για μια ακόμη φορά με την ζωή κάποιου άλλου και μάλιστα κάποιου που έχει υπό την προστασία του. Σε αυτό το σημείο η εικόνα παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την περίπτωση που μας ανέφερε στην αρχή, αυτή του αδερφού του. Φαίνεται να έχει επωμιστεί τον κλασικό ρόλο του πατέρα προστάτη²³⁰ και θέλει με όποιο τρόπο μπορεί να προσφέρει τα δέοντα στην κόρη του, «ως όφειλε», ακόμη και μέσα από τις σημερινές συνθήκες (26-28). Γίνεται καταφανής η προσήλωσή του στο ρόλο του πατέρα και την ανάγκη που έχει να πραγματώσει τις ευθύνες που εκπορεύονται από τον ρόλο αυτό ακόμα και παρά την δύσκολη φάση της φυλάκισης που βρίσκεται την παρούσα στιγμή. Σε προσωπικό επίπεδο οι φιλοδοξίες του για το μέλλον, αφού πάντα φροντίζει για την κόρη του, είναι απλά να συνεχίσει εκτίοντας την ποινή του «πιο ήσυχος» (28) και απαλλαγμένος από το άγχος των υποχρεώσεών του τις οποίες θα έχει φέρει εις πέρας.

²³⁰ Diamond J. Michael, «Someone to Watch over Me: The Father as the Original Protector of the Mother-Infant Dyad», *Psychoanalysis and Psychotherapy*, vol. 12, 1995, pp. 87-102.

2.1.1 Σύνοψη Πρώτης Ενότητας

Σε αυτό το σημείο θα κάνουμε μια προσπάθεια να συνοψίσουμε τα όσα ειπώθηκαν στην πρώτη ενότητα της παρούσας αφήγησης, στην αυτοπαρουσίαση, όπως την ονομάσαμε, του αφηγητή.

Βασικό μέλημα του αφηγητή εδώ είναι να παρουσιάσει τον εαυτό σε έναν μεν άγνωστο ακροατή αλλά έχοντας κατά νου το γεγονός ότι η αφορμή και ο χώρος της συνάντησης δεν είναι κενά νοήματος. Θεωρεί πιθανότατα ότι αν και ο συνεντευκτής δεν τον γνωρίζει προσωπικά έχει ήδη μια εικόνα για αυτόν, την εικόνα του εγκληματία. Αυτός ο χαρακτηρισμός από μόνος του είναι γεμάτος αρνητικές υποδηλώσεις και έτσι ο αφηγητής μπαίνει σε μια διαδικασία να μας συστηθεί τονίζοντας τα θετικότερα στοιχεία του χαρακτήρα του. Βασικός του άξονας είναι τα επιτεύγματα του ίδιου σε διάφορα επίπεδα. Αρχίζει κάνοντας μια αναφορά στα δύσκολα παιδικά του χρόνια και την ευθύνη της οικογένειας την οποία ανέλαβε σε μικρή ηλικία αλλά έφερε εις πέρας με θετικά αποτελέσματα όπως τα ακαδημαϊκά επιτεύγματα τα δικά του και του αδερφού του για παράδειγμα.

Συνεχίζει κάνοντας λόγο για την επαγγελματική του πορεία την οποία αν και όχι άφογη, την θεωρεί αρκετά επιτυχημένη και τον εαυτό του καλό επαγγελματία, στέλεχος για την ακρίβεια. Σημαντική σε αυτό το σημείο θεωρείται η αναφορά του για την εμπλοκή των πολιτικών του θέσεων με την επαγγελματική σταδιοδρομία, επιβεβαιώνοντας ενδεχομένως θεωρήσεις οι οποίες εμπλέκουν το οικονομικό έγκλημα με την πολιτική τοποθέτηση.

Συνεχίζει αναφερόμενος και στο κοινωνικό του προφίλ ολοκληρώνοντας έτσι την αυτοπαρουσίασή του και σε αυτό το επίπεδο και δίνοντας έτσι μια σφαιρικότερη εικόνα για τον εαυτό του. Η κοινωνική του

θέση και η εκτίμηση του κοινωνικού του περιβάλλοντος επιτείνουν την μέχρι στιγμής θετική εικόνα που παρουσιάζει για τον εαυτό του.

Ερχόμενος από το παρελθόν στο παρόν κάνει μια μικρή αναφορά για τον λόγο που βρίσκεται στην φυλακή, κάτι που θα επεκτείνει στην συνέχεια. Δεν μπαίνει σε μια διαδικασία παράθεσης πολλών λεπτομερειών για το τι ακριβώς έγινε σχετικά με το αδίκημα που διέπραξε και την σημερινή του φυλάκιση ίσως γιατί αποτελούν μάλλον αρνητικά στοιχεία που πληγώνουν την εικόνα του, όπως μας την έχει περιγράψει. Θεωρεί παρόλα ταύτα την σημερινή φάση της ζωής του ως το χειρότερο σημείο που έχει φτάσει (*«στον πάτο φτάσαμε τώρα»* (11)) πράγμα που γίνεται κατανοητό από το σύνολο της αφήγησης. Κάνει παράλληλα και μια προσπάθεια αιτιολόγησης και όχι δικαιολόγησης του εγκλήματος που διέπραξε η οποία αν και δεν είναι σαφής ταιριάζει περισσότερο στην θετική του αυτοεικόνα (*«πάντα μέσα μου έχω να βοηθάω»* (19)) παρά στο αρνητικό στερεότυπο του εγκληματία.

Το τελευταίο κομμάτι αυτής της ενότητας είναι μερικές σκέψεις και θεάσεις που έχει ο αφηγητής για το μέλλον. Στην προσπάθειά του να μιλήσει για το μέλλον αναφέρθηκε στην οικογένειά του. Η σκέψη αυτή για το μέλλον και την οικογένειά του θεωρεί ότι είναι ένα τα *«κρατήματα»* (23) τα οποία είναι απαραίτητα κατά την διάρκεια του εγκλεισμού του. Είναι αυτές οι σκέψεις, που δεδομένου ίσως του μικρού χρόνου κράτησης του, δεν τον πληγώνουν αλλά του επιτρέπουν να κάνει σχέδια για το μέλλον και έτσι να βελτιώνει την καθημερινότητά του στο παρόν. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι ακόμα και αυτή τη στιγμή έχει επίγνωση του γεγονότος ότι του μένει αρκετό χρονικό διάστημα που πρέπει να περάσει στην φυλακή αλλά ελπίζει να καταφέρει να τακτοποιήσει κάποιες από τις οικογενειακές του υποχρεώσεις και έτσι να

συνεχίσει την καριέρα του στην φυλακή όπως χαρακτηριστικά αναφέρει (27-28).

2.2 Δεύτερη Ενότητα: Αδίκημα & Εγκλεισμός

Σε αυτή την δεύτερη ενότητα ο Γιώργος συνεχίζει την αφήγησή του επικεντρωνόμενος περισσότερο στο παρόν και συγκεκριμένα στην ζωή του στην φυλακή. Η αρχική προτροπή έγινε από τον συνεντευκτή αλλά η ροή του λόγου του αφηγητή ήταν αβίαστη και το θέμα μάλλον ενδιαφέρον για τον ίδιο.

B1 (29-31): Αδίκημα

29 Σ: Πόσο καιρό βρίσκεσαι εδώ και για ποιο αδίκημα;

30 Γ: Εδώ; Τρεις μήνες. Υπεξαίρεση. Ήμουν υψηλόβαθμο στέλεχος τράπεζας και

31 κατηγορήθηκα για υπεξαίρεση. Εκατόν ογδόντα χιλιάδες ευρώ.(5)

Η δεύτερη ενότητα της αφήγησης του Γιώργου ξεκινάει με μια ερώτηση του συνεντευκτή. Στόχος της ερώτησης (29) είναι να λειτουργήσει ως έναυσμα προκειμένου ο Γιώργος να επεκταθεί περισσότερο μιλώντας για το βίωμα της φυλακής καθώς και για το λόγο για τον οποίο βρίσκεται εκεί. Ο αφηγητής και εδώ είναι σύντομος. Δεν αποφεύγει να απαντήσει αλλά δεν επιλέγει να δώσει ιδιαίτερες πληροφορίες σχετικά με το αδίκημα που διέπραξε αν και το συγκεκριμενοποιεί, πρόκειται δηλαδή για υπεξαίρεση.

Το χρονικό διάστημα που βρίσκεται στην φυλακή είναι μικρό και κάτι τέτοιο μας παραπέμπει σε θεωρήσεις σχετικά τις επιπτώσεις όπου φαίνεται να έχει συνήθως ο χρόνος του εγκλεισμού στον κάθε κρατούμενο. Η βίωση του χρόνου σε κατάσταση εγκλεισμού είναι μια εντελώς διαφορετική εμπειρία σε

σχέση την αντίληψη για τον χρόνο σε καθεστώς ελευθερίας²³¹. Όπως αναφέραμε και παραπάνω η σύνδεση με την ζωή έξω από την φυλακή είναι ακόμη έντονη ενώ το διάστημα είναι αρκετά σύντομο προκειμένου να κάνουμε λόγω για φαινόμενα ιδρυματισμού. Ο χρόνος παραμονής στην φυλακή είναι μια σημαντικότερη παράμετρος.

Σχετικά με το περί ου ο λόγος αδίκημα ο αφηγητής δίνει κάποιες λεπτομέρειες αλλά και πάλι δεν επεκτείνεται ούτε για το βαθμό συμμετοχής του, ούτε για τους λόγους για τους οποίους το διέπραξε. Παρά την προσπάθεια που έκανε να αιτιολογήσει την πράξη του εδώ αν και του δίνεται η ευκαιρία να το επαναλάβει, επιλέγει να μην το κάνει. Η λακωνική του αυτή δήλωση φαίνεται να είναι ενός είδους παραδοχή και αποδοχή της πράξης από την μια αλλά από την άλλη παρατηρείται μια συναισθηματική απόσυρση και αποστασιοποίηση από το ζήτημα στον τόνο της έκφρασής του και σε αυτή τη συντομία της δήλωσής του. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η καταδικαστική απόφαση του δικαστηρίου εις βάρος του αίρει οποιαδήποτε προσπάθεια μη αποδοχής της από τον κατηγορούμενο. Οι παραπάνω αιτιολογήσεις (Α4) της πράξης του φαίνονται μάλλον αδύναμες μπροστά στο γεγονός της καταδίκης του. Σχεδόν εξ' ορισμού θα λέγαμε ότι το κύρος που αποπνέει μια δικαστική απόφαση έναντι του κύρους του λόγου ενός χαρακτηρισμένου πλέον ως εγκληματία, είναι τουλάχιστον άνισα. Γνωρίζοντας πιθανότατα αυτή την κοινωνική σύμβαση ο αφηγητής αποφεύγει να αιτιολογήσει την πράξη του εδώ. Μια ακόμη σκέψη θα μπορούσε να ήταν η σύγκρουση των δύο στερεοτύπων που παρουσιάζονται εδώ: από την μία η αυστηρή αλλά δίκαιη, αφού εκπορεύεται από την δικαιοσύνη, καταδικαστική απόφαση και από την

²³¹ Ο. π. Cohen Stanley and Taylor Laurie, «Time and Deterioration», στο Jewkes Yvonne and Johnston Helen ..., σελ. 181-192..

άλλη η μάλλον «ρομαντική» αιτιολογία της πράξης από τον δράστη. Μέσα από την σύγκρουση αυτή ο αναμενόμενος νικητής είναι η καταδικαστική απόφαση και συνεπώς η άρνησή της ακόμα και από τον ίδιο τον αφηγητή είναι μάλλον άτοπη. Πρόκειται ουσιαστικά για τους δύο αντιτιθέμενους πόλους του εγκλήματος από την μια και της τιμωρίας από την άλλη.

Τέλος ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά στο χρηματικό ποσό το οποίο και υπεξαίρεσε (31). Μοιάζει να λέγεται από τον αφηγητή σαν ένας προσδιορισμός του εγκλήματος, σαν μια προσπάθεια δηλαδή να πληροφορήσει περαιτέρω τον συνεντευκτή σχετικά με την εν λόγω εγκληματική πράξη. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το χρηματικό ποσό λειτουργεί σαν ένας ορισμός του αδικήματος, σαν δηλαδή η πράξη να είναι πολύ ή λίγο άδικη ανάλογα με το αν τα χρήματα τα οποία υπεξαირέθηκαν είναι πολλά ή λίγα. Αυτή είναι μια συνήθης λογική για τον χαρακτηρισμό των οικονομικών εγκλημάτων. Το ζήτημα δηλαδή της αδικοπραξίας γίνεται περισσότερο ποσοτικό παρά ποιοτικό. Σημασία δεν έχει μόνο αυτή καθεαυτή η εγκληματική ενέργεια αλλά και το ύψος των κερδών του δράστη από αυτή.

B2 (32-37): Η ζωή στην φυλακή σε σύγκριση με έξω από αυτή

32 Σ: Πως σου φαίνεται η ζωή σου εδώ;

33 Γ: Εε.. το μόνο το πρόβλημα σε εμάς είναι αν έχεις και μια έντονη ζωή έξω

34 προηγούμενη, έντονη, δηλαδή από την άποψη ότι δουλεύεις και... και εγώ πάντα

35 δούλευα, δεν σταμάτησα ποτέ εεε εντάξει υπάρχει αυτό, μια βαρεμάρα. Την οποία

36 αναπληρώνεις. Τώρα δουλεύω, φεύγει η μισή μέρα. Εε προσπαθείς να διαβάσεις,

37 προσπαθείς να κάνεις... Υπάρχουν πράγματα να κάνεις, υπάρχουν πράγματα.

Εδώ βλέπουμε ότι μετά από την σχετική ερώτηση του συνεντευκτή η αφήγηση επικεντρώνεται στο παρόν και στην ζωή μέσα στην φυλακή. Το ζήτημα που φαίνεται να τον απασχολεί έντονα είναι το ζήτημα του χρόνου και

πώς να τον διαχειριστεί. Κάνοντας μια σύγκριση με την προηγούμενη ζωή του πριν από τον εγκλεισμό και τις πολλές δραστηριότητες που είχε, θεωρεί ότι η αντίθεση είναι πολύ μεγάλη αλλά το γεγονός ότι δουλεύει τον βοηθάει να αντιμετωπίζει σε ένα βαθμό αυτό το κενό δραστηριοτήτων που αισθάνεται τώρα (36). Μοιάζει να μπαίνει στην ρουτίνα της φυλακής. Κάτι τέτοιο δεν το παρουσιάζει αρνητικά μια και του δίνει μια αίσθηση προγράμματος, κάτι που είχε πριν τον εγκλεισμό του.

Με την έναρξη της απάντησής του για την ζωή στην φυλακή, ο αφηγητής στοχεύει σε μια από τις βασικότερες προβληματικές σχετικά με τη στερητική της ελευθερίας ποινή. Επικεντρώνεται σε ένα βασικό πρόβλημα προς επίλυση για τον κάθε έγκλειστο που είναι το ζήτημα της διαχείρισης του χρόνου του. Ο κενός χρόνος είναι μεν αρκετός αλλά τόσο η έλλειψη της ελευθερίας όσο και οι περιορισμένες επιλογές για κάποιου είδους ασχολίες δεν επιτρέπουν την αξιοποίησή του στο περιβάλλον της φυλακής. Η έλλειψη ελευθερίας και επιλογών για τον αφηγητή έχει σαν επακόλουθο μια «βαρεμάρα» (35). Αυτή η αίσθηση θεωρεί ότι γίνεται περισσότερο έντονη για ανθρώπους οι οποίοι ήταν δραστήριοι και πολυάσχολοι πριν την είσοδό τους στην φυλακή, όπως υπήρξε και ο ίδιος.

Εδώ έχουμε ακόμη μια προσπάθεια σκιαγράφησης του προφίλ του αφηγητή με άξονα την ζωή του έξω από την φυλακή. Δίνει σημαντική έμφαση στην ανάγκη και την συνήθειά του να δουλεύει όπως έκανε πάντα στην ζωή του («και εγώ πάντα δούλευα, δεν σταμάτησα ποτέ» (34-35)). Φαίνεται να έβλεπε τον εαυτό του όχι απλά σαν δραστήριο και πολυάσχολο άνθρωπο αλλά και σαν παραγωγικό μέλος της κοινωνίας και αυτό παρουσιάζεται από την επικέντρωση των δραστηριοτήτων του και της έντονης ζωής του στον

τομέα της εργασίας («μια έντονη ζωή έξω» (33)). Η έννοια της παραγωγικότητας είναι ιδιαιτέρως σημαντική για τα μέλη του κοινωνικού συνόλου και νοείται σαν ένα είδος προσωπικής συνεισφοράς για την διατήρηση της απαραίτητης κοινωνικής συνοχής αλλά και ταυτόχρονα του αυτοπροσδιορισμού. Η υψηλή παραγωγικότητα στον επαγγελματικό στίβο είναι επίσης και ένας σημαντικός παράγοντας αυτοσεβασμού και αυτοεκτίμησης του ατόμου²³². Σαν ένα αντιστάθμισμα αυτής της αεργίας βρίσκει ο Γιώργος την ευκαιρία που είχε σχετικά πρόσφατα να εργαστεί εντός φυλακής («Τώρα δουλεύω, φεύγει η μισή μέρα» (36)). Η εργασία όχι μόνο γεμίζει τον άδριο χρόνο αλλά θα μπορούσαμε να πούμε ότι τον γεμίζει και δημιουργικά δίνοντας την αίσθηση παράλληλα στον εργαζόμενο ότι είναι χρήσιμος και αρκετά ικανός για να προσφέρει.

Στην συνέχεια ο αφηγητής αφού έχει αναφέρει την χρησιμότητα της εργασίας για την κάλυψη του κενού χρόνου που υπάρχει, συμπληρώνει ότι αυτό δεν είναι αρκετό. Υπάρχει επιπλέον χρόνος που θα πρέπει να καλυφθεί αλλά αυτό δεν μοιάζει να είναι πειστικό. Ασχολείται με το διάβασμα και γενικότερα θεωρεί ότι υπάρχουν πράγματα με τα οποία μπορεί να απασχοληθεί κάποιος (37). Δεδομένο βέβαια στην περίπτωση αυτή είναι ότι είναι από τους κρατούμενους εκείνους που εργάζονται και έτσι αρκετός χρόνος καταναλώνεται εκεί («φεύγει η μισή μέρα» (36)) μειώνοντας κάπως τον κενό χρόνο αλλά και ότι το συγκεκριμένο κατάστημα κράτησης προσφέρει κάποιες δυνατότητες για απασχόληση του ελεύθερου χρόνου όπως θα δούμε και παρακάτω.

²³² Gavin H. Joanne and Mason O. Richard, «The Virtuous Organization: The Value of Happiness in the Workplace», *Organizational Dynamics*, vol. 33, no. 4, 2004, pp. 379–392.

B3 (38-42): Ο κίνδυνος ασυλοποίησης

- 38 Και το βασικό είναι να μην τελματώνεις. Να πεις... να να γίνεις ένα με το άσυλο, να
39 ασυλοποιηθείς. Να μπεις σε κάποιες διαδικασίες που εντάξει... προσπαθείς
40 και κρατιέσαι. Να πεις ποιος έχει τσιγάρα, ποιος δεν έχει τσιγάρα, να πάρω
41 ένα τσιγάρο από εδώ, από εκεί. Αυτό το παλεύεις και το κάνεις.

Ο Γιώργος συνεχίζοντας να μιλά για το βίωμα της φυλακής αγγίζει ένα πολύ σημαντικό θέμα αναφορικά με τον εγκλεισμό, αυτό της ασυλοποίησης ή αλλιώς ιδρυματισμού²³³. Ο βασικός σκοπός του κάθε κρατουμένου θεωρεί ότι πρέπει να είναι η αποφυγή της αίσθησης του τέλματος που μπορεί να φέρει η ο εγκλεισμός. Σαν τρόπο αντίστασης σε αυτό το αίσθημα στασιμότητας προτείνει την αποφυγή από διάφορες διαδικασίες (όπως «Να πεις ποιος έχει τσιγάρα, ποιος δεν έχει τσιγάρα, να πάρω ένα τσιγάρο από εδώ, από εκεί» (40-41)) που είναι συνήθης για τους περισσότερους κρατούμενους. Δεν βρίσκει αυτή την αποφυγή εύκολη στάση αλλά με κάποια προσπάθεια μπορεί να επιτευχθεί («το παλεύεις και το κάνεις» (41)).

Η ροή του λόγου του αφηγητή μοιάζει να διαταράσσεται ενώ μέχρι τώρα ήταν αρκετά συγκροτημένη. Κάτι τέτοιο μπορεί να λογιστεί σαν μια ένδειξη για την δυσκολία προσδιορισμού του ζητήματος που τώρα εισάγει. Προσδιορίζει την έννοια της ασυλοποίησης σαν ένα είδος τελμάτωσης του ανθρώπου, ο κρατούμενος υπέρ-απασχολείται με μικρό-ζητήματα της καθημερινής διαβίωσής του στην φυλακή και χάνει μια ευρύτερη θέαση του εαυτού του, της καθημερινότητάς του και των γύρω του²³⁴. Από δραστήριος άνθρωπος, που ήταν νωρίτερα ο Γιώργος, τρομάζει στην ιδέα της ιδιοποίησης

²³³ Ο ιδρυματισμός είναι ένα από τα πιο συχνά αναφερόμενα ζητήματα της επιστημονικής βιβλιογραφίας για τη θεματική της φυλακής αλλά και άλλων ιδρυμάτων γενικότερα. (Ο.π. Liebling Alison, Maruna Shadd..., σελ. 112-114).

²³⁴ Η περιγραφή του Γιώργου για το φαινόμενο του ιδρυματισμού αντιστοιχεί σχεδόν με ακρίβεια την περιγραφή που έκανε ο ίδιος ο E. Goffman (Ο.π. Goffman ..., σελ. 23-31) αλλά και η επιπτώσεις αυτού στους κρατούμενους συμφωνούν με την σχετική βιβλιογραφία (Ο. π. Τσαλικογλου ..., σελ. 182).

και πραγμάτωσης από μέρους του της ιδιότητας του φυλακισμένου με ότι αυτό συνεπάγεται. Εδώ εκφράζεται ο φόβος του μήπως από άνθρωπος με ενδιαφέροντα και ικανότητες, μπει στην ρουτίνα της ζωής στην φυλακή και αποποιηθεί οποιαδήποτε άλλη του ιδιότητα ή χαρακτηριστικό πέραν από αυτής του φυλακισμένου. Ταυτόχρονα όμως θεωρεί ότι είναι εφικτή η αποστασιοποίηση του ανθρώπου από αυτές της καταστάσεις και συνεπώς η αποφυγή του ιδρυματισμού του.

Σημαντικά σημεία που διαφαίνονται εδώ είναι η επίγνωση, η αναγνώριση και η αντίσταση του αφηγητή στον ιδρυματισμό. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε για μια ακόμη φορά το γεγονός ότι βρίσκεται σχετικά μικρό χρονικό διάστημα στην φυλακή, την ισχυρή και θετική αυτοεικόνα που έχει ο ίδιος για τον εαυτό του αλλά και την αναμονή του για την εφαρμογή της διακοπής της ποινής του. Τα στοιχεία αυτά είναι εκείνα που θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι λειτουργούν βοηθητικά για τον αφηγητή προκειμένου να αποστασιοποιείται και να διαφοροποιείται από τους λοιπούς κρατούμενους προσπαθώντας έτσι να αποφύγει τον ιδρυματισμό του. Είναι ίσως αυτά τα στοιχεία που του δίνουν την δύναμη αυτής της αντίστασης.

B4 (42-45): Η καθημερινότητα στην φυλακή

- 42 *Ή φτιάχνεις ένα δικό σου τρόπο ζωής και τον ακολουθείς. Και πολλοί πολλοί*
43 *κρατούμενοι το κάνουν αυτό. Δηλαδή θα πάνε για μια ώρα για μπάσκετ, θα πάνε την*
44 *άλλη για πινγκ πονγκ, θα διαβάσουνε, θα πάρουν τηλέφωνο, θα πάνε στην δουλειά*
45 *και έτσι περνάει.*

Συνεχίζοντας κατά μια έννοια στα όσα ειπώθηκαν παραπάνω σχετικά με την αποφυγή της ασυλοποίησης μια λύση θεωρεί ο αφηγητής ότι είναι η διαμόρφωση ενός προσωπικού προγράμματος από τον κάθε κρατούμενο.

Τονίζει δε ότι δεν το θεωρεί μόνο αυτός σημαντικό αφού είναι μια πρακτική που πολλοί συγκρατούμενοί του φαίνεται να ακολουθούν (42-43). Παραθέτει δε και κάποιες από τις δραστηριότητες τις οποίες μπορούν να επιλέξουν οι κρατούμενοι προκειμένου να διαμορφώσουν την προσωπική τους καθημερινότητα μέσα στο πλαίσιο της φυλακής (αθλητικές δραστηριότητες, διάβασμα, δουλειά) (43-44).

Βλέπουμε έτσι να εισάγεται μια ακόμη οπτική του ζητήματος της αντίστασης στην ασυλοποίηση ενώ διαφαίνεται και η σημαντική ανάγκη για αυτοκαθορισμό που έχει ο κάθε άνθρωπος. Μέσα σε ένα τόσο ελεγχόμενο και περιορισμένο περιβάλλον, όπως αυτό της φυλακής, αναδύεται περισσότερο επιτακτική η ανάγκη του ανθρώπου να μπορεί να καθορίζει, έστω σε ένα μικρό και περιορισμένο βαθμό, το πρόγραμμά του. Ο κίνδυνος να χαθεί η προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου μέσα στο άκρως ομογενοποιητικό περιβάλλον της φυλακής μοιάζει να μειώνεται όταν το κάθε άτομο αποκτά τον έλεγχο του εαυτού του ακόμα και σε ένα τόσο έντονα περιχαρακωμένο πλαίσιο. Η δυνατότητα της επιλογής και η έκφρασης της ατομικότητας επιτρέπουν στο άτομο να βιώσει σε κάποιο βαθμό μια έκφραση της διαφορετικότητάς του και συνεπώς και του εαυτού του.

Από την άλλη πλευρά η παράθεση των δραστηριοτήτων μεταξύ των οποίων μπορούν να επιλέξουν οι κρατούμενοι δίνει και μια αίσθηση του συγκεκριμένου καταστήματος κράτησης. Όπως φαίνεται πρόκειται για ένα κατάστημα το οποίο δίνει κάποιες εναλλακτικές στους κρατούμενους προκειμένου να ασχοληθούν με αυτές κατά την περίοδο της κράτησής τους (*«Δηλαδή θα πάνε για μια ώρα για μπάσκετ, θα πάνε την άλλη για πινγκ*

πονγκ, θα διαβάσουν, θα πάρουν τηλέφωνο, θα πάνε στην δουλεία και έτσι περνάει» (43-45)).

B5 (46-49): Προσωπικές στιγμές χαλάρωσης

- 46 Το συνηθίζεις. Όλα συνηθίζονται ((χαμογελάει)). Δηλαδή εμένα οι στιγμές είναι
47 εντάξει και... ότι μπορείς το μεσημέρι ξέρω εγώ, έχει και πουλάκια εδώ γύρω να
48 κοιμηθείς και να ακούσεις τα πουλάκια ή το απόγευμα το βράδυ που θα ξαπλώσεις,
49 να δεις τηλεόραση, εντάξει (2) και να περάσει. (5)

Σε αυτό το κομμάτι της αφήγησής του ο Γιώργος δίνει μια εικόνα της περιγραφής του προσωπικού του χρόνου μέσα στην φυλακή. Μετά την αναφορά για την ανάγκη διαμόρφωσης της καθημερινότητάς του κάθε κρατουμένου περνάει στην περιγραφή της δικής του καθημερινότητας και πιο συγκεκριμένα στις «καλές» στιγμές της. Φαίνεται να θεωρεί ότι ο τρόπος ζωής στην φυλακή όσο ιδιαίτερος και δύσκολος και να είναι, συνηθίζεται (46) και ακόμα και σε αυτές τις συνθήκες υπάρχουν στιγμές που είναι καλύτερες όπως είναι η ξεκούραση και η επαφή με την φύση ή ακόμα και η τηλεόραση.

Ο τρόπος ομιλίας του αφηγητή δεν φανερώνει καμία ένταση και αρνητισμό. Μιλάει αρκετά ήρεμα, όπως και σε ολόκληρη την αφήγησή του, και αναφέρεται στην συνήθεια της ζωής στην φυλακή σαν κάτι μάλλον ουδέτερο συναισθηματικής επένδυσης, αρνητικής ή θετικής. Φαίνεται να υποστηρίζει την ανάγκη του ανθρώπου να προσαρμόζεται στις συνθήκες στις οποίες βρίσκεται προκειμένου να τις αντιμετωπίσει. Η αναφορά του πως «όλα συνηθίζονται» (46) δεν συνοδεύεται από κάποιο εκνευρισμό για αυτό, αλλά από ένα χαμόγελο που εκφράζει μια μάλλον έγκριση - αποδοχή αυτής της κατάστασης από μέρους του αφηγητή. Η δύναμη της συνήθειας αποδεικνύεται ιδιαίτερα ισχυρή ακόμα και στο περιβάλλον της φυλακής. Η συνήθεια

αποτελεί ουσιαστικά μια ανάγκη θα λέγαμε για τον κάθε κρατούμενο προκειμένου να καταφέρει να προσαρμοστεί στον καινούργιο αυτό τρόπο ζωής του. Προϋποθέτει δε και μια αποδοχή της κατάστασης ως έχει σε μια προσπάθεια καλύτερης διαβίωσης υπό συνθήκες που αν και άσχημες δεν είναι δυνατό να αλλάξουν.

Η αναφορά που γίνεται επίσης στις καλύτερες στιγμές της καθημερινότητάς του μας δίνει και μια εικόνα του συγκεκριμένου περιβάλλοντος και καταστήματος κράτησης. Ο ευρύτερος χώρος ανέγερσης της εν λόγω εγκατάστασης δεν είναι αστικός και έτσι δίνει, έστω και υπό περιορισμούς, μια αίσθηση επαφής με την φύση, η οποία όπως φαίνεται εδώ εκτιμάται σημαντικά από τον κρατούμενο. Η εκτίμηση αυτή γίνεται περισσότερο αισθητή όταν συνδυάζεται ως ένα από τα προνόμια των κρατουμένων μαζί με αυτό της τηλεόρασης. Είναι πολλές οι αναφορές που έχουν γίνει κατά καιρούς για τον σημαντικό ρόλο που παίζει η τηλεόραση για του κρατούμενους. Είναι μια δίοδος επικοινωνίας με τον κόσμο πέρα από τα στενά όρια της φυλακής. Θα μπορούσαμε να την χαρακτηρίσουμε ως ένα κοινωνικοποιητικό μέσο αφού δίνει μια αίσθηση συνύπαρξης και σύνδεσης με το τι συμβαίνει εκτός φυλακής, στον «ελεύθερο» κόσμο. Δίνει έτσι μια αίσθηση συνέχειας μεταξύ του παρελθόντος που έχει ζήσει και του μέλλοντος που θέλει να ζήσει κάθε κρατούμενος που βρίσκεται εγκλωβισμένος σε ένα παρόν αποκομμένο από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

B6 (50-54): Αίτηση διακοπής ποινής

- 50 Σ: Πόσο καιρό νομίζεις ότι θα είσαι ακόμα εδώ;
51 Γ: ((Γελάει)) Δεν το ξέρω εγώ αυτό. Εγώ σου λέω σήμερα έχω κάνει αίτηση διακοπής
52 ποινής. Ότι ένδικο μέσο θα το χρησιμοποιήσω, θα το χρησιμοποιήσω. Υπάρχουν
53 άνθρωποι που με βοηθάνε απέξω. (5) Οικονομικά βέβαια βασικά. Αυτό είναι το

Το κομμάτι αυτό της αφήγησης ξεκινά με μια ερώτηση εκ μέρους του συνεντευκτή. Η ερώτηση αποτελεί περισσότερο έναυσμα για τον αφηγητή προκειμένου να μιλήσει για την αίτηση της διακοπής της ποινής του την οποία έχει κάνει. Πριν ακόμα την διαδικασία της συνέντευξης και κατά την φάση της πρώτης επαφής ο αφηγητής μας ενημέρωσε ευθύς εξ' αρχής για την αίτηση που έχει κάνει και θεωρήσαμε σκόπιμο να γίνει και μια αναφορά στην φάση της συνέντευξης.

Το ενδεχόμενο της διακοπής της ποινής είναι μια πολύ σημαντική εξέλιξη της πορείας του αφηγητή. Η διάθεση του αφηγητή είναι πολύ καλή όταν μιλάει για το γεγονός αυτό και την αναμονή που φαίνεται να τον γεμίζει ελπίδα. Την θεωρεί σαν μια δυνατότητα που του προσφέρει το σύστημα της δικαιοσύνης και έχει κάθε πρόθεση να την χρησιμοποιήσει. Τα ένδικα μέσα τα οποία προσφέρονται στο σύνολό τους στους κρατούμενους, όπως αυτό της διακοπής της ποινής, έχουν ως σκοπό την καλύτερη αντιμετώπιση του κάθε ατόμου και την επιδίωξη από τον ίδιο της βέλτιστης δυνατής έκτισης της ποινής του. Η αίτηση της διακοπής της ποινής στην παρούσα περίπτωση ενδέχεται να εδράζεται στην επαρκή στοιχειοθέτηση της θέσεως περί ευδοκίμησης της εφέσεως την οποία έχει ήδη υποβάλει ο Γιώργος.

Προκειμένου λοιπόν να επιτύχει αυτό του το στόχο, ο αφηγητής παραδέχεται ότι έχει και την βοήθεια κάποιων ανθρώπων που βρίσκονται εκτός φυλακής. Στην συνέχεια συγκεκριμενοποιεί την βοήθεια αυτή ως οικονομική θεωρώντας ότι αυτού του είδους η συνδρομή είναι και η βασικότερη για να επιτύχει τον προαναφερθέντα στόχο.

Στο παραπάνω απόσπασμα φαίνεται η αποφασιστικότητα του αφηγητή να εξαντλήσει κάθε δυνατότητα που έχει προκειμένου να βελτιώσει κατά τον καλύτερο τρόπο την παρούσα κατάστασή του. Κάνει ξεκάθαρη την ανάγκη που υπάρχει για ένα υποστηρικτικό περιβάλλον εκτός φυλακής προκειμένου να χρησιμοποιήσει τις δυνατότητες αυτές που του δίνει ο νόμος ώστε να διεκδικήσει μια καλύτερη προοπτική για τον εαυτό του. Πιο συγκεκριμένα η ουσιαστικότερη βοήθεια την οποία χρειάζεται είναι η οικονομική υποστήριξη του εγχειρήματος αυτού για την διακοπή της ποινής του (53). Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν ότι πέρα από την ηθική και συναισθηματική υποστήριξη που είναι απαραίτητη σε ανθρώπους που ζουν υπό κράτηση, πολύ σημαντική για την αλλαγή αυτής τους της κατάστασης είναι και η υλική υποστήριξη που μπορούν να έχουν από «έξω». Ο νόμος μπορεί να δίνει από την μία σε ορισμένες περιπτώσεις κάποια δυνατότητα βελτίωσης της πραγματικότητας αλλά από την άλλη δεν προσφέρει τα μέσα για την πραγμάτωση αυτής. Κάτι τέτοιο επαφίεται στην δυνατότητα που έχει ο κάθε κρατούμενος εξατομικευμένα.

B7 (55-63): Η δίκη

- 55 Σ: Πόση ήταν η αρχική σου ποινή;
- 56 Γ: Δεκαοκτώ χρόνια. (4) Ήταν υπερβολική. Και όχι με τα δικά μου λεγόμενα, με τα
- 57 λεγόμενα και άλλων μετά. Είναι είναι και σε ποιες στιγμές πέφτεις.(.) Το τάιμινγκ. Αυτή
- 58 η εποχή είναι οικονομικά. Ότι οικονομικά και να είναι θα τρώνε μεγάλες ποινές. Και
- 59 ιδιαίτερα πρωτόδικα. Σου λέει πήγαινε βρες τα στο εφετείο. Ήμουν και
- 60 απροετοίμαστος πολύ. Πάρα πολύ. Δεν προετοιμάστηκα καθόλου. Το θεωρούσα ότι
- 61 δεν δεν είναι τίποτα το σοβαρό. Μπορεί να είναι και άγνοια κινδύνου, δεν ξέρω. Αλλά:
- 62 το θεωρούσα ότι δεν είναι τίποτα το σοβαρό. Πήγα με μια μικρή προετοιμασία δύο
- 63 τριών ημερών, με ένα δικηγόρο φίλο γιατί δεν είχα χρήματα πολλά να του δώσω.

Το θέμα που κλείνει την δεύτερη ενότητα είναι η αναφορά που κάνει ο αφηγητής στην ποινή και στην δίκη του. Θεωρεί την ποινή που του επιβλήθηκε, τα δεκαοκτώ χρόνια, ως υπερβολική και μάλιστα πιστεύει ότι ο χαρακτηρισμός αυτός είναι αντικειμενικός και όχι απλά η δική του άποψη (56-57). Σε μια προσπάθεια αιτιολόγησης αυτής της αυστηρής ποινής κάνει λόγο για την χρονική συγκυρία κατά την οποία δικάστηκε οπότε και το οικονομικό έγκλημα γενικότερα τείνει να τιμωρείται αυστηρότερα (58). Από την άλλη πιστεύει ότι και ο ίδιος δεν ήταν αρκετά προετοιμασμένος μια και δεν περίμενε ότι θα ήταν αυτή η απόφαση.

Ο αφηγητής χαρακτηρίζοντας την ποινή η οποία και του επιβλήθηκε ως υπερβολικά αυστηρή μπαίνει σε μια διαδικασία αιτιολόγησής της και απόδοσης ευθυνών. Η επιχειρηματολογία του αυτή χωρίζεται σε δύο σκέλη. Κατά το πρώτο αποδίδει ευθύνες σε κοινωνικό επίπεδο και στο ευρύτερο κλίμα της εποχής, «*το τάιμινγκ*» (57). Κάνει λόγο για μια τάση που υπάρχει αυτή την χρονική περίοδο για την αυστηρότερη τιμωρία του οικονομικού εγκλήματος εν γένει, με αποτέλεσμα οποιαδήποτε υπόθεση, η οποία περικλείεται κάτω από αυτή την ευρύτερη ομπρέλα, ανεξαρτήτως οποιουδήποτε άλλου χαρακτηριστικού της και ιδιαιτερότητας που μπορεί να έχει, είθισται η καταδίκη της να συνοδεύεται και από αυστηρότερες ποινές. Κάνει όμως και ένα διαχωρισμό μεταξύ των αποφάσεων που παίρνονται σε πρωτόδικο επίπεδο και στο επίπεδο του εφετείου. Θεωρεί ότι οι πρώτες είναι σίγουρα αυστηρότερες και ίσως υπερβολικές αλλά διαχωρίζει αυτές τις αποφάσεις από όσες παίρνονται σε δεύτερο επίπεδο από το εφετείο («*Σου λέει πήγαινε βρες τα στο εφετείο*» (59)). Στην δεύτερη περίπτωση διατηρεί τις

επιφυλάξεις του για μια ελαφρύτερη ποινή και πιθανόν μια ορθότερη ποινή δεδομένου ότι η πρώτη απόφαση είναι κατά την γνώμη του υπερβολική.

Το δεύτερο επιχείρημα που παραθέτει εδώ ο αφηγητής για την εξήγηση της υπερβολικής, όπως την χαρακτήρισε, ποινής του είναι σε ατομικό επίπεδο. Κάνει λόγο για μια έλλειψη προετοιμασίας από την μεριά του. Χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως υπερβολικά απροετοίμαστο για την δίκη και πως δεν είχε αξιολογήσει σωστά την σοβαρότητα της κατάστασης θεωρώντας ότι δεν ήταν πολύ σημαντική και πως θα είχε καλύτερα αποτελέσματα. Χαρακτηρίζει τώρα την στάση του αυτή ως άγνοια κινδύνου (61) αλλά αυτό το επιχείρημα έρχεται σε αντίθεση σε πρώτο επίπεδο ανάλυσης με το παραπάνω επιχείρημα περί κακής χρονικής περιόδου. Σε μια χρονική στιγμή οπότε και το οικονομικό έγκλημα διώκεται αυστηρότερα, μια υπόθεση ότι μια δίκη σαν και αυτή του αφηγητή δεν είναι κάτι πολύ σοβαρό είναι μάλλον ένα λογικό σφάλμα. Από την άλλη η έλλειψη προετοιμασίας, όπως αυτή παρουσιάζεται εδώ, σε συνδυασμό με την δήλωση του αφηγητή περί έλλειψης χρημάτων (*«Πήγα με μια μικρή προετοιμασία δύο τριών ημερών, με ένα δικηγόρο φίλο γιατί δεν είχα χρήματα πολλά να του δώσω.»* (62-63)) αλλά και σε συνδυασμό με μια παραπάνω δήλωσή του περί των κινήτρων του εγκλήματός του (*«Ναι, βοήθησα. Βοήθησα κάποιους ανθρώπους, βρέθηκα μπλεγμένος, βρέθηκα εδώ.»* (21)), συνάδει με τον τρόπο αυτοπαρουσίασης του αφηγητή ως μη απόλυτου ενόχου για το έγκλημα το οποίο διέπραξε.

2.2.1 Σύνοψη Δεύτερης Ενότητας

Στην δεύτερη ενότητα της παρούσας αφήγησης ο Γιώργος επικεντρώνει την αφήγησή του γύρω από το αδίκημα το οποίο διέπραξε, την

δίκη του και την ζωή του στην φυλακή, αν και όχι με αυτή την σειρά. Οι τρεις αυτοί άξονες γύρω από τους οποίους δομείται η αφήγηση φαίνεται να επικεντρώνονται τόσο στην παρούσα κατάσταση του αφηγητή χωρίς φυσικά να λείπουν και οι αναφορές που συνδέονται με το παρελθόν.

Μετά από παρότρυνση του συνεντευκτή ο αφηγητής κάνει μια αναφορά στο αδίκημα το οποίο διέπραξε ορίζοντάς το ως υπεξαίρεση. Χρησιμοποιώντας την θέση του, αυτή του υψηλόβαθμου στελέχους τράπεζας, υπεξαίρεσε εκατόν ογδόντα χιλιάδες ευρώ. Η περιγραφή του αδικήματος είναι μικρή και ο αφηγητής δεν δίνει περισσότερες πληροφορίες σχετικές με τον τρόπο ή τον λόγο διάπραξης του αδικήματος του αν και του έχει δοθεί η αφορμή να το κάνει.

Στην συνέχεια ο αφηγητής κάνει μια εκτενή αναφορά στην ζωή του μέσα στην φυλακή. Εδώ αγγίζει πολλά σημαντικά ζητήματα τα οποία έχουν απασχολήσει κατά καιρούς του επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί με την διαβίωση μέσα στα στενά όρια της φυλακής. Το πρώτο ζήτημα στο οποίο και αναφέρεται είναι αυτό της διαχείρισης του χρόνου. Ο χρόνος μέσα στην φυλακή δεν είναι εύκολα διαχειρίσιμος γιατί αν και υπάρχει αρκετός ελεύθερος χρόνος δεν δίνονται στους κρατούμενους αρκετές δυνατότητες αξιοποίησής του. Ο αφηγητής αναφέρει πως αν και υπάρχουν κάποιες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα η δυνατότητα να δουλέψει κανείς, είναι δύσκολο να εγκλιματιστείς σε αυτό τον τρόπο ζωής μετά την ζωή έξω από την φυλακή και ειδικά αν επρόκειτο για ένα δραστήριο άνθρωπο όπως ήταν ο αφηγητής. Η έντονη επαγγελματική δραστηριότητα του Γιώργου πριν το εγκλεισμό του με την αίσθηση επιτυχίας, δημιουργίας και προσωπικής αξίας που του προσέφερε, κάνει την σημερινή του περιορισμένη δραστηριότητα εντός

φυλακής να μοιάζει περισσότερο δυσβάσταχτη. Αυτή η απραγμία εντός του σωφρονιστικού καταστήματος μας φέρνει στο δεύτερο ζήτημα που θίγεται από τον αφηγητή, στον ιδρυματισμό (38-39). Για τους ανθρώπους που βρίσκονται στο σύστημα αυτό είναι εύκολο να αφομοιωθούν από το περιβάλλον ανταποκρινόμενοι περισσότερο στον ρόλο του φυλακισμένου από όπi στην δική τους προσωπική ταυτότητα. Ο Γιώργος πιστεύει ότι μπορεί κάποιος να ξεφύγει από αυτό το τέλμα αποφεύγοντας να μπει στις όποιες διαδικασίες συνεπάγεται η ζωή στην φυλακή, κρατώντας έτσι μια αποστασιοποίηση από όπi συμβαίνει γύρω του. Ένα τρόπο ακόμα που προτείνει και για την αποφυγή του ιδρυματισμού είναι η διαμόρφωση ενός προγράμματος από τον κάθε κρατούμενο προσαρμοσμένο στις ανάγκες και τις προτιμήσεις του και διαμορφούμενο από τον ίδιο (42). Στην συνέχεια κάνει λόγο για τις δικές του καλές στιγμές μέσα στην καθημερινότητάς του. Τις συνοψίζει σε δύο: στην επαφή με την φύση όταν ακούει τα πουλάκια να κελαηδούν και στην επαφή με την κοινωνία πέρα από την φυλακή όταν βλέπει τηλεόραση (47-49). Πρόκειται για δύο δραστηριότητες που είναι άμεσα συνδεδεμένες με το τι συμβαίνει πέρα από τα στενά όρια της φυλακής και δίνουν μια αίσθηση σύνδεσης με τον κόσμο που βρίσκεται έξω από εκεί.

Στην συνέχεια ο Γιώργος αναφέρεται, μετά από ερώτηση του συνεντευκτή, στην αίτηση που έχει κάνει για διακοπή της ποινής του και τα αποτελέσματα της οποίας περίμενε την ημέρα που έγινε η συνάντηση μαζί μας. Δηλώνει την πρόθεσή του να χρησιμοποιήσει κάθε ένδικο μέσο που έχει στην διάθεσή του για την βελτίωση της κατάστασής του αλλά και την ανάγκη που υπάρχει για μια οικονομική κατά βάση στήριξη του προκειμένου να επιτύχουν οι όποιες προσπάθειές του. Ο αφηγητής φαίνεται εδώ σαν ένας

άνθρωπος με μαχητικότητα και διάθεση να προσπαθήσει τουλάχιστον να αλλάξει την τωρινή του κατάσταση μέσα από τις υπάρχουσες νόμιμες διαδικασίες. Το τελευταίο κομμάτι της δεύτερης αυτής ενότητας έχει να κάνει με μια αναφορά στην δίκη του. Θεωρεί ότι η ποινή που του επιβλήθηκε ήταν αντικειμενικά υπερβολική και ότι αιτία αυτής της υπερβολής ήταν η τάση που υπάρχει αυτή την εποχή για απόδοση πολύ αυστηρών ποινών στα οικονομικά εγκλήματα, τουλάχιστον σε πρωτόδικη φάση από την μία και η ελλιπής προετοιμασία του επειδή υποτίμησε την σοβαρότητα της κατάστασης από την άλλη.

2.3 Τρίτη Ενότητα: Η ζωή έξω από την φυλακή

Στην τρίτη κατά σειρά ενότητα ο αφηγητής κάνει λόγο για την ζωή του έξω από την φυλακή και πιο συγκεκριμένα για την οικογένειά του. Αρχικά αναφέρεται στη ζωή του πριν την είσοδό του στην φυλακή αλλά συνεχίζει μιλώντας για τις σκέψεις του και για την ζωή του μετά από αυτή. Ο βασικός πυλώνας γύρω από τον οποίο δομείται η αφήγηση σε αυτή την ενότητα είναι η οικογένεια του αφηγητή.

Γ1 (64-67): Η οικογένεια σήμερα

64 Σ: Μίλησε μου για την οικογένειά σου.

65 Γ: Παντρεμένος με μια κόρη. Με στηρίζει.

66 Σ: Πόσο χρονών είσαι;

67 Γ: Πενήντα δύο.

Στην αρχή της τρίτης ενότητας ο συνεντευκτής κάνει κάποια ερώτηση στον αφηγητή σχετικά με την οικογένειά του. Ο αφηγητής δεν αισθάνεται

έτοιμος να επεκταθεί επί του θέματος. Περιορίζεται στο να αναφέρει ότι είναι παντρεμένος και έχει μια κόρη δίνοντας έτσι μια γενική εικόνα για την οικογένειά του και τα μέλη της αλλά αναφέρει επίσης, αν και λακωνικά, ότι η οικογένειά του τον στηρίζει στην φάση αυτή που βρίσκεται και ότι οι μεταξύ τους δεσμοί δεν έχουν διαλυθεί. Σε προγενέστερο κομμάτι της αφήγησης ο Γιώργος έχει κάνει μια αναφορά στην οικογένειά του και πιο συγκεκριμένα στην κόρη του (24-28). Στην συνέχεια επίσης της αφήγησής του θα κάνει κάποιες επιπλέον αναφορές στην οικογένειά του με επίσης θετικό χαρακτήρα. Σύμφωνα λοιπόν με αυτά δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι η έλλειψη εκτενέστερης αναφοράς στην οικογένειά του σε αυτό το σημείο δεν υποδηλώνει κάποια κακή σχέση ή ίσως έλλειψη τέτοιας αλλά απλά είναι κάποιο θέμα στο οποίο δεν αισθάνεται ότι θα πρέπει να επεκταθεί παραπάνω στην παρούσα φάση.

Η δεύτερη ερώτηση αποτελεί μια ερώτηση μάλλον περιγραφικού χαρακτήρα και ο λόγος που γίνεται στο συγκεκριμένο σημείο είναι προκειμένου να αποτελέσει και πάλι τυχόν έναυσμα, πράγμα που δεν φαίνεται να συμβαίνει. Η πληροφορία αυτή, αν και προφανής, επιβεβαιώνει την κατηγοριοποίηση του αφηγητή στην ομάδα εκείνων των κρατουμένων που εισέρχονται για πρώτη φορά στο περιβάλλον της φυλακής σε μεγαλύτερη ηλικία με όσες περισσότερες δυσκολίες προσαρμογής μπορεί αυτό να συνεπάγεται από όσο γνωρίζουμε βιβλιογραφικά. Γίνεται εδώ μια επιβεβαίωση της σχετικής βιβλιογραφίας σχετικά με το κοινωνικοοικονομικό προφίλ των οικονομικών εγκληματιών-κρατουμένων²³⁵ και πιο συγκεκριμένα της, σχετικά με τους λοιπούς κρατουμένους, μεγαλύτερης ηλικίας τους. Τέλος

²³⁵. Ο.π. Wheeler Stanton, Weisburd David

σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι επιβεβαιώνεται εδώ η υπόθεσή ότι οι κατηγορούμενοι για οικονομικά εγκλήματα οι οποίοι και καταλήγουν στην φυλακή τείνουν να είναι μεγαλύτερης ηλικίας κατά μέσο όρο σε σύγκριση με όσους κατηγορούνται για κάποιο από τα υπόλοιπα εγκλήματα του κοινού ποινικού κώδικα.

Γ2 (68-74): Σύντομο ιστορικό σημερινής οικογένειας

- 68 Σ: Πού έχεις γεννηθεί;
69 Γ: Έχω γεννηθεί στην Αθήνα. Στο νησί δούλευα. Ζω στο νησί τα τελευταία δέκα:
70 επτά χρόνια. Πήγα εκεί σαν στέλεχος του καταστήματος. (.) Εντάξει ήταν μικρή η
71 κόρη μου, θέλαμε να κάνουμε ένα: ... δηλαδή να μεγαλώσει σε ένα: μικρό τόπο πιο
72 ήσυχα, πιο αυτά. Έπιλέξαμε το νησί. Η γυναίκα μου παραμένει στο νησί,
73 δουλεύει στο νησί. Εγώ έφυγα, πήγα σε μεγάλη πόλη λόγω δουλειάς τον τελευταίο
74 χρόνο. (4)

Ακολουθεί μια ακόμα περιγραφικού - βιογραφικού τύπου ερώτηση από τον συνεντευκτή σχετικά με τον τόπο γέννησής του και ο αφηγητής ανταποκρίνεται βλέποντας την ερώτηση σαν μια αφορμή για να μιλήσει για το νησί και την οικογένειά του δίνοντας μερικές επιπλέον πληροφορίες για την ζωή πριν την φυλάκισή του. Παρουσιάζει λοιπόν ένα σύντομο ιστορικό της οικογένειας που δημιούργησε ο ίδιος και της επιλογής τους να μετοικήσουν στο νησί προκειμένου να επιτύχουν μια καλύτερη ποιότητα ζωής όπως την προσφέρει συνήθως μια πιο μικρή πόλη (71-72). Ο αφηγητής αν και γεννήθηκε στην Αθήνα πέρασε τα τελευταία δεκαεπτά χρόνια στο νησί μαζί με την οικογένειά του ενώ τον τελευταίο χρόνο σε μεγάλη πόλη μόνος του για επαγγελματικούς λόγους.

Μιλώντας για την ζωή του πριν την φυλάκισή του ο αφηγητής αναφέρεται στην απόφαση της οικογένειάς του να φύγουν από ένα αστικό

περιβάλλον και να μείνουν σε μια επαρχιακή πόλη και πιο συγκεκριμένα αποφάσισαν αν μετοικήσουν στο νησί με αφορμή αυτής της αλλαγής να είναι το νεότερο μέλος της οικογενείας τους, η κόρη τους (70-71). Θα την παρουσιάζαμε σαν μια αντίστροφη της αστικοποίησης κίνηση²³⁶. Πρόκειται για ένα ρεύμα που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σε πολλά αστικά κέντρα και αυτό είναι η επιστροφή ή απλά μετοίκηση των κατοίκων των αστικών κέντρων σε επαρχιακές πόλεις προκειμένου να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους. Οι εξαντλητικοί ρυθμοί της ζωής στις αστικές μεγαλουπόλεις είναι ιδιαίτερα γρήγοροι και κουραστικοί για τους περισσότερους κατοίκους αλλά η δυνατότητα για «απόδραση» δεν είναι υπαρκτή για όλους. Ο αφηγητής κατάφερε να κάνει αυτή την αλλαγή που επιθυμούσε στην ζωή του συνδυάζοντάς την και με την καλή επαγγελματική του πορεία, όντας δηλαδή υψηλόβαθμο στέλεχος τράπεζας (70). Όπως έχει φανεί μέχρι τώρα η επαγγελματική σταδιοδρομία είναι μια ουσιώδης πλευρά στην ζωή του αφηγητή και για την σημαντική απόφαση της αλλαγής του τόπου ζωής του δεν θα μπορούσε παρά να αποτελεί μια συνισταμένη. Μια άλλη σημαντική συνισταμένη αυτής του της απόφασης φαίνεται να είναι και η πρόθεσή του να μεγαλώσει η κόρη του σε ένα καλύτερο περιβάλλον. Τονίζεται για μια ακόμα φορά, όπως και παραπάνω (A1, A5), το πόσο σημαντικό ρόλο παίζει στην ζωή του η οικογένεια και κατ' επέκταση ο ρόλος του πατέρα και προστάτη της οικογενειακής ευημερίας στην συγκρότηση της προσωπικής του ταυτότητας.

²³⁶ Μετά το ενδιαφέρον που είχε προσελκύσει για αρκετά χρόνια το φαινόμενο της αστικοποίησης, δηλαδή η συρροή των ανθρώπων στα αστικά κέντρα, έχει αρχίσει να διαφαίνεται μια ακριβώς αντίθετη τάση. Πρόκειται για την τάση των ανθρώπων να επιστρέφουν στην επαρχία με στόχο μια καλύτερη ζωή πέρα από τα φορτικά αστικά κέντρα. Η τάση αυτή δε φαίνεται να επιτείνεται στις μέρες μας από την βιούμενη οικονομική κρίση η οποία μοιάζει να είναι σκληρότερη στις μεγαλουπόλεις (Έθνος on Line, «BBC: Επιστροφή στην Ελληνική Επαρχία», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63868559>, 11 Ιουνίου 2012).

Ο αφηγητής αναφέρει επίσης το γεγονός ότι έφυγε από το νησί τον τελευταίο χρόνο για καθαρά επαγγελματικούς λόγους αυτή την φορά (73-74). Και αυτή η αναφορά επιβεβαιώνει τον σημαντικό και καθοριστικό ίσως ρόλο που έχει η επαγγελματική του δραστηριότητα για τον συγκεκριμένο άνθρωπο. Είναι γεγονός ότι αρκετοί άνθρωποι επιλέγουν, ή εξαιτίας της έλλειψης επιλογής τους, να φύγουν από την οικογενειακή εστία προκειμένου να δουλέψουν σε κάποια διαφορετική περιοχή. Στην περίπτωση του αφηγητή και δεδομένης της ήδη καλής θέσης που είχε και της επίσης καλής θέσης που ανέλαβε θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για μια επιδίωξη εκ μέρους του για συνέχιση της καριέρας του με μια πιθανώς ανοδική πορεία.

Γ3 (75-86): Το ενδεχόμενο της επιστροφής στο νησί

- 75 Σ: Θέλεις να γυρίσεις στο νησί;
76 Γ: Κοίταξε (.) παρόλο που γίναν πολλά, πάρα πολλά πράγματα ναι. Όχι θα γυρίσω
77 στο νησί. Υπάρχουν άνθρωποι, ιδιαίτερα αυτό το διάστημα που είμαι εδώ, αυτούς
78 τους τρεις μήνες, που είναι που σε κρατάνε. Δηλαδή πολλά, όχι μόνο οικονομική
79 βοήθεια, η στήριξη στην γυναίκα μου από όλες τις πλευρές, το σπίτι μας ήταν γεμάτο
80 κάθε μέρα. Που είναι βασικά πράγματα. (.) Μέχρι προχτές της πήγανε ξέρω 'γω, δύο
81 τσάντες με πράγματα από το σούπερ μάρκετ. Που ξέρεις (.) δεν ήμουνα: (.), ήμουνα
82 στέλεχος στην τράπεζα, ξέρεις ο άλλος δύσκολα θα πάει, θα το.... Και ακούστηκε
83 και είναι μικρός τόπος και τα δεκαοκτώ χρόνια πολλά και θα πούνε στο πίσω μέρος
84 του μυαλού «τι έγινε;» και αυτά, αλλά δεν έχω τέτοιο πρόβλημα. Και αυτό αυτό με
85 οδηγεί να ξαναγυρίσω. Όπως δεν έφυγα και ποτέ από το νησί. Και μετά τα
86 γεγονότα, από το 2002
87 ((διακοπή))

Η τρίτη ενότητα κλείνει με μια εκτενή αναφορά του αφηγητή στο ενδεχόμενο της επιστροφής του στο νησί. Είναι πεπεισμένος ότι θα επιστέψει στο νησί και ο λόγος είναι η υποστήριξη του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος κατά την περίοδο της φυλάκισής του τόσο στον ίδιο όσο και

στην οικογένειά του με πολλούς τρόπους, πρακτικούς και μη. Αυτό είναι περισσότερο σημαντικό κατά την γνώμη του αν σκεφτεί κανείς και την σχετικά καλή προηγούμενη κοινωνική του θέση αλλά και την έκταση που πήρε το ζήτημα της καταδίκης και φυλάκισής του.

Στο απόσπασμα αυτό αναδεικνύεται με τον καλύτερο τρόπο η μεγάλη ανάγκη που υπάρχει για υποστήριξη από το κοινωνικό περιβάλλον. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπίσει ο κάθε κρατούμενος είναι το στίγμα του φυλακισμένου. Είναι σύνηθες το κοινωνικό σύνολο να προσπαθεί να αποβάλει τον κάθε άνθρωπο στον οποίο του αποδίδεται η ταυτότητα του εγκληματία, θεωρώντας το έγκλημα σαν μια προσβολή της κοινωνικής συνοχής και παραβίαση των κοινών κανόνων συμβίωσης μεταξύ των κοινωνιών του κάθε συνόλου²³⁷. Εδώ φαίνεται ότι με την υποστήριξη, υλική και ηθική, που παρέχουν οι άνθρωποι την κοινωνίας του νησιού στον αφηγητή και την οικογένειά του, να αναιρούν προς το παρόν την διαδικασία αυτή της απόδοσης του στίγματος (78-81). Πρόκειται για μια υποστήριξη που φαίνεται να είναι εντονότερη το σύντομο αυτό διάστημα της κράτησής του, στην δυσκολότερη ουσιαστικά φάση που περνάει ο αφηγητής, το σοκ δηλαδή της εισόδου του στο περιβάλλον της φυλακής και ενώ η οικογένειά του επίσης προσπαθεί να προσαρμοστεί στη νέα αυτή πραγματικότητα.

Ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα που θίγεται από την αφήγηση εδώ είναι και η ιδιαίτερη σημαντικότητα που φέρεται να έχει για τον ίδιο η υποστήριξη που βιώνει ο αφηγητής και η οικογένειά του με δεδομένο την προηγούμενη κοινωνική θέση που κατείχε (*«Που ξέρεις (.) δεν ήμουνα: (.), ήμουνα*

²³⁷ Στην προσπάθεια που έχει γίνει κατά καιρούς για τον ορισμό του τι είναι έγκλημα μια από τις πιο ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις αναφέρεται στην εγκληματική ενέργεια ως μια κίνηση που στρέφεται όχι αποκλειστικά εναντίον του θύματος αλλά και ολόκληρου του κοινωνικού οικοδομήματος απηφώντας τις κοινώς αποδεκτές αξίες του (Ο. π. Χαΐδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ. 30).

διευθυντής στην τράπεζα, ξέρεις ο άλλος δύσκολα θα πάει, θα το....» (81-82)). Η κοινωνική του θέση, την οποία φαίνεται να απέκτησε από την επιτυχημένη επαγγελματική του πορεία, θα μπορούσε να τον αποξενώσει από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, που δεν είχε μια τέτοια θέση στην πλειοψηφία του, αλλά αντίθετα βρισκόταν σε χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την έκταση που πήρε η διάδοση του νέου της καταδίκης του και της σχετικά μεγάλης ποινής που του επιβλήθηκε θα μπορούσε να στρέψει εις βάρος του τις εντυπώσεις και ο ίδιος να αποκοπεί - αποβληθεί από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο (82-84). Το γεγονός ότι κάτι τέτοιο δεν συνέβη του δίνει πιθανώς μια αίσθηση του ανήκειν στην συγκεκριμένη κοινωνική συσπείρωση και συνεπώς επιθυμεί την επιστροφή του («Και αυτό αυτό με οδηγεί να ξαναγυρίσω.» (84-85)). Η διάθεση του για επιστροφή είναι περισσότερο πειστική δεδομένου του γεγονότος ότι ήδη πριν την φυλάκισή του και μετά τα γεγονότα που τον οδήγησαν σε αυτή, επέστρεψε και έζησε για αρκετά χρόνια στο νησί (85-86).

Σε αυτό το σημείο την αφήγησή ανακόπτει μια εξ' απροόπτου διακοπή στην συνάντησή μας με τον αφηγητή από μέλος του προσωπικού της φυλακής και για λόγους που δεν αφορούσαν ή επηρέασαν, πέρα από την σύντομη διακοπή, την πορεία της αφήγησης.

2.3.1 Σύνοψη Τρίτης Ενότητας

Ο αφηγητής στην τρίτη ενότητα της αφήγησής του ξεφεύγει εντελώς από το ζήτημα της φυλακής το οποίο τον απασχόλησε νωρίτερα και επικεντρώνεται στην ζωή του έξω από την φυλακή. Η συμβολή του

συνεντευκτή περιορίζεται σε περισσότερο περιγραφικού - βιογραφικού τύπου ερωτήσεις που σα στόχο έχουν να λειτουργήσουν ως έναυσμα για την συνέχιση της αφήγησης. Η περιγραφή που κινείται σε δύο άξονες: από την μια αναφέρεται στους λόγους που τον οδήγησαν να μετοικήσει στο νησί με την οικογένειά του και από την άλλη στο ενδεχόμενο της επιστροφής του στο νησί μετά τα όσα έχουν συμβεί και το ίδιο το γεγονός της φυλάκισής του.

Αναδύονται διαφόρων ειδών θέματα που αφορούν περισσότερο προβληματισμούς σε κοινωνιολογικό επίπεδο. Η μετοίκηση της οικογένειας από το αστικό περιβάλλον στην επαρχία με στόχο μια καλύτερη ποιότητα ζωής τα τελευταία δεκαεπτά χρόνια αλλά και η μετακόμιση μόνο του αφηγητή τον τελευταίο χρόνο σε ένα αστικό και πάλι περιβάλλον με στόχο την καλύτερη επαγγελματική του εξέλιξη. Αναδεικνύονται επίσης και οι δύο σημαντικοί ρόλοι του αφηγητή: αυτός του πατέρα και αυτός του επαγγελματία και στους δύο από τους οποίους προσπαθεί να ανταποκριθεί με τον καλύτερο τρόπο.

Το πιο σημαντικό ίσως ζήτημα που ανακύπτει σε αυτή την ενότητα είναι ο εξαιρετικά σημαντικός ρόλος που έχει η υποστήριξη του κοινωνικού περιβάλλοντος τόσο για τον ίδιο τον κρατούμενο όσο και την οικογένειά του που βρίσκεται μακριά του. Για τον ίδιο τον αφηγητή ο οποίος βίωσε μια απότομη, σημαντική και αρνητική αλλαγή της κοινωνικής του θέσης η οποία από σχετικά θετική, εξαιτίας πιθανώς της επαγγελματικής του δραστηριότητας (82), μεταλλάχθηκε σε μάλλον αρνητική (11), αυτή η εξέλιξη με την μορφή του υποστηρικτικού περιβάλλοντος δεν ήταν αναμενόμενη. Η στάση όμως αυτή του κοινωνικού του περίγυρου του δίνει την αίσθηση ότι δεν έχει εξοστρακιστεί από την κοινωνία του νησιού αλλά αντίθετα τον κάνουν να σχεδιάζει και να

ελπίζει στην επιστροφή του εκεί. Έτσι θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποφεύγεται στην πράξη και σε μεγάλο βαθμό, ένα από τα μεγαλύτερα κατάλοιπα της φυλάκισης που είναι το στίγμα του φυλακισμένου και η αρκετά δύσκολη διαδικασία αποποίησής του. Θα λέγαμε ότι σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται μια θετική πλευρά του κοινοτισμού, με την έννοια των μικρών κοινωνικών σχηματισμών, όπου η εικόνα που υπάρχει για τα μέλη τους δεν στηρίζεται σε στερεότυπα αλλά στην προσωπική επαφή, έναντι των μεγάλων αστικών κοινωνικών των αγνώστων μεταξύ τους κοινωνιών.

2.4 Τέταρτη Ενότητα: Κλείσιμο της αφήγησης

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα της παρούσας αφήγησης περιλαμβάνει το κλείσιμο της δίνοντας στον αφηγητή την δυνατότητα να εκφράσει τα συναισθήματά που βιώνει στο παρόν για την ιδιαίτερα σημαντική για τον ίδιο απόφαση διακοπής της ποινής του την οποία περιμένει αλλά και να μοιραστεί κάποιες από τις σκέψεις του που ίσως δεν είχε την ευκαιρία να πει μέχρι τώρα.

Δ1 (88-90): Άγχος για το αποτέλεσμα της αίτησης διακοπής ποινής

88 Σ: Σκέφτεσαι το αποτέλεσμα;

89 Γ: Εε εντάξει όσο να 'ναι. Αν σου πω ότι αύριο εγώ το απόγευμα μπορεί να είμαι

90 σπίτι μου ή να ταξιδεύω δεν θα είμαι αγχωμένος ((γελάει)). Για πες μου;

Στο τέλος της διαδικασίας της συνέντευξης ο συνεντευκτής κάνοντας μια ερώτηση (88) δίνει στον αφηγητή την ευκαιρία να μιλήσει για τις σκέψεις που πιθανόν να έχει για το αποτέλεσμα που περιμένει την ημέρα αυτή αναφορικά με την διακοπή της ποινής του. Χαρακτηρίζει το συναίσθημα του ως άγχος μια και βρίσκεται σε μια κατάσταση αναμονής. Η γενικότερη όμως

στάση του και ο τρόπος που αναφέρεται σε αυτό το θέμα (γελώντας) δείχνει κάποια μάλλον θετικά συναισθήματα και περισσότερο μια προσμονή για κάποια θετική εξέλιξη παρά ένα αρνητικό συναίσθημα άγχους που να τον καταβάλλει.

Η σκέψη της έγκρισης της αίτησής του τον γεμίζει θετικές εικόνες, εικόνες ελευθερίας. Σκέφτεται ότι σε λίγες ώρες ίσως έχει ξεφύγει από το περιβάλλον της φυλακής και βρίσκεται είτε σπίτι του, είτε να ταξιδεύει για εκεί (89-90). Η σκέψη αυτή σε συνδυασμό με το σχετικά μικρό χρονικό διάστημα κατά το οποίο βρίσκεται στο περιβάλλον της φυλακής (τρεις μήνες) είναι κάποια δεδομένα τα οποία θα μπορούσαν ίσως να εξηγήσουν σε ένα βαθμό την σχετικά ήρεμη και αισιόδοξη στάση που διατηρεί ο αφηγητής καθ' όλη την διάρκεια της αφήγησής του.

Δ2 (91-97): Κατακλείδα

- 91 Σ: Θέλεις να μου πεις κάτι άλλο
92 Γ: Ναι και αυτό, ότι από την εμπειρία που έχω είμαστε όλοι δυνάμει τα πάντα που
93 βλέπουμε εδώ. Δηλαδή στον καθένα μπορεί να συμβεί, είτε φονιάς (2) Και αυτό που
94 μου έκανε εντύπωση προχτές, μια κοπελιά που μίλησε στο Θοδωράκη, στους
95 Πρωταγωνιστές, που είπε «Οι κακοί είναι λίγοι (2) και εδώ». Οι κακοί, πραγματικά
96 κακοί είναι λίγοι, πολύ λίγοι. Δηλαδή όλοι είναι άνθρωποι, όλοι έχουν τα δικά τους,
97 κάπως φτάσαν εδώ.
98 Σ: Σε ευχαριστώ.

Στο τέλος της αφήγησης δίνεται μια ακόμη ευκαιρία στον Γιώργο να εκφράσει κάτι επιπλέον που θα ήθελε αλλά δεν έτυχε να αναφέρει μέχρι τώρα. Βρίσκοντας αυτή την ευκαιρία λοιπόν ο αφηγητής προσπαθεί να άρει τις όποιες διαχωριστικές γραμμές υπάρχουν ανάμεσα στην κοινωνική ομάδα των εγκληματιών - κρατουμένων και του υπόλοιπου κοινωνικού συνόλου. Τονίζει

ότι υπάρχουν περισσότερα κοινά χαρακτηριστικά παρά διαφορές μεταξύ των ανθρώπων που βρίσκονται στην φυλακή και αυτών που δεν βρίσκονται εκεί. Ταυτόχρονα κάνει και μια αξιολογική παρατήρηση αναφέροντας ότι οι δυνατότητες διάπραξης του κάθε εγκλήματος είναι μεν εγγενής στον κάθε άνθρωπο αλλά η διάπραξη κάθε φορά είναι περισσότερο αποτέλεσμα κάποιας συγκυρίας στην οποία βρέθηκε ο συγκεκριμένος άνθρωπος – εγκληματίας (*«είμαστε όλοι δυνάμει τα πάντα που βλέπουμε εδώ»* (92-93)). Υποστηρίζοντας δε αυτή του την θέση αναφέρει και μια άποψη που άκουσε πρόσφατα και η οποία συνοψίζει σε μια φράση ολόκληρη την θέση του (*«Οι κακοί είναι λίγοι (2) και εδώ»*(95)).

Μιλώντας από την εμπειρία του αναφέρει ότι η διάπραξη κάποιας εγκληματικής ενέργειας δεν είναι ίδιον κάποιων ανθρώπων αλλά μπορεί να συμβεί στον καθένα (*«Δηλαδή στον καθένα μπορεί να συμβεί»* (93)). Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στην εκφορά του λόγου του σε αυτό το σημείο. Χρησιμοποιεί την λέξη «συμβεί» για να περιγράψει την εγκληματική πράξη η οποία εμπεριέχει μια παθητική στάση από πλευράς του δράστη και όχι για παράδειγμα κάποιο ενεργητικό ρήμα όπως το «κάνω». Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι θεωρεί την διάπραξη του εγκλήματος σαν κάτι που μπορεί να συμβεί και χωρίς απαραίτητα την έντονη ενεργοποίηση του δράστη ή έστω την συνειδητή πρόθεσή του να το διαπράξει.

Θα μπορούσαμε να δούμε αυτή την στάση του αφηγητή σαν μια αποστασιοποίηση του από την εγκληματική του πράξη. Αυτό πάλι θα ήταν δυνατόν να χαρακτηριστεί τόσο σαν μια αποποίηση των ευθυνών από την μεριά του όσο και μια θεώρηση σύμφωνα με την οποία έστω και για κάποιες από τις εγκληματικές πράξεις οι οποίες διαπράττονται δεν φέρει την απόλυτη

ευθύνη ο δράστης αλλά κατά μία έννοια δρα υποκινούμενος ή πιεζόμενος ή επηρεαζόμενος από άλλους ανθρώπους ή καταστάσεις. Υπό αυτό το πρίσμα η επιχειρηματολογία εδώ φέρεται σαν μια σημαντική αντίθεση στις απόψεις που έχουν κατά καιρούς εκφραστεί στην σχετική βιβλιογραφία περί της ελεύθερης βούλησης του εγκληματία.

Ένα δεύτερο επιχείρημα που χρησιμοποιεί για να ενδυναμώσει την άποψη που εκφράζει σε αυτό το κομμάτι είναι τα λόγια κάποιου άλλου που πρόσφατα έχει ακούσει σύμφωνα με τα οποία ακόμα και στην φυλακή οι άνθρωποι δεν είναι ως επί το πλείστον κακοί (*«Οι κακοί είναι λίγοι (2) και εδώ»* (95)). Συνεχίζοντας στο ίδιο πνεύμα, ότι δηλαδή οι κακές πράξεις δεν προέρχονται απαραίτητα από κακούς ανθρώπους αλλά από κακές συγκυρίες, κάνει λόγο για τους ανθρώπους που βρίσκονται στην φυλακή χαρακτηρίζοντας λίγους από αυτούς ως κακούς. Μια πράξη, θα μπορούσαμε να πούμε παραφράζοντας ίσως, η οποία είναι παράνομη δεν σημαίνει ότι γίνεται από έναν άνθρωπο ο οποίος είναι κακός γιατί *«Οι κακοί, πραγματικά κακοί είναι λίγοι, πολύ λίγοι»* (95-96), δίνοντας έτσι μια περισσότερο ηθική διάσταση στην έννοια του κακού. Μια πράξη δηλαδή, όσο ηχηρή και να είναι αυτή, δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζει εξ' ολοκλήρου έναν άνθρωπο.

Συνεχίζει δε αναφέροντας ότι υπάρχει μια διαδικασία – συγκυρία που οδηγεί τον κάθε άνθρωπο στην διάπραξη κάποιας εγκληματικής πράξης (*«Δηλαδή όλοι είναι άνθρωποι, όλοι έχουν τα δικά τους, κάπως φτάσαν εδώ.»* (96-97)). Επιτείνει με τον τρόπο αυτό την άποψη που έθεσε παραπάνω ότι οι πράξεις του κάθε ατόμου, ακόμα και οι εγκληματικές, είναι αποτέλεσμα κάποιων διαδικασιών που δεν εκπορεύονται αποκλειστικά από το άτομο αλλά και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο υπάρχει και

δραστηριοποιείται. Υπάρχει δηλαδή θα λέγαμε πίσω από την κάθε πράξη και μια αιτιολογική διαδικασία που να εξηγεί τόσο τον τρόπο όσο και τον λόγο των πεπραγμένων αυτών.

Σε όλο αυτό το τελευταίο κομμάτι της αφήγησης του Γιώργου βλέπουμε μια προσπάθειά του να αποποιηθεί το στίγμα το εγκληματία. Η προηγούμενη ταυτότητά του, όπως μας την έχει περιγράψει μέχρι τώρα, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την σημερινή του ταυτότητα όπως τουλάχιστον του αποδίδεται από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο με την μορφή των στερεοτύπων που υπάρχουν για τους ανθρώπους που είναι ή ήταν κάποια στιγμή φυλακισμένοι. Βλέπουμε λοιπόν εδώ την προσπάθειά του να γεφυρώσει αυτές τις δύο τόσο αντικρουόμενες απόψεις ακυρώνοντας τα ισχύοντα στερεότυπα για τους τροφίμους της φυλακής.

2.4.1 Σύνοψη Τέταρτης Ενότητας

Στο τελευταίο κομμάτι της αφήγησης δίνεται η ευκαιρία στον Γιώργο να εκφράσει κάποιες από τις γενικότερες σκέψεις του συμπληρώνοντας όλα όσα έχει πει μέχρι στιγμής.

Μετά από ερώτηση του συνεντευκτή και δίνοντας μια ανθρώπινη διάσταση, ο αφηγητής μιλάει για το άγχος (90) που αισθάνεται ενώπιον της απόφασης που περιμένει για την διακοπή της ποινής του η οποία και ενδέχεται να αλλάξει εξ' ολοκλήρου την κατάστασή του επιτρέποντάς του να φύγει από το σωφρονιστικό κατάστημα και να επιστέψει στην οικογενειακή του εστία. Η διάθεσή του, εν αναμονή της περί ου ο λόγος απόφασης, είναι μάλλον θετική και το άγχος του, όπως το περιγράφει, θα μπορούσε ίσως να

χαρακτηριστεί καλύτερα σαν μια κατάσταση αναμονής και προσμονής μιας θετικής εξέλιξης.

Στην τελευταία υποενότητα δίνεται η δυνατότητα στον αφηγητή να αναφερθεί σε ότι θεωρεί εκείνος σημαντικό χωρίς να υπάρχει καμία προσπάθεια κατεύθυνσης από τον συνεντευκτή. Ο αφηγητής επιλέγει να επικεντρωθεί σε ένα πολύ βασικό ζήτημα, αυτό του στιγματισμού των κρατουμένων – εγκληματιών. Αναιρεί τις όποιες διαχωριστικές γραμμές και ασφαλιστικές δικλείδες μεταξύ κρατουμένων και μη, εγκληματιών και μη (92-93). Τους ενοποιεί όλους κάτω από την ευρύτερη ομάδα των ανθρώπων θεωρώντας ότι η διάπραξη κάποιας εγκληματικής ενέργειας είναι πιθανή από όλους και η πραγμάτωση αυτής της πιθανότητας είναι αποτέλεσμα πολλών εξωτερικών παραγόντων και συγκυριών.

Προβαίνει στην συνέχεια, και πάντα στο ίδιο κλίμα, σε μια αξιολογική κρίση των ανθρώπων γενικότερα αλλά και των κρατουμένων ειδικότερα. Θεωρεί ότι μια εγκληματική πράξη, ως αποτέλεσμα πολλών συνισταμένων και όχι μόνο ατομικών παραγόντων, δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζει εξ' ολοκλήρου έναν άνθρωπο και μάλιστα με την τοποθέτηση σε αυτόν μιας ετικέτας, αυτής του «κακού». Αν οι αιτίες μιας πράξης δεν είναι αποκλειστικά ατομικές και οι αξιολογήσεις που προέρχονται από αυτή δεν πρέπει να επικεντρώνονται στο άτομο και ειδικότερα ψέγοντας στην ηθική του. Δεν αποκλείει την ύπαρξη «κακών» ανθρώπων αλλά απλά θεωρεί ότι η αναλογία αυτών είναι μικρή και στο περιβάλλον της φυλακής όπως και έξω από αυτήν (95).

3. Αναλυτική Αφαίρεση

3.1 Η ανασυγκρότηση της συνολικής βιογραφικής αφήγησης

Η βιογραφική αφήγηση του Γιώργου θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρουσιάζει σχηματικά την εξής δομή: αρχίζει με μια αυτοπαρουσίαση του εαυτού σαν μια προσπάθεια να συστηθεί στον άγνωστο συνεντευκτή όπου δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην γονεϊκή του οικογένεια αλλά και σε αυτή που δημιούργησε ο ίδιος, τα εκπαιδευτικά επιτεύγματα αυτού και του αδερφού του, την επαγγελματική του σταδιοδρομία και την κοινωνική του θέση. Συνεχίζει με μια εκτενή αναφορά του στο βίωμα της φυλακής, τόσο το προσωπικό του όσο και το γενικότερο, αλλά και στην διαδικασία της δίκης του. Ακολουθεί ένα κομμάτι όπου αναφέρεται γενικότερα στην ζωή έξω από την φυλακή όπως αυτή την έζησε και όπως την σχεδιάζει για το μέλλον. Κλείνοντας, κάνει και μια προσπάθεια αναίρεσης του στίγματος - στερεοτύπου του φυλακισμένου - εγκληματία. Σε γενικές γραμμές θα λέγαμε ότι γίνονται αναφορές στους τρεις χρονικούς κύκλους (παρελθόν, παρόν, μέλλον) αλλά και ότι οι βασικότερες θεματικές ενότητες είναι η ζωή πριν από την φυλακή και η ζωή μέσα σε αυτή.

Στην πρώτη αφηγηματική ενότητα ο φορέας της βιογραφίας προσπαθεί να συστήσει τον εαυτό του δίνοντας διάφορα στοιχεία της προσωπικής του ταυτότητας. Αναφέρεται σε τρεις σημαντικότερους κύκλους στην ζωή κάθε ανθρώπου δηλαδή στην οικογένεια, στην επαγγελματική πορεία και την κοινωνική θέση. Θα λέγαμε ότι πρόκειται για τους τρεις σημαντικότερους πυλώνες που χαρακτηρίζουν κάθε άτομο και στην κουλτούρα της ελληνικής κοινωνίας. Δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην παρουσίαση των επιτευγμάτων του σε κάθε έναν από αυτούς τους τομείς χτίζοντας με αυτό τον τρόπο μια θετική εικόνα για τον εαυτό του. Θα λέγαμε ότι τεχνηέντως δομεί την εικόνα του

εαυτού του ανταποκρινόμενος στο στερεότυπο του «επιτυχημένου». Στο τέλος αυτής της ενότητας κάνοντας μια προσπάθεια ανασυγκρότησης του παρελθόντος του προσπαθεί να αιτιολογήσει και την εγκληματική του πράξη εντάσσοντάς την πάντα σε αυτή την θετική εικόνα που έχει δημιουργήσει χωρίς όμως να προσπαθεί να την δικαιώσει με αυτό τον τρόπο. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η παρουσίαση του εαυτού του βασίζεται σε στοιχεία που προέρχονται από το παρελθόν του.

Στην δεύτερη αφηγηματική ενότητα η αφήγηση επικεντρώνεται περισσότερο στο παρόν και την ζωή μέσα στην φυλακή. Ο αφηγητής παρότι αλλάζει ριζικά την θεματολογία του σε σχέση με την προηγούμενη ενότητα δεν αλλάζει το ίδιο ριζικά το στυλ της αφήγησής του. Διατηρεί τον ίδιο τόνο και ύφος με την προηγούμενη ενότητα αλλά η αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο, η οποία και κυριαρχούσε νωρίτερα, σταδιακά μειώνεται και δίνει την θέση της στην αφήγηση σε δεύτερο πρόσωπο, για να επιστρέψει ξανά στο πρώτο προς το τέλος της αφήγησης. Τα θέματα το οποία έχουν να κάνουν συγκεκριμένα με το βίωμα της φυλακής είναι αυτά για τα οποία χρησιμοποιεί το δεύτερο πρόσωπο περισσότερο (B2, B3, B4, B5 κ.α.). Ορίζει έτσι μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ της παρουσίας του εαυτού του και του συλλογικού βιώματος της φυλακής με την εναλλαγή πότε σε πρώτο και πότε σε δεύτερο πρόσωπο αντίστοιχα.

Ο διαχωρισμός που επιχειρείται από τον αφηγητή αφορά τον προσδιορισμό του εαυτού του πριν και μετά την φυλακή. Στην πρώτη ενότητα γίνεται μια προσπάθεια σκιαγράφησης της προσωπικότητάς του αναφερόμενος κατά κύριο λόγο στα θετικά επιτεύγματά του. Αποτέλεσμα αυτού είναι η παρουσίαση μιας θετικής εικόνας για τον ίδιο. Όταν θέμα της

αφήγησης γίνεται το βίωμα της φυλακής παρατηρείται μια αποστασιοποίηση του αφηγητή από την εξιστόρηση των προσωπικών του εμπειριών και τείνει σε μια περισσότερο γενική αφήγηση για την εμπειρία της φυλακής από το σύνολο των φυλακισμένων. Αποφεύγει δε να επεκταθεί σχετικά με το αδίκημα το οποίο διέπραξε και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτό έγινε. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο θετικός αυτοπροσδιορισμός του δεν μπορεί να εμπεριέχει την ταμπέλα του εγκληματία και του φυλακισμένου. Όταν το θέμα της αφήγησης είναι η φυλακή οι προσωπικές αναφορές και τα περιστατικά αξιολογικού χαρακτήρα, τα οποία κυριαρχούσαν στην πρώτη ενότητα, εκλείπουν. Ο (θετικός) αυτοπροσδιορισμός του δεν φαίνεται να περιλαμβάνει στοιχεία από την ζωή του υπό κράτηση.

Η τρίτη αφηγηματική ενότητα περιστρέφεται γύρω από την ζωή έξω από την φυλακή και πιο συγκεκριμένα στο νησί. Η αφήγηση επιστρέφει στην χρήση μόνο του πρώτου ενικού προσώπου και ο αφηγητής κάνει λόγο για την ζωή του έξω από την φυλακή τόσο όπως ήταν όσο και όπως είναι τώρα εν τη απουσία του αλλά και κάνοντας επίσης μερικές σκέψεις για το μέλλον εκεί. Το ύφος και ο τόνος της αφήγησης δεν φαίνεται να αλλάζει ούτε σε αυτό το κομμάτι.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι το στυλ της αφήγησης αλλάζει σημαντικά κατά την αναφορά που κάνει ο Γιώργος στην αίτηση της διακοπής της ποινής του και το αποτέλεσμα της οποίας περιμένει (Β6, Δ1). Η προσπάθεια παράθεσης των γεγονότων και εμπειριών του που γίνεται μέχρι τώρα με μικρή συναισθηματική διακύμανση αλλάζει άρδην από την έντονη προσδοκία που έχει για ένα θετικό αποτέλεσμα. Μια πιθανά θετική απόφαση για την διακοπή της ποινής του θα άλλαζε σχεδόν αμέσως την παροντική του

κατάσταση επιτρέποντας του να φύγει από την φυλακή και να επιστρέψει στην οικογενειακή εστία. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο γεμίζει χαρά και ενθουσιασμό στον αφηγητή, κάτι που φαίνεται και στην αφήγησή του.

Στο κλείσιμο της αφήγησης ο φορέας της βρίσκει την ευκαιρία να αναφερθεί σε ένα σημαντικό για τον ίδιο θέμα, την άρση του στίγματος και του στερεότυπου του φυλακισμένου. Ο τόνος της φωνής του και το ύφος της αφήγησής του εντείνονται σε μια προσπάθεια να δώσει έμφαση στα λεγόμενά του. Χρησιμοποιεί δε και λόγια κάποιου άλλου τα οποία εκφράζουν καλύτερα τα όσα θέλει να πει και ουσιαστικά υποστηρίζουν την δική του άποψη. Γίνεται εδώ λοιπόν θα μπορούσαμε να πούμε περισσότερο εμφανής η προσπάθεια αποποίησης του αφηγητή του αποδιδόμενου σε όλους του φυλακισμένους στερεοτύπου επιβεβαιώνοντας ταυτόχρονα την θετική αυτοεικόνα που προέβαλε νωρίτερα στην αφήγηση του.

3.2 Η ανασυγκρότηση της βιογραφικής συγκρότησης

Σε αυτό το κομμάτι της ανάλυσης θα προσπαθήσουμε να ορίσουμε τους νοηματοφόρους άξονες που διέπουν την αφήγηση του Γιώργου ώστε να προσεγγίσουμε την βιογραφική συγκρότηση του ατομικού του βίου.

Στην προσπάθεια αυτής της βιογραφικής του συγκρότησης ο φορέας της βιογραφίας δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην αυτοπαρουσίασή του και μέσα σε αυτή βασικοί άξονες γύρω από τους οποίους περιστρέφεται είναι η επαγγελματική του ταυτότητα και ο ρόλος του ως προστάτης της οικογένειας. Πρόκειται για δύο κλασσικούς αρσενικούς ρόλους σύμφωνα με τα κοινωνικά πρότυπα. Ένας ακόμη βασικός άξονας είναι και η καλή κοινωνική του θέση.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο αφηγητής διατηρεί την θετική του αυτοεικόνα η οποία εκπορεύεται κατά κύριο λόγο από το παρελθόν του.

Ο Γιώργος από την αρχή κιόλας της αφήγησής του κάνει λόγο για την γονεϊκή του οικογένεια και την ευθύνη της οποίας ανέλαβε μετά τον θάνατο των γονιών του. Συγκεκριμένα η ευθύνη που ανέλαβε ήταν το μέγαλωμα του μικρότερου αδερφού του το οποίο το έφερε εις πέρας και μάλιστα με αξιώσεις, δηλαδή τις σπουδές και την επαγγελματική σταδιοδρομία αυτού μέχρι και σήμερα. Ο ρόλος του άντρα - προστάτη της οικογένειας φαίνεται και στην συνέχεια της αφήγησής του όταν μιλάει για την σημερινή του οικογένεια. Αναφέρεται τόσο σε μια παρελθοντική απόφαση για μετοίκηση από ένα αστικό περιβάλλον σε μια πόλη της επαρχίας ώστε το νέο μέλος της οικογένειας, η κόρη του, να έχει μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Εδώ ο ρόλος του προστάτη συγκεκριμενοποιείται περισσότερο μπαίνοντας στα στενότερα πλαίσια του ρόλου του πατέρα. Και είναι από αυτό το ρόλο όπου και εκπορεύεται η ανάγκη του αφηγητή να μεριμνήσει έστω και υπό αυτές τις συνθήκες για την κόρη του και για ένα καλύτερο μέλλον για αυτή. Αυτή η μέριμνα για το μέλλον της κόρης του αφορά ως επί το πλείστον τις σπουδές της, κάτι που συχνά εμπλέκεται με την μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση του κάθε ανθρώπου και έτσι ερχόμαστε στον δεύτερο σημαντικό άξονα της αφήγησης του Γιώργου, την επαγγελματική ταυτότητα.

Ο Γιώργος φαίνεται ξεκάθαρα από όλο το κείμενο ότι δίνει πολύ σημαντικό ρόλο στην επαγγελματική σταδιοδρομία και ταυτότητα την δική του και όχι μόνο. Ακόμα και μέσα από το παράδειγμα της επιτυχίας του αδερφού του αλλά και της αποκατάστασης της κόρης του φαίνεται ο κομβικός ρόλος που θεωρεί ότι έχει το επάγγελμα για την ταυτότητα του κάθε ατόμου.

Σε προσωπικό επίπεδο από νωρίς στην αφήγηση κάνει λόγο για την επαγγελματική του καριέρα. Αναφέρεται τόσο στην ανοδική του πορεία όσο και στις λιγότερο καλές στιγμές τις οποίες και θεωρεί αποτέλεσμα όχι της ποιότητας της δουλειάς του αλλά των φαινομενικά άσχετων πολιτικών του επιλογών. Χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως καλό επαγγελματία, και μάλιστα κατά κοινή ομολογία, ενώ θεωρεί ότι εξαιτίας αυτού τύγχανε και μιας καλής αντιμετώπισης από το κοινωνικό σύνολο αλλά και μιας καλής - υψηλής θέσης στην κοινωνική ιεραρχία.

Η καλή του όμως κοινωνική θέση συμπεριλαμβάνει και ένα σεβασμό προς το πρόσωπό του δεδομένου ότι πρόκειται και για ένα αξιόλογο και έντιμο άτομο. Αυτές οι ιδιότητες είναι πολύ σημαντικές για κάθε μέλος οποιουδήποτε κοινωνικού σχηματισμού μια και οι αξίες της τιμιότητας και της εμπιστοσύνης είναι πρωτεύουσες.

Και οι νοηματοφόροι αυτοί άξονες της αφήγησης συντελούν σε μια βιογραφική ανασυγκρότηση του αφηγητή που αποδίδει μια θετική εικόνα για τον εαυτό του. Ο τρόπος με τον οποίο δομείται αυτή η αυτοεικόνα είναι ουσιαστικά μια σύνδεση των βασικότερων ρόλων του αφηγητή στην ζωή του (του προστάτη της οικογένειας, του πατέρα και συζύγου, του καλού επαγγελματία, του έντιμου μέλους της κοινωνίας) και των θετικών επιτευγμάτων του στους αντίστοιχους τομείς. Έμφαση δίνει επίσης στην σχεδόν έμφυτη τάση του να βοηθά τους ανθρώπους πράγμα που χαρακτηρίζει και ως την αιτία της εγκληματικής του πράξης. Εμπλέκει ένα αίσθημα αλληλεγγύης και την εκπορευόμενη από αυτό θέλησή του να βοηθήσει άλλους ανθρώπους, με το αδίκημα το οποίο διέπραξε. Το έκανε για να βοηθήσει κάποιους και όχι από ιδιοτέλεια.

Σε αυτό το σημείο είναι που υπεισέρχεται σε μια σημαντική τροπή των γεγονότων στην πορεία της ζωής του, την εγκληματική πράξη. Ο τρόπος με τον οποίο την παρουσιάζει την κάνει να φαίνεται συμβατή με τον τρόπο ζωής και τον χαρακτήρα του αφηγητή, όπως αυτός περιγράφεται μέχρι εκείνη την στιγμή. Ενδεικτική είναι και η στάση που διατηρεί κατά την φάση της δίκης του μια και συμβαδίζει με την εν γένει στάση του αλλά έχει ως αποτέλεσμα την αυστηρή του ποινή. Και ενώ την διάπραξη του αδικήματος καταφέρνει και την εντάσσει με κάποιο τρόπο στην θετική του αυτοεικόνα αυτό που δυσκολεύεται να εντάξει είναι ο χαρακτηρισμός του εγκληματία στην ταυτότητά του.

Το κοινωνικό προφίλ του αφηγητή, αυτό δηλαδή του έντιμου ανθρώπου, εξαιτίας της άτιμης και άδικης πράξης του κλονίζεται. Αποτέλεσμα της άδικης πράξης είναι η απόδοση της ποινής του, η οποία ακόμα και αν είναι υπερβολική δεν αρνείται ότι είναι δίκαιη μια και η εγκληματική ενέργεια εκ μέρους του είναι ένα γεγονός το οποίο παραδέχεται. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι ο στιγματισμός της εντιμότητάς του και του αφεγάδιαστος μέχρι πριν κοινωνικής εικόνας και θέσης.

Έτσι μπαίνουμε σε μια ακόμα σημαντική διάσταση της βιογραφικής συγκρότησης του αφηγητή. Στην άρνηση του στερεοτύπου του εγκληματία – φυλακισμένου τόσο για τον εαυτό όσο και γενικότερα. Η παρουσίαση του εαυτού του εκπορεύεται κατά κύριο λόγο από το παρελθόν και οι όποιες αναφορές στην διάπραξη από μέρους του της εγκληματικής πράξης είναι περιορισμένες. Ο λόγος που κάτι τέτοιο συμβαίνει είναι η προσπάθεια αποποίησης από τον αφηγητή του στίγματος του εγκλήματος. Θεωρεί ότι ο συνεντευκτής εξ' ορισμού θα έχει κάποια προκατάληψη σε σχέση με τον ίδιο δεδομένων των συνθηκών της συνάντησης. Μπαίνει λοιπόν σε μια διαδικασία

ανασκευής των αρχικών αυτών εντυπώσεων παραθέτοντας δεδομένα της προσωπικής του ζωής και ταυτότητας.

Η ανάγκη άρσης αυτής της στιγματικής διαδικασίας γίνεται ιδιαίτερως εμφανής στο τελευταίο κομμάτι της αφήγησης (Δ2) όπου ο αφηγητής κάνει μια ύστατη και πλέον ξεκάθαρη προσπάθεια άρσης τυχόν χαρακτηριστικών και αξιολογικών χαρακτηρισμών που μπορεί να προκύπτουν για κάποιο άνθρωπο που εκτίει ή έχει εκτίσει κάποια στιγμή στο παρελθόν ποινή φυλάκισης.

3.3 Η ανασυγκρότηση του βιώματος της φυλακής

Μετά την ανασυγκρότηση της μορφής της συνολικής αφήγησης και της βιογραφικής συγκρότησης, οι οποίες προηγήθηκαν, έχει περιγραφεί το απαραίτητο υπόβαθρο προκειμένου να προχωρήσουμε στην ανασυγκρότηση του βιώματος της φυλακής όπως προκύπτει από την παρούσα αφήγηση του Γιώργου.

Η κοινωνική μεταβολή που εξετάζεται μέσα από την ανάλυση που προσπαθούμε να κάνουμε εδώ είναι αυτή του βιώματος της φυλακής και πιο συγκεκριμένα ανθρώπων που εκτίουν ποινή για κάποιο οικονομικό αδίκημα. Ειδικά στην περίπτωση του Γιώργου βλέπουμε έναν άνθρωπο με μια σημαντική κοινωνική θέση, καλή δουλειά και καλή οικογένεια να βλέπει την ζωή του και την κοινωνική του ταυτότητα να αλλάζει ριζικά μετατρεπόμενος σε φυλακισμένο. Κάτι τέτοιο αποτελεί μια σημαντική ασυμμετρία του μέχρι πρότινος οικείου του κόσμου και της νέας πραγματικότητας με την οποία έρχεται αντιμέτωπος ή αλλιώς μια βιογραφική ρήξη. Η ασυμμετρία αυτή έχει να κάνει τόσο με τον νέο τρόπο ζωής και την καθημερινότητα την οποία

καλείται να ζήσει όσο και με την νέα αυτοεικόνα του την οποία θα πρέπει να δομήσει και να αποδεχτεί.

Η ζωή στην φυλακή σίγουρα αποτελεί μια σημαντική αλλαγή για κάθε άνθρωπο ο οποίος καλείται να ζήσει από ελεύθερος σε μια καθημερινότητα στέρησης της ελευθερίας του. Η κατάσταση αυτή μοιάζει να είναι δυσκολότερη για τον φορέα της αφήγησης μια και, όπως περιγράφει ο ίδιος, ζούσε μέχρι πριν μια έντονη ζωή με πολλές δραστηριότητες και η προσαρμογή στα μεγάλα διαστήματα απραξίας που υπάρχουν στην ζωή υπό κράτηση τον δυσκολεύουν αρκετά. Μια τεχνική διαχείρισης αυτής της κατάστασης θεωρεί ότι είναι η απασχόλησή του με την εργασία μέσα στην φυλακή. Δεδομένου ότι μεγάλο μέρος της προηγούμενης δραστηριότητάς του είχε να κάνει με την επαγγελματική του ενασχόληση η δυνατότητα εργασίας στην φυλακή του δίνει μια αίσθηση υποκατάστασης αυτής του της δραστηριότητας. Οι ώρες εργασίας όμως είναι σχετικά λίγες και έτσι την υπόλοιπη μέρα προσπαθεί να απασχοληθεί με άλλες δραστηριότητες προκειμένου να καταπολεμήσει αυτό τον κενό χρόνο, όπως για παράδειγμα το διάβασμα. Παρά λοιπόν το γεγονός ότι αναγνωρίζει το πρόβλημα που υπάρχει θεωρεί πως υπάρχουν και αρκετές εναλλακτικές προκειμένου η μετάβαση να γίνει πιο ομαλή ακόμα και για τον ίδιο, για τον οποίο θεωρεί ότι η διαφορά των ρυθμών είναι εξαιρετικά μεγάλη.

Ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα που πιστεύει ότι θα πρέπει να αντιμετωπίσει σε αυτό το νέο τρόπο ζωής είναι ο κίνδυνος του ιδρυματισμού. Υποστηρίζει ότι είναι σημαντικό για τον κάθε κρατούμενο, αλλά και για αυτόν προσωπικά, να προσπαθεί να αντιπαλέψει όλες αυτές τις ισχυρές δυνάμεις της ασυλοποίησης. Ο κρατούμενος μετά από ένα σημείο διαβίωσης στην φυλακή τείνει να αποποιείται κάποια από τα στοιχεία της προσωπικότητάς του

και να οικειοποιείται την εικόνα του φυλακισμένου αποκτώντας όλες τις νόρμες που εκπορεύονται από αυτή, με αποτέλεσμα να χάνει την ατομικότητά του εις βάρος αυτής της «επιβαλλόμενης» ομογενοποίησης.

Μια τέτοια κατάσταση ιδρυματισμού δίνει την αίσθηση στον αφηγητή ενός τέλματος και αυτό είναι κάτι το οποίο θεωρεί ότι πρέπει και μπορεί να αποφύγει. Ο τρόπος που πιστεύει ότι κάτι τέτοιο γίνεται εφικτό είναι μέσα από την ενίσχυση της ατομικότητας και την αποφυγή του ατόμου να μπει σε όποιες νόρμες και κανονικότητες υπάρχουν στο περιβάλλον της φυλακής. Θεωρεί σκόπιμο να αποφεύγει να ασχολείται με τα ζητήματα που φαίνονται ανούσια αλλά ελλείψει άλλων ερεθισμάτων απασχολούν το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι το σύνολο, των κρατουμένων. Ζητούμενο λοιπόν θα πρέπει να είναι το σπάσιμο αυτού του φαύλου κύκλου ο οποίος υποβάλλεται από το γενικότερο περιβάλλον σε όσους ζουν μέσα σε αυτό.

Ο Γιώργος θεωρεί ότι η διαδικασία αυτή είναι δύσκολη μεν αλλά μπορεί και πρέπει να γίνει από τους κρατουμένους. Ο ίδιος φαίνεται να καταφέρνει να το κάνει τουλάχιστον προς το παρόν. Σημαντικός παράγοντας σε αυτή του την επιτυχία θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι το σχετικά μικρό διάστημα που έχει περάσει στην φυλακή αλλά και το γεγονός ότι έχει επίγνωση του κινδύνου και για αυτό προσπαθεί να τον αντιμετωπίσει ή ακόμα και να τον προλάβει. Βοηθητικό ρόλο σε αυτό του το εγχείρημα παίζει και η πρόσληψη του εαυτού του η οποία έχει να κάνει περισσότερο με την ζωή του πριν την φυλακή και στην οποία δεν έχει ενταχθεί ο ρόλος του φυλακισμένου ή εγκληματία όπως θα αναφέρουμε και εκτενέστερα παρακάτω.

Ένας ακόμη τρόπος για την αποφυγή του ιδρυματισμού είναι και η προσπάθεια ο κάθε κρατούμενος να ορίζει και το δικό του καθημερινό

πρόγραμμα. Αυτό μας εισάγει εμμέσως και μια ακόμα γνωστή προβληματική, αυτή της έλλειψης της αυτονομίας. Ο αφηγητής θεωρεί ότι υπάρχουν αρκετές επιλογές προκειμένου ο κάθε κρατούμενος να μπορεί να φτιάξει ένα δικό του καθημερινό πρόγραμμα δραστηριοτήτων, πάντα βέβαια υπό ορισμένους περιορισμούς. Κάτι τέτοιο δίνει στο κάθε άτομο μια αίσθηση αυτοπροσδιορισμού και έκφρασης της ατομικότητάς του, ζητήματα που είναι από τα πρώτα που πλήγονται σε μια τέτοιου είδους πειστικά συλλογική ζωή.

Ο ίδιος προσπαθεί να εφαρμόσει αυτή την αρχή και στην δική του ζωή εισάγοντας κάποιες στιγμές χαλάρωσης στο μέτρο πάντα του δυνατού. Σε αυτό το σημείο ενδιαφέρει παρουσιάζει το γεγονός ότι οι στιγμές χαλάρωσης που επιλέγει να αναφέρει χαρακτηριστικά είναι στιγμές ηρεμίας και ξεκούρασης που όμως δίνουν μια αίσθηση επικοινωνίας με τον κόσμο πέρα από τα σύνορα της φυλακής.

Συγκεκριμένα ο Γιώργος αναφέρει ως στιγμές χαλάρωσης την ώρα που πέφτει για ύπνο το μεσημέρι ακούγοντας τα πουλιά που κελαηδούν ή αργότερα όταν ξαπλώνοντας παρακολουθεί τηλεόραση. Και τα δύο παραδείγματα που αναφέρει είναι στιγμές ξεκούρασης. Κάτι τέτοιο έρχεται σε εμφανή αντιδιαστολή με τους έντονους ρυθμούς που μας περιέγραψε ότι ζούσε εκτός φυλακής. Ίσως λοιπόν σε ένα επίπεδο βρίσκει το διάστημα αυτό ως μια ευκαιρία για ξεκούραση και πιθανώς κάποια ενδοσκόπηση, πράγματα για τα οποία δεν είχε χρόνο νωρίτερα.

Από την άλλη πάλι, όπως ήδη αναφέραμε και οι δύο στιγμές αυτές είναι στιγμές κατά τις οποίες ο φορέας της αφήγησης περιγράφει μεν μια φάση χαλάρωσης μέσα στην φυλακή αλλά ταυτοχρόνως και μια προσπάθεια σύνδεσης με την ζωή έξω από αυτή, στην πρώτη περίπτωση με την φύση και

στην δεύτερη περίπτωση με το κοινωνικό γίνεσθαι γενικότερα. Άρα θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δραστηριότητες που επιλέγει είναι τέτοιες που τον φέρνουν σε ένα επίπεδο σε επαφή με το έξω περιβάλλον και έτσι αίρει εν μέρει την αίσθηση του αποκλεισμού και της απομόνωσης που επιφέρει ο εγκλεισμός του.

Σημαντικός σύμμαχος στην προσαρμογή στην ζωή υπό κράτηση επίσης θεωρεί ότι είναι η δύναμη της συνήθειας. Ο αφηγητής πιστεύει ότι όλα μπορούν να μπουν σε μια ρουτίνα και ο άνθρωπος να συνηθίσει τα πάντα. Επομένως ακόμα και αν η καινούργια του ζωή φαίνεται δύσκολη στην αρχή, με το πέρασ του χρόνου και δεδομένου ότι δεν επιδέχεται αλλαγής, το άτομο μπαίνει σε μια διαδικασία αποδοχής της κατάστασης αυτής. Η αποδοχή γίνεται συνήθεια και η συνήθεια απαλύνει το αρχικό αίσθημα της δυσφορίας.

Μια ακόμα ασυμμετρία με την οποία έρχεται αντιμέτωπος ο αφηγητής δεν έχει να κάνει με την ζωή του στην φυλακή αλλά με την ζωή έξω από αυτή από την οποία ο ίδιος εξαιτίας του εγκλεισμού του απέχει.

Συγκεκριμένα κάνει λόγο για την οικογένειά του και ιδιαιτέρως την κόρη του. Γνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο που παίζει η οικογένειά του αντιλαμβανόμαστε την ανάγκη του ίδιου του αφηγητή να την προστατέψει και να φέρει εις πέρας τις υποχρεώσεις που προέρχονται από τον τόσο σημαντικό σε αυτόν ρόλο του πατέρα και συζύγου. Ο τρόπος με τον οποίο προσπαθεί να ανταπεξέλθει σε αυτές του τις υποχρεώσεις είναι με το να χρησιμοποιεί ότι ένδικα μέσα έχει στην διάθεσή του όπως για παράδειγμα η αίτηση της διακοπής της ποινής που έχει κάνει.

Στόχος του είναι να μπορέσει να επιστρέψει στην οικογένειά του και να φροντίσει κάποιες από τις άμεσες ανάγκες τους, όπως είναι αυτές της κόρης

του. Σκοπεύει να προσπαθήσει ώστε να επιτύχει την διακοπή της ποινής του ώστε με αυτό τον τρόπο να καταφέρει να επιστρέψει και να εργαστεί με στόχο να προσφέρει στην κόρη του ότι χρειάζεται προκειμένου να τελειώσει τις σπουδές της και να αποκατασταθεί εν μέρει. Βέβαια έχει επίγνωση ότι μετά θα πρέπει να συνεχίσει την έκτιση της ποινής του αλλά θα αισθάνεται περισσότερο ήρεμος αν έχει πρώτα διεκπεραιώσει αυτές τους τις υποχρεώσεις.

Η μεγαλύτερη όμως ασυμμετρία η οποία και γίνεται εμφανής στο σύνολο των λεγομένων του είναι το πλήγμα που δέχεται ο φορέας της αφήγησης στον αυτοπροσδιορισμό του. Η θετική του αυτοεικόνα, όπως μας την έχει παρουσιάσει, βασίζεται σε γεγονότα και περιστατικά του παρελθόντος αλλά κινδυνεύει από την καταδίκη του και το στίγμα του εγκληματία – φυλακισμένου.

Η προσπάθεια άρσης αυτής της ασυμφωνίας μεταξύ της προηγούμενης θετικής εικόνας και της αρνητικής σημερινής του επιχειρείται μέσα από την έμφαση των θετικών χαρακτηριστικών του υποκειμένου και την αντίστοιχη αποδυνάμωση των τυχόν αρνητικών χαρακτηρισμών που υπονοούνται. Ο αφηγητής μας περιγράφει λοιπόν εκτενώς το παρελθόν γεμάτο θετικές υποδηλώσεις και περιορίζεται μόνο στις απαραίτητες αναφορές σχετικά με την εγκληματική του ενέργεια. Στην φάση της περιγραφής της ζωής στην φυλακή αποφεύγει όποια αρνητική δήλωση ή χαρακτηρισμό ακόμα και για τους συγκρατούμενους του και περιορίζεται σε γενικότερες δηλώσεις για τα αρνητικά χαρακτηριστικά της στέρησης της ελευθερίας και της διαβίωσης υπό κράτηση και περιορισμό.

Στο τέλος της αφήγησης σε μια προσπάθεια ανάδειξης κάποιου συμπεράσματος κάνει μια εμφανέστατη προσπάθεια άρσης του στίγματος του φυλακισμένου. Κάνοντας μια αξιολογική κρίση των ανθρώπων που ζουν στην φυλακή αναφέρει ότι δεν είναι κακοί άνθρωποι αλλά εξαιτίας κάποιων αιτιών και διαδικασιών έφτασαν σε αυτό που νωρίτερα είχε χαρακτηρίσει ως πάτο, δηλαδή στην φυλακή. Συνεχίζει δε αναφέροντας ότι η αναλογία «καλών» και «κακών» ανθρώπων είναι η ίδια εντός και εκτός φυλακής, με τους «κακούς» να αποτελούν μειοψηφία.

Έτσι βλέπουμε και μια ακόμα στρατηγική, που έχει χρησιμοποιήσει και νωρίτερα στην αφήγησή του, σύμφωνα με την οποία η διάπραξη μιας εγκληματικής πράξης δεν είναι πάντα αποτέλεσμα ενδογενών παραγόντων, κακόβουλων προθέσεων ή έλλειψης ηθικών φραγμών. Υπάρχουν περιπτώσεις οπότε και τα κίνητρα βρίσκονται έξω από το δράστη, είναι δηλαδή εξωγενή ή ακόμη και ευγενή όταν για παράδειγμα στόχος είναι η βοήθεια προς κάποιους άλλους, όπως και στην δική του περίπτωση. Αυτή η στάση δεν μπορεί μεν να δικαιολογήσει, κατά τον αφηγητή, την πράξη του εγκληματία αλλά ρίχνει κάποιο φως στα αίτιά της.

Η θέση αυτή είναι δε ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα μια και θα μπορούσαμε να την χαρακτηρίσουμε τόσο ως μια αποποίηση των ευθυνών όσο και σαν μια περισσότερο κοινωνιολογική προσέγγιση της εγκληματογένεσης.

II. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΔΥΟ ΑΚΟΜΑ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ

Στο τμήμα αυτό της παρούσας εργασίας θα αναφερθούμε στις δύο επιπλέον αφηγήσεις που έγιναν στο πλαίσιο της έρευνάς μας. Δεδομένου του περιορισμένου χώρου και χρόνου που έχουμε στην διάθεσή μας δεν θα αναλύσουμε το σύνολο (βλέπε Παράρτημα) των αφηγήσεων όπως έγινε παραπάνω. Θα δώσουμε αρχικά ένα σύντομο ιστορικό για τον κάθε αφηγητή, όπως προκύπτει μέσα από την αφήγησή του και στην συνέχεια θα αναλύσουμε ολόκληρες τις αφηγήσεις δίνοντας έμφαση σε κάποια από τα σημαντικότερα τμήματά τους, ακολουθώντας δε πάντα την ροή κάθε μιας και μη παραλείποντας κανένα τμήμα τους έστω και αναφορικά.

1. Η αφήγηση του Νίκου

1.1 Σύντομο Ιστορικό

Η πρώτη κατά σειρά αφήγηση ήταν αυτή του Νίκου. Ο Νίκος έμοιαζε αρκετά άνετος και εξοικειωμένος με την διαδικασία. Όπως μας ενημέρωσε στην φάση των συστάσεων, του είχε ζητηθεί στο παρελθόν κάτι παρόμοιο, να δώσει δηλαδή μια συνέντευξη για τις συνθήκες κράτησής του στις φυλακές του Κορυδαλλού όπου και βρισκόταν εκείνη την περίοδο. Θεωρούμε ότι αυτή του η εμπειρία είχε σαν αποτέλεσμα να επικεντρωθεί αρκετά στο βίωμα της φυλακής ξεφεύγοντας ορισμένες φορές από το πλαίσιο της βιογραφικής αφήγησης.

Ο Νίκος, ο οποίος είναι τριάντα τεσσάρων ετών, γεννήθηκε και μεγάλωσε σε μια πόλη της ελληνικής επαρχίας. Προέρχεται από μια εύπορη

οικογένεια, όπως ο ίδιος την χαρακτηρίζει, ενώ είχε υπάρξει κατά το παρελθόν και επαγγελματίας αθλητής. Μια σημαντική αλλαγή στην πορεία της ζωής του συνέβη στην ηλικία των δεκαοκτώ χρονών εξαιτίας του θανάτου του πατέρα οπότε και ανέλαβε ο ίδιος τα ινία της οικογενειακής επιχείρησης.

Χαρακτηρίζει την ζωή του ως αρκετά καλή με πολλά προνόμια και θεωρεί ως βασικές της προβληματικές τον θάνατο του πατέρα του και την απότομη ενηλικίωσή του με την ανάληψη των επαγγελματικών του ευθυνών. Η εργασιακή του καριέρα θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν συνεχώς ανοδική οπότε και η επιχείρησή του εισήχθη στο χρηματιστήριο όπου και εξαιτίας κάποιων γεγονότων ο Νίκος κατηγορήθηκε για ηθική αυτουργία σε οικονομική απάτη.

Κρίθηκε αρχικά ένοχος για την παραπάνω κατηγορία και έτσι του επιβλήθηκε ποινή δεκατεσσάρων χρόνων οπότε και προφυλακίστηκε για ένα έτος στις φυλακές του Κορυδαλλού. Στην συνέχεια κατάφερε να κερδίσει την ελευθερία του για το διάστημα της υποδικίας του και αφέθηκε ελεύθερος με εγγύηση για τα επόμενα τρία χρόνια. Στο διάστημα της υποδικίας του και βγαίνοντας εκτός φυλακής, παντρεύτηκε με μια παιδική του φίλη και έκανε ένα παιδί δημιουργώντας έτσι την δική του οικογένεια.

Ακόλουθα επέστρεψε στην φυλακή και πιο συγκεκριμένα στο κατάστημα των φυλακών Δομοκού, όπου βρίσκεται μέχρι και σήμερα. Ο αφηγητής εργάζεται στο κυλικείο των φυλακών, θέση την οποία κατείχε και στο προηγούμενο κατάστημα του Κορυδαλλού, όπου και κρατείτο. Παραδέχεται ότι έχει αρκετά συχνά επισκεπτήρια και είναι και αυτά που τον βοηθούν πολύ στην αντιμετώπιση της δύσκολης καθημερινότητάς του. Στην φάση αυτή περιμένει όταν σε περίπου επτά μήνες θα περάσει από την

διαδικασία του εφετείου προκειμένου να διεκδικήσει μια μείωση της ποινής που του έχει αποδοθεί πρωτόδικα. Στην παρόν σωφρονιστικό κατάσταση βρίσκεται επί ενόμιση έτος και δυόμιση έτη επί του συνόλου συμπεριλαμβανομένης και της προγενέστερης φυλάκισης του.

1.2 Ανάλυση τμημάτων αφήγησης

Στην συνέχεια θα επιχειρήσουμε την ανάλυση ορισμένων τμημάτων της αφήγησης του Νίκου στα οποία θα επικεντρωθούμε σύμφωνα με τις συχνότερα αναφερόμενες θεματικές, όπως αυτές προκύπτουν και από τις τρεις αφηγήσεις, αλλά και με γνώμονα τις τρεις διαστάσεις της βιογραφικής αφήγησης δηλαδή παρελθόν, παρόν και μέλλον. Στην ανάλυση των τμημάτων θα ακολουθήσουμε την ροή του λόγου του ίδιου του αφηγητή ώστε έτσι να παρακολουθήσουμε και την ροή της σκέψης του αντίστοιχα.

Στην πρώτη ενότητα (Α) ο Νίκος ξεκινά την αφήγησή του κάνοντας λόγο για την φυλακή και το προσωπικό του βίωμα αλλά και για κάποιες πιο γενικευμένες θεάσεις του ζητήματος. Από την αρχή κιόλας παρουσιάζει μια βασική του θέση, όπως θα φανεί από το σύνολο της αφήγησής του, ότι το βίωμα της φυλακής είναι ξεχωριστό για κάθε άτομο ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες που έχει σαν προσωπικότητα και σε σύγκριση με τις εμπειρίες της προηγούμενης ζωής του («ο καθένας δηλαδή ανάλογα με το πώς είναι σαν άνθρωπος ή πως βιώνει έξω, πως ζει έξω, βιώνει και διαφορετικά την φυλακή» (1-3)). Είναι μια από τις βασικές του θέσεις γιατί με αυτό τον τρόπο υπογραμμίζει την υποκειμενικότητα της αφήγησης και του βιώματός του αλλά επίσης τονίζει μια διαχωριστική γραμμή την οποία έχει θέσει μεταξύ των

διαφόρων κατηγοριών των εγκλείστων, κάτι που θα δούμε καλύτερα στην συνέχεια.

Αμέσως μετά ο αφηγητής παραθέτει κάποια προσωπικά του στοιχεία (A2) δίνοντας έτσι ένα σύντομο προφίλ του εαυτού του αναφερόμενος στα πιο σημαντικά κατά τον ίδιο πράγματα τα οποία και τον χαρακτηρίζουν έτσι ώστε να αυτοσυστηθεί στον άγνωστο συνεντευκτή που έχει μπροστά του. Η εισαγωγή αυτού του τμήματος είναι ίσως πιο σημαντική γιατί αναφέρεται στην κάθε εγκληματική πράξη σαν κάτι που μπορεί να συμβεί στον κάθε άνθρωπο («γιατί στη ζωή μας μπορεί να τύχει σε όλους» (6-7)). Πρόκειται για μια θέση, η οποία φάνηκε και στην αφήγηση του Γιώργου και ουσιαστικά δείχνει να αποενοχοποιεί το έγκλημα ως μια πράξη η οποία συμβαίνει υπό εξαιρετικές συνθήκες και να το εντάσσει περισσότερο στην καθημερινότητα και στην ομαλή λειτουργία της κοινωνίας ευρύτερα σαν ένα αναπόσπαστο τμήμα αυτής. Σύμφωνα με τον E. Durkheim εξάλλου, το έγκλημα είναι ένα εγγενές κομμάτι της κοινωνίας, ένα κομμάτι που εξελίσσεται και είναι απόρροια πολλών παραγόντων²³⁸.

Κάνοντας λόγο για τις ιδιαιτερότητες του κάθε κρατουμένου σχετικά με το περιβάλλον από το οποίο προέρχεται ο αφηγητής αναφέρει την μεγαλύτερη δυσκολία προσαρμογής που έχει ο ίδιος, όπως και άλλοι που βρίσκονταν σε παρόμοια με αυτόν θέση πριν την είσοδό του στην φυλακή. Πιο συγκεκριμένα θεωρεί ότι το πρότερο υψηλό βιοτικό του επίπεδο έρχεται σε μεγαλύτερη αντίθεση με αυτό στο περιβάλλον της φυλακής συγκριτικά με τους περισσότερους κρατουμένους και θα πρέπει για αυτό να επιδείξει περισσότερη υπομονή προκειμένου να καταφέρει να εγκλιματιστεί (11). Από

²³⁸ Durkheim Emile, *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου* (μτφρ. Λουκία Μουσούρου), Αθήνα, Gutenberg, 1978.

την άλλη πάλι αυτή η προνομιακή του θέση εκτός φυλακής ή οι περισσότερες βοήθειες (οικονομικές για παράδειγμα) που τυχόν θα μπορεί να έχει εξαιτίας αυτής, δεν είναι αρκετές ώστε να βελτιώσουν σημαντικά την καθημερινότητά του εντός φυλακής (14-15) τουλάχιστον με θεμιτό τρόπο (17-19).

Ακολουθεί μια εκτενής αναφορά του αφηγητή στις συνθήκες διαβίωσης μέσα στην φυλακή και στις δυσκολίες που υπάρχουν εκεί. Αναφέρεται σε ζητήματα όπως: ο υπερπληθυσμός (21-22), στη δική του περίπτωση η οποία όπως τονίζει είναι διαφορετική και μάλιστα με θετικό τρόπο λόγω ίσως της ευνοϊκής θέσης εργασίας του στο κυλικείο των φυλακών (A5) και κάνει μια σύγκριση με τις φυλακές του Κορυδαλλού (A6).

Σημαντικό για την έρευνά μας είναι και το επόμενο ζήτημα που επιλέγει να πραγματευτεί ο Νίκος και αφορά το βίωμα της φυλακής (A7). Θεωρεί την εμπειρία της ζωής σε κατάσταση στέρησης της ελευθερίας ως μια καθόλα αρνητική εμπειρία η οποία μάλιστα είναι δύσκολο να ξεπεραστεί. Φέρει ως παράδειγμα τον εαυτό του και τα τρία χρόνια κατά την υποδικία του τα οποία πέρασε εκτός φυλακής. Παρά το γεγονός ότι στο διάστημα της ελευθερίας που μεσολάβησε κατάφερε να κάνει αρκετά πράγματα, όπως οικογένεια για παράδειγμα, δεν κατάφερε να ξεπεράσει απόλυτα τα αρνητικά κατάλοιπα της ζωής στην φυλακή (44). Αν και σύντομο το χρονικό διάστημα της κράτησής του που προηγήθηκε, μόλις ένας χρόνος, δεν ήταν δυνατό να μην επηρεάσει την μετέπειτα ελεύθερη ζωή του και μάλλον αρνητικά.

Το κομμάτι της αφήγησης (A8) που ακολουθεί αναφέρεται σε μια κομβική διαφοροποίηση για τον αφηγητή μεταξύ των εγκλείστων διαχωρίζοντας εαυτόν από τους «παράνομους-παράνομους» όπως τους αναφέρει (47). Αυτή η κατηγορία των φυλακισμένων, κατά τον αφηγητή

πάντα, δεν φαίνεται να μπορεί να σωφρονιστεί μέσα στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης όπως έχει αυτό σήμερα (47-49). Αιτία του γεγονότος αυτού δεν θεωρεί μόνο τους ίδιους και την πιθανή αρνητική στάση τους προς τον σωφρονισμό αλλά και την έλλειψη των κατάλληλων υποδομών εντός και εκτός φυλακής προκειμένου να συμβεί κάτι τέτοιο (51-52).

Ο Νίκος συνεχίζει την αναφορά του στην κατάσταση που επικρατεί στις φυλακές σήμερα κάνοντας λόγο για την «εκπαίδευση» στο έγκλημα που αυτές προσφέρουν (Α9). Η φυλακή με τον τρόπο που είναι δομημένη και λειτουργεί όχι μόνο δεν προσφέρει το σωφρονισμό που υπόσχεται αλλά αντίθετα δίνει την δυνατότητα στους εγκλείστους να αναπτύξουν τις γνώσεις τους γύρω από την εγκληματική δραστηριότητα κάθε είδους. Άλλο ζήτημα που προκύπτει κατά την γνώμη του είναι αυτό των αλλοδαπών. Θεωρεί πρόβλημα τον μεγάλο αριθμό αλλοδαπών κρατουμένων και μάλιστα συνδέει τον συγχρωτισμό μεταξύ των διάφορων εθνικοτήτων με εντάσεις που μπορεί να εγείρονται μεταξύ των εγκλείστων (58-59). Δεν αποφεύγει δε να κάνει για μια ακόμα φορά, ένα διαχωρισμό της θέσης του μια και αυτός βρίσκεται σε μια ειδική πτέρυγα η οποία είναι από τις πλέον ήσυχες (59-62). Ένα επίσης σημαντικό πρόβλημα πιστεύει ότι είναι η ευρύτερη οικονομική κρίση η οποία επηρεάζει και την ζωή μέσα στην φυλακή (Α11). Θεωρεί ότι η οικονομική κρίση είναι περισσότερο φανερή μέσα στην φυλακή πιθανώς λόγω της περισσότερο κοινοβιακού τύπου ζωής. Οι διαφορετικές οικονομικές δυνατότητες μεταξύ των κρατουμένων είναι περισσότερο φανερές (*«Ενώ έξω μπορείς να το καλύψεις κάπως, εδώ φαίνονται όλα»* (70)) και κάτι τέτοιο σε εξ' ορισμού δύσκολες συνθήκες ζωής, εντείνει ακόμα περισσότερο το κλίμα (*«μπορεί να γίνει μια φασαρία από το τίποτα»* (68)).

Ακολουθεί μια ακόμα αναφορά του αφηγητή σε ένα πολύ σημαντικό τμήμα της ζωής στην φυλακή που είναι το κομμάτι της εργασίας (Α12). Θεωρεί ότι η δική του θέση, η οποία είναι στο καφενείο της φυλακής, είναι μια από τις καλύτερες θέσεις και το δικαιολογεί λέγοντας ότι παρότι είναι πολλές οι ώρες της δουλειάς, του δίνεται η δυνατότητα να επικοινωνεί με ανθρώπους εκτός φυλακής και αυτό είναι κατά τη γνώμη του το μεγαλύτερο προνόμιο αυτής της θέσης. Πιθανότατα αυτή η επικοινωνία του δίνει την ευκαιρία να συγχρωτίζεται με ανθρώπους οι οποίοι πιστεύει ότι του ταιριάζουν περισσότερο από ότι οι συγκρατούμενοί του και με αυτό τον τρόπο κρατά ίσως κάποιους διαύλους επικοινωνίας με τον κόσμο εκτός φυλακής πράγμα το οποίο αποτελεί σημαντικό στόχο.

Συνεχίζοντας στο ίδιο ύφος και εξηγώντας ίσως την παραπάνω θέση του, αναφέρει την απροθυμία του να μπει στην λογική του «παράνομου-παράνομου», όπως χαρακτήριζε νωρίτερα μια μερίδα των φυλακισμένων, των περισσότερο εγκληματιών αν θα μπορούσαμε να το πούμε έτσι (*«γιατί δεν μπορώ να μπω στην λογική του παράνομου παράνομου»* (76-77)). Πρόκειται για τη διαχωριστική γραμμή την οποία έχει θέσει και νωρίτερα και η οποία τονίζεται για άλλη μία φορά. Θεωρεί τον εαυτό του ξένο στο περιβάλλον και την κουλτούρα της φυλακής σε σημείο που μπορεί να αποδειχθεί εις βάρος του η επαφή με ορισμένους από τους φυλακισμένους (77-80). Προσπαθεί λοιπόν να κρατήσει τις αποστάσεις του από τους υπόλοιπους κρατούμενους. Γι' αυτό δε και η επικοινωνία του μέσω της εργασίας του με ανθρώπους εκτός φυλακής, με την αυστηρή έννοια του όρου, του είναι προτιμότερη δίνοντας του έτσι μια διέξοδο (*«εμένα η δουλειά μου με βοηθάει πολύ σε αυτό, στο να ξεφεύγω»* (81-82)).

Στην συνέχεια αναφέρει ξανά κάποια από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η φυλακή στην πράξη (οικονομική κρίση, υπερπληθυσμός, κακές συνθήκες εργασίας για τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους) και επανέρχεται αναλυτικότερα σε ένα σημαντικό ζήτημα, σε αυτό του σωφρονισμού. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει:

- 100 Έε και μετά σας είπα, πιστεύω ότι δεν σωφρονίζεται κανένας. Δηλαδή σαν κι
101 εμένα θα βρείτε στην φυλακή τώρα δύο άτομα κι αν τα βρείτε. Να βγούνε και να πάνε
102 στην δουλειά τους, 'να πάνε στην οικογένεια τους πάλι, να 'χουνε... Καταλάβετε.'
103 Είναι πολύ δύσκολο. Δηλαδή οι περισσότεροι δεν... πως να την κάνουν πάλι.
104 Δηλαδή όποιους και να έχω γνωρίσει, παράνομους παράνομους το μέλημα τους είναι
105 αυτό. Δεν θα ακούσεις κανένα θέλω να πάω στην δουλειά μου ξανά ή να κάνω αυτό
106 ή σκέφτομαι να κάνω μια δουλειά. Και γιατί; Γιατί κάνουν γνωριμίες. (3) Πολύ βασικό
107 αυτό που σας λέω. Δηλαδή δεν σωφρονίζει να πεις ότι ξέρεις κάτι έκανα ένας λάθος
108 στην ζωή μου, έκλεψα, έκανα, έρανα, ηθική αυτοουργία...

Στο κομμάτι αυτό βλέπουμε αφενός την επανάληψη της άποψης του αφηγητή ότι η φυλακή σαν θεσμός δεν επιτυγχάνει να σωφρονίσει τους κρατούμενους (100) και αφετέρου την αιτιολόγηση του για αυτό το φαινόμενο, ότι δηλαδή υπάρχει έλλειψη υποδομών και πρόβλεψης για την ζωή μετά τον εγκλεισμό (101-102). Υπονοείται θα μπορούσαμε να πούμε και μια ευρύτερη έλλειψη υποστηρικτικού περιβάλλοντος και πέραν της κρατικής πρόβλεψης, όπως είναι το οικογενειακό. Φαίνεται δε να πιστεύει ότι οι άνθρωποι οι οποίοι δεν καταφέρνουν να επιτύχουν τον σωφρονισμό τους είναι αυτοί που νωρίτερα χαρακτήρισε ως παράνομους-παράνομους. Οι σκέψεις τους εντός φυλακής έχουν να κάνουν κατά κύριο λόγο με την συνέχιση της εγκληματικής τους δραστηριότητας μετά την φυλακή (103-106) αν και κάτι τέτοιο θεωρεί ότι καλλιεργείται από το γενικότερο περιβάλλον της φυλακής το οποίο προσφέρει σχετικές γνωριμίες και τεχνογνωσία, όπως είδαμε και παραπάνω. Αναλύοντας την σκέψη του αφηγητή θα λέγαμε ότι αν και αναγνωρίζει την επίδραση των

περιβαλλοντικών παραγόντων στην αποτυχία του σωφρονισμού, κατηγοριοποιεί τους εγκλείστους που δεν τον επιτυγχάνουν σε μια διαφορετική κατηγορία (τους παρανόμους-παρανόμους) σαν εξ' ορισμού υπάρχουσα. Δεν ξεχνά να διαχωρίσει βέβαια σε αυτό το κομμάτι και την δική του θέση βλέποντας τον εαυτό του σαν μια από τις σπάνιες εξαιρέσεις του παραπάνω κανόνα (100-101).

Παρόλα αυτά, μόλις στο τέλος αυτού του τμήματος της αφήγησης παρατηρείται μια άρση του περιβόητου διαχωρισμού που κάνει ο αφηγητής για τον εαυτό του. Απαριθμώντας τις διάφορες εγκληματικές ενέργειες των κρατουμένων (108) συμπεριλαμβάνει και την ηθική αυτουργία, το αδίκημα δηλαδή που διέπραξε ο ίδιος όπως θα δούμε ακριβώς μετά. Σε κάποιο βαθμό δηλαδή τελικά ταυτίζεται με τον χαρακτηρισμό του παρανόμου, έστω και αν συνειδητά και σε πρώτο επίπεδο ανάγνωσης αρνείται κάποια τέτοια ταύτιση.

Στο αμέσως επόμενο τμήμα της αφήγησης του ο Νίκος αναφέρεται στον σωφρονισμό στο πλαίσιο της φυλακής σε προσωπικό επίπεδο και τι σημαίνει για τον ίδιο. Παραθέτουμε ακριβώς αυτό το κομμάτι της αφήγησης:

- 109** Εγώ είμαι για ηθική αυτουργία σε οικονομική απάτη δηλαδή ήμουν ο εγκέφαλος
110 ((χαμογελάει)) εε να με σωφρονίσει δηλαδή εμένα ως προς τι; Δεν μπορεί να με
111 σωφρονίσει κάτι. Απλά με κάνει και χάνω πράγματα από την ζωή μου έξω. Εντάξει ο
112 σωφρονισμός μπορεί να με χαλάσει όμως, στο χαρακτήρα μου δηλαδή να γίνει κάτι
113 ας πούμε και να μπλέξω. Όπως έχει τύχει να μπλέξω σε φασαρία ας πούμε, από το
114 τίποτα. Και αυτό να είναι εις βάρος μου είτε με πειθαρχικό είτε με κάτι άλλο ας πούμε. (3)

Αρχικά κάνει μια πολύ συγκεκριμένη αναφορά στο αδίκημα το οποίο και του αποδόθηκε, πρόκειται για ηθική αυτουργία σε οικονομική απάτη. Ο τρόπος με τον οποίο μιλάει για το έγκλημα το οποίο διέπραξε είναι μάλλον επιτιμητικός, στα πλαίσια πάντα μιας κοινωνικά αποδοκιμαστέας πράξης. Δεν πρόκειται για μια απλή συμμετοχή και διάπραξη εγκλήματος αλλά ήταν ο

«εγκέφαλος» και μάλιστα ενός εγκλήματος οικονομικού και όχι απλά του κοινού ποινικού κώδικα (109). Σχετικά με τον σωφρονισμό του θεωρεί ότι είναι κάτι το οποίο η δική του περίπτωση δεν επιδέχεται (*«εε να με σωφρονίσει δηλαδή εμένα ως προς τι;»* (110)). Πιστεύει, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η έννοια του σωφρονισμού δεν έχει να κάνει με τον ίδιο, ή ακόμα και με τους εγκληματίες της δικής του κατηγορίας, αλλά με εγκληματίες περισσότερο του κοινού ποινικού κώδικα. Αντίθετα πιστεύει ότι η παραμονή του στην φυλακή και ο δήθεν σωφρονισμός του μπορεί να έχει πολλές αρνητικές επιπτώσεις στον ίδιο και στην προσωπικότητά του μια και βρίσκεται μπροστά στο κίνδυνο να εμπλακεί σε άσχημες καταστάσεις τις οποίες δεν θα είχε κάποια πιθανότητα να αντιμετωπίσει εκτός φυλακής (111-114). Η φυλάκισή του λειτουργεί περισσότερο σαν τιμωρία για το έγκλημά του (*«Απλά με κάνει και χάνω πράγματα από την ζωή μου έξω»* (111)) παρά σαν μια προσπάθεια σωφρονισμού του. Ο σωφρονισμός ενέχει διαδικασίες «βελτίωσης» του κρατουμένου σε επίπεδο αποδοχής και τήρησης των κοινωνικών, ποινικών και πολιτειακών κανόνων και όχι απλά την τιμωρία του για τον μη σεβασμό τους στο παρελθόν.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Νίκος εδώ ασπάζεται εν μέρει το στερεότυπο του φυλακισμένου εγκληματία αλλά ταυτόχρονα διαχωρίζει την θέση του από αυτό. Θεωρεί δηλαδή ότι υπάρχουν στην φυλακή περισσότερες από μια κατηγορίες κρατουμένων. Στο στερεότυπο του φυλακισμένου, όπως αυτό αναπαράγεται κοινωνικά, κατηγοριοποιεί τους λεγόμενους «παράνομους-παράνομους» οι οποίοι θα πρέπει μεν να σωφρονιστούν αλλά κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει μέσα από τις συνθήκες και τις διαδικασίες που υπάρχουν. Ξεχωρίζει από αυτούς εκείνους οι οποίοι δεν συμμετέχουν σε αυτή

την κουλτούρα, όπως είναι ο ίδιος και για τους οποίους ο σωφρονισμός δεν αποτελεί ουσιαστικό στόχο μια και το έγκλημα είναι μια παρέκκλιση θα λέγαμε ενός σωφρονισμένου κατά τα λοιπά ατόμου. Για τους ανθρώπους της δικής του κατηγορίας η φυλάκιση λειτουργεί περισσότερο τιμωρητικά. Με αυτό τον τρόπο συνεχίζει να διατηρεί μια πολύ σημαντική για τον ίδιο αυτοεικόνα και αποποιείται το στίγμα του φυλακισμένου - εγκληματία.

Κλείνει την πρώτη ενότητα κάνοντας αρχικά μια αναφορά στους σωφρονιστικούς υπαλλήλους και στον καλό κατά την γνώμη του τρόπο με τον οποίο επιτελούν το έργο τους (118) και μάλιστα και στα δύο ιδρύματα στα οποία έχει εκτίσει την ποινή του μέχρι τώρα. Άξιο αναφοράς είναι ότι κατά την διάρκεια της αφήγησης είναι παρόν και ένας φύλακας, για λόγους ασφαλείας και ο αφηγητής κάνει μια οπτική επαφή μαζί του κατά την αναφορά αυτή. Θα λέγαμε και με βάση τα προηγούμενα, ότι αξιολογεί ως πολύ σημαντικές τις σχέσεις του με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, μια και είναι ο σύνδεσμός του με τον έξω κόσμο και αυτά του τα σχόλια στοχεύουν στο να δείξουν και να υποστηρίξουν αυτή την σχέση και συμπάθεια. Μέσα σε αυτό το κλίμα κάνει μια ακόμα προσωπική αναφορά στην έλλειψη αντικειμενικότητας από την πλευρά του μια και αποτελεί μέλος μειοψηφικής κατηγορίας στο σύνολο των κρατουμένων. Αναγνωρίζει δε αυτή του την διαφορετικότητα σαν μια ανωτερότητα σε σχέση με τους περισσότερους κρατουμένους μια και θεωρεί ότι αυτός μπορεί να επικοινωνήσει με τον συνεντευκτή σε καλύτερο επίπεδο από τους περισσότερους άλλους συγκρατουμένους του («νομίζω ότι δεν θα μπορούσατε να κάνετε και αυτή την επικοινωνία τώρα εδώ πέρα μέσα που σας λέω. Το γνωρίζω ((χαμογελάει))» (121-122)).

Στην δεύτερη ενότητα ο αφηγητής κατόπιν ερώτησης του συνεντευτή μιλά για την ζωή του εκτός φυλακής. Αναφερόμενος στην ζωή του παλιότερα χαρακτηρίζει την οικογένειά του ως εύπορη, τον ίδιο ως καταξιωμένο αθλητή και την κοινωνική του θέση ως υψηλή (125-128). Σημαντική ήταν και η επαγγελματική του σταδιοδρομία μια και ανέλαβε την επιτυχημένη οικογενειακή επιχείρηση, αν και ως μειονέκτημα θεωρεί την πρόωρη αυτή εμπλοκή του εξαιτίας του θανάτου του πατέρα του (129-130).

Η έντονη αυτή και επιτυχημένη επαγγελματική του δραστηριότητα (B2) αν και του στέρησε κάποιες νεανικές στιγμές, όπως τα φοιτητικά χρόνια (132), του έδωσε πολλές επιτυχίες και μια καλή ποιότητα ζωής. Παρουσιάζει την επαγγελματική του δραστηριότητα και πιο συγκεκριμένα την εμπλοκή του με το χρηματιστήριο, ως αφορμή της εγκληματικής του πράξης (141-142). Αποτέλεσμα αυτού είναι η καταδίκη του σε δεκατέσσερα χρόνια φυλάκιση εκ των οποίων έχει εκτίσει τα δύομιση.

Στην ζωή του εκτός φυλακής εντάσσει και το διάστημα των τριών ετών κατά την φάση της υποδικίας του οπότε και ζούσε ελεύθερος. Σε αυτό το διάστημα έκανε οικογένεια και είδε γενικότερα την ζωή λίγο διαφορετικά μετά από τον ένα χρόνο έκτισης της ποινής του που προηγήθηκε (*«Εντάξει εκεί στην προφυλάκιση το αναθεώρησα στον ένα χρόνο πέρυσι»* (149-150)). Θεωρεί ότι μια από τις σημαντικότερες όμως αλλαγές σε αυτό το διάστημα ήταν η δημιουργία της οικογένειας και συγκεκριμένα η γέννηση του παιδιού του (156-158). Νιώθει ότι αυτά είναι τα στοιχεία που τον βοηθούν να ξεπεράσει τα αρνητικά συναισθήματα που αντιμετωπίζει στην σημερινή καθημερινότητά του, τον κάνουν να προσμένει με περισσότερη χαρά την διαδικασία του εφετείου και να ελπίζει σε ένα καλό αποτέλεσμα. Στην

περίπτωση του αφηγητή η οικογένεια και το υποστηρικτικό περιβάλλον εκτός φυλακής βλέπουμε να λειτουργούν θετικά για την αντιμετώπιση των δύσκολων συνθηκών διαβίωσης σε κατάσταση εγκλεισμού και να αποτελούν μια καθησυχαστική, θα λέγαμε, σκέψη για τον ίδιο.

Ακολουθεί στην συνέχεια η τρίτη κατά σειρά ενότητα οπότε και ο Νίκος πραγματεύεται την επίδραση που έχει το βίωμα της φυλακής σε προσωπικό επίπεδο. Παραθέτουμε το πρώτο κομμάτι της ενότητας αυτής:

- 161 Για μένα μπορεί να είναι πολλά και για κάποιον άλλο μπορεί να μην τα βλέπει καν.
162 Δηλαδή για μένα ο τρόπος συμπεριφοράς και ομιλίας προς τον φύλακα ας πούμε ή
163 προς εμένα, δηλαδή πως μιλάω εγώ στο φύλακα. Για μένα μετράει. Ας πούμε και ένα
164 ψιτ και ένα ρε εντάξει εγώ δεν το είχα μάθει στη ζωή μου. Εμένα μπορεί να μου
165 φαίνεται βουνό. Γιατί εμένα εντάξει για να με δουν στο μαγαζί μου, μου κλείναν
166 ραντεβού τρεις μέρες ας πούμε. (.) Για αυτό σας είπα έχει διαφορά κρατούμενος με
167 κρατούμενος πως το εισπράττει.

Βλέπουμε και πάλι την έντονη προσπάθεια την οποία κάνει ο αφηγητής για να διαχωρίσει την δική του θέση και το δικό του βίωμα από αυτό του «μέσου κρατούμενου». Αναφέρει ένα από τα σημαντικότερα προσωπικά του προβλήματα που θα πρέπει να αντιμετωπίσει και αυτό είναι η αλλαγή της συμπεριφοράς των γύρω προς το πρόσωπό του αλλά και γενικότερα. Δυσκολεύεται να αποδεχθεί μια επικοινωνία όπου φαίνεται να υπάρχει κάποια έλλειψη σεβασμού («Ας πούμε και ένα ψιτ και ένα ρε εντάξει εγώ δεν το είχα μάθει στη ζωή μου» (163-164)). Αναφέρεται πιθανότατα στο ζήτημα της υποκουλτούρας της φυλακής²³⁹ και του συνεπαγόμενου κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των κρατουμένων²⁴⁰ ο οποίος και των ξενίζει αρκετά μια και διαφοροποιείται έντονα από αυτούς της υπόλοιπης κοινωνίας. Δεν το είχε

²³⁹ Ο. π. Adams Kenneth ...

²⁴⁰ Ο. π. Χάιδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ.. 49.

συνηθίσει στην ζωή του πριν την φυλακή δεδομένου του κύρους της κοινωνικής θέσης που φαίνεται να είχε («Γιατί εμένα εντάξει για να με δουν στο μαγαζί μου, μου κλεινόν ραντεβού τρεις μέρες ας πούμε» (165-166)) και δεν αισθάνεται άνετα με μια τέτοια συμπεριφορά. Αρκετά ενδιαφέρον είναι και το γεγονός ότι εκτός από τον εαυτό του αναφέρει και τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους ως μια ομάδα που μπορεί να δέχεται μια τέτοιου είδους προσπάθεια επικοινωνίας η οποία και πάλι δεν τους αρμόζει. Κάτι τέτοιο συνάδει και με την προηγούμενη αναφορά του στους σωφρονιστικούς υπαλλήλους σαν μια κοινωνική ομάδα θα λέγαμε, με την οποία του αρέσει και προτιμά να επικοινωνεί. Κατά ένα τρόπο οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι και η καλή σχέση που φαίνεται να έχει μαζί τους²⁴¹ μοιάζουν να λειτουργούν προσδιοριστικά και για την ίδιο και την δική του θέση μέσα στην κοινωνία της φυλακής η οποία είναι πιο κοντά στην ομάδα των φυλάκων σε σχέση με την πλειοψηφία των κρατούμενων, των παρανόμων-παρανόμων.

Μια άλλη αλλαγή την οποία παρατήρησε ο αφηγητής είναι και η ανάγκη του να ασχοληθεί πιο ενεργά με τον αθλητισμό (Γ3) εξαιτίας ίσως της σχετικά μειωμένης δυνατότητας που υπάρχει στην φυλακή για κάτι τέτοιο. Σημαντικότερη όμως φαίνεται να είναι η αλλαγή στον τρόπο σκέψης του ίδιου (Γ4) και πλέον πρώτο μέλημα του είναι η επιτυχία του στο ρόλο του ως πατέρας παρά την όποια επαγγελματική του επιτυχία και οικονομική του ανέλιξη (171-172). Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε αυτή του την στροφή έχει το υποστηρικτικό περιβάλλον το οποίο τον περιβάλλει τόσο σε επίπεδο οικογένειας όσο και σε επίπεδο φίλων. Χαρακτηριστικό είναι και το γεγονός ότι παρά το ότι υπάρχει ένα σημαντικό υποστηρικτικό φιλικό περιβάλλον, αυτό

²⁴¹ Πριν ακόμα από την διαδικασία της αφήγησης ήταν εμφανής η οικειότητα που είχε με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους για παράδειγμα τους μιλούσε στον ενικό, είχαν ευθεία βλεμματική επαφή και τους ζητούσε ακόμη να επιβλέπουν το πόστο του όσο θα λείπει.

έχει μειωθεί σημαντικά μετά την εμπλοκή του με τον νόμο και την καταδίκη του. Ο εγκλεισμός του είχε σαν αποτέλεσμα και την μείωση του κοινωνικού του κύκλου μια και υπήρχαν αρκετοί οι οποίοι είτε επέλεξαν να κρατήσουν τις αποστάσεις τους από τον αφηγητή είτε ακόμα και να εκμεταλλευτούν την κατάσταση αυτή προς όφελός τους (176-178).

Ακολουθεί μια γενικότερη εκτίμηση της επίδρασης της φυλακής από τον αφηγητή. Θεωρεί ότι η φυλακή είναι περισσότερο μια εμπειρία (*«Βλέπεις πράγματα»* (182)) την οποία ο κάθε εμπλεκόμενος θα πρέπει να διαχειριστεί με προσοχή προκειμένου να αποφύγει τα αρνητικά παρελκόμενά της (*«Αλλά αρκεί να θες να τα δεις και να μην μπεις στο λούκι της φυλακής, των παρανόμων, της...»* (182-183)). Τονίζει δε ξανά την υποκειμενικότητα που έχει το βίωμα της φυλακής και ιδιαίτερα την δική του θέση η οποία είναι σχετικά σπάνια και διαφοροποιείται από την πλειοψηφία των φυλακισμένων (189-191). Παραθέτει δε και μια θέση, εντελώς διαφορετική με την δική του, ενός κρατουμένου ο οποίος φαίνεται να είναι συμβιβασμένος με την κατάσταση την οποία βιώνει και να την έχει αποδεχθεί πλήρως (195-202). Δεν τον αξιολογεί αρνητικά σαν άνθρωπο, αν και τονίζει την διαφορετικότητα του εγκλήματος που έχει αυτός διαπράξει (ναρκωτικά), την νεαρή του ηλικία και την έλλειψη ουσιαστικής βοήθειας για να αλλάξει την πορεία του και να επιχειρήσει κάτι διαφορετικό (*«Είναι από ναρκωτικά όμως, μικρό παιδί, έχει διαλυμένη οικογένεια, έχει χίλια δυο προβλήματα και του φαίνεται η φυλακή σαν διέξοδος»* (198-200)). Θα λέγαμε ότι εδώ υποστηρίζεται μια σύνδεση μεταξύ του είδους του εγκλήματος και της γενικότερης κοινωνικής θέσης και των ευκαιριών του κάθε ατόμου. Επεκτείνοντας την σκέψη του Νίκου θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι παράνομοι-παράνομοι είναι

διαφορετικού τύπου εγκληματίες από ότι είναι ο ίδιος ίσως εξαιτίας και των διαφορετικών κοινωνικών θέσεων και ευκαιριών που έχει ο καθένας. Το έγκλημα εξάλλου γενικότερα, όπως αρχικά μας έχει αναφέρει, είναι κάτι που μπορεί να τύχει σε όλους (6-7).

Για να επανέλθουμε όμως στο συγκεκριμένο παράδειγμα του συγκρατούμενου του το οποίο έχει θέσει ο αφηγητής, χαρακτηρίζει τον ίδιο ως ολιγαρκή (201-202) μια και συμβιβάζεται με την περιορισμένη ζωή την οποία μπορεί να προσφέρει το περιβάλλον της φυλακής και δεν διεκδικεί το σημαντικότερο όλων κατά την γνώμη του, την ελευθερία (203-204). Αν και θεωρεί ότι θα πρέπει να αποτελεί τον σημαντικότερο στόχο και ζητούμενο για όλους τους εγκλείστους αναγνωρίζει ότι κάπου στην πορεία αυτός ο στόχος ατονεί (207-208). Δεν θεωρεί ότι η προσαρμογή στο περιβάλλον της φυλακής είναι μια δόκιμη απόφαση και η ανάγκη για ελευθερία θα πρέπει να είναι μια συνεχόμενη σκέψη που να μην παραγκωνίζεται μέσα στην καθημερινότητα που επιβάλλει η ζωή σε κατάσταση εγκλεισμού. Αναγνωρίζει ότι πολλοί δεν το επιτυγχάνουν αυτό και μπαίνουν απλά στην διαδικασία της βίωσης του παρόντος. Αυτές οι σκέψεις μοιάζουν να αναφέρονται κατά κάποιο τρόπο στο φαινόμενο του ιδρυματισμού μιας και ο κρατούμενος μοιάζει να καταναλώνει αρκετή ενέργεια στο παρόν και αναλογιζόμενος μόνο αυτό. Με τον τρόπο αυτό «μπαίνει στο λούκι της φυλακής και των παρανόμων της» (183) και χάνει κομμάτι του εαυτού του όπως ήταν πριν την φυλακή αναπτύσσοντας έτσι μια προσωπικότητα περισσότερο προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις και τις συνθήκες της ζωής στην φυλακή.

Η επόμενη ενότητα έχει να κάνει με τις σκέψεις τις οποίες κάνει ο αφηγητής για το μέλλον. Μετά από παρότρυνση του συνεντευκτή ο Νίκος μιλά για το μέλλον του ως γονιός. Αυτό που επιθυμεί είναι να επιτελέσει το ρόλο του ως πατέρας (213), ένα ρόλο πολύ σημαντικό για τον ίδιο αν και σχετικά καινούργιος. Πρόκειται σίγουρα για μια σημαντική τροπή στην ζωή κάθε ανθρώπου, αλλάζοντας δε συνήθως τις προτεραιότητες που μέχρι πρότινος είχε το άτομο. Το ίδιο συμβαίνει και με τον αφηγητή (214-216) ακόμα και οι επαγγελματικές του επιτυχίες ή η οικονομική καταξίωση δεν ασκούν πλέον την ίδια γοητεία σε αυτόν (*«Τώρα αν μου πεις ας πούμε θα παίρνεις δύο και θα είσαι με το παιδί σου, συμφωνώ.»* (218-219)).

Εκφράζει ταυτόχρονα όμως και τις επιφυλάξεις του για το αν θα καταφέρει να μείνει συγκεντρωμένος στους νέους στόχους τους οποίους έχει θέσει (220-221). Φοβάται ότι όταν βρεθεί ξανά στις ίδιες συνθήκες ζωής με αυτές στις οποίες ήταν νωρίτερα ίσως αρχίσει πάλι να εμπλέκεται με την δουλειά του όλο και περισσότερο. Κάτι τέτοιο φαίνεται να το θεωρεί λάθος, όχι μόνο εξαιτίας του επιβαρυνμένου προγράμματος που η επαγγελματική του προσήλωση θα είχε σαν αποτέλεσμα αλλά και εξαιτίας της σύνδεσης που έχει αναφέρει νωρίτερα μεταξύ της επαγγελματικής του δραστηριότητας και της εγκληματικής ενέργειας την οποία και διέπραξε (141-143). Οι φόβοι του αυτοί δεν είναι ανεδαφικοί μια και αναφέρει ότι στο διάστημα της υποδικίας του είχε επιστρέψει στην δουλειά του παρά το γεγονός ότι αρχικά δεν είχε πρόθεση να το κάνει (222-223). Αντιστάθμισμα αυτής της πιθανής υποτροπής θεωρεί την ύπαρξη του παιδιού του, κάτι το οποίο δεν ίσχυε στην προηγούμενη περίπτωση (*«Αλλά βέβαια δεν υπήρχε τότε το παιδί μου για να παρασυρθώ»* (221)).

Σκεπτόμενος το μέλλον πέρα από τον εγκλεισμό του αναφέρει και μια ακόμα επίδραση της φυλακής στην προσωπικότητά του, την ζωή του και τους ρυθμούς της. Πιο συγκεκριμένα λέει ότι «*Η φυλακή μου απέβαλε τον κόσμο*» (228-229). Στην φράση αυτή συμπυκνώνει την ανάγκη του αφηγητή για μια σχετική απομόνωση από τον λοιπό κοινωνικό περίγυρο αλλά και μια τάση αποβολής του από ορισμένους κύκλους γνωστών και φίλων. Αυτή του η απομόνωση όπως φάνηκε και στην περίοδο της υποδικίας του είναι κατά ένα μέρος δική του επιλογή (228) και κατά ένα άλλο του επιβλήθηκε (233), όπως ανέφερε και παραπάνω (176-180). Σημαντικό σε αυτό το σημείο είναι να αναφέρουμε ότι ο Νίκος βρίσκεται και σε μια ηλικία οπότε και επιτελούνται ουσιαστικές αλλαγές στον τρόπο ζωής του. Μπαίνει σε μια διαδικασία περισσότερο οικογενειακής ζωής, κάτι το οποίο δεν ίσχυε στο παρελθόν και άρα θα ήταν μάλλον υπερβολικό να θεωρήσουμε ως αιτία όλης αυτής της αλλαγής στάσης σε σχέση με την κοινωνική συναναστροφή αποκλειστικά και μόνο την εμπειρία της φυλακής. Σε ένα ποσοστό θα μπορούσε να είναι και αποτέλεσμα της αλλαγής των ενδιαφερόντων και των προτεραιοτήτων του που συνοδεύουν την έναρξη μιας νέας φάσης ζωής (236-239).

Η αφήγηση στην συνέχεια επιστρέφει στην κεντρική θεματική της φυλακής. Ο Νίκος κάνει για άλλη μια φορά αναφορά στην επίδραση που έχει το βίωμα της φυλακής στους εγκλείστους. Η πέμπτη κατά σειρά ενότητα αρχίζει ως εξής:

- 240** *Εντάξει είναι σας είπα είναι, σου είπα, είναι λίγο δύσκολο. Δηλαδή πρέπει να είσαι*
241 *πολύ δυνατός σαν χαρακτήρας. Όταν μιλάω να είσαι δυνατός χαρακτήρας για να*
242 *βγεις ακριβώς όπως πριν μπεις. Δηλαδή να βγεις και να πεις ότι είμαι καλά. Μετά:*
243 *εντάξει ένα πράγμα που βοηθάει εμένα πιστεύω ας πούμε είναι η αντιμετώπιση μετά.*
244 *Που εγώ εντάξει επειδή είμαι πολύ δυνατός σαν χαρακτήρας βασικά, εντάξει άσχετα*

- 245 από το επαγγελματικό αλλά εντάξει βγήκα στην πόλη μου κι ήμουν:... ξέραν με ποιον
246 έχουν να κάνουν και αυτό που είμαι. Γιατί η δικιά μου είναι μια μεγάλη υπόθεση η
247 οποία σχετίζεται με πολύ δυνατά ονόματα, επιχειρηματίες μεγάλους στην πόλη και
248 έγινε κάλυψη πολύ μεγάλη.

Το ζήτημα που αναδύεται μέσα από την αφήγηση σε αυτό το σημείο έχει να κάνει με το τι είναι αυτό που χρειάζεται να κάνει ο εκάστοτε κρατούμενος προκειμένου αποφύγει τις αρνητικές συνέπειες που έχει ο εγκλεισμός του τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα, μετά δηλαδή την αποφυλάκισή του (242). Κάτι τέτοιο δεν είναι εύκολο σύμφωνα με τον αφηγητή και σε μεγάλο βαθμό έγκειται στον χαρακτήρα του κάθε ατόμου και το πόσο δυνατός είναι να αντισταθεί σε αυτές τις αρνητικές επιρροές ή έστω να τις αντισταθμίσει (240-241). Πέρα όμως από την αντιμετώπιση σε ατομικό επίπεδο και την ικανότητα του κάθε ατόμου να ανταπεξέλθει σε αυτή την κατάσταση, κρίσεως σημαντική είναι σύμφωνα με τον αφηγητή και η αντιμετώπιση από τον λοιπό κοινωνικό περίγυρο («η αντιμετώπιση μετά» (243)). Επανερχόμαστε έτσι σε ένα ιδιαίτερης σημασίας ζήτημα το οποίο και έχει ήδη αναφερθεί, αυτό του υποστηρικτικού περιβάλλοντος και μετά την αποφυλάκιση. Ο Νίκος μιλώντας για την δική του περίπτωση και με την εμπειρία της υποδικίας του, υποστηρίζει πως η μετάβαση για τον ίδιο, από την ζωή στην φυλακή στην ζωή έξω από αυτή, ήταν σχετικά εύκολη αφού δεν διακυβευόταν σε εξαιρετικά σημαντικό βαθμό η κοινωνική του θέση («ξέραν με ποιον έχουν να κάνουν και αυτό που είμαι» (245-246)).

Ο αφηγητής αναφερόμενος στην δική του υπόθεση την χαρακτηρίζει ως ιδιαίτερας σημαντική για την περιοχή του της πόλης καταγωγής του δεδομένου ότι ήταν εμπλεκόμενοι σε αυτή επιφανείς πολίτες της πόλης, κάνει όμως συγχρόνως λόγο για μεγάλη κάλυψη αυτών των άλλων συμμετεχόντων

(247-248). Ταυτόχρονα δεν κάνει κάποια προσπάθεια αποποίησης των δικών του ευθυνών, θεωρώντας ότι όλοι οι κρατούμενοι έχουν κάποιο μερίδιο ευθύνης για την εγκληματική πράξη για την οποία και καταδικάστηκαν (249). Το ζήτημα όμως το οποίο εγείρεται κατά την άποψή του είναι η ανταποδοτική λειτουργία του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης. Θεωρεί ότι η τιμωρία σε σύγκριση με το έγκλημα το οποίο έχει κάνει ο εκάστοτε κρατούμενος δεν είναι συνήθως δικαίως αναλογική αλλά πολύ μεγαλύτερη από όσο θα έπρεπε (*«Απλώς πιστεύω ότι το σύστημα σε ξεπληρώνει πολύ παραπάνω από αυτό που φταις»* (252-253)). Επιχειρηματολογώντας προς υποστήριξη αυτής του της θέσης φέρει ως παράδειγμα τον εαυτό του και την μη αναγνώριση συγκεκριμένων ελαφρυντικών τα οποία ήταν διαθέσιμα (253-257). Καταλήγει λοιπόν αίροντας για μια ακόμα φορά τον πιθανό σωφρονιστικό χαρακτήρα της ποινής του και υποστηρίζοντας ότι ο εγκλεισμός του δεν τον βοήθησε σε κάτι ως άνθρωπο και ως πολίτη αλλά αντίθετα τον επηρέασε αρνητικά (*«κακό μου έκανε»* (258)).

Στηρίζοντας αυτή του θέση, περί αρνητικών επιδράσεων της ποινής του, κάνει μια σύγκριση μεταξύ του δικού του αδικήματος και ενός εντελώς διαφορετικού ύφους αδικήματος, αυτού της εμπορίας ναρκωτικών (261-264). Κάνοντας έμμεσα μια αξιολογική κρίση των δύο αδικημάτων φαίνεται να αξιολογεί ως λιγότερο «κακό» το οικονομικό έγκλημα σε σχέση με αυτό της εμπορίας ναρκωτικών, ανταποκρινόμενος έτσι σε μια αρκετά διαδεδομένη, τουλάχιστον μέχρι πρότινος, θέση. Το οικονομικό έγκλημα δηλαδή δεν είναι το ίδιο ζημιογόνο όσο τα εγκλήματα του κοινού ποινικού κώδικα ίσως λόγω των αφανών θυμάτων, της έλλειψης άμεσης βίας κ.λπ.²⁴². Επίσης το ένα έγκλημα

²⁴² Ο. π. Croall Hazel ..., σελ. 8-9.

στοχεύει απλά στο οικονομικό κέρδος ενώ το άλλο στο οικονομικό κέρδος σε βάρος ανθρώπινων ζωών. Πρόκειται για μια σημαντική αξιολογική διαφορά η οποία παρουσιάζεται εδώ.

Στην συνέχεια κάνει μια πολύ ενδιαφέρουσα, συγκεκριμένα για το οικονομικό έγκλημα, παρατήρηση την οποία και παραθέτουμε:

- 264 [...] Είναι αναλόγως πως λειτουργεί η περίοδο, δηλαδή η περίοδο που
265 είναι να δικαστούν τα οικονομικά ας πούμε, τώρα τα οικονομικά είναι τα χειρότερα
266 εγκλήματα. Έχουν κάνει ξαφνικά τον κόσμο φονιάδες. Δηλαδή χειρότερα να κάνεις
267 μια απόπειρα ανθρωποκτονίας, δηλαδή καλύτερα, παρά να κλέψεις εκατόν πενήντα
268 χιλιάδες ευρώ. [...]

Πρόκειται για μία θέση την οποία έχουμε δει να εκφέρεται και στην κεντρική αφήγηση του Γιώργου νωρίτερα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη τα οικονομικά εγκλήματα είναι αυτά που τραβούν ιδιαιτέρως τα φώτα της δημοσιότητας την συγκεκριμένη χρονική περίοδο που διανύουμε (264-266). Η άποψη αυτή φαίνεται αρκετά αληθής αν συνυπολογιστεί η περίοδος της οικονομικής κρίσης την οποία βιώνει η ελληνική κοινωνία και το σύνολο των πιέσεων που απορρέουν από την κρίση αυτή και οι οποίες ασκούνται στο μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού συνόλου. Είναι αναμενόμενο σε περιόδους έλλειψης οικονομικής ρευστότητας και συμπίεσης των εισοδημάτων των περισσότερων πολιτών, εγκληματικές ενέργειες που αφορούν οικονομικές ατασθαλίες να εγείρουν το κοινό αίσθημα και κατ' επέκταση η ανάγκη για απόδοση δικαιοσύνης να μοιάζει όλο και περισσότερο επιτακτική. Ο αφηγητής συνεχίζοντας στο ίδιο μοτίβο του διαφορετικού αξιολογικού χαρακτηρισμού των διαφόρων εγκλημάτων κάνει λόγω για εξάλειψη των απαραίτητων διαχωριστικών γραμμών μεταξύ τους και την εξομοίωσή τους, πράγμα το οποίο θεωρεί απαράδεκτο («Έχουν κάνει ξαφνικά τον κόσμο φονιάδες»

(266)). Και συνεχίζει τονίζοντας ακόμη περισσότερο με ένα επιπλέον παράδειγμα την θέση του αυτή (2666-268). Εντοπίζεται εδώ, με τον πλέον καταφανή τρόπο, η παρατηρούμενη και από αυτόν τον αφηγητή στροφή προς αυστηρότερες ποινές για τα οικονομικά εγκλήματα αλλά και η αδικία την οποία αισθάνεται ο Νίκος για αυτή την εξομοίωση μεταξύ των εγκλημάτων. Η αισθανόμενη αδικία είναι μάλλον αναμενόμενη αν αναλογιστούμε την εντελώς διαφορετική αντιμετώπιση που είχαν εν γένει μέχρι πρότινος τα συγκεκριμένα εγκλήματα. Τα οικονομικά εγκλήματα γενικότερα τείνουν να μένουν ατιμώρητα καθώς και οι δράστες τους έχοντας μάλιστα ένα πολύ υψηλό σκοτεινό αριθμό ακόμα και σε επίπεδο καταγγελίας. Οι καταγγελίες αλλά και οι καταδίκες για τέτοιου είδους εγκληματικές ενέργειες ήταν εξαιρετικά σπάνιες αλλά και η απαξία προς το πρόσωπο του εγκληματία αυτού του είδους από το κοινωνικό σύνολο ακόμη σπανιότερη. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μάλλον «μουδιασμένη» ακόμη, προσπάθεια καταγγελίας και καταδίκης των συγκεκριμένων αδικημάτων²⁴³.

Την ενότητα αυτή της εμπειρίας του εγκλεισμού κλείνει η αναφορά του αφηγητή στην προηγούμενη εμπειρία του, από την πρώτη φυλάκισή του για το ίδιο αδίκημα, στις φυλακές του Κορυδαλλού (Ε3). Εδώ βλέπουμε ξανά μια προνομιακή θέση εργασίας στο κυλικείο και πάλι, η οποία είχε λιγότερη σχέση με την ζωή μέσα στην φυλακή μια και το περισσότερο χρονικό διάστημα το περνούσε σχετικά ανεξάρτητα και συνδιαλλαζόμενος με πολίτες, πράγμα το οποίο όπως μας έχει ήδη δείξει εκτιμά αρκετά. Με αυτή την αφορμή και εμπειρία του ψέγει κάποια ακόμα από τα προβλήματα της λειτουργίας του συστήματος μας για την απονομή της δικαιοσύνης όπως είναι ο

²⁴³ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Το Οικονομικό Έγκλημα στην Ελλάδα Σήμερα» ...

υπερπληθυσμός λόγω των αργών διαδικασιών (281), η προχειρότητα (284) και η γραφειοκρατία (285).

Ο αφηγητής στην επόμενη ενότητα προσπαθεί να παρουσιάσει ολόκληρο το σύστημα της φυλακής σαν ένα μέρος του κοινωνικού συνόλου το οποίο μάλιστα είναι άμεσα συνδεδεμένο με το κοινωνικό γίνεσθαι εκτός φυλακής και επηρεάζεται από αυτό. Κάνει λοιπόν μια ακόμα αναφορά στο μεγάλο πρόβλημα της οικονομικής κρίσης και την επιρροή που αυτό έχει στην ζωή των κρατουμένων αλλά από ένα διαφορετικό πρίσμα αυτή τη φορά:

287 [...] Εντάξει μπορεί να έχω ένα γνωστό να μου

288 βγάλει το εφετείο ή να μου βγάλει οτιδήποτε ή να έχω την οικονομική ευχέρεια και να

289 το κάνω. Δεν είναι όμως όλοι έτσι. Οι εννέα στους δέκα δεν είναι έτσι. Οι εννέα στους

290 δέκα περιμένουν ένα εφετείο στα τέσσερα πέντε χρόνια. [...]

Στο παραπάνω απόσπασμα παρουσιάζεται το γεγονός ότι η διαφορετικότητα των οικονομικών δυνατοτήτων μεταξύ των κρατουμένων παράγει ανισότητες όχι μόνο στον τρόπο διαβίωσης μέσα στην φυλακή αλλά και στις ευκαιρίες που έχουν να ξεφύγουν από αυτή. Πιο συγκεκριμένα ο αφηγητής αποκαλύπτει, με κάποιο κυνισμό ίσως την δυνατότητα που έχουν οι οικονομικά ακμαιότεροι από τους φυλακισμένους να επηρεάσουν το σύστημα ώστε να κινήσει περισσότερο γρήγορα τις δυσκίνητες διαδικασίες και την γραφειοκρατία (287-289). Τονίζει βέβαια ότι αυτή την δυνατότητα την έχει μόνο κάποια μειοψηφία, οι υπόλοιποι αναγκάζονται να υπομένουν μέσα σε ένα άδικο και βραδυκίνητο σύστημα απονομής δικαιοσύνης (289-290). Με αυτό τον τρόπο παρουσιάζεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο μια διαδικασία χειραγώγησης της υποθετικά ουδέτερης και ανεπηρέαστης δικαιοσύνης. Η χειραγώγηση αυτή είναι δε εργαλείο των οικονομικά και κοινωνικά

ισχυρότερων, με τους περισσότερο αδύναμους να μένουν απλά στο ρόλο του θεατή αν όχι αυτό του θύματος.

Επιστρέφοντας στην αφήγηση, ακολουθεί μια αναφορά και στις κακές συνθήκες εργασίας των σωφρονιστικών υπαλλήλων οι οποίοι εργάζονται εκεί (295-298), μιας κοινωνικής ομάδας με την οποία ο αφηγητής φαίνεται να διατηρεί καλές σχέσεις όπως έχουμε δει και νωρίτερα, κάτι το οποίο του επιτρέπει σε κάποιο βαθμό να γνωρίζει και να ενστερνίζεται τα προβλήματά τους. Επεκτείνει την σκέψη του δε λέγοντας ότι οι κακές συνθήκες εργασίας των εργαζομένων στα σωφρονιστικά καταστήματα συνάδουν και με κακή παροχή των υπηρεσιών τους προς τους ίδιους τους κρατούμενους (298-300). Μετά τα παραπάνω καταλήγει στην παρουσίαση της θέσης του ότι το γενικότερο κοινωνικό οικοδόμημα – σύστημα βρίσκεται σε μια κρίση που αγγίζει τα όρια της κατάρρευσης και αυτό γίνεται εντονότερα εμφανές μέσα στο κοινωνικό μόρφωμα της φυλακής («Το σύστημα δηλαδή καταρρέει πιστεύω και γρήγορα και εδώ το ζεις» (300-301)), ενώ παραθέτει και σχετικές ενδείξεις αυτού όπως είναι η έλλειψη φαρμάκων. Ο λόγος που αυτή η κοινωνική – οικονομική κρίση γίνεται τόσο εμφανής είναι η έτσι και αλλιώς σκληρά στερητική πραγματικότητα της φυλακής («Απλώς είναι φυλακή και εδώ ότι και να κοπεί μετράει» (303-304)). Εξαιτίας όμως αυτής της ιδιαιτερότητας του περιβάλλοντος ο αφηγητής αν και αντιλαμβάνεται με δυσφορία (312) αυτές τις ανισότητες, δείχνει μάλλον απρόθυμος να βοηθήσει προσφέροντας κάποια υλική στήριξη, την οποία ίσως θα μπορούσε, εξαιτίας του φόβου του μήπως γίνει έρμαιο εκμετάλλευσης από ορισμένους (314-316). Παρατηρούμε θα λέγαμε εδώ μια έλλειψη αίσθησης συνοχής και αλληλεγγύης του αφηγητή με μια μεγάλη μερίδα των συγκαταουμένων του. Κάτι τέτοιο

φαίνεται αναμενόμενο αν αναλογιστούμε την διαχωριστική γραμμή την οποία έθεσε μεταξύ του εαυτού του και των «παράνομων-παράνομων» αλλά και τους συνδετικούς ιστούς τους οποίους αναπτύσσει και μας παρουσίασε με την κοινωνική ομάδα των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Μια τέτοια στάση είναι ενδεικτική του αυτοπροσδιορισμού του αφηγητή όπως παρουσιάζεται εξάλλου στο σύνολο του κειμένου.

Στο ίδιο μοτίβο η αφήγηση συνεχίζει με μια παρουσίαση από τον αφηγητή της θέσης του περί της κοινωνικής σύστασης και διαστρωμάτωσης της φυλακής (ΣΤ2). Θεωρεί ότι πρόκειται ουσιαστικά για μια μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας απλά τα μεγέθη είναι μικρότερα και η διαφυγή κάποιου μέλους είναι περιορισμένη (*«η φυλακή μέσα είναι μια μικρή κοινωνία του έξω»* (319-320)). Ενώ συνεχίζει λέγοντας ότι δεν αλλάζει ποιοτικά ο χαρακτήρας των κρατουμένων εντός φυλακής απλά εκδηλώνεται, κάτι το οποίο θα γινόταν και εκτός φυλακής ούτως ή άλλως.

Ο Νίκος περνά σε ένα άλλο τμήμα της αφήγησής του το οποίο συνεχίζει να βρίσκεται στην ευρεία θεματική της ζωής υπό εγκλεισμό μεν, αλλά επικεντρώνεται τώρα σε κάποιες προτάσεις για την βελτίωσης της κακής λειτουργίας των φυλακών. Πιστεύει ότι την ζωή των φυλακισμένων θα μπορούσαν να βελτιώσουν οι παροχές κάποιων προνομίων προς αυτούς, εντός πάντα του συστήματος και χωρίς βέβαια να προτείνει την αποδυνάμωσή του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δυνατότητα για επισκεπτήρια συζύγων ή συντρόφων των κρατουμένων στα οποία θα τους παρέχονται οι υποδομές και θα τους επιτρέπεται η σεξουαλική επαφή, όπως συμβαίνει και σε άλλες χώρες (Ζ1).

Μια ακόμα πρόταση του αφηγητή αφορά συγκεκριμένα τους κατάδικους για οικονομικά εγκλήματα. Για αυτό αναφέρει τα εξής:

- 356 *Πιστεύω ότι τώρα πάνε να τους κάνουνε πολλούς και αυτούς με τα οικονομικά. Έτσι*
357 *πιστεύω δηλαδή. Αρχίζει η φυλακή και μπαίνει σε ένα... μπαίνει ένα κοινό στις*
358 *φυλακές οι οποίοι οι άνθρωποι... διευθυντές από τράπεζες ας πούμε, καταλάβατε; Οι*
359 *οποίοι είναι σε ένα άλλου είδους εγκλήματος. Απλώς πιστεύω ότι αυτό πρέπει να*
360 *ξεχωρίσουνε. Δηλαδή, αυτό το είδος κρατουμένου πρέπει να είναι ξεχωριστά κάπου.*
361 *Γιατί βλέπω ότι είναι πολύ δύσκολο να συνυπάρχουνε. Καταλάβατε;*

Επαναλαμβάνοντας εκ νέου την θέση του περί της ύπαρξης στην σημερινή εποχή μιας τάσης για όλο και περισσότερες καταδικαστικές αποφάσεις για οικονομικά εγκλήματα με στερητικές της ελευθερίας ποινές (356). Χαρακτηρίζει τους συγκεκριμένους εγκληματίες σαν ένα διαφορετικό κοινό από αυτό στο οποίο απευθύνεται παραδοσιακά η ποινή της στέρησης της ελευθερίας. Κατά την γνώμη του αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την αδυναμία τους να εγκλιματιστούν με το περιβάλλον στο οποίο τους επιβάλλεται να ζήσουν και για αυτό θα πρέπει να βρίσκονται κάπου αλλού. Αν και αποφεύγει να προσδιορίσει αυτό το αλλού θεωρεί ότι η συνύπαρξη τόσο διαφορετικών ανθρώπων, από την μία οι οικονομικοί εγκληματίες και από την άλλοι οι παράνομοι-παράνομοι θα μπορούσαμε να πούμε προσδιορίζοντας τις δύο αυτές κατηγορίες, είναι απλά δύσκολη και άστοχη («Γιατί βλέπω ότι είναι πολύ δύσκολο να συνυπάρχουνε» (361)).

Ως τελευταία πρόταση για βελτίωση του περιβάλλοντος της φυλακής παρουσιάζει την λύση του προβλήματος των αλλοδαπών κρατουμένων (Ζ3). Τηρώντας την προηγούμενη θέση του περί επηρεασμού από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, αναδεικνύει ως σημαντικό πρόβλημα προς επίλυση το μεγάλο ποσοστό των αλλοδαπών κρατουμένων. Το ζήτημα εξάλλου των αλλοδαπών εν γένει στην Ελλάδα είναι μια σημαντική θα λέγαμε πολεμική των

ημερών μας στην ελληνική κοινωνία²⁴⁴. Ως λύση αυτού του προβλήματος προτείνει την έκτιση της ποινής τους στην χώρα καταγωγής του κάθε αλλοδαπού εγκλείστου (*«ας πάνε στην χώρα τους να βγάλουνε αυτό που είναι να βγάλουνε»* (373)).

Η τελευταία ενότητα της αφήγησης του Νίκου αποτελεί ουσιαστικά και το κλείσιμο αυτής οπότε και επαναλαμβάνει μερικές γενικότερες σκέψεις του. Ενδιαφέρουσες είναι η θεματικές στις οποίες επιλέγει να αναφερθεί στο σημείο αυτό, σαν μια προσπάθεια έμφασής τους, τονίζοντας έτσι την κομβική τους θέση κατά την άποψή του αφηγητή.

Η πρώτη του αναφορά έχει να κάνει την καθημερινότητα του ίδιου μέσα στην φυλακή και το γεγονός ότι αυτή περιστρέφεται σε ένα μεγάλο βαθμό γύρω από την δουλειά του (H1), την οποία βρίσκει σημαντική για το σύνολο και θεωρεί επίσης ότι είναι ανταποδοτική για τον ίδιο. Αυτό το οποίο του προσφέρει είναι η επικοινωνία πέρα από τα στενά όρια της φυλακής όπως αυτή γίνεται και με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους οι οποίοι για τον ίδιο αντιπροσωπεύουν μια διαφορετική ομάδα συναναστροφής με διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά από αυτή των φυλακισμένων τα οποία ταιριάζουν περισσότερο στον ίδιο προσωπικά (*«Βλέπεις τον άνθρωπο αν έχει κύρος, αν έχει προσωπικότητα, αν έχει τρόπους. Παίζουν όλα ρόλο αλλά σας είπα για ένα πολύ μικρό κοινό κρατουμένων.»* (385-386)).

Επόμενο θέμα το οποίο θίγει είναι τα σχέδιά του για το μέλλον τα οποία και περιστρέφονται γύρω από την κατά το δυνατόν καλύτερη ανατροφή του παιδιού του (H2). Θεωρεί αυτή την καινούργια στοχοθεσία ως κάτι εντελώς

²⁴⁴ Πετρονιώτη Μαρίνα και Τριανταφυλλίδου Άννα, *Σύγχρονα Μεταναστευτικά Ρεύματα προς την Ελλάδα*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών - Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, 2003.

νέο για τον εαυτό του σε σχέση με το παρελθόν αλλά την αντιμετωπίζει με μάλλον θετική διάθεση. Ο ρόλος του ως πατέρας στην παρούσα κατάσταση τον φέρνει αντιμέτωπο με το φόβο του για την μη ανταπόκριση στα καθήκοντά του δεδομένης της απουσίας του. Συνειρμικά συνδέει την δική του απουσία από την ζωή του παιδιού του με την απουσία του πατέρα του από την δική του. Πρόκειται για μια απουσία την οποία συνέδεσε κατά ένα τρόπο νωρίτερα και με την εμπλοκή του με το έγκλημα (129-131). Αναφερόμενος δε στο παιδί του μοιάζει να δυσφορεί για τα προνόμια που είχε στην ζωή του νωρίτερα και τα οποία έχει χάσει σήμερα και συνεπώς δεν μπορεί να του τα προσφέρει.

Κλείνει δε (H3) κάνοντας μια σύνδεση της απουσίας του ίδιου από την μια από την ζωή κάποιων ανθρώπων και την προσπάθειά του να καλύψει αυτό το κενό με διάφορα υλικά αγαθά χαρακτηρίζοντας αυτή την διαδικασία υποκατάστασης ως μάλλον ανεπαρκή πράγμα το οποίο δεν μπορούσε να φανταστεί παλαιότερα (*«Ότι η απουσία τελικά είναι πιο δυνατή από τον οικονομικό παράγοντα ή αυτά που είχα στο μυαλό μου που πέρασαν από μικρή ηλικία»* (407-408)). Η αναθεώρηση αυτή θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει να κάνει τόσο με τις καινούργιες εμπειρίες κατά την περίοδο του εγκλεισμού του αλλά και με την γενικότερη ωρίμανση και αλλαγή της φάσης της ζωής του αφηγητή.

2. Η αφήγηση του Παναγιώτη

2.1 Σύντομο Ιστορικό

Ο Παναγιώτης ήταν ο τελευταίος από τους τρεις κρατούμενους ο οποίος δέχθηκε να συμμετάσχει στην έρευνά μας. Η αφήγησή του ήταν

αρκετά έντονη και ο ίδιος ήταν αρκετά συναισθηματικός και κατά περιπτώσεις σε ιδιαίτερη ένταση. Κάτι τέτοιο γίνεται φανερό από την πληθώρα των μηχανισμών άμυνας που χρησιμοποιεί καθ' όλη την αφήγηση του προκειμένου να κατευνάζει αυτή του την ένταση. Η αφήγησή του επικεντρώθηκε στο μεγαλύτερο ποσοστό της στην έκφραση του συναισθήματος της αδικίας που αισθανόταν ο αφηγητής για το σύνολο του συστήματος απόδοσης της δικαιοσύνης αλλά και στο βίωμα της φυλακής.

Ο Παναγιώτης είναι εξήντα ετών. Αν και δεν έδωσε πολλά στοιχεία για την ζωή του σε νεαρότερη ηλικία μας είπε ότι γεννήθηκε σε μια επαρχιακή πόλη, στην ευρύτερη περιοχή της οποίας παραμένει μέχρι και σήμερα. Από μικρός ήταν αρκετά κοινωνικός και του άρεσε να ασχολείται με διάφορες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα το ποδόσφαιρο. Άλλαξε διάφορα επαγγέλματα μέχρι το 1981 οπότε και έγινε υπάλληλος ενός δημόσιου οργανισμού μέχρι και το 2005. Λίγα χρόνια μετά τον διορισμό του ασχολήθηκε επίσης αρκετά σοβαρά με το χρηματιστήριο ως επενδυτής.

Σε προσωπικό επίπεδο είναι παντρεμένος και έχει μια ενήλικη κόρη. Χαρακτηρίζει τόσο την δική του ζωή αλλά και αυτή της οικογένειάς του ως πολύ καλή την περίοδο μέχρι και πριν την κατηγορία του. Κατηγορήθηκε για την υπεξαίρεση εννιακοσίων χιλιάδων ευρώ από το υποκατάστημα του δημόσιου οργανισμού σε μια μικρή κωμόπολη όπου και εργαζόταν. Η ποινή που του επιβλήθηκε ήταν τρεις φορές ισόβια και πιο συγκεκριμένα: ισόβια για πλαστογραφία, ισόβια για κατάχρηση και ισόβια για υπεξαίρεση εγγράφου.

Περιμένει την επανεξέταση της υπόθεσής του από το εφετείο αλλά δεν ελπίζει σε μια πολύ διαφορετική απόφαση. Κατά το διάστημα της κράτησής του εργάζεται στις φυλακές στο ιατρείο. Εκτίει εκεί την ποινή του τα τελευταία

τρία χρόνια. Θεωρεί ότι το υπόλοιπο της ζωής του θα είναι εντός φυλακής και επομένως οι σκέψεις του για το μέλλον είναι μάλλον περιορισμένες και αρνητικές.

2.2 Ανάλυση τμημάτων αφήγησης

Στο παρόν τμήμα της ανάλυσής μας θα προσεγγίσουμε μια πραγμάτευση της αφήγησης επικεντρωνόμενοι σε ορισμένα από τα τμήματα αυτής περισσότερο αλλά πάντα αναφερόμενοι στο σύνολό της, όπως κάναμε και στην προηγούμενη βιογραφική αφήγηση του Νίκου.

Ο Παναγιώτης αρχίζοντας την αφήγησή του κάνει μια εισαγωγική παρουσίαση του εαυτού του και των ειδικών περιστάσεων οι οποίες των οδήγησαν στην σημερινή του θέση (Α). Δίνοντας από την αρχή κιόλας το στίγμα της αφήγησής του θα λέγαμε ότι επαναλαμβάνει και αυτός με την σειρά του, τον απαραίτητο διαχωρισμό μεταξύ των κρατουμένων. Θεωρεί ότι ολόκληρος ο πληθυσμός των φυλακισμένων δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν μια ομοιογενή ομάδα ατόμων. Το δύσκολο βίωμα της φυλακής επηρεάζει διαφορετικά τον κάθε κρατούμενο και κυρίως ανάλογα με τις προηγούμενες εμπειρίες του (1-2). Υποστηρίζει ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά στον τρόπο βίωσης της ζωής μέσα στην φυλακή μεταξύ των ατόμων οι οποίοι προέρχονται από κάποια χαμηλή λεγόμενη κοινωνικοοικονομική ομάδα και εκείνων οι οποίοι προέρχονται από κάποια ανώτερη, ορίζοντας αυτή την ανωτερότητα με όρους οικονομικής ευμάρειας κατά κύριο λόγο. Μοιάζει δε να θεωρεί το έγκλημα ίδιον της πρώτης κοινωνικής ομάδας, ενώ περισσότερο σαν μια περιστασιακή παρεκτροπή για την δεύτερη («Υπάρχουν

άνθρωποι χαμηλού επιπέδου και υπάρχουν και άνθρωποι οι οποίοι είχαν έντονη: οικονομική: δραστηριότητα και για τον άλφα, βήτα λόγο οδηγήθηκαν (.) σε κακές πράξεις, να το πω έτσι.» (2-4)). Κλείνει την γενική αυτή εισαγωγική του θέση λέγοντας ότι όσοι συγκαταλέγονται στην δεύτερη κατηγορία δυσκολεύονται πολύ περισσότερο να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες ζωής τις οποίες επιτάσσει η φυλακή. Βλέπουμε εδώ μια ταξική θα λέγαμε θέαση του εγκλήματος από τον αφηγητή.

Στην συνέχεια περνάει από την παραπάνω γενική του θέση σε μια αναφορά στην δική του περίπτωση (A2). Η στάση του είναι μάλλον πεσιμιστική και απαισιόδοξη μια και δηλώνει ότι πλέον το μόνο που περιμένει είναι ο θάνατος. Πρόκειται για μια δραματοποιημένη δήλωση αν και ενδεικτική του ύφους το οποίο θα ακολουθήσει και στην συνέχεια της αφήγησής του. Συνδέει αυτή του την διάθεση με την απογοήτευσή του προς το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης συλλήβδην αποκαλώντας το με έμφαση «εμπόριο» (8-9). Αυτή του την άποψη θα την επαναλάβει και θα την διανθήσει και στην συνέχεια.

Στην πρώτη αυτή ενότητα των συστάσεων ο Παναγιώτης κάνει λόγο και για το έγκλημα του αλλά και για την ποινή η οποία του επιβλήθηκε και εκτίει μέχρι σήμερα. Κρίνει την ποινή του ως εξαιρετικά αυστηρή (11), το δικαστήριο ως μεροληπτικό και άδικο εις βάρος του (13-14) και θεωρεί ότι η ποινή η οποία του επιβλήθηκε μοιάζει να τον ακυρώνει σε ένα επίπεδο ως άνθρωπο με τα όποια προηγούμενα επιτεύγματά του, σαν να ήταν «ο νούμερο ένα παγκόσμιος απατεώνας αυτή τη στιγμή» (16). Παράλληλα αισθάνεται ότι πέρα από το δικαστήριο μοιάζει να τον αγνοεί και ο προσωπικός του κοινωνικός περίγυρος αλλά και η κοινωνία εν γένει όπως

αυτή εκπροσωπείται από το κράτος και τους νόμους. Δεδομένων αυτών δεν βρίσκει κάποια επαρκή δικαιολογία για την ποινή που του επιβλήθηκε και έτσι μπαίνει σε μια διαδικασία φανατισμού, κάτι που καταλήγει στην εκφορά αόριστων απειλών για εκδίκηση (23-24). Δεν παραλείπει και μια θετική αυτοπαρουσίαση βασιζόμενος στην ιδιότητά του ως επενδυτής και όχι «παίκτης» του χρηματιστηρίου (18-19). Οι συνυποδηλώσεις του στερεοτύπου αυτού συνδέονται με κοινωνικά αποδεκτές αξίες και άρα έτσι συνεισφέρουν στην εικόνα του εαυτού του την οποία προσπαθεί να παρουσιάσει και απέχει από αυτή του κοινού εγκληματία.

Στην δεύτερη ενότητα της αφήγησης του ο Παναγιώτης εκφράζει ένα γενικευμένο αίσθημα απόγνωσης το οποίο φαίνεται να τον κατακλύζει σε σχέση με την σημερινή του θέση και τους παράγοντες που συνετέλεσαν σε αυτή. Αρχικά φαίνεται να βρίσκει την αφήγηση αυτή σαν ένα τρόπο προκειμένου να εκφράσει την διαμαρτυρία του και την αδικοπραξία η οποία θεωρεί ότι διεπράχθη εις βάρος του. («*Μου δίνεται μια ευκαιρία*» (25)). Αναφέρει ότι έχει προσπαθήσει να βρει κάποιον συμπαραστάτη που θα συμμεριστεί την αδικία η οποία του έγινε αλλά κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατό. Αρνείται οποιαδήποτε χαρακτηρισμό του ως εγκληματίας μια και κάτι τέτοιο δεν θεωρεί ότι του ταιριάζει («Δεν μπορεί αυτός ο άνθρωπος να 'ναι. Δεν υπήρξα εγκληματίας εγώ.» (27)).

Χρησιμοποιώντας ψυχολογικούς όρους θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αυτή του την στάση ως ένα μηχανισμό άμυνας του ίδιου του αφηγητή. Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε ότι σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία οι μηχανισμοί άμυνας είναι μια απολύτως

φυσιολογική διαδικασία η οποία και συμβαίνει σε όλους τους ανθρώπους. Πρόκειται για μια ασυνείδητη ενδοψυχική διεργασία που δρα για να ανακουφίσει τη σύγκρουση και το άγχος που προέρχονται από τις ενορμήσεις και τα ένστικτα ενός ατόμου²⁴⁵. Στην αρχή της ζωής μας αποτελούν υγιείς και δημιουργικούς τρόπους προσαρμογής του βρέφους στο περιβάλλον του και μεγαλώνοντας συνεχίζουν να λειτουργούν προσαρμοστικά σε όλη την διάρκεια της ζωής. Συχνά χρησιμοποιείται και ο όρος αμυντική αντίδραση οπότε και δηλώνει την επιστράτευση κάποιου μηχανισμού άμυνας.

Στην περίπτωση του Παναγιώτη η αμυντική αντίδραση λειτουργεί φυσικά ασυνείδητα και έχει σαν στόχο να αποτρέψει την κατάρρευση της ψυχικής του ισορροπίας η οποία κινδυνεύει από το υπερβολικό άγχος το οποίο αισθάνεται και το οποίο θα πρέπει να το διαχειριστεί με κάποιο τρόπο. Συγκεκριμένα ο μηχανισμός άμυνας που παρατηρείται εδώ είναι αυτός της άρνησης²⁴⁶ οπότε και το άτομο αρνείται μια πραγματικότητα αν και είναι φανερό ότι ισχύει γιατί απλά δεν είναι ικανό να την διαχειριστεί στην παρούσα τουλάχιστον φάση. Η παραδοχή από την πλευρά του Παναγιώτη της ιδιότητας του εγκληματία αποτελεί μια αγχογόνα για τον ίδιο κατάσταση αφού κάτι τέτοιο θα απειλούσε την αυτοεικόνα και τον αυτοπροσδιορισμό του. Όπως θα δούμε και στην συνέχεια ο Παναγιώτης βιώνει μια αγχώδη κατάσταση, κάτι που φαίνεται ακόμα και από τον τρόπο και το γεμάτο ένταση ύφος της αφήγησής του, έτσι γίνεται αρκετά εμφανής η χρήση αμυντικών μηχανισμών για μια απαραίτητη, έστω και προσωρινή, αποσυμπίεση και εκτόνωση.

²⁴⁵Παλαιολόγου Άντζυ-Μαρία, Προσανατολισμοί Κλινικής Ψυχολογίας, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001, σελ. 293-294.

²⁴⁶Το ίδιο, σελ. 337-341.

Κλείνει το πρώτο τμήμα της δεύτερης ενότητάς του αναφέροντας ότι ο θάνατος είναι κατά την γνώμη του μια λύτρωση για ορισμένους από τους κρατούμενους συγκρίνοντάς τον με το δύσκολο παρόν και το μέλλον τους, το οποίο δεν φαίνεται να υπόσχεται κάποια βελτίωση της θέσης τους. Συνδέει δε αυτή την άποψή του με το γεγονός ότι δουλεύει και στο ιατρείο των φυλακών δίνοντας έτσι και μια σημαντική πληροφορία για την καθημερινότητά του εντός φυλακής (29).

Στην συνέχεια εκφράζει την διαμαρτυρία του για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης τόσο σε γενικό επίπεδο όσο και συγκεκριμένα για την δική του υπόθεση. Πιστεύει ότι οι νόμοι δεν θα πρέπει να ακολουθούνται τυφλά αλλά να υπάρχει μια εξατομίκευση στην κάθε μια ξεχωριστή περίπτωση στην οποία εφαρμόζονται και ακολούθως μια προσαρμογή ή αλλαγή τους όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο (32-33). Για την ακρίβεια θεωρεί ότι θα πρέπει να εξετάζεται στο σύνολο η προσωπικότητα του εκάστοτε κατηγορουμένου προτού του αποδοθεί η όποια ποινή και ιδιαίτερα όταν πρόκειται για πολύ μεγάλες ποινές, όπως είναι για παράδειγμα η δική του. Συνδέοντας με την σχετική θεωρία θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο αφηγητής αναφέρεται στις θεωρίες περί της ποινής²⁴⁷. Αναδεικνύεται δε σε θιασώτη των ενωτικών θεωριών θα λέγαμε, υποστηρίζοντας ότι στόχος κατά την απόδοση των ποινών θα πρέπει να είναι τόσο η ανταπόδοση (απόλυτες θεωρίες ποινής) όσο και η πρόληψη (σχετικές θεωρίες ποινής), γενική και ειδική, του εγκλήματος μέσα από μια εξέταση της ιδιαιτερότητας της κάθε περίπτωσης ξέχωρα.

²⁴⁷ Ο.π. Χάιδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα ...*, σελ. 13-14.

Πολύ μεγάλο ενδιαφέρον έχει και η πληροφορία που μας παραθέτει στην συνέχεια ότι στους λοιπούς συγκατηγορούμενους του δεν αποδόθηκε κάποια ποινή έστω συγκρίσιμη με την δική του (*«Και προσέξτε τιμώρησαν εμένα και τους υπόλοιπους ως δια μαγείας ούτε μια μέρα»* (36-37)). Κάτι τέτοιο ενισχύει το αίσθημα της αδικίας εις βάρος του το οποίο έχει ο αφηγητής αλλά και τους ισχυρισμούς του για μια μη δίκαιη δίκη. Με βάση τα παραπάνω γίνεται ακόμα πιο δύσκολο για τον αφηγητή να αποδεχθεί ως δίκαιη και την ποινή η οποία του επιβλήθηκε αλλά και να αναγνωρίσει κάποια λειτουργία απόδοσης της δικαιοσύνης σε αυτή.

Ο Παναγιώτης συνεχίζει αναφερόμενος στην λειτουργία της φυλακής και στην προσπάθεια που γίνεται να διαχωρίζονται οι εγκληματίες του οικονομικού εγκλήματος από τους υπόλοιπους του κοινού ποινικού κώδικα στα κελιά που τους παραχωρούνται. Επανέρχεται ξανά ο συνήθης πλέον διαχωρισμός μεταξύ των κρατουμένων ανάλογα με τα εγκλήματα τα οποία έχουν διαπράξει. Βλέπουμε λοιπόν και μια επίσημη τακτική, προερχόμενη από τους διοικούντες την φυλακή, να διαχωρίζονται οι κρατούμενοι με βάση την παραπάνω κατάταξη. Ο αφηγητής είναι σύμφωνος με αυτό τον διαχωρισμό μιας και δεν βλέπει να υπάρχουν κάποια περιθώρια σωφρονισμού των κρατουμένων της δεύτερης κατηγορίας. Προβαίνοντας σε μια αξιολογική κρίση για αυτούς θεωρεί ότι ακολουθούν μια εγκληματική καριέρα και δεν κάνουν κάποια προσπάθεια να αλλάξουν αυτή τους την στάση ζωής θα λέγαμε (*«Το όνειρό τους είναι να μπουν μέσα να κάνουν ληστεία, να σκοτώσουν να ξαναμπούν για να ξαναβγούν»* (42-43)). Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι ως εγκληματική καριέρα ή σταδιοδρομία ορίζουμε την επαναλαμβανόμενη διάπραξη εγκληματικών ενεργειών από κάποιο άτομο, οι

οποίες ενέργειες είναι συνήθως, αλλά όχι πάντα, του ιδίου είδους και αγγίζουν ενίοτε τα όρια της εξειδίκευσης για το συγκεκριμένο δράστη²⁴⁸.

Με αφορμή την διαφορετικότητα των εγκληματικών ενεργειών των φυλακισμένων των δύο παραπάνω κατηγοριών ο αφηγητής εκφράζει για άλλη μια φορά την διαμαρτυρία του για την υπερβολική ποινή την οποία εκτίει (44). Δεν βρίσκει καμία επαρκή αιτιολογία για την ποινή του και πιστεύει ότι έτσι του έχει στερηθεί οποιαδήποτε χαρά της ζωής, όπως είναι οι οικογενειακές στιγμές μιας και δεδομένης της προχωρημένης ηλικίας του δεν φαίνεται το μέλλον να του επιφυλάσσει κάτι περισσότερο από την ζωή σε κατάσταση εγκλεισμού (49-51). Μια τέτοια ιδέα είναι αναμενόμενο να προκαλεί αρνητικούς συνειρμούς και σκέψεις, όπως είναι η προσδοκία της λύτρωσης μέσω του θανάτου (*«αντί να έρθει σε μένα ο θάνατος πηγαίνει σε άλλους (2) και τους ζηλεύω»* (49)). Λίγο νωρίτερα σε αυτό το τμήμα της αφήγησης κάνει και μια ακόμη έμμεση αναφορά στην οικογένειά του και την αξία που έχει για αυτόν αλλά δίνει και σε αυτόν, γεγονός ενδεικτικό ίσως της σημαντικότητας που φέρει για τον ίδιο (*«ΕΓΩ ΔΕΝ ΕΧΩ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ; ΔΕΝ ΕΧΩ ΚΟΡΗ;»* (46)).

Ακολουθεί μια έκκληση του προς το κοινωνικό σύνολο εν γένει και τους νέους ανθρώπους να αλλάξουν αυτά τα κακώς κείμενα του συστήματος της δικαιοσύνης και μάλιστα με μια μείωση του απρόσωπου χαρακτήρα που αυτό φαίνεται να έχει. Συγκεκριμένα προτείνει ότι σε περιπτώσεις υπερβολικών ποινών, όπως είναι η δική του, θα πρέπει να συντάσσετε αρμόδια επιτροπή προς εξέταση της συγκεκριμένης πράξης και του δικαίου της συγκριμένης ποινής (54-56). Χωρίς να υπάρχει κάποια ιδιαίτερη σύνδεση με τα παραπάνω

²⁴⁸ Ο. π. Blurnswin Alfred and Jacqueline Cohen, «Characterizing Criminal Careers»...

κάνει μια αναφορά αξιολογικού τύπου στον εαυτό του εξαίροντας τα προσόντα και την ευφυΐα του («Αυτός ο άνθρωπος τρεις ισόβιες; Μήπως έχουμε να κάνουμε με έναν πανέξυπνο άνθρωπο; Να διορθώσει τα κοινά» (57-58)). Η αναφορά του αυτή μοιάζει ασύνδετη με τα συμφραζόμενά της αλλά θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αποτελεί μια προσπάθεια αναίρεσης και αντιστάθμισης των αρνητικών για τον εαυτό του και παρελκόμενων της ποινής του χαρακτηρισμών. Εδώ θα μπορούσαμε και πάλι να δούμε την χρήση ενός άλλου μηχανισμού άμυνας του αντιδραστικού σχηματισμού ή απλά αντιστροφής²⁴⁹. Ο αφηγητής δηλαδή προκειμένου να αντιμετωπίσει κάποια συναισθήματα που αντιπροσωπεύουν μια ψυχολογική απειλή για τον εαυτό τους κατασκευάζει κάποιο σενάριο όπου αλλάζει τη θέση του από αντικείμενο σε υποκείμενο. Δεν είναι δηλαδή το άβουλο θύμα της υπόθεσης και έρμαιο διαδικασιών που κινούν άλλοι, αντίθετα αυτοχαρακτηρίζεται ως ένας άνθρωπος με ιδιαίτερα ηγετικά προσόντα. Αντιστρέφει δηλαδή επί της ουσίας την θέση από την ασήμαντη και ανίσχυρη θέση του κρατουμένου, σε μια θέση ενός σημαντικού και ικανότατου ανθρώπου.

Πολύ σημαντική είναι η αναφορά που ακολουθεί για την πολιτική διάσταση του εγκλήματος για το οποίο καταδικάστηκε. Συγκεκριμένα αναφέρει:

- 61 Για αυτό λέω η κοινωνία και για αυτό λέω εμπόριο, όλοι οι άλλοι επειδή ήταν πολιτικά
62 πρόσωπα πιάσανε.... και η πολιτική σε οδηγεί, και εγώ επειδή δεν ήμουν σε κανένα
63 κόμμα τρεις ισόβιες. Τι να ντρέπονται; Τι να πω;

Σε αυτό το σημείο γίνεται μια πολύ ξεκάθαρη αναφορά στην εμπλοκή που είχε η πολιτική βούληση στην έκβαση της δικής του υπόθεσης. Οι

²⁴⁹ Ο. π. Παλαιολόγου Αντζυ-Μαρία..., σελ. 334-336.

συγκατηγορούμενοί του ήταν πολιτικά πρόσωπα και δεδομένου αυτού είχαν την δυνατότητα να επηρεάσουν τις καταστάσεις και ενδεχομένως την ίδια την δικαστική έδρα όπως άφησε να εννοηθεί νωρίτερα (13-14, 36-37). Πρόκειται για μια ευθεία βολή στην αμεροληψία της δικαιοσύνης και στην επιρροή που έχει ο πολιτικός κλάδος πέρα από την κρατική και στην θεωρητικά αυτόνομη δικαστική εξουσία. Συνεχίζει λέγοντας ότι ο ίδιος δεν είχε τις απαραίτητες πολιτικές διασυνδέσεις και ουσιαστικά αυτός ήταν και ο λόγος της καταδίκης του. Πρόκειται ουσιαστικά για μια αναφορά στο σημαντικό πρόβλημα της διαφθοράς το οποίο μαστίζει στο σύνολό της την ελληνική κοινωνία²⁵⁰. Αξιοσημείωτο στο σημείο αυτό είναι ότι η λογική που βλέπουμε να αναπτύσσει ο αφηγητής είναι ότι αιτία της καταδίκης αλλά και της υπερβολικής ποινής του αποτελεί η έλλειψη των κατάλληλων μέσων και διασυνδέσεων προκειμένου να την αποφύγει και όχι η διάπραξη της εγκληματικής ενέργειας καθεαυτό.

Η δεύτερη ενότητα κλείνει με την εκτόξευση νέων και μάλιστα συγκεκριμένων αυτή τη φορά, απειλών από τον αφηγητή (65). Νοηματοδοτεί, μάλιστα με αρκετή ένταση στο λόγο του, αυτές του τις απειλές σαν μια απάντηση στην όλη αδιαφορία που έχει εισπράξει από το σύνολο του επίσημου συστήματος για τα όσα του έχουν συμβεί (66-70). Σε μια ανάγκη να κατεβάσει λίγο τους τόνους προσδιορίζει τον εαυτό του σαν μια μονάδα που λίγη σημασία έχει μέσα σε ολόκληρο το σύνολο («Θα μου πεις ένας λιγότερος» (71)). Μια τέτοια στάση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί είτε ως μια προσπάθεια να δει τον εαυτό του όχι σαν κάτι ξεχωριστό αλλά σαν ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο, είτε σαν ένα παρελκόμενο του ιδρυματισμού

²⁵⁰ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Η Διαφθορά ως Πρόβλημα της ...» ...

οπότε και η εξατομίκευση της κάθε περίπτωσης χάνεται μέσα στο ευρύτερο σύνολο.

Η τρίτη ενότητα επικεντρώνεται περισσότερο στην προσωπική ιστορία του αφηγητή πριν την είσοδό του στην φυλακή μετά από παρότρυνση - ερώτηση του συνεντευκτή. Από την αρχή της προσπάθειάς του να μιλήσει για το παρελθόν εκφράζει την δυσκολία που αισθάνεται να κάνει κάτι τέτοιο («Δεν θέλω να πω για τον εαυτό μου γιατί θα είναι λίγο: Δεν το θεωρώ ως πούμε.... δεν, δεν....» (75-76)). Ο λόγος θα μπορούσε να είναι τα αρνητικά συναισθήματα που γεννιούνται στον αφηγητή όταν αναπολώντας τις παλαιότερες ημέρες ευημερίας και ευτυχίας, το παρόν του μοιάζει περισσότερο αντιφατικό και δυσβάσταχτο ενώ η αλλαγή του τρόπου ζωής του ακόμα πιο ριζική και απότομη. Αναφέρει ότι ήταν ένας πολύ κοινωνικός άνθρωπος με συμμετοχή στο κοινωνικό γίγνεσθαι (σύλλογοι, σωματεία για παράδειγμα) και η οικονομική του κατάσταση ήταν αρκετά καλή. Αποφεύγοντας να μιλήσει δίνοντας λεπτομέρειες για την οικογένεια του λέει ότι εξαιτίας της οικονομικής τους ευχέρειας βοηθούσαν και άλλους ανθρώπους. Ακλουθώντας μια μάλλον ταπεινή στάση, όπως θεωρεί ότι αρμόζει, δεν θέλει να επεκταθεί περισσότερο σε αυτές του τις δραστηριότητες. Τονίζει όμως ότι τα χρήματα που χρησιμοποιούσε για τις δωρεές που έκανε δεν ήταν αποτέλεσμα παράνομων διαδικασιών («Εγώ δεν έκλεβα για να κάνω δωρεές, είχα» (84)), προλαμβάνοντας τέτοιου είδους επικριτικές σκέψεις από μέρος του ακροατή του.

Όπως θα δούμε και στην συνέχεια ο φορέας της βιογραφίας αποφεύγει να μιλήσει για την οικογένειά του παρά το γεγονός ότι η απουσία της είναι

ένας πολύ σημαντικός παράγοντας της δυσφορίας την οποία αισθάνεται. Ο λόγος για κάτι τέτοιο μπορεί να είναι τόσο το αίσθημα της στεναχώριας που προέρχεται για τον ίδιο μέσα από τις οικογενειακές μνήμες όσο και μια προσπάθεια να μην επεκταθεί σε ζητήματα της οικογενειακής του ζωής τα οποία μπορεί να θεωρεί άσχετα με το αδίκημά του το οποίο και αποτελεί τον κεντρικό άξονα της αφήγησής του. Ο διαχωρισμός εξάλλου της οικογένειάς του από την αφήγηση μοιάζει και σαν ένας συμβολικός διαχωρισμός της από την διαπραχθείσα από τον ίδιο εγκληματική ενέργεια.

Στο επόμενο τμήμα της αφήγησης που ακολουθεί (Γ2) ο Παναγιώτης κάνει λόγο για ένα πολύ σημαντικό για τον ίδιο κομμάτι της ζωής του, τις οικονομικές του δραστηριότητες. Ασχολούνταν με το χρηματιστήριο σε επαγγελματικό θα μπορούσαμε να πούμε επίπεδο. Αποφεύγει να επεκταθεί για τον τρόπο και τις λεπτομέρειες των ενεργειών του αλλά μας πληροφορεί ότι εξαιτίας κάποιων λάθος επιλογών έχασε αρκετά χρήματα από αυτά που είχε κερδίσει. Ενδιαφέρον έχει η ειρωνεία που βλέπει σε αυτή του την απώλεια (89). Η αρχή της αποκάλυψης της εγκληματικής του πράξης έγινε εξαιτίας κάποιου οικονομικού ελλείμματος το οποίο θα μπορούσε να καλύψει αν είχε την οικονομική ευχέρεια την οποία θα του προσέφεραν τα κέρδη του χρηματιστηρίου τα οποία όμως έχασε λόγω των κακών του επιλογών (90-98). Μέσα από αυτή την συγκυρία χαρακτηρίζει την καταδίκη του κατά ένα μέρος σαν θέμα τύχης μια και αν ήταν καλύτερη η οικονομική του κατάσταση την κρίσιμη στιγμή της ανακάλυψης του ελλείμματος στην υπηρεσία του θα μπορούσε να το καλύψει ο ίδιος και έτσι το όλο θέμα να είχε λήξει εκεί (98-100). Έτσι βλέπουμε ξανά τον αφηγητή να μην αναγνωρίζει την καταδίκη του σαν μια απάντηση στην παράνομη εγκληματική του ενέργεια αλλά σαν

αποτέλεσμα των κακών συγκυριών οι οποίες δεν επέτρεψαν την κάλυψη του όλου γεγονότος.

Κλείνει την αναφορά του στο παρελθόν δίνοντας μια εικόνα και των κοινωνικών του δραστηριοτήτων (Γ3). Ο αφηγητής περιγράφει τον εαυτό σαν έναν εξαιρετικά κοινωνικό άνθρωπο αλλά και με οργανωτικά προσόντα. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά του τον βοηθούσαν να κάνει πολλά πράγματα όντας ο οργανωτής ομάδων ανθρώπων. Η θέση του παρουσιάζεται σαν αυτή του φυσικού ηγέτη των ομάδων, μια θέση σίγουρα ψηλά στην κοινωνική ιεραρχία. Κάθε κοινωνική ομάδα έχει κάποιον ηγέτη²⁵¹ ή αρχηγό ο οποίος καθορίζει και επηρεάζει περισσότερο από τους άλλους τα μέλη της συγκεκριμένης ομάδας. Ο ηγέτης αυτός χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένα γνωρίσματα όπως η υψηλή νοημοσύνη του και η έντονη προσωπικότητά του. Εδώ είναι που πολύ συχνά βασίζονται οι αναφορές περί χαρισματικών και φυσικών ηγετών.

Παράλληλα ο αφηγητής εκφράζει και την ανάγκη του να συνεχίσει αυτή του την δραστηριότητα και να είναι ξανά ενεργό μέλος της κοινωνίας (101-102). Χαρακτηρίζει για άλλη μια φορά την καλή του κοινωνική θέση σαν αποτέλεσμα τύχης ή βοήθειας από τον Θεό (105-106). Προσπαθώντας να αμβλύνει την προφανή αντίφαση του παρελθόντος του με το παρόν του θα μπορούσαμε να πούμε ότι χρησιμοποιεί έναν ακόμη αμυντικό μηχανισμό, αυτό της εκλογίκευσης²⁵². Στην εκλογίκευση το άτομο αναζητά σε ασυνείδητο επίπεδο λογικές αιτίες για να εξηγήσει το τι συμβαίνει. Έτσι και ο Παναγιώτης φαίνεται να βλέπει αυτή την αλλαγή σαν μια φυσική θα λέγαμε συνέχεια.

²⁵¹ Ο. π. Γεώργας Δημήτρης ..., σελ. 126-172.

²⁵² Ο. π. Παλαιολόγου Άντζυ-Μαρία..., σελ. 317-322.

Ο αφηγητής στην ενότητα που ακολουθεί επανέρχεται στο παρόν και στην περιγραφή της καθημερινότητας του στην φυλακή. Προσπαθεί εκμεταλλευόμενος την εμπειρία του από την υπό εγκλεισμό να κάνει ορισμένες προτάσεις για την βελτίωση της λειτουργίας της και γενικότερα της διαχείρισης των κατηγορουμένων και εν συνεχεία πρώην κρατουμένων. Αρχίζει την παράθεση των βελτιωτικών του προτάσεων θέτοντας την ανάγκη για μια απαραίτητη κατά την γνώμη του εξατομίκευση της αντιμετώπισης του εκάστοτε κατηγορουμένου και καταδίκου από το επίσημο σύστημα της απονομής δικαιοσύνης. Για την ακρίβεια επαναλαμβάνοντας και μια προηγούμενη διάκριση την οποία είχε κάνει (2-5) υποστηρίζει ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζονται διαφορετικά οι άνθρωποι με μια συχνά επαναλαμβανόμενη εγκληματική δραστηριότητα, οι εγκληματίες καριέρας θα μπορούσαμε να πούμε, σε σχέση με τους ανθρώπους των οποίων η εγκληματική πράξη είναι μεμονωμένη, με τους δεύτερους να έχουν πιθανότατα επιεικέστερη αντιμετώπιση (109-110).

Συνεχίζει την ροή της σκέψης του αναφερόμενος συγκεκριμένα στα οικονομικά εγκλήματα τα οποία φαίνεται να εντάσσει στην δεύτερη κατηγορία των εγκληματικών ενεργειών, των μεμονωμένων όπως τα χαρακτηρίσαμε. Εδώ (Δ2) κάνει μια σύγκριση με καθαρά οικονομικούς όρους μεταξύ του δικού του οικονομικού τύπου εγκλήματος και των χρεών τα οποία υπάρχουν προς το κράτος από άλλους πολίτες. Θεωρεί ότι υπάρχει μια αναλογία μεταξύ των δύο παραδειγμάτων αφού και στις δύο περιπτώσεις το κράτος χάνει κάποια σημαντικά χρηματικά ποσά («Όταν λέμε ΧΡΩΣΤΑΝΕ έκλεψαν εντός παρενθέσεως» (112-113)). Επιλέγει να συγκρίνει όμως δύο παραδείγματα με αντιστρόφως ανάλογα μεταξύ τους χρηματικά ποσά και ποινές οι οποίες

επιβλήθηκαν στους εκάστοτε παραβάτες. Για χρηματικά ποσά πολλαπλάσια από αυτά για τα οποία καταδικάστηκε ο ίδιος και τα οποία έχασε το κράτος από μη καταβολή φόρου, έχουν επιβληθεί ασύγκριτα μικρότερες από την δική του ποινές. Σε αυτό το παράδειγμα ο αφηγητής βρίσκει μια επιβεβαίωση της αδικοπραξίας η οποία αισθάνεται ότι έγινε εις βάρος του. Ενισχύει δε αυτό του το επιχείρημα από το γεγονός ότι υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις παρόμοιες με την δική του όπου επιβλήθηκαν υπερβολικές ποινές.

Εστιάζοντας περισσότερο στην λειτουργία του οργανισμού της φυλακής κάνει λόγο και για το γνωστό πλέον ζήτημα του υπερπληθυσμού των φυλακών (Δ3). Οριοθετεί το πρόβλημα αναφερόμενος τόσο στον υπερβολικά μεγάλο αριθμό των κρατουμένων όσο και στην μεγάλη διαφορετικότητα μεταξύ των συγκρατούμενων στο ίδιο κελί, από άποψη ηλικίας, εθνικότητας και είδους εγκληματικής ενέργειας, το οποίο επιβαρύνει και αυτό την ήδη τεταμένη κατάσταση. Περιγράφει την κατάσταση σαν τόσο άσχημη ώστε φαίνεται οι κρατούμενοι να χάνουν την ανθρώπινη ιδιότητά τους στα μάτια των διαχειριστών τους («*λες και είμαστε αριθμοί*» (120)). Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αυτή την θέση σαν ένα από τα συμπτώματα του ιδρυματισμού οπότε και η ατομικότητα υποβαθμίζεται έναντι της επιβληθείσας ομαδοποίησης και ομογενοποίησης.

Μια βελτιωτική πρόταση που κάνει ο αφηγητής για την άσχημη καθημερινότητα της φυλακής είναι η παροχή κάποιου μικρού επιδόματος σε κάθε κρατούμενο (Δ4). Η οικονομική δυσπραγία είναι μια σκληρή πραγματικότητα για το μεγαλύτερο μέρος των φυλακισμένων και ένα επίδομα θα μπορούσε να βελτιώσει την κατάσταση τόσο ατομικά για τον καθένα όσο και συνολικά το ευρύτερο κλίμα. Μια ακόμα πρόταση έχει να κάνει με την

ανάγκη για την προετοιμασία του κάθε κρατουμένου για την ζωή μετά την φυλακή (Δ5). Από την στιγμή που ο κάθε άνθρωπος δεν βλέπει κάποια προοπτική για την ζωή του μετά την αποφυλάκισή του μέσα από την επανένταξη, είναι αναμενόμενο να επιστρέψει στην οικεία για αυτόν εγκληματική δραστηριότητα. Βρίσκοντας μια αφορμή ο Παναγιώτης εκφράζει εδώ με έντονο τρόπο την έλλειψη οποιασδήποτε προοπτικής για τον εαυτό του («ΕΓΩ ΔΕΝ ΕΧΩ ΜΙΑ ΠΟΡΤΑ ΕΤΣΙ ΕΔΩ ΕΝΑ ΦΩΣ» (139)). Πρόκειται ουσιαστικά για μια κραυγή για βοήθεια από μέρος του αφηγητή ο οποίος βρίσκεται σε μια γενικότερη ένταση και απόγνωση σχετικά με την εξέλιξη της ζωής του. Ανακεφαλαιώνοντας τις προτάσεις του για μια βελτίωση της κατάστασης των κρατουμένων μέσα στην φυλακή αλλά και μετά από αυτή ο αφηγητής επαναλαμβάνει τα παραπάνω προβλήματα με τις αντίστοιχες προτάσεις και προσθέτει την ανάγκη για παροχή εκπαίδευσης προς τους φυλακισμένους μια και για τους περισσότερους είναι ελλιπής (Δ6).

Αμέσως μετά ο αφηγητής ζητάει συγγνώμη από τον συνεντευκτή για την ένταση που έχει στο λόγο του αλλά όπως εξομολογείται βλέπει την αφήγηση αυτή σαν μια αφορμή για εκτόνωση (151). Από την στιγμή που νιώθει ότι η φωνή του δεν εισακούεται και δεν υπάρχει κάποιος ο οποίος να είναι διατεθειμένος να επικοινωνήσει μαζί του ο αφηγητής αντιμετωπίζει την αφήγηση σαν μια μορφή εκτόνωσης όλων των ζητημάτων που θέλει να επικοινωνήσει αλλά κανείς δεν τον ακούει. Με αυτή του την δήλωση εξηγεί σε ένα βαθμό την ένταση που υπάρχει στο σύνολο της αφήγησης αλλά και την επικέντρωσή του στα ζητήματα του παρόντος και της ζωής του στην φυλακή τα οποία όπως είναι φυσικό μοιάζουν περισσότερο φορτικά στην παρούσα φάση.

Σε αυτό το σημείο ο φορέας της αφήγησης αλλάζει λίγο την θεματολογία του και αναφέρεται στο επίσημο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης χαρακτηρίζοντάς το ως εμπόριο. Πιο συγκεκριμένα λέει:

Δ8 (154-163): Το σύστημα απονομής δικαιοσύνης ως εμπόριο

- 154 Πάμε στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο. ΕΡΩΤΩ ΕΓΩ ΤΙ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΧΕΙ ΤΟ
155 ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΟ ΑΠΟ ΤΟ ΕΦΕΤΕΙΟ. ΑΛΛΙΩΣ ΕΡΜΗΝΕΥΕΙ Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥΣ
156 ΝΟΜΟΥΣ; ΑΛΛΙΩΣ ΤΟΥΣ ΕΡΜΗΝΕΥΕΙ; Τι σόι δικαιοσύνη έχει το κράτος τούτο; Στο
157 εμπόριο. Δηλαδή ο δικηγόρος που μου ζητάει εμένα ογδόντα και εκατό χιλιάδες μου
158 λέει θα βγω έξω. Εάν τα δώσω θα με βγάλει, εάν δώσω στον άλλο που παίρνει το
159 βασικό τέσσερις χιλιάδες εκεί θα μείνω. (.) Καταλήγουμε στο εμπόριο.(.) Αλλιώς
160 εφαρμόζονται δηλαδή οι νόμοι στο πρωτοβάθμιο, αλλιώς στο εφετείο, αλλιώς στα
161 επόμενα; Αυτά τα λέω για την συμπεριφορά της εγκληματικότητας. Εδώ είναι
162 εκτροφέιο. Εκπαιδεύεται ο άλλος με αυτό τον τρόπο. Έτσι; Θα πρέπει οι αποφάσεις
163 της δικαιοσύνης να είναι πιο σωστές.

Αναφερόμενος στον τρόπο λειτουργίας των δικαστηρίων ψέγει αρχικά την διάκριση μεταξύ των δικαστηρίων σε πρωτοβάθμιο, εφετείο κτλ. Η σκέψη του έχει να κάνει με την σωστή εφαρμογή του νόμου η οποία θεωρεί ότι διακυβεύεται από την στιγμή που διαφορετικού βαθμού δικαστήρια αποδίδουν με βάση τους ίδιους νόμους διαφορετικές ποινές (154-156). Είναι δε σύνηθες ότι το πρώτο δικαστήριο θα αποδώσει την αυστηρότερη ποινή και στην συνέχεια είναι αναμενόμενη μια μείωσή της από το επόμενο. Αυτή η πρακτική έχει σαν αποτέλεσμα να εμπλέκεται ο εκάστοτε κατηγορούμενος σε μια χρονοβόρα και πολυέξοδη δικαστική διαμάχη. Είναι σε αυτές τις σκέψεις όπου στηρίζει ο αφηγητής την θέση του περί του εμπορίου της δικαιοσύνης. Συνεχίζει επιχειρηματολογώντας επί αυτού λέγοντας ότι ανάλογα με το κόστος της αμοιβής του δικηγόρου που θα επιλέξει ο κάθε κατηγορούμενος επηρεάζεται και η ποινή που θα του αποδοθεί με την αναλογία αυτή να είναι υψηλότερη η αμοιβή, ελαφρότερη η ποινή (157-159). Έχουμε λοιπόν μια

ακόμα ξεκάθαρη παραδοχή της διαφθοράς που υπάρχει στο σύστημα. Αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συσχέτιση που κάνει μεταξύ του εμπορίου της δικαιοσύνης με την εγκληματικότητα. Αυτού του είδους η λειτουργία της δικαιοσύνης εκτός από παράνομη και εγκληματική στην ουσία της επηρεάζει και την εγκληματικότητα γενικότερα μια και δεν καλλιεργεί κάποιο αίσθημα δικαιοσύνης στο ευρύ κοινό. Ο κάθε κρατούμενος από την στιγμή που εμπλέκεται σε αυτή την λειτουργία της δικαιοσύνης δεν μπορεί να αναγνωρίσει τις αποφάσεις της ως δίκαιες και νόμιμες προκειμένου να τις αποδεχθεί. Δεν νιώθει την ανάγκη να ενταχθεί και να υπηρετήσει το επίσημο σύστημα το οποίο δεν φαίνεται να τον στηρίζει ή να λειτουργεί ακριβοδίκαια και ισότιμα προς όλους, όπως προτάσσει ότι κάνει. Όταν οι αποφάσεις της δικαιοσύνης δεν είναι δίκαιες εξαλείφεται η αξιοπιστία της αλλά και ο σεβασμός προς αυτήν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και η μετάφραση που κάνει ο αφηγητής και ενός άλλου εγκλήματος με οικονομικούς όρους. Αναφέρει δηλαδή:

Δ9 (164-168): Το έγκλημα με οικονομικούς όρους

164 Για εκατό γραμμάρια χασίς το άλλο τον χώνει μέσα σε είκοσι χρόνια.

165 Που αν πάμε αναλογικά πάλι καλά που έφαγα τρεις αυτές διότι εκατό γραμμάρια

166 κάνουν χίλια ευρώ; Πέντε χιλιάδες; Πόσο κάνουν; Δηλαδή στην ουσία αυτός έκλεψε

167 πέντε χιλιάδες και έφαγε είκοσι χρόνια. Άρα εγώ με το ένα εκατομμύριο πρέπει να

168 φάω δεκαπέντε ισόβιες. (4)

Ο αφηγητής αναφερόμενος στο κόστος των ναρκωτικών που έφερε και για το οποίο καταδικάστηκε κάποιος άλλος κρατούμενος κάνει μια σύγκριση μεταξύ της ποινής η οποία του επιβλήθηκε και της δικής του ποινής. Πρόκειται για δύο αδικήματα για τα οποία ο αφηγητής θεωρεί ότι αποδόθηκε ιδιαιτέρως αυστηρή ποινή και προκειμένου να είναι συγκρίσιμα μεταξύ τους τα συγκρίνει

με οικονομικούς όρους. Κάτι τέτοιο είναι μεν άτοπο άλλα είναι και ενδεικτικό του τρόπου σκέψης του αφηγητή. Παραπέμπει σε μια «οικονομικοποίηση» της ζωής γενικότερα και της εξίσωσης της ζημίας μιας πράξης με την οικονομική ζημία που προκύπτει από αυτή. Είναι μια ολιστική και απλουστευτική θεώρηση αλλά δείχνει και την οικονομικοκεντρική σκέψη του Παναγιώτη. Νοηματοδοτεί ίσως σε ένα επίπεδο και την διάπραξη της εγκληματικής ενέργειας από μέρους του μια και αποτελεί ουσιαστικά το μέσο για την οικονομική του καταξίωση η οποία αποτελεί αξία και στόχο του ιδίου αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου εν μέρει. Χρησιμοποιώντας μια εγκληματολογική θεωρία θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγω για επίτευξη κάποιων θεμιτών και κοινωνικά αποδεκτών στόχων με αθέμιτα και κοινωνικά απαράδεκτα μέσα.

Πρόκειται για την λειτουργική ή ανομική θεωρία (Durkheim, Merton, Cohen, Cloward, Ohlin) σύμφωνα με την οποία το έγκλημα αποτελεί ένα αθέμιτο μέσο για την επίτευξη ενός θεμιτού και κοινωνικά αναγνωρισμένου στόχου που για τον εγκληματία δεν μπορεί να επιτευχθεί με άλλο, περισσότερο θεμιτό, τρόπο²⁵³.

Επιστρέφοντας και πάλι στην θεματική των προβλημάτων στην λειτουργία της φυλακής εκφράζει την ανάγκη που υπάρχει να γίνει μια προσπάθεια βελτίωσης της. Θεωρεί ότι τα προβλήματα είναι αρκετά προφανή μια και τα έχει εντοπίσει και ο ίδιος αν και δεν έχει μακρόχρονη εμπειρία φυλακής (169) υπονοώντας έτσι ότι η επίσημη απραξία επί του ζητήματος δεν είναι αποτέλεσμα άγνοιας αλλά έλλειψης βούλησης. Εκφράζει δε και την συμπάθειά του προς τους κακοπληρωμένους σωφρονιστικούς υπαλλήλους

²⁵³. Ο. π. Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη ..., σελ. 149.

(173) αλλά και την πρακτική βοήθεια που προσφέρει μέρος των περισσότερο ψύχραιμων κρατουμένων, όπως ο ίδιος, να κατευνάσουν συγκρατούμενους τους όταν βρίσκονται σε στιγμές έντασης προκειμένου να διατηρείται μια σχετική ηρεμία. Ενώ μετά από ερώτηση του συνεντευκτή μας ενημερώνει ότι βρίσκεται για τρία χρόνια στην φυλακή και συνεπώς είναι αυτός με την μεγαλύτερη διάρκεια υπό κράτηση από τους τρεις συνεντευξιαζόμενους της παρούσας έρευνας.

Μετά από σχετική ερώτηση του συνεντευκτή η αφήγηση κάνει για μια ακόμα φορά μια στροφή στο παρελθόν και την ζωή του Παναγιώτη πριν τον εγκλεισμό του. Δίνοντας κάποια στοιχεία για τον εαυτό του (Ε1) αναφέρει ότι γεννήθηκε και μεγάλωσε σε μια επαρχιακή πόλη, ασχολήθηκε με τον αθλητισμό, ήταν πολύ κοινωνικός και υπηρέτησε ως υπάλληλος του μιας δημόσιας υπηρεσίας από το 1981 έως το 2005. Διακόπτει σχετικά απότομα αυτή του την αναφορά στο παρελθόν και στις καλές στιγμές που είχε παλιότερα ενώ παραλείπει να αναφέρει κάτι σχετικά με την οικογένεια ή το γάμο του. Καταφέρνει σε ολόκληρη την αφήγησή του να μην αναφέρει σχεδόν καθόλου την οικογένειά του ίσως σαν μια προσπάθεια να τους αποσυνδέσει από την ζωή του σήμερα είτε για να τους προστατέψει από κάποιο ενδεχόμενο στιγματισμό είτε για την αποφυγή επώδυνων αυτή τη στιγμή αναμνήσεων. Κρατάει θα λέγαμε δηλαδή κάποιες αποστάσεις.

Στην συνέχεια αναφέρεται στην περίοδο της οικονομικής του ευημερίας την οποία φαίνεται να συνδέει με το χρηματιστήριο και συγκεκριμένα από το 1986 και εξής (184). Ένας ακόμη λόγος της καλής οικονομικής του κατάστασης παρουσιάζει να είναι και η εύνοια της τύχης (185-188). Μιλάει για

την ενασχόλησή του με τα επίσημα κρατικά τυχερά παιχνίδια και μάλιστα φαίνεται να τα αντιμετωπίζει σαν μια επικερδή συστηματική ασχολία κάτι μάλλον φυσικό αν συνυπολογίσουμε το γεγονός ότι αναδείχθηκε τυχερός, κερδίζοντας σημαντικά ποσά, πέντε φορές. Ενδιαφέρον είναι να αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι τα τυχερά δελτία τέτοιου είδους κρατικών παιχνιδιών έχουν βρεθεί συχνά στο επίκεντρο σε υποθέσεις νομιμοποίησης (ξεπλύματος) παράνομου χρήματος²⁵⁴. Ο αφηγητής συνεχίζει λέγοντας ότι τα κέρδη του αυτά τα επένδυσε στο χρηματιστήριο και έτσι τα έσοδά του αυξήθηκαν σημαντικά και συνεπώς βελτιώθηκε το επίπεδο της ζωής ολόκληρης της οικογένειάς του. Εδώ έχουμε και μια από τις σπάνιες και έμμεσες αναφορές στην οικογένειά του οπότε και αναφέρει την δυνατότητα που του έδωσαν αυτά τα επιπλέον χρήματα για να προσφέρει στα παιδιά του και μια καλύτερη ζωή αλλά και να μπορέσουν να σπουδάσουν. Φαίνεται να χρησιμοποιεί τα χρήματα που κερδίζει για να επιτύχει σημαντικούς και θεμιτούς στόχους ανταποκρινόμενος στην έννοια του κλασσικού πατέρα και οικογενειάρχη. Προβαίνει και σε μια αξιολογική κρίση εκ των υστέρων του λανθασμένου τρόπου ενασχόλησής του με το χρηματιστήριο. Θεωρεί ότι στόχευε σε επισφαλείς, αλλά με μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους, επενδύσεις («*Δηλαδή κυνηγούσα με λίγα λόγια το εύκολο κέρδος. Έτσι να σας λέω και τα λάθη που έκανα ας πούμε*» (193-194)). Εδώ παραδέχεται κάτι που αρνήθηκε παραπάνω (18-19) ότι δηλαδή ήταν περισσότερο ένας παίκτης παρά ένας επενδυτής («*Και ειδικά έπαιζα μετοχές στην παράλληλη αγορά*» (192)).

Κλείνει την ανασυγκρότηση του παρελθόντος του αναφερόμενος στην έντονη κοινωνική του ζωή και γενικά στην καλή ζωή την οποία είχε στο

²⁵⁴ Τα Νέα Online, «ΟΠΑΓ: Τι Απαντά στις Κατηγορίες για Ξέπλυμα Μαύρου Χρήματος», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.tanea.gr/oikonomia/article/?aid=4690762>, 31 Ιανουαρίου 2012.

παρελθόν. Κάνει λόγο για τον παρελθοντικό του βίο ο οποίος του άρεσε (195) κάτι το οποίο έρχεται σε εμφανή αντίθεση με το παρόν του και την δυσφορία που αισθάνεται για αυτό. Εκτός από την προσωπική του όμως ζωή προσπαθούσε να βελτιώσει και την ζωή της ευρύτερης κοινότητας προσφέροντας και προς τους άλλους. Πρόκειται για μια τακτική την οποία έχει αναφέρει και νωρίτερα κατά την διάρκεια της αφήγησης αφού φαίνεται ότι μέσα από αυτή ικανοποιούσε την ανάγκη του για προσφορά και την προσωπική του προβολή ενισχύοντας την ισχυρή κοινωνική του θέση την οποία και εκτιμούσε αλλά και από την οποία αντλούσε δύναμη και αυτοεκτίμηση.

Στην έκτη κατά σειρά ενότητα που ακολουθεί ο Παναγιώτης επιστρέφει στην θεματολογία η οποία και κυριαρχεί στην αφήγησή του δηλαδή την διαμαρτυρία του για το άδικο της ποινής και της γενικότερης διαχείρισής του μέσα στο επίσημο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης. Αρχικά φαίνεται να είναι θιασώτης των εναλλακτικών της στέρησης της ελευθερίας ποινών (200). Θεωρεί ότι η ποινή του το μόνο που του στερεί είναι την ελευθερία του και λειτουργεί μόνο τιμωρητικά («Δηλαδή εδώ μου δώσανε μια τιμωρία και με αφήσανε» (201-202)) και χωρίς να δίνεται η δυνατότητα στον ίδιο για την επανόρθωση της πράξης του. Κάτι τέτοιο μοιάζει να είναι εκτός από άδικο και αναποτελεσματικό. Η συγκεκριμένη θέση έχει παρουσιαστεί αυτούσια σχεδόν και στην αφήγηση του Νίκου. Ενώ επιστρέφοντας στην αφήγησή του Παναγιώτη, τον βλέπουμε να θέτει ως παράδειγμα προς μίμηση την δυνατότητα η οποία δίνεται σε άλλους να αποπληρώσουν το ποσό που υπεξαίρεσαν με δικά τους κεφάλαια (202-204). Πρόκειται και πάλι για μια

οικονομικοποίηση και της ποινής εκ μέρους του φορέα της αφήγησης η οποία έχει σαν στόχο την ανασκευή της βλάβης που επιτελέστηκε από την παράνομη ενέργεια και η οποία ήταν ουσιαστικά οικονομική.

Στην συνέχεια ο Παναγιώτης σε μια ακόμη συναισθηματική έξαρση αδυνατεί να κατανοήσει και να αποδεχθεί την σημερινή του κατάσταση (ΣΤ2). Πιστεύει ότι η δική του υπόθεση μπορεί να αποτελεί μια εξαίρεση και όχι τον κανόνα αλλά νιώθει την πλήρη αδιαφορία του συστήματος για αυτόν προσωπικά και τις ιδιαίτερες συνιστώσες της υπόθεσής του («Εδώ δε... ΜΕ ΠΕΤΑΞΑΝ» (205)). Αδυνατεί να κατανοήσει τους λόγους που τον οδήγησαν στην σημερινή του θέση και έτσι να μπορέσει σταδιακά να την αποδεχτεί και στην συνέχεια να την διαχειριστεί (207-210). Φαίνεται ξεκάθαρα η δυσκολία που αντιμετωπίζει ο Παναγιώτης να συνδέσει την προηγούμενη ζωή του και την αυτοεικόνα του η οποία προέρχεται από αυτή, με το παρόν του σήμερα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι χρησιμοποιεί και τον πολύ γνωστό ψυχολογικό μηχανισμό της άρνησης²⁵⁵ προκειμένου να ανταπεξέλθει σε αυτή την αντίφαση που φαίνεται να απειλεί την ψυχική του ισορροπία. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, σύμφωνα με τον μηχανισμό της άρνησης το άτομο προκειμένου να αποφύγει να έρθει αντιμέτωπος με κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες απλώς αρνείται ότι αυτές όντως συμβαίνουν. Έτσι και ο αφηγητής έστω και παροδικά αρνείται ότι διέπραξε κάποια παράνομη πράξη («Δεν έχω κάνει, δεν έχω κάνει κάτι κακό» (208-209)).

Η παραπάνω αδυναμία του αφηγητή να αντιληφθεί τους λόγους της καταδίκης του ίσως να συνδέεται με την έλλειψη απονομής παρόμοιας ή έστω κάποιας ποινής στους συνυπεύθυνους του. Έτσι η έννοια της άμεπτης και

²⁵⁵ Ο. π. Παλαιολόγου Άντζυ-Μαρία..., σελ. 337-341.

ακριβοδίκαιης δικαιοσύνης πλήγεται σε τέτοιο βαθμό οπότε και η ορθότητα των αποφάσεων της να αμφισβητείται. Παραθέτουμε το εν λόγω τμήμα της αφήγησης αυτολεξεί:

ΣΤ3 (211-222): Η έλλειψη τιμωρίας των συνυπευθύνων του

- 211 Να τιμωρηθώ. Να τιμωρηθώ. Αλλά άμα τιμωρηθώ εγώ πρέπει να τιμωρηθούν και οι
212 υπόλοιποι διότι δεν έχει γεννηθεί ένας άνθρωπος να κλέβει. Και ειδικά μου χρεώσανε
213 ότι έκλεβα για τρία χρόνια. Αν έκλεβα για τρία χρόνια όλοι αυτοί που υπήρχαν στην
214 διοίκηση, δεν υπήρχαν ελεγκτικοί μηχανισμοί; Ελεγκτικοί μηχανισμοί; ΤΙ ΕΚΑΝΕ Ο
215 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΟΥ ΕΒΓΑΖΕ ΤΑ ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ; Ο ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ ΤΙ ΕΚΑΝΕ;
216 ΑΠΛΩΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ ΗΜΟΥΝΑ. ΠΟΙΟΣ ΜΟΥ ΕΔΙΝΕ ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ ΝΑ ΑΝΟΙΞΩ ΝΑ
217 ΠΑΡΩ ΤΑ ΛΕΦΤΑ Η ΝΑ ΤΑ ΚΛΕΨΩ; ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ ΠΟΙΟΣ ΤΟ ΕΔΙΝΕ; ΠΟΙΟΣ ΜΟΥ
218 ΕΔΙΝΕ ΤΗΝ ΣΦΡΑΓΙΔΑ; ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΤΙ ΕΙΝΑΙ; ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΝΑ
219 ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΒΓΑΝΕΙ ΤΕΤΟΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗ; ΕΝΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΑ ΑΙΓΝΟΕΙ ΟΛΑ.
220 Και μου βάζει τρεις ισόβιες. Και όταν πήγα, όταν ήρθα εδώ πέρα, όλοι γελάγανε. Και
221 μου λέει ένας κρατούμενος «Ρε: συ Β. μήπως σε κατηγορήσανε για φόνο;» και
222 τοπίστεμα «Μήπως σου έχουνε χρεώσει κανένα φόνο εκεί που πήγες;»

Εδώ ο Παναγιώτης δεν αντιλέγει στην ανάγκη επιβολής κάποιας τιμωρίας (211) αμφισβητεί όμως ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι μια εγγενής ιδιότητα ώστε να δικαιολογείται κάποια αυστηρότερη ποινή σε κάποιον άνθρωπο εξαιτίας μιας υποτιθέμενης ροπής του προς το έγκλημα (212). Αρνείται θα λέγαμε έτσι διάφορες βιολογικές θεωρήσεις περί εγκληματογένεσης²⁵⁶ σύμφωνα με τις οποίες το έγκλημα είναι ουσιαστικά εγγενής τάση ορισμένων ανθρώπων και όχι άλλων. Ο αφηγητής συνεχίζει ότι η απόδοση ποινών θα πρέπει να εξαρτάται από την εμπλοκή του καθενός στην διάπραξη κάποιας εγκληματικής ενέργειας μετά από ενδελεχή εξέταση αυτής και χωρίς να γίνονται εξαιρέσεις. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και αναφερόμενος στην δική του περίπτωση ο αφηγητής εκφράζει με αρκετή ένταση και συναισθηματισμό την έλλειψη τιμωρίας οποιουδήποτε από τους

²⁵⁶ Ο. π. Χάϊδου Ανθοζωή, *Θετικιστική Εγκληματολογία ...*, σελ. 21-35.

λοιπούς εμπλεκομένους στην υπόθεσή του. Αν η υπεξαίρεση μεγάλων χρηματικών ποσών γινόταν συνεχώς επί μια τριετία την ευθύνη για αυτό δεν την φέρει μόνο ο ίδιος αλλά και άλλοι, οι ανώτεροι από αυτόν στην ιεραρχία οι οποίοι είχαν την ευθύνη του ελέγχου της όλης λειτουργίας του οργανισμού αλλά και των δικών του δραστηριοτήτων συγκεκριμένα (213-214). Η θέση του εξάλλου δεν ήταν τόσο ψηλά στην ιεραρχία ώστε να μπορεί μόνος του να διεκπεραιώσει όλες τις απαραίτητες διαδικασίες. Αυτά είναι στοιχεία τα οποία το δικαστήριο έδειξε να αγνοεί και αυτό είναι κάτι που δυσκολεύεται να αποδεχτεί και να δικαιολογήσει ο αφηγητής. Η ιδιαιτέρως αυστηρή ποινή που του επιβλήθηκε είχε σαν αποτέλεσμα να γίνει αντικείμενο εμπαιγμού σε ένα βαθμό από τους περισσότερο «έμπειρους στο χώρο» συγκρατούμενους του (220-222). Κάτι τέτοιο αποτελεί ενίσχυση των ισχυρισμών του περί υπερβολικής ποινής από την μια αλλά και ένα ακόμη εμπόδιο στον ούτως ή άλλως δύσκολο εγκληματισμό του στη νέα πραγματικότητα και καθημερινότητα με την οποία ήταν αντιμέτωπος.

Επεκτείνοντας τις σκέψεις του αναφορικά με την ποινή του και την διαδικασία απόδοσής της στην συνέχεια κάνει λόγο για την στάση του δικαστηρίου για την αμεροληψία της οποίας αφήνει υπαινιγμούς.

ΣΤ4 (223-232): Μομφή περί της αμεροληψίας του δικαστηρίου

- 223 Α., και ένα προκλητικό: το δικαστήριο άρχισε μία η ώρα και μία και είκοσι τελείωσε.
224 Μέσα σε είκοσι λεπτά... τέτοιο δικαστήριο δεν έχει γίνει. Άλλα δικαστήρια λειτουργούν
225 ένα και ενάμισι χρόνο για να δώσουν τέτοιες ποινές. Το ξαναλέω τέτοιες ποινές.
226 ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΙΚΟΣΙ ΛΕΠΤΑ... δεν θέλω να πω... θέλω να εκτονωθώ, να πω κακές
227 κουβέντες, να βρίσω αυτή τη στιγμή. ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΙΚΟΣΙ ΛΕΦΤΑ ΜΟΥ ΒΑΛΑΝΕ
228 ΤΡΕΙΣ ΙΣΟΒΙΕΣ. Και μου λένε όλοι «Ρε συ μήπως σε κατηγορήσανε για φόνο;» Και
229 πήγα εδώ στους υπαλλήλους και λέω «Ρε παιδιά για κοιτάξε λίγο μήπως είμαι
230 κατηγορούμενος για φόνο; Τρεις ισόβιες δε δικαιολογείται». «Όχι» μου λέει, ισόβια
231 για την πλαστογραφία, ισόβια για την κατάχρηση και ισόβια προσέξτε για υπεξαίρεση
232 εγγράφου. (5)

Δεν είναι η πρώτη φορά που γίνεται λόγος για την μεροληψία του δικαστηρίου και για τον τρόπο λειτουργίας του ή την αυστηρότητα της αποδιδόμενης ποινής (12-14). Σύμφωνα με τον αφηγητή η όλη διάρκεια της δίκης δεν ξεπέρασε τα είκοσι λεπτά (*«ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΙΚΟΣΙ ΛΕΦΤΑ ΜΟΥ ΒΑΛΑΝΕ ΤΡΕΙΣ ΙΣΟΒΙΕΣ»* (227-228)). Το χρονικό διάστημα αυτό δεν μοιάζει αρκετό προκειμένου το δικαστήριο να μπορέσει να αξιολογήσει σωστά όλα τα στοιχεία της υπόθεσης ώστε να αποφανθεί με τον πλέον δόκιμο τρόπο. Αντίθετα αυτή η επίσπευση των διαδικασιών θα μπορούσε να δικαιολογήσει τους ισχυρισμούς του αφηγητή περί μη αξιοπιστίας του δικαστηρίου και μιας προσπάθειας για κάλυψη της έκτασης της υπόθεσης και της λειτουργίας του ίδιου ως αποδιοπομπαίου τράγου προκειμένου να παραμείνουν στο απυρόβλητο επιφανής συμμετέχοντες (61-63) στην περί ου ο λόγος εγκληματική ενέργεια. Η ίδια η αυστηρότητα της ποινής του μοιάζει αδικαιολόγητη όχι μόνο για τον ίδιο αλλά για τους συγκρατούμενους του (22). Με την είσοδό του στην φυλακή όντας σε μια προσπάθεια συνειδητοποίησης της πραγματικότητας και με δεδομένα τα παραπάνω στοιχεία, αμφισβητούσε την ίδια την αντίληψη του για την ποινή και τους λόγους τους οποίους του αποδόθηκε. Μέσα σε αυτή του την σύγχυση ρωτούσε τους υπαλλήλους της φυλακής ώστε για να επιβεβαιώσει τις αιτίες της τόσο αυστηρής καταδίκης του (229-232). Μας πληροφορεί δε ότι η ποινή του αναλύεται σε: μια ισόβια καταδίκη για πλαστογραφία, μια ισόβια καταδίκη για κατάχρηση και μια ισόβια καταδίκη για υπεξαίρεση εγγράφου.

Αφού μας μετέφερε μερικές από τις σκέψεις του οι οποίες τον πλημμυρίζουν σχετικά με την ποινή του, καταλήγει να εξηγήσει έτσι την πλήρη

έλλειψη ελπίδας για το μέλλον («Να λοιπόν γιατί περιμένω τον θάνατο» (233)) όπως μας την περιέγραψε και νωρίτερα (14-15). Ο αφηγητής αδυνατεί να αποδεχθεί την κατάστασή του ώστε να μπορέσει να προβεί στην αντιμετώπισή της και φυσικά στην δημιουργία μιας στοχοθεσίας, έστω και για το απώτερο μέλλον, η οποία και να τον καλύπτει. Επαναλαμβάνει μια προσπάθεια να μην αντιμετωπίζει τον εαυτό του σαν μια ξεχωριστή περίπτωση (233-235) ώστε να μπορέσει να πετύχει έναν συμβιβασμό, έστω και προσωρινό, με την πραγματικότητα ως έχει προκειμένου να κατευνάσει σε ένα βαθμό την συναισθηματική ένταση και έξαρση στην οποία βρίσκεται κάθε φορά που αναλογίζεται τα γεγονότα τα οποία τον οδήγησαν στην φυλακή και μάλιστα υπό αυτούς τους όρους. Σε αυτή του την προσπάθεια κάνει και ένα συλλογισμό βάσει του οποίου αφού κανένας δεν μοιάζει να συμφωνεί και να ενστερνίζεται την διαμαρτυρία του περί αδικίας εις βάρος του τότε μάλλον θα πρέπει να είναι σωστή η απόφαση που πάρθηκε αλλά και πάλι ο συλλογισμός αυτός φαίνεται να πέφτει στο κενό («Άρα λοιπόν ή η ποινή που μου επεβλήθη είναι σωστή και εγώ είμαι λάθος αλλά και πάλι τέτοια ποινή δεν έχει...» (237-238)). Τονίζει δε για μια ακόμα φορά ότι για εγκλήματα τα οποία κατά την γνώμη του είναι σοβαρότερα από το δικό του δεν αποδίδονται τόσο αυστηρές ποινές.

Ακολουθεί μια ακόμα αναφορά στο επίσημο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και πιο συγκεκριμένα στην λειτουργία του υπό εμπορικούς όρους (ΣΤ6). Ως μέρος αυτής της λειτουργίας ονοματίζει και ολόκληρη την «κάστα» των δικηγόρων η υπεράσπιση των οποίων είναι απαραίτητη προκειμένου να υπάρξει μια θετικότερη έκβαση της εκάστοτε δίκης για τον κάθε κρατούμενο ανεξαρτήτως ακόμα και του εγκλήματος που αυτός έχει διαπράξει. Μοιάζει να

βλέπει την ιεραρχία στην πράξη αντεστραμμένη από αυτή της θεωρίας, οπότε και οι επώνυμοι δικηγόροι είναι ισχυρότεροι από τους δικαστικούς και μπορούν να επηρεάσουν την απόφαση των δεύτερων. Έτσι οι καταπιεσμένοι δικαστικοί δράττουν την ευκαιρία να εξαντλήσουν την αυστηρότητά τους έναντι των κατηγορουμένων που εμφανίζονται χωρίς την απαραίτητη αυτή υποστήριξη (248-249).

Στηρίζοντας την παραπάνω του θέση παραθέτει και ένα χαρακτηριστικό περιστατικό από την δική του δίκη (ΣΤ7). Σύμφωνα με τα λεγόμενά του κατά την απόδοση της ποινής του διαμαρτυρήθηκε για την αυστηρότητα αυτής κάποιος εκ των δικηγόρων που βρισκόταν στο ακροατήριο και η πρόεδρος του δικαστηρίου ανταποκρίθηκε διατεινόμενη περί της αυστηρότητας του νόμου για την συγκεκριμένη περίπτωση. Η προφανής έλλειψη εμπλοκής του δικηγόρου αλλά και η γνώση του επί των δικαστικών θεμάτων ενισχύει τους ισχυρισμούς του αφηγητή για υπερβολική ποινή εις βάρος του. Αυτό όμως στο οποίο δίνει ιδιαίτερη έμφαση για μια ακόμα φορά είναι ο μη καταλογισμός των συνυπεύθυνων του (254-255). Έτσι επιβεβαιώνει τους ισχυρισμούς του περί εμπορίου της δικαιοσύνης (256) και την αδυναμία του να συμβιβαστεί με την ποινή που του επιβλήθηκε. Άξιο αναφοράς είναι ότι δεν κατηγορεί τους συνυπεύθυνους του για τον μη καταλογισμό τους, μια και απλά χειρίστηκαν το σύστημα, αλλά την φαιλότητα του ίδιου του συστήματος η οποία επιτρέπει τον χειρισμό του από άλλους κατά το συμφέρον τους. Προτείνει δε την ανάγκη που υπάρχει για τον εξορθολογισμό αυτού του συστήματος και το ενδιαφέρον συγκεντρώνει η πεποίθησή του ότι αυτός θα πρέπει να ξεκινήσει από την πολιτική σκηνή (257-258) η οποία κατά την γνώμη του πρωτοστατεί και κινεί τα νήματα (62).

Στο επόμενο κομμάτι της αφήγησης ο Παναγιώτης σε μια εκδραμάτιση θα λέγαμε της κατάστασης επαναλαμβάνει γενικευμένες απειλές προς το κοινωνικό σύνολο εν γένει για περισσότερες και σκληρότερες εγκληματικές ενέργειες από μέρους του στο μέλλον. Ο ίδιος δικαιολογεί αυτή του την τάση από την αδυναμία του να εισακουστεί από κάποια επίσημη αρχή (261-262), από τον συγχρωτισμό του με άλλους κρατουμένους μέσα στην φυλακή (262), από την έλλειψη οποιασδήποτε ελπίδας για το μέλλον (265-266) και από την αδικία που αισθάνεται ότι διεπράχθη στην περίπτωση του από την ίδια την δικαιοσύνη (267-269).

Κλείνει την ενότητα αυτή επαναλαμβάνοντας την ανάγκη που υπάρχει για την αλλαγή του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης σε κάθε επίπεδο (ΣΤ9). Τονίζοντας την αυτοεικόνα του αναφέρει ότι είναι γνώστης της όλης φαυλότητας που επικρατεί (281) και η ανάγκη για αλλαγή είναι περισσότερο επιτακτική από ποτέ, αποδίδοντας την ευθύνη αυτή για αλλαγή στους νεότερους (282) τους οποίους πιθανότατα βλέπει εκτός συστήματος και συνεπώς ικανούς για αυτή την εκ βαθέων αλλαγή.

Στο επίκεντρο της αφήγησης επανέρχονται ζητήματα της καθημερινότητας της ζωής μέσα στην φυλακή και την αρχή κάνει μια πολύ σημαντική παρατήρηση εκ μέρους του αφηγητή σχετικά με τον πληθυσμό των κρατουμένων.

Ζ1 (284-287): Οι φυλακές και ως κέντρα μεταναστών

284 Έχουν πλακώσει όλους τους Πακιστανούς και όλες τις φυλές της γης και τους

285 χώνουν μέσα. Αφού δεν έχει διαπράξει αδίκημα, τι τον χώνεις μέσα; Επειδή

286 κυκλοφορεί στην Ομόνοια; Και τον βάζεις μέσα σε εμένα που έχω τρεις ισόβιες; Που

287 εγώ θέλω την ησυχία μου, θέλω να ζήσω όσο..., μήπως γίνει κανένα θάύμα.

Στο παραπάνω απόσπασμα μας παρουσιάζεται μια εμφανώς παράλογη ανεπίσημη κρατική τακτική σύμφωνα με την οποία αντί για κέντρα μεταναστών οι φυλακές χρησιμοποιούνται ως κέντρα κράτησης παράνομων μεταναστών. Κάτι τέτοιο ενέχει πέρα από την προφανή αδικία εις βάρος των μεταναστών οι οποίοι φυλακίζονται αν και δεν έχουν επιτελέσει κάποια εγκληματική πράξη, μέσα σε ένα περιβάλλον όπου η εκπαίδευση στο έγκλημα είναι μια καθημερινότητα, και την διατάραξη της ηρεμίας των βαρυποινιτών, αλλά και πιθανώς των υπολοίπων κρατουμένων, οι οποίοι δεν βρίσκουν κάποιο λόγο συνύπαρξης μαζί τους. Με δεδομένο το πρόβλημα του υπερπληθυσμού των φυλακών η επιβάρυνσή τους με ανθρώπους που δεν έχουν κάποιο λόγο να βρίσκονται εκεί δεν μπορεί να δικαιολογηθεί στα μάτια των λοιπών κρατουμένων και εγείρει τις αντιδράσεις τους για την επιπλέον υπερφόρτωση του συστήματος και το συνεπακόλουθο χαμηλότερο επίπεδο των απαραίτητων λειτουργιών και προσφερόμενων σε αυτούς παροχών.

Ακολουθεί η χρήση μιας εκ των αποδοτικότερων θα λέγαμε ψυχολογικών μηχανισμών άμυνας, αυτή του χιούμορ²⁵⁷ (Z2). Προκειμένου να αντιμετωπίσει την στρεσογόνα κατάσταση της ποινής του ο αφηγητής επιστρατεύει το χιούμορ προκειμένου να διασκεδάσει τις εντυπώσεις και να εκλύσει θα λέγαμε με ένα κοινωνικά αποδεκτό τρόπο την ένταση την οποία νιώθει. Το χιούμορ θεωρείται εξάλλου και ένα μέσω κοινωνικοποίησης και ευχάριστης επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων²⁵⁸ και συνεπώς και των κρατουμένων.

²⁵⁷ Μπέιτμαν Άντονι, Χολμς Τζερεμι, *Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση: Σύγχρονη θεωρία και πρακτική*, (μτφ. Τεττέρη Ιουλία), Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1998, σελ. 168

²⁵⁸ Σύμφωνα με τον S. Freud οι δύο αποδοτικότεροι και ωριμότεροι μηχανισμούς που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να αντιμετωπίσουν γεγονότα που απειλούν την ψυχική του ισορροπία είναι η μετουσίωση και το χιούμορ (Ο.π. Μπέιτμαν Άντονι, Χολμς Τζερεμι, σελ. 168).

Ο Παναγιώτης εκφράζει και μια πολύ βασική θεώρησή του η οποία ουσιαστικά κλείνει τον κύκλο της έλλειψης οποιασδήποτε εμπιστοσύνης στο σύστημα δικαιοσύνης, την αδυναμία του σωφρονιστικού συστήματος να σωφρονίσει (Ζ3). Πιστεύει ότι στην συντριπτική πλειοψηφία των φυλακισμένων έχει αποδειχθεί ότι η στερητική της ελευθερίας ποινή δεν είναι ικανή να σωφρονίσει και αυτό είναι κάτι το οποίο θα πρέπει κατά την γνώμη του να προβληματίσει τους υπευθύνους της κρατικής μηχανής προκειμένου να γίνουν οι απαραίτητες αλλαγές. Συνεπώς η μόνη λειτουργία η οποία επιτελείται είναι αυτή της τιμωρίας και πιθανόν ανταποδοτικές λειτουργίες προς κοινωνικό εφησυχασμό και μιας αίσθηση απόδοσης δικαίου, τους οποίους θα χαρακτηρίζαμε στόχους παλαιότερων εποχών²⁵⁹.

Επιστρέφοντας στην δική του περίπτωση εκφράζει και τους φόβους που έχει για το εφετείο το οποίο και περιμένει. Και ενώ κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποτελεί μια ελπίδα για ελάφρυνση της ποινής του δεν φαίνεται να την αντιμετωπίζει θετικά αφού δεν βρίσκει κάπου μια στήριξη για την συνέχιση αυτής της διαδικασίας (*«Είπα σε πέντε φίλους να έρθουνε να πούνε και δεν ήρθε κανένας. Φοβούνται όλοι.»* (296-297)). Εξοστρακίζει το αίσθημα της απόρριψης το οποίο αισθάνεται από αυτή την έλλειψη συμπαράστασης χρησιμοποιώντας ξανά τον αμυντικό μηχανισμό της άρνησης²⁶⁰ και έτσι αρνείται ακόμα και αυτή του την ανάγκη του για στήριξη και βοήθεια από τους άλλους (302-303).

²⁵⁹ Η ανταποδοτική ή τιμωρητική λειτουργία των αποδιδόμενων ποινών έχουν πάψει να αποτελούν στόχους του σωφρονιστικού συστήματος με την επανένταξη και τον σωφρονισμό των εγκληματιών να είναι πλέον ο επίσημος στόχος.

²⁶⁰ Ο. π. Παλαιολόγου Άντζυ-Μαρία..., σελ. 337-341.

Στο τέλος σχεδόν της αφήγησής του κάνει μια αρκετά ξεκάθαρη αναφορά στην διαπλοκή που υπάρχει στο δημόσιο τομέα και την κλοπή του δημοσίου χρήματος από τους επίσημους διαχειριστές του. Περιγράφει:

H1 (304-315): Η κλοπή του δημόσιου χρήματος

- 304 Το κράτος, η δημόσια διοίκηση, ΕΚΠΑΙΔΕΥΕΙ ΤΟΥΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΤΗΣ ΝΑ
305 ΚΛΕΒΟΥΝ. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΕΙ ΤΟΥΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΝΑ
306 ΚΛΕΒΟΥΝ. Σας το 'πα από το 1981 μέχρι σήμερα (2) με μάθανε ΝΑ ΚΛΕΒΩ. ΠΟΥ
307 ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ; ΝΑ ΚΛΕΒΩ, ΜΕ ΜΑΘΑΝΕ. Και εγώ δεν
308 έκλεβα, κλέβαμε δηλαδή... μου δόθηκε η ευκαιρία να φύγω από την υπηρεσία και
309 παρέμεινα. Αλλά έβλεπα τι γίνανε. Και καταλαβαίνετε αν σε μια μικρή κωμόπολη,
310 που κατηγορούμε εγώ, σε παράρτημα της υπηρεσίας κλέβαμε. Φανταστείτε τι
311 γίνανε τώρα σε όλα τα παραρτήματα, όπως βγήκε τώρα τελευταία, πρόσφατα, στις μεγάλες
312 πόλεις και στις άλλες. Καταλαβαίνετε τι έγινε. Και αν έγινε αυτό σε αυτή την υπηρεσία
313 ασφαλώς έγινε και στις εφορίες και στις αστυνομίες και σε όλα αυτά, σε όλα τα υπουργεία.
314 Έτσι; Το κράτος το ίδιο εκπαίδευε όλους τους δημοσίου υπαλλήλους να κλέβουν, το
315 ξανατονίζω.

Στην αφήγηση του Παναγιώτη ανεβαίνουν για μια ακόμα φορά οι τόνοι και σε μια προσπάθεια κάθαρσης θα λέγαμε παραδέχεται την γενικότερη κλοπή του δημοσίου χρήματος από τους λειτουργούς του. Για την ακρίβεια υποστηρίζει πως η κατάχρηση του δημοσίου χρήματος όχι μόνο δεν είναι σπάνια αλλά αποτελεί μια δεδομένη τακτική και αναμφισβήτητη πραγματικότητα η οποία επιβάλλεται σχεδόν σε όλους σαν μια μορφή εκπαίδευσης από τον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό (304-306). Παραδέχεται δε, αν και προσπαθεί να το διασκευάσει αμέσως μετά, ότι και ο ίδιος όσο διάστημα υπήρξε δημόσιος υπάλληλος εκπαιδεύονταν στην τέχνη της κατάχρησης του δημοσίου χρήματος (306). Επεκτείνει την σκέψη και πέρα από το δικό του παράδειγμα λέγοντας ότι οι ζημίες του κράτους από αυτή την πρακτική είναι σημαντικότερες όσο μεγαλύτερος είναι ο εκάστοτε δημόσιος οργανισμός, κάνοντας έτσι τα παράνομα κέρδη να φτάνουν σε δυσθεώρητα

ύψη. Πρόκειται για μια πολύ σημαντική θέση και μάλιστα τεκμηριωμένη από τα γεγονότα της εμπειρίας του αφηγητή. Η δημιουργία του δημοσιονομικού τομέα έχει γίνει με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπει στους διαχειριστές του όχι μόνο την χρήση του δημοσίου χρήματος κατά το δοκούν αλλά και την ιδιοποίησή του. Έτσι ακόμα και το δημόσιο χρήμα δεν χρησιμοποιείται για την προώθηση του δημοσίου συμφέροντος αλλά του ιδιωτικού και ειδικά αυτών που ανήκουν σε εκείνες τις κοινωνικές ομάδες οι οποίες έχουν την εξουσία της διαχείρισής του.

Ο Παναγιώτης κλείνει την αφήγησή του με μια απότομη στροφή στο παρόν και στην ζωή του σήμερα (H2). Θεωρεί απαραίτητο να επιστρέψει την στιγμή εκείνη στην δουλειά του και τις υποχρεώσεις του μέσα στην φυλακή προκειμένου να προσφέρει στο σύνολο, κάτι το οποίο είναι πολύ σημαντικό για τον ίδιο όπως είδαμε (102). Αντιμετωπίζοντας την δουλειά του σαν προσφορά και όχι σαν υποχρέωση κερδίζει σε επίπεδο αυτοεκτίμησης μια και συνεχίζει να εκτιμά τον εαυτό του ως ικανό να προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο, τονίζει τον σημαντικό ρόλο που έχει η απασχόληση στο περιορισμένο πλαίσιο της φυλακής ενώ βλέπει αυτή του την προσφορά σαν μια ανταπόδοση για τις παροχές οι οποίες του προσφέρονται.

ΜΕΡΟΣ Γ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος της παρούσας έρευνας αποτέλεσε η ανακάλυψη της όποιας ιδιαιτερότητας του βιώματος της φυλακής για τους οικονομικούς εγκληματίες – εγκλείστους. Στηριζόμενοι στο υπάρχον θεωρητικό υπόβαθρο για τις επιδράσεις που φαίνεται να έχει στο άτομο η έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, επιχειρήσαμε να δούμε την διαδικασία αυτή μέσα από την προσωπική εμπειρία μιας συνομοταξίας φυλακισμένων διαφορετικής ποιότητας, θα λέγαμε, από αυτή του μέσου τροφίμου των σωφρονιστικών ιδρυμάτων.

Σε πρώτη φάση αυτό το οποίο φαίνεται να επιβεβαιώνεται από την έρευνά μας είναι η διαφορετικότητα του κοινωνικοοικονομικού προφίλ²⁶¹ των υποκειμένων σε σχέση με αυτό του μέσου φυλακισμένου και δράστη πιο συμβατικών εγκληματικών ενεργειών. Και οι τρεις αφηγητές έχουν μια σχετικά καλή οικονομική κατάσταση, καλή κοινωνική θέση, είναι αρκετά κοινωνικοί και με πολλές δραστηριότητες, μερικές δε εκ των οποίων και κοινωφελείς. Έχουν ένα σχετικά υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και μια σταθερή επαγγελματική απασχόληση. Ο μέσος όρος της ηλικίας τους είναι σαφώς μεγαλύτερος από αυτόν των υπόλοιπων κρατουμένων, ενώ δεν έχουν κατηγορηθεί στο παρελθόν για κάποιο άλλο αδίκημα.

²⁶¹ Ο.π. Wheeler Stanton, Weisburd David

Αποτέλεσμα ίσως των παραπάνω είναι η σχετικά καλή αυτοεικόνα που έχουν, η οποία όμως είναι ξεκάθαρο ότι απειλείται σημαντικά από την σημερινή τους θέση. Σε γενικές γραμμές δεν αποδέχονται πλήρως τον χαρακτηρισμό τους ως εγκληματίες και μάλιστα θεωρούν ότι απέχουν πολύ από αυτόν. Αναγνωρίζουν μεν στον εαυτό τους κάποιο μερίδιο ευθύνης για τις πράξεις τους, αλλά πιστεύουν ότι η καταδίκη τους ή η ποινή τους είναι υπερβολικές και ίσως άδικες. Πιστώνουν επίσης στον εαυτό τους αρκετά ελαφρυντικά, κάτι που θεωρούν ότι λανθασμένα δεν έκανε το δικαστήριο στο βαθμό που θα έπρεπε.

Τα αδικήματα που διέπραξαν έγιναν στα πλαίσια των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων και είχαν σαν στόχο το οικονομικό κέρδος. Ένα ίσως από τα σημαντικότερα ευρήματα της έρευνας είναι η αιτιολόγηση που παραθέτουν για την διάπραξη τους. Αναφερόμαστε στις τεχνικές δικαιολόγησης ή εξουδετέρωσης της ευθύνης οι οποίες σύμφωνα με τον G. Sykes περιλαμβάνουν τις: άρνηση της ευθύνης, άρνηση της βλάβης, άρνηση του θύματος, καταδίκη αυτών που τους καταδικάζουν και επίκληση της ανταγωνιστικής αυθεντίας²⁶². Επιβεβαιώνοντας λοιπόν αυτές τις προσεγγίσεις υποστηρίζουν μεταξύ άλλων ότι αιτία των εγκληματικών τους ενεργειών ήταν κατά βάση η ίδια η φύση της εργασίας τους, η οποία τους έδινε την ευκαιρία, αλλά και τους ωθούσε προς το έγκλημα. Εδώ βλέπουμε να συμφωνούν με την θέση ότι τα συγκεκριμένα εργασιακά περιβάλλοντα νοούνται ως προεγκληματικά²⁶³. Σε επίπεδο ερμηνευτικών προσεγγίσεων των αιτιών διάπραξης των οικονομικών εγκλημάτων επιβεβαιώνονται πληρέστερα

²⁶² Ο. π. Sykes M. Gresham and Matza David, «Techniques of Neutralization...» ...

²⁶³ Ο. π. Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος ..., σελ. 115.

θεωρήσεις όπως του διαφορικού συγχρωτισμού²⁶⁴, της ανομικής θεωρίας²⁶⁵, της σοσιαλιστικής θεωρίας²⁶⁶ και ίσως κάποιες άλλες εν μέρει.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι και οι τρεις είτε υπονοούν είτε δηλώνουν εμφανώς ότι δεν ήταν οι αποκλειστικοί ιθύνοντες της περί ου ο λόγος άδικης πράξης. Παρόλα αυτά και οι τρεις είναι οι μόνοι οι οποίοι και καταδικάστηκαν για το συγκεκριμένο αδίκημα ο καθένας. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει τη βιβλιογραφία σχετικά με την πολυπλοκότητα του οικονομικού εγκλήματος, την πολλαπλότητα των δραστών του και την αποφυγή καταδίκης των περισσότερων από τους δράστες²⁶⁷, αλλά αντίθετα την καταδίκη κάποιου αποδιοπομπαίου τράγου²⁶⁸, ο οποίος πιθανώς βρίσκεται χαμηλότερα στην ιεραρχία.

Η αιτία αυτής της έλλειψης καταδικαστικής απόφασης, ή έστω και κατηγορίας, μεγάλου μέρους των δραστών αποδίδεται και στην προστασία τους από υψηλότερα ιστάμενους, αλλά και από πολιτικούς παράγοντες. Η ανάμιξη των πολιτικών παραγόντων είναι κάτι το οποίο έχει παρατηρηθεί συχνά ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας²⁶⁹. Δεν είναι δε σπάνιες και οι μορφές ή ακόμα και οι ευθείες επιθέσεις στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης περί μεροληψίας έως και χρηματισμού. Επιβεβαιώνονται λοιπόν και εδώ όλες οι απόψεις περί διαφθοράς²⁷⁰ του επίσημου κρατικού μηχανισμού και του επικουρικού του ρόλου στην διάπραξη και στη μη τιμωρία των οικονομικών εγκλημάτων.

²⁶⁴ Ο. π. Sutherland H. Edwin, «White-Collar Criminality» ...

²⁶⁵ Ο. π. Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη ..., σελ. 149.

²⁶⁶ Ο. π. Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος ..., σελ. 124-128.

²⁶⁷ Ο. π. Croall Hazel ..., σελ. 8-9.

²⁶⁸ Ο. π. Braithwaite John ...

²⁶⁹ Ο. π. Vidali Sofia ...

²⁷⁰ Ο. π. Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Η Διαφθορά ως Πρόβλημα της ...» ...

Όποια όμως και αν είναι η αιτία που οι συνεργάτες ή συνένοχοι των υποκειμένων της έρευνας δεν ήρθαν αντιμέτωποι με την δικαιοσύνη, το γεγονός αυτό από μόνο του έχει ισχυρό αντίκτυπο και στους ίδιους. Από την στιγμή που η ίδια η δικαιοσύνη μεροληπτεί και μάλιστα υπέρ των ισχυρότερων, το μήνυμα που εκλαμβάνουν οι καταδικασθέντες, και όχι μόνο, είναι ότι τελικά αιτία της επιβολής της ποινής τους είναι όχι η αδικοπραξία τους αλλά η αδυναμία τους να ελέγξουν το διεφθαρμένο αυτό σύστημα, πράγμα που κατάφεραν να κάνουν οι διαφυγόντες των κυρώσεων. Αυτό ίσως να αποτελεί και ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα τα οποία κατά την γνώμη μας προκύπτουν από αυτή την έρευνα.

Μια ακόμη από τις πολύ διαφορετικές αιτίες που παρουσιάζουν συλλήβδην οι αφηγητές για την καταδικαστική τους απόφαση είναι το γεγονός ότι δεδομένης της γενικότερης κοινωνικοπολιτικής κατάστασης η οποία επικρατεί στην χώρα μας, το οικονομικό έγκλημα τείνει να τιμωρείται περισσότερο και αυστηρότερα. Κάτι τέτοιο ίσως να μην ήταν απολύτως σωστό να μεταφραστεί σαν μια αυστηροποίηση της αντιμετώπισης των εγκληματικών αυτών ενεργειών αλλά σαν μια συνεπέστερη εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας μέσα υπό την πίεση της κοινωνίας και των γεγονότων που συμβαίνουν σε εθνικό και όχι μόνο επίπεδο την παρούσα χρονική περίοδο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον φαίνεται να έχει και η σύγκριση που κάνουν οι ίδιοι οι δράστες των δικών τους αδικημάτων σε σχέση με τις πιο συμβατικές εγκληματικές ενέργειες. Θεωρούν ότι οι δεύτερες είναι αυτές που είναι επί της ουσίας εγκληματικές ενώ στην δική τους περίπτωση πρόκειται περισσότερο για παρεκκλίσεις. Επικυρώνουν αυτήν τους την άποψη με το γεγονός ότι οι

ίδιοι δεν έχουν αυτό το κοινωνικοοικονομικό προφίλ που στερεοτυπικά έχουν οι εγκληματίες αλλά ακριβώς το αντίθετο, όπως ήδη αναφέραμε. Για αυτή την σύγκριση επιλέγουν δε αδικήματα, όπως οι φόνοι ή η διακίνηση ναρκωτικών, τα οποία τυγχάνουν μεγαλύτερης ηθικής και κοινωνικής απαξίας. Κάτι τέτοιο ανοίγει περισσότερο την ψαλίδα με τα συμβατικά εγκλήματα, τονίζοντας μια διαχωριστική γραμμή που έχουν θέσει με αυτά και πάντα προς εύνοια των οικονομικών εγκλημάτων. Αναφερόμενοι και στην ίδια την ζημία του αδικήματός τους για την κοινωνία, υποστηρίζουν ότι δεν είναι τόσο σημαντική από ηθικής απόψεως αλλά ακόμη και από οικονομικής. Αυτή δε η δεύτερη πιστοποιείται μέσα από μια προσπάθεια οικονομικοποίησης όλων των εγκλημάτων από πλευράς κόστους. Κάτι τέτοιο είναι φυσικά ενδεικτικό ενός οικονομικοκεντρικού τρόπου σκέψης. Προσυπογράφεται θα λέγαμε κάπως έτσι και από τους αφηγητές η στερεοτυπική άποψη για τους οικονομικούς εγκληματίες ως περισσότερο «ευγενών»²⁷¹.

Εδώ βλέπουμε να διακυβεύεται η ίδια η ουσία του σωφρονισμού στον οποίο οφείλει να στοχεύει κάθε ποινή. Από την στιγμή που η καταδίκη του κάθε ατόμου εκλαμβάνεται από το ίδιο ως άδικη, λανθασμένη και μεροληπτική, αν και ίσως όχι αναίτια, αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση ολόκληρου του ποινικού συστήματος και την αντιμετώπιση της ποινής του απλά ως τιμωρίας.

Η τιμωρητική αυτή λειτουργία της ποινής φαίνεται να επιβεβαιώνεται και στην πράξη μια και οι υποδομές και συνθήκες που υπάρχουν δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να προσφέρουν οποιονδήποτε σωφρονισμό,

²⁷¹ Ο. π. Perri s. Frank, «White-Collar Criminals...» ...

όπως υποστηρίζει το σύνολο των αφηγητών. Περνάμε έτσι στην εξέταση του βιώματος της φυλακής όπως αυτή προσλαμβάνεται από τα υποκείμενα της έρευνας.

Η ένταξη στο περιβάλλον της φυλακής είναι εξαιρετικά δύσκολη για όλους τους αφηγητές. Οι λόγοι που αυτό συμβαίνει σύμφωνα με τους ίδιους είναι: το σχετικά καλό και υψηλό βιοτικό τους επίπεδο πριν την είσοδό τους στο σωφρονιστικό κατάστημα, το γεγονός ότι δεν θα μπορούσαν να φανταστούν νωρίτερα αυτή την τροπή στην πορεία της ζωής τους επομένως ο συμβιβασμός γίνεται δυσκολότερος, η αδυναμία τους να ταυτιστούν και να συνυπάρξουν με τους περισσότερους από τους συγκρατούμενους τους, ο υπαρκτός κίνδυνος αποδόμησης της καλής τους αυτοεικόνας σε συνδυασμό με τον εντονότατο φόβο του στιγματισμού τους, οι μακρόχρονες ποινές που θα πρέπει να εκτίσουν, η διαχείριση του χρόνου εντός φυλακής, η ανησυχία για το μέλλον και την επανένταξή τους, το άγχος τους για την οικογένειά τους που αφήνουν πίσω μαζί με όποιες άλλες εκκρεμότητες τους εκτός φυλακής ενώ παράλληλα αναγνωρίζουν το γεγονός ότι βιώνουν όλες τις στερήσεις εγκλεισμού²⁷² όπως αυτές είναι αναφέρονται στην σχετική βιβλιογραφία (την στέρηση της ελευθερίας, την στέρηση διάφορων αγαθών και υπηρεσιών, την σεξουαλική στέρηση, την στέρηση της αυτονομίας και την στέρηση της ασφάλειας).

Προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτή την καινούργια πραγματικότητα προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα μικρόκοσμο και μια καθημερινότητα με τα όποια θετικά στοιχεία μπορούν να βρουν μέσα στη φυλακή. Σημαντικό ρόλο σε αυτό παίζει η δυνατότητα που έχουν να εργάζονται γιατί έτσι περνάει

²⁷² Ο. π. Sykes M. Gresham, «The Society of Captives...» ..., σελ. 164-173.

πιο γρήγορα ο μακρύς χρόνος υπό εγκλεισμό αλλά και γιατί η εργασία μοιάζει να αναπληρώνει το κενό παραγωγικότητας που αισθάνονται πλέον και το οποίο τους υπερκάλυπτε η επαγγελματική τους καταξίωση παλιότερα. Φαίνεται λοιπόν να επιβεβαιώνονται επίσης οι σχετικές θεωρήσεις για την σημαντικότητα της εργασίας των κρατουμένων²⁷³.

Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι και οι τρεις αφηγητές έχουν το προνόμιο της εργασίας εντός φυλακής. Αυτό μπορεί να λογιστεί είτε σαν μια ένδειξη ευνοϊκότερης μεταχείρισης σε σχέση με τους λοιπούς τροφίμους, είτε σαν μια δυνατότητα που τους προσφέρουν τα περισσότερα αντικειμενικά προσόντα που έχουν, όπως η εκπαίδευση για παράδειγμα. Ως ένδειξη διαφορετικής μεταχείρισης μπορεί να εκλαμβάνεται από τους αφηγητές επίσης το γεγονός ότι βρίσκονται σε μια ξεχωριστή πτέρυγα της φυλακής η οποία όπως υποστηρίζουν διαθέτει καλύτερο και πιο ανθρώπινο κλίμα. Υποστηρίχθηκε δε από έναν εκ των αφηγητών ακόμα και η θέση ότι εξαιτίας αυτού του διαχωρισμού η εμπειρία που έχει από τη φυλακή δεν είναι αντικειμενική με την έννοια του μέσου κρατουμένου μιας και απέχουν από την καθημερινότητά τους τα περισσότερα από τα βίαια ξεσπάσματα που συνήθως συμβαίνουν στα σωφρονιστικά καταστήματα.

Σε αυτό το σημείο βλέπουμε για άλλη μια φορά την αναγκαιότητα που αναγνωρίζουν οι αφηγητές σε αυτό τον διαχωρισμό μεταξύ των τροφίμων. Θεωρούν τον συγχρωτισμό τους με τους κοινούς εγκληματίες ως άστοχο αλλά ακόμη και επικίνδυνο για τους ίδιους. Μοιάζει να μην έχουν λοιπόν θα λέγαμε καμία πρόθεση να ενστερνιστούν την αποκαλούμενη υποκουλτούρα της

²⁷³ Ο. π. Cohen Stanley and Taylor Laurie...

φυλακής²⁷⁴. Κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να ταιριάζει με την εικόνα του εαυτού που έχουν και προσπαθούν να διατηρήσουν. Παράλληλα το ενδιαφέρον τραβά η στάση τους προς τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους. Τρέφουν αισθήματα συμπάθειας αλλά και συμπόνιας για το δύσκολο έργο τους ενώ κατά περιπτώσεις προσπαθούν να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις μαζί τους αφού μπορούν πιο εύκολα να ταυτιστούν και να επικοινωνήσουν με αυτούς, τους μη εγκληματίες.

Η άρνηση της συμμετοχής στην υποκουλούρα της φυλακής είναι και ένας από τους βασικότερους παράγοντες που έχουν χαρακτηριστεί ως απαραίτητοι για την αποφυγή του ιδρυματισμού²⁷⁵ του ατόμου. Η αποφυγή αυτής της ασυλοποίησης είναι ένας από τους σημαντικότερους στόχους που θέτουν οι αφηγητές. Φαίνεται να γνωρίζουν απόλυτα την ύπαρξη αυτού του φαινομένου και συνειδητά να χρησιμοποιούν στρατηγικές προκειμένου για την αποφυγή του. Η όποια βέβαια συνειδητή αντίσταση στο ιδρυματισμό προϋποθέτει και μια επαρκή οξύνοια η οποία έχει αποδοθεί βιβλιογραφικά στους οικονομικούς εγκληματίες²⁷⁶. Ως τέτοιες στρατηγικές καταδεικνύουν, εκτός από την έλλειψη συγχρωτισμού με το μεγαλύτερο ποσοστό των συγκρατουμένων τους οι οποίοι πρεσβεύουν τις αξίες της κουλτούρας της φυλακής, την απασχόλησή τους με άλλες δραστηριότητες, τη διατήρηση επαφών με ένα οικογενειακό ή στενό υποστηρικτικό περιβάλλον εκτός φυλακής, αλλά και το να κάνουν σχέδια για το μέλλον τα οποία δεν περιλαμβάνουν τη φυλακή.

²⁷⁴ Ο. π. Adams Kenneth

²⁷⁵ Ο. π. Liebling Alison, Maruna Shadd..., σελ. 112-114.

²⁷⁶ Ο. π. Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος ..., σελ. 76.

Σαν πολύ σημαντική ερευνητική παρατήρηση σε αυτό το σημείο κρίνουμε να αναφέρουμε τον ουσιαστικό ρόλο που παίζει η ηλικία του εκάστοτε κρατουμένου, το στάδιο έκτισης της ποινής του στο οποίο βρίσκεται και το πώς φαίνεται να αντιμετωπίζει το μέλλον. Οι αφηγητές που βρίσκονται για μικρότερο χρονικό διάστημα εντός φυλακής, έχουν μικρότερη ηλικία και περιμένουν σχετικά άμεσα κάποια μείωση της ποινής τους ή προσωρινή έστω έξοδό τους, μοιάζουν να βλέπουν πιο θετικά το μέλλον τους και για αυτό έχουν ένα ισχυρό κίνητρο αντίστασης στον ιδρυματισμό. Από την άλλη ο ένας εκ των αφηγητών ο οποίος βρίσκεται σε σχετικά μεγαλύτερη ηλικία και αντιμετωπίζει την βαρύτερη και πιο απόλυτη των ποινών, αυτή της ισόβιας κάθειρξης, δείχνει, δικαιολογημένα ίσως, να έχει την πιο πεσιμιστική αντιμετώπιση για το μέλλον. Το άγχος και η ένταση που βιώνει τόσο γενικά όσο και κατά την διάρκεια της αφήγησης, είναι σαφώς σημαντικότερα ενώ καταφεύγει συνεχώς στην πλέον προφανή χρήση κάποιων μηχανισμών άμυνας προκειμένου να διατηρήσει την ψυχική του ισορροπία. Ενδεικτικοί είναι και οι αυτοκτονικοί ιδεασμοί ενώ ακολούθως και στοιχεία συνδεδεμένα με την ασυλοποίηση εμφανίζονται περισσότερο. Τάση αποκοπής από το περιβάλλον εκτός φυλακής, έντονος θυμός και απογοήτευση, ευερεθιστότητα αλλά και στιγμές συναισθηματικής αδιαφορίας είναι μερικά από αυτά. Όλα τα παραπάνω συμφωνούν με την θεωρητική εικόνα που υπάρχει για το φαινόμενο του ιδρυματισμού²⁷⁷.

Επιβεβαιώνοντας ότι ως μελλοντικός χρόνος ορίζεται ο χρόνος εκτός φυλακής²⁷⁸, οι αφηγητές προσπαθούν να συμβιβαστούν με το παρόν τους προκειμένου να διαχειριστούν το μέλλον τους. Πραγματεύονται έτσι τις

²⁷⁷ Ο.π. Liebling Alison, Maruna Shadd..., σελ. 112-114.

²⁷⁸ Ο. π. Μαυρήs Μιχάλης ..., σελ. 73.

απόψεις τους σχετικά με το στερεότυπο του εγκληματία²⁷⁹ με δύο τρόπους: από την μια δέχονται ότι οι στερεοτυπικές αυτές αντιλήψεις για το τί είναι έγκλημα και πώς είναι ο εγκληματίας ισχύουν και συνεπώς οι ίδιοι δεν μπορούν να λογίζονται ως τέτοιοι, ενώ από την άλλη υποστηρίζεται η θέση ότι το έγκλημα είναι ένα σχεδόν φυσικό κοινωνικό φαινόμενο, όπως έχει υποστηριχθεί και από τον E. Durkheim, και όλοι οι άνθρωποι είναι πιθανοί εγκληματίες και άρα θα πρέπει να αρθεί το εγκληματικό στερεότυπο ως ιδιότητα μιας διαφορετικής κατηγορίας ανθρώπων. Χρησιμοποιούνται μάλιστα και οι δύο αυτές στρατηγικές, ενώ ορισμένες φορές ακόμα και από το ίδιο υποκείμενο σε διαφορετικούς αφηγηματικούς χρόνους.

Ως αιτία αυτού θεωρούμε την ανάγκη του κάθε αφηγητή να αποφύγει τον επερχόμενο της φυλάκισης στιγματισμό του και την παράλληλη διατήρηση της θετικής του αυτοεικόνας. Κάτι τέτοιο δίνει την δυνατότητα σε αυτούς να βλέπουν το μέλλον από μια πιο θετική σκοπιά και την επανένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο ως πιο πιθανή. Ο στιγματισμός²⁸⁰ αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους φόβους του συνόλου των κρατουμένων γιατί κάνει δύσκολη έως και αδύνατη την κοινωνική τους επανένταξη μετά την αποφυλάκισή τους. Μένουν για πάντα «έγκλειστοι» στην κακή εικόνα που τους αποδίδεται από το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού συνόλου φτάνοντας σε σημείο ενδοβολής της και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και επιβεβαίωσής της.

Ως στοιχεία που δυσκολεύουν αυτή τους την επανένταξη χαρακτηρίζουν εκτός από την επίστρωση του φυλακισμένου-εγκληματία και την έλλειψη κάποιας επίσημης κρατικής πρόνοιας για αυτό. Από την άλλη ως υποστηρικτικοί παράγοντες παρουσιάζονται το καλό οικογενειακό περιβάλλον

²⁷⁹ Ο. π. Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II ...*, σελ. 4.

²⁸⁰ Ο. π. Thorsell A. Bernard and Klemke W. Lloyd ...

αλλά και το ευρύτερο υποστηρικτικό κοινωνικό περιβάλλον, θεωρώντας πάντα ότι η καταδίκη τους δεν κατάφερε να τους στερήσει πλήρως την κοινωνική τους αποδοχή. Ζητήματα επαγγελματικής αποκατάστασης δεν φαίνεται να τους απασχολούν ιδιαίτερα μια και είτε κρίνουν ότι υπάρχει κάτι να κάνουν είτε γιατί δεν φτάνουν σε σημείο προγραμματισμού αφού η «ζωής εκτός» τους φαίνεται μακριά ακόμη.

Ανακεφαλαιώνοντας, από την έρευνα που διενεργήσαμε διαπιστώσαμε ότι τα υποκείμενα φέρουν την πληθώρα από τα χαρακτηριστικά εκείνα που αποδίδει η σχετική βιβλιογραφία στους οικονομικούς εγκληματίες. Είναι άτομα με σχετικά καλύτερη κοινωνική θέση στους οποίους αποδόθηκαν εγκληματικές ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της επαγγελματικής τους δραστηριότητας και με σκοπό το οικονομικό κέρδος. Οι ίδιοι αποτελούν μέρος από το σύνολο των δραστών και αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως αποδιοπομπαίους τράγους ενώ παράλληλα εξευγενίζουν τα κίνητρα της πράξης τους.

Σε πολύ γενικές γραμμές φαίνεται να έχουν ένα πιο ήπιο βίωμα της φυλακής σε σχέση με αυτά που παρουσιάζονται βιβλιογραφικά για το μέσο σωφρονιστικό κρατούμενο παρά την σίγουρα πιο απότομη, απρόσμενη και βίαιη αλλαγή που κάτι τέτοιο συνιστά στη πορεία του βίου τους. Αυτό μπορεί να υποθέσουμε ότι συμβαίνει εξαιτίας μιας πιο ώριμης θα λέγαμε γενικά αντιμετώπισης της πραγματικότητας εκμεταλλευόμενοι διάφορες δικλείδες ασφαλείας και στρατηγικές προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτή την καινούργια εμπειρία. Τονίζουν την ανάγκη διατήρησης της θετικής τους αυτοεικόνας και της αποφυγής της απόδοσης του στίγματος του εγκληματία

με βασική στρατηγική για την επίτευξη αυτού, την δημιουργία μιας έντονης και απόλυτης διαχωριστικής γραμμής από τους «κοινούς» εγκληματίες. Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις είναι και η ελλιπής αντίληψη που έχουν για τους λόγους της καταδίκης τους και η αίσθηση της μη απόδοσης της δικαιοσύνης στην περίπτωση τους. Κρίνουν δε την εμπειρία του εγκλεισμού ως εξαιρετικά σημαντική για την ζωή τους και τις επιπτώσεις της έως και μόνιμες.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτό που θα πρέπει να αντιμετωπίσουν κατά κύριο λόγο στα άτομα που καταδικάζονται και εκτίουν κάποια ποινή φυλάκισης είναι ο συχνά διαπιστούμενος ιδρυματισμός τους όντας εντός φυλακής, ο στιγματισμός τους ως εγκληματίες ενώ ταυτόχρονα πλήγεται και η ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον μετά το πέρας της ποινής τους. Στην περίπτωση των οικονομικών εγκληματιών φαίνεται να υπάρχουν εκείνοι οι βοηθητικοί παράγοντες που τους επιτρέπουν να αντιπαλέψουν αυτές τις επιπτώσεις της στερητικής της ελευθερίας ποινής έστω εν μέρει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

Αλεξιάδης Στέργιος, *Σωφρονιστική*, 3^η έκδοση, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1997.

Γεώργας Δημήτρης, *Κοινωνική Ψυχολογία* (τόμος Β), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1999.

Δημόπουλος Ν. Χαράλαμπος, *Η Εγκληματολογική Προβληματική των Σύγχρονων Οικονομικών Εγκλημάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1988.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Α' τεύχος, Αριθμός ΦΕΚ 291, 24-12-1999.

Ζαραφωνίτου Χριστίνα, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2004.

Ζαραφωνίτου Χριστίνα, «Ο Φόβος του Εγκλήματος: Ένα Ελληνικό "Παράδοξο"», *Ποινική Δικαιοσύνη και Εγκληματολογία*, τεύχος 1, 2009, σελ. 9-18.

Ζαραφωνίτου Χριστίνα και Κουράκης Ε. Νέστωρ, *(Αν)ασφάλεια, Τιμωρητικότητα και Αντεγκληματική Πολιτική: Παρουσίαση και Πορίσματα Έρευνας*, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2009.

Ζερβής Χρήστος, *Ψυχοπαθολογία του Ενήλικα*, Ηλεκτρονικές Τέχνες, Αθήνα, Γ' έκδοση, 2003.

Ιωσηφίδης Θεόδωρος, *Ανάλυση Ποιοτικών Δεδομένων στις Κοινωνικές Επιστήμες*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2003.

Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Η Διαφθορά ως Πρόβλημα της Ελληνικής Αντεγκληματικής Πολιτικής», *Ποινικός Λόγος*, 2002, σελ.1-4.

Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Η Ποινική Καταστολή: Μεταξύ Παρελθόντος και Μέλλοντος*, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1985.

Κουράκης Ε. Νέστωρ, *Τα Οικονομικά Εγκλήματα: Βασικά Ζητήματα της Οικονομικής Εγκληματικότητας και του Οικονομικού Ποινικού Δικαίου* (τόμος 1), Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998.

Κραμβία-Καπαρδής Μαρία και Τσολάκης Χρίστος, *Οικονομικά Εγκλήματα στις Επιχειρήσεις: Πρόληψη, Διερεύνηση, Αποτροπή*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2011.

Κυριαζή Νότα, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, 8^η έκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.

Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2011.

Λάζος Γρηγόρης, *Οικονομική Εγκληματικότητα II (φάκελος σημειώσεων)*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2006.

Λαμπροπούλου Έφη, *Κοινωνικός Έλεγχος του Εγκλήματος*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης, 1994.

Μαυρής Μιχάλης, *Το Πανοπτικό του Χρόνου: Η Διαχείριση του Χρόνου σε Συνθήκες Μακροχρόνιας Στέρησης της Ελευθερίας. Έρευνα στη Φυλακή Αγίου Στεφάνου Πατρών*, Αθήνα, Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος, 2003.

Μπέιτμαν Άντονι και Χολμς Τζέρεμι, *Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση: Σύγχρονη θεωρία και πρακτική*, (μτφ. Τετάρη Ιουλία), Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1998.

Νικολόπουλος Π. Γεώργιος, «Το Ζήτημα της Επαγγελματικής Επανάταξης των Πρώην Καταδίκων: Θεωρητικές Επισημάνσεις, Ερευνητικά Πορίσματα και Κοινωνικές Δράσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 118, 2005, σελ. 95-118.

Παλαιολόγου Άντζυ-Μαρία, *Προσανατολισμοί Κλινικής Ψυχολογίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Πανούσης Α. Γιάννης, *Η Σωφρονιστική Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα: Από τον Κυνισμό της Εργασίας στην Ουτοπία της Αγωγής*, Αθήνα – Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989.

Πετρονιώτη Μαρίνα και Τριανταφυλλίδου Άννα, *Σύγχρονα Μεταναστευτικά Ρεύματα προς την Ελλάδα*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών - Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, 2003.

Πουρκός Μάριος και Δαφέρμος Μανώλης, *Ποιοτική Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες: Επιστημολογικά, Μεθοδολογικά και Ηθικά Ζητήματα*, Αθήνα, Τόπος, 2010.

Σπινέλλη Δ. Καλλιόπη, *Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων: Θεωρητική και Εμπειρική Διερεύνηση Μορφών Κοινωνικού Ελέγχου*, Αθήνα – Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1982.

Τσαλικογλου Φωτεινή, *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης, 1989.

Τσιώλης Γιώργος, *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις: Η Βιογραφική Προσέγγιση στην Κοινωνιολογική Ποιοτική Έρευνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2006.

Χαίδου Ανθοζωή, *Εγκληματολογικά Κείμενα: Ανήλικοι, Ναρκωτικά, Κοινωνικός Έλεγχος*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003.

Χαίδου Ανθοζωή, *Θετικιστική Εγκληματολογία: Αιτιολογικές Προσεγγίσεις του Εγκληματικού Φαινομένου*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996.

Χαίδου Ανθοζωή, *Σωφρονιστικό Σύστημα: Ζητήματα Θεωρίας και Πρακτικής*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002.

Φαρσεδάκης Ιάκωβος, *Στοιχεία Εγκληματολογίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005

Ξενόγλωσση:

Adams Kenneth, «Adjusting to Prison Life», *Crime and Justice*, vol. 16, 1999, pp. 275-359.

American Psychiatric Association, *Διαγνωστικά κριτήρια DSM-IV* (μτφ. Κώστας Γκοτζαμάνης), Αθήνα, Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας, 1996.

Bartol, R. Curt and Bartol, M. Anne, *Psychology and Law: Research and Application* (2nd ed.). Belmont, Thomson - Wadsworth, 2004.

Becker S. Gary and Landes M. William, *Essays in the Economics of Crime and Punishment*, New York, Columbia University Press, 1974.

Benson L. Michael and Moore Elizabeth, «Are White-Collar and Common Offenders the Same? An Empirical and Theoretical Critique of a Recently Proposed General Theory of Crime», *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 29, no. 3, August 1992, pp. 251-272.

Blickle Gerhard, Schlegel Alexander, Fassbender Pantaleon and Klein Uwe, «Some Personality Correlates of Business White-Collar Crime», *Applied Psychology: An International Review*, 2006, vol. 55, no. 2, pp. 220–233.

Blurnswin Alfred and Jacqueline Cohen, «Characterizing Criminal Careers», *Science*, vol. 23, no. 7, August 1987, pp. 985-991.

Bondeson V. Ulia, *Prisoners in Prison Societies*, New Jersey, Transaction Publishers, 2011.

Braithwaite John, «White Collar Crime», *Annual Review of Sociology*, vol. 11, 1985, pp. 1-25.

Chung Y. Susanna, «Prison Overcrowding: Standards in Determining Eighth Amendment Violations», *Fordham Law Review*, vol. 68, no. 6, January 2000, pp. 2351-2400.

Cieslewicz K. Joshua, «The Fraud Model in International Contexts: A Call to Include Societal-level Influences in the Model», *Journal of Forensic & Investigative Accounting*, vol. 4, no. 1, 2012, pp. 214-254.

Coleman W. James, «Toward an Integrated Theory of White-Collar Crime», *American Journal of Sociology*, vol. 93, no. 2, September 1987, pp. 406-439.

Collins M. Judith and Frank L. Schmidt, «Personality, Integrity and White-Collar Crime: A Construct Validity Study», *Personnel Psychology*, vol. 46, no. 2, Summer 1993, pp. 295-311.

Cooke David, Baldwin Pamela and Howison Jacqueline, *Psychology in Prisons*, London, Routledge, 1993.

Croall Hazel, *Understanding White Collar Crime*, Buckingham, Open University Press, 2001.

Deci L. Edward, Ryan M. Richard, Gagné Marylène, Leone R. Dean, Usunov Julian and Kornazheva P. Boyanka, «Need satisfaction, motivation and well-being in the work organizations of a former eastern bloc country: a cross-cultural study of self-determination», *The Society for Personality and Social Psychology*, vol.8, 2001, pp.930-942.

De Fina H. Robert and Hannon Lance, «The Impact of Adult Incarceration on Child Poverty: A County-Level Analysis, 1995-2007», *The Prison Journal*, vol.90, no. 4, pp. 377–396.

De Giorgi Alessandro, *Re-Thinking the Political Economy of Punishment: Perspectives on Post-Fordism and Penal Politics*, Hampshire, Ashgate, 2006.

De Vos Jan, «Now That You Know How Do You Feel? The Milgram Experiment and Psychologization», *Annual Review of Critical Psychology*, vol. 7, 2009, pp. 223-246.

Diamond J. Michael, «Someone to Watch over Me: The Father as the Original Protector of the Mother-Infant Dyad», *Psychoanalysis and Psychotherapy*, vol. 12, 1995, pp. 87-102.

Donaldson Mike, «What Is Hegemonic Masculinity?», *Theory and Society*, vol. 22, no. 5, October 1993, pp. 643-657.

Durkheim Emile, *Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου* (μτφρ. Λουκία Μουσούπου), Αθήνα, Gutenberg, 1978.

Eining M. Martha, Jones R. Donald, Loebbecke K. James, «Reliance on Decision Aids: An Examination of Auditors' Assessment of Management Fraud», *A Journal of Practice and Theory*, vol. 16, no. 2, Fall 1997, pp. 1-19.

Elliot Antony, *The Routledge Companion to Social Theory*, Oxon, Routledge, 2010.

Ford A. Matthew «White-Collar Crime, Social Harm, and Punishment: A critique and modification of the sixth circuit's ruling in United States v. Davis», *St. Johns Law Review*, vol. 83, 2007, pp. 383-399.

Foucault Michel, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής* (μτφ. Μπέτζελος Τάσος), Αθήνα, Πλέθρον, 2011.

Garland David, *Mass Imprisonment: Social Causes and Consequences*, London, Sage Publications, 2001.

Gavin H. Joanne and Mason O. Richard, «The Virtuous Organization: The Value of Happiness in the Workplace», *Organizational Dynamics*, vol. 33, no. 4, 2004, pp. 379-392.

Geis Gilbert, Meier F. Robert and Salinger M. Lawrence, *White-Collar Crime: Classic and Contemporary Views*, New York, The Free Press, 1995.

Giddens Antony, *Κοινωνιολογία*, (μτφ. Δημήτρης Γ. Τσαούσης), Αθήνα, Gutenberg, 2002.

Goffman Erving, *Άσυλα: Δοκίμια για την Κοινωνική Κατάσταση των Ασθενών του Ψυχιατρείου και Άλλων Τροφίμων* (μτφ. Κομνηνός Ξενοφών), Αθήνα, Ευρύαλος, 1994.

Goffman Erving, *Relations in public*, London, Penguin, 1973.

Haney C. and Zimbardo P., «The Past and Future of US Prison: Twenty-Five Years after the Stanford Prison Experiment», *American Psychologist*, vol. 53, no. 7, July 1998, pp. 709-727.

Hirschi Travis and Gottfredson Michael, «Commentary: Testing the General Theory of Crime», *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 30, no. 1, February 1993, pp. 47-54.

Hughes Gordon, *Understanding Crime Prevention: Social Control, Risk and Late Modernity*, Buckingham – Philadelphia, Open University Press, 1998.

Jewkes Yvonne and Johnston Helen, *Prison Readings: A Critical Introduction to Prisons and Imprisonment*, Cullompton, Willan Publishing, 2006.

Lawrence A. Pervin and Oliver P. John, *Θεωρίες Προσωπικότητας: Έρευνα και Εφαρμογές* (μτφ. Αλεξανδροπούλου Αρχοντούλα και Δασκαλοπούλου Ευγενία), Αθήνα, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος, 2001.

Liebling Alison, «Prison Suicide and Prisoner Coping», *Crime and Justice*, vol. 26, 1999, pp. 283-359.

Liebling Alison and Maruna Shadd, *The Effects of Imprisonment*, Cullompton, Devon, Willan Publishing, 2005.

Mampaey Luc, *Prison Technologies: An Appraisal of Technologies of Political Control*, Bruxelles, European Parliament, 2000.

Mason Jennifer, *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, (μτφ. Ελένη Δημητριάδου), 9^η έκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2010.

Newman J. Donald, «White-Collar Crime », *Law and Contemporary Problems*, vol. 23, no. 4, Autumn 1958, pp. 735-753.

Note, «Conjugal Visitation Rights and the Appropriate Standard of Judicial Review for Prison Regulations», *Michigan Law Review*, vol. 73, no.2, December 1974, pp. 398-423.

Payne K. Brian, *White-Collar Crime: A Text Reader*, London, Sage Publications, 2012.

Perri s. Frank, «White-Collar Criminals: The 'Kinder, Gentler' Offender?», *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, vol. 8, 2011, pp. 217-241.

Plummer Ken, *Τεκμήρια Ζωής: Εισαγωγή στα Προβλήματα και την Βιβλιογραφία μιας Ανθρωπιστικής Μεθόδου*, (μτφ. Χαρά Λιαναντωνάκη), Αθήνα, Gutenberg, 2000.

Ponsaers Paul and Ruggiero Vincenzo, *Economic and Financial Crime in Europe*, Paris, Harmattan, 2002.

Poortinga Ernest, Lemmen Craig and Jibson D.Michael, «A Case Control Study: White-Collar Defendants Compared With Defendants Charged With Other Nonviolent Theft», *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, vol. 34, 2006, pp. 82-89.

Punch Maurice, *Dirty Business: Exploring Corporate Misconduct: Analysis and Cases*, London, Sage Publication, 1996.

Ragatz L. Laurie, Fremouw William and Baker Edward, «The Psychological Profile of White-Collar Offenders: Demographics, Criminal Thinking, Psychopathic Traits, and Psychopathology», *Criminal Justice and Behavior*, vol. 39, no. 7, July 2012, pp. 978-997.

Rasmusen Eric, «Stigma and Self-Fulfilling Expectations of Criminality», *Journal of Law and Economics*, vol. 39, October 1996, pp. 519-543.

Reiman Jeffrey, *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class and Criminal Justice*, 8th edition, Boston, Pearson, 2007.

Ross A. Edward, *Sin and Society: An Analysis of Latter-Day Iniquity*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1907.

Schoepfer Andrea, Carmichael Stephanie and Leeper Piquero Nicole, «Do Perceptions of Punishment Vary Between White-Collar and Street Crimes? », *Journal of Criminal Justice*, vol. 35, 2007, pp. 151-163.

Shalin N. Dmitri, «Pragmatism and Social Interactionism», *American Sociological Review*, vol. 51, no. 1, February 1986, pp. 9-29.

Stanley Liz, «To the Letter: Thomas and Znaniecki's The Polish Peasant and Writing a Life, Sociologically», *Life Writing*, vol. 7, no. 2, August 2010, pp. 139-151.

Sykes M. Gresham and Matza David, «Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency», *American Sociological Review*, vol. 22, no. 6, December 1957, pp. 664-670.

Thio Alex, *Παρεκκλίνουσα Συμπεριφορά*, (μτφ. Μαρία Μπαρπάτση), 2η έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Έλλην, 2008.

Thorsell A. Bernard and Klemke W. Lloyd, «The Labeling Process: Reinforcement and Deterrent?», *Law & Society Review*, vol. 6, no. 3, February 1972, pp. 393-404.

Vidali Sofia, «Inequalities and Crime», *The Greek Review of Social Research*, vol. 136, no. 3, 2011, pp. 177-202.

Visher A. Christy and Travis Jeremy, «Transitions from Prison to Community: Understanding Individual Pathways», *Annual Review of Sociology*, vol. 29, 2003, pp. 89-113.

Walters D. Glenn and Geyer D. Matthew, «Criminal Thinking and Identity in Male White-Collar Offenders», *Criminal Justice and Behavior*, vol. 31, no. 3, June 2004, pp. 263-281.

Wheeler Stanton, Weisburd David, Waring Elin and Bod Nancy, «White Collar Crimes and Criminals», *American Criminal Law Review*, vol. 25, no.3, Winter 1988, pp. 331-357.

Williams J. Simon, «Chronic Illness as Biographical Disruption or Biographical Disruption as Chronic Illness? Reflections on a Core Concept», *Sociology of Health and Illness*, vol. 22, no.1, 2001, σ. 40-67.

Weisburd David and Waring Elin, *White Collar Crime and Criminal Careers*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

White A. Ahmed, «The Concept of "Less Eligibility" and the Social Function of Prison Violence in Class Society », *Buffalo Law Review*, vol. 56, 2008, pp. 737-820.

Wildeman Christopher and Western Bruce, «Incarceration in Fragile Families», *The Future of Children*, vol. 20, no. 2, 2010, pp. 157-177.

Ηλεκτρονικές Πηγές:

Βικιπαίδεια, «Ελληνικό Χρηματιστηριακό Κραχ του 1999», Σεπτέμβριος 2012, <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%87%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%87%CF%84%CE%BF%CF%85%201999>

Βικιπαίδεια, «Σκάνδαλο Δομημένων Ομολόγων στην Ελλάδα», Σεπτέμβριος 2012, <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%B7%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1>

Βικιπαίδεια, «Σκάνδαλο Μονής Βατοπεδίου», Σεπτέμβριος 2012, <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CE%AE%CF%82%CE%92%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%AF%CE%BF%CF%85>

Βικιπαίδεια, «Σκάνδαλο Siemens στην Ελλάδα», Σεπτέμβριος 2012, <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%BF%20Siemens%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1>

Έθνος on Line, «BBC: Επιστροφή στην Ελληνική Επαρχία», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63668559>, 11 Ιουνίου 2012.

Κουράκης Ε. Νέστωρ, «Το Οικονομικό Έγκλημα στην Ελλάδα Σήμερα», Αύγουστος 2012, <http://courakis.gr/images/stories/pdf/to-oikonomiko-egklima.pdf>

Τα Νέα Online, «ΟΠΑΠ: Τι Απαντά στις Κατηγορίες για Ξέπλυμα Μαύρου Χρήματος», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.tanea.gr/oikonomia/article/?aid=4690762>, 31 Ιανουαρίου 2012.

Τα Νέα Online, «Με τη Σύμφωνη Γνώμη Ανακριτή και Εισαγγελέα Προφυλακίζεται ο Άκης Τσοχατζόπουλος», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.tanea.gr/ellada/article/?aid=4711809>, 16 Απριλίου 2012.

Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, «Γενικός Στατιστικός Πίνακας Κρατουμένων – Ποινών (2003-2010)», Αύγουστος 2012, <http://www.ministryofjustice.gr/site/el/%CE%A3%CE%A9%CE%A6%CE%A1%CE%9F%CE%9D%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A5%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9C%CE%91/%CE%A3%CE%84%CE%B1%CE%84%CE%B9%CE%83%CE%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%CE%83%CE%84%CE%BF%CE%B9%CE%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CE%BA%CE%81%CE%B1%CE%84%CE%BF%CE%85%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%89%CE%BD/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A0%CE%99%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%91%CE%A3%CE%9A%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%9F%CE%A5%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%A9%CE%9D%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%A9%CE%9D.aspx>

Cheliotis, K. Leonidas, «Suffering at the Hands of the State: Conditions of Imprisonment and Prisoner Health in Contemporary Greece», September 2012, http://www.icspres.org/uploads/4/7/5/3/4753640/suffering_at_the_hands_of_the_state.pdf

Guglielmo Gulotta, «The Attorney/Client Relationship: A Metamorphosis Behind Bars», August 2012, <http://www.forensicpsychology.it/numero%20003/AttorneyClient.html>

PricewaterhouseCoopers, «Παγκόσμια Έρευνα για το Οικονομικό Έγκλημα: Ελλάδα 2011», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.pwc.com/gr/en/surveys/economic-crime-2011.jhtml>

PricewaterhouseCoopers, «Global Economic Crime Survey 2011», September 2012, <http://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/download-economic-crime-people-culture-controls.jhtml>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά κρατουμένων

Χαρακτηριστικά	Γενικός Πληθυσμός	Πληθυσμός Φυλακής
Έφυγε από το σπίτι όταν ήταν παιδί	11%	47% στους άνδρες
Τέθηκε υπό κηδεμονία	2%	27%
Τακτικές αδικαιολόγητες απουσίες από το σχολείο	3%	30%
Εξαίρεση από το σχολείο	2%	49% στους άνδρες 33% στις γυναίκες
Χωρίς προσόντα	15%	52% στους άνδρες 71% στις γυναίκες
Ικανότητα κατανόησης αριθμητικής βασικού επιπέδου (επιπέδου νοητικής ανάπτυξης εντεκάχρονου) ή χαμηλότερη	23%	65%
Ικανότητα ανάγνωσης βασικού επιπέδου ή χαμηλότερη	21-23%	48%
Ανεργία πριν την φυλάκιση	5%	67%
Άστεγος-η	0,9%	32%
Υποφέρει από δύο ή περισσότερες ψυχικές ασθένειες	5% στους άνδρες 2% στις γυναίκες	72% στους άνδρες 70% στις γυναίκες
Ψυχωτική διαταραχή	0,5% στους άνδρες 0,6% στις γυναίκες	7% στους άνδρες 14% στις γυναίκες
Χρήση ναρκωτικών κατά το προηγούμενο έτος	13% στους άνδρες 8% στις γυναίκες	66% στους άνδρες 55% στις γυναίκες
Υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ	38% στους άνδρες 15% στις γυναίκες	63% στους άνδρες 39% στις γυναίκες

Πηγή:

Social Exclusion Unit Report Reducing Re-offending by Ex-prisoners, July 2002 στο Jewkes Yvonne and Johnston Helen, Prison Readings: A Critical Introduction to Prisons and Imprisonment, Cullompton, Willan Publishing, 2006, σελ. 229.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ – ΠΟΙΝΩΝ (2003-2010) (Κατά την 1η Ιανουαρίου εκάστου έτους)

A/A		1-Ιαν 2003	1-Ιαν 2004	1-Ιαν 2005	1-Ιαν 2006	1-Ιαν 2007	1-Ιαν 2008	1-Ιαν 2009	1-Ιαν 2010	1-Ιαν 2011	1-Ιαν 2012
1	Αριθμός των κρατουμένων	8.418	8.726	8.722	9.964	10.370	11.645	11.736	11.364	12.349	12.479
2	Αριθμός των υποδίκων	2.084	2.570	2.481	3.104	3.065	3.045	3.218	3.541	4.050	4.254
3	Αριθμός των αλλοδαπών κρατουμένων	3.858	3.708	3.704	4.281	4.695	5.622	6.078	6.307	7.210	7.887
4	Αριθμός των γυναικών κρατουμένων	394	506	594	592	582	559	695	554	577	562
5	Αριθμός των ανηλίκων κρατουμένων	449	543	445	420	376	446	520	510	568	587
6	Αριθμός των παραβατών του νόμου περί ναρκωτικών	3.386	3.562	3.465	4.346	4.640	4.912	4.937	4.345	4.303	4.136
7	Κατάδικοι με ποινή θανάτου	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-
8	Κατάδικοι με ισόβια κάθειρξη	599	618	594	654	715	776	742	823	807	977
9	Κατάδικοι με πρόσκαιρη κάθειρξη:	1.767	1.642	1.552	2.000	2.300	2.720	2.737	2.594	2.385	2.511
	α')Από 5-10 έτη	1.214	1.139	1.220	1.171	1.333	1.549	1.671	1.564	1.584	1.665
	β')Από 10-15 έτη	944	898	989	1.003	1.041	1.108	1.109	1.090	1.173	3.100
	γ')Από 15 έτη και άνω										
10	Κατάδικοι με φυλάκιση:	211	249	359	223	125	316	182	260	261	290
	α')Μέχρι 6 μήνες	271	313	300	287	257	301	254	229	222	252
	β')Από 6 μήνες έως 1 έτος	270	303	300	355	306	453	309	288	253	260
	γ')Από 1-2 έτη	842	854	839	1.063	1.102	1.303	1.310	765	701	727
	δ')Από 2-5 έτη										

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ – ΠΟΙΝΩΝ (2003-2010) (Κατά την 1η Ιανουαρίου εκάστου έτους)

A/A		1-Ιαν 2003	1-Ιαν 2004	1-Ιαν 2005	1-Ιαν 2006	1-Ιαν 2007	1-Ιαν 2008	1-Ιαν 2009	1-Ιαν 2010	1-Ιαν 2011	1-Ιαν 2012
11	Κρατούμενοι για χρέη	17	30	27	24	23	4	66	43	29	36
12	Φιλοξενούμενοι	122	66	40	35	63	44	92	116	237	121

Πηγή:

Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, «Γενικός Στατιστικός Πίνακας Κρατουμένων – Ποινών (2003-2010)»,
Αύγουστος 2012,

<http://www.ministryofjustice.gr/site/el/%CE%A3%CE%A9%CE%A6%CE%A1%CE%9F%CE%9D%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A5%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9C%CE%91/%CE%A3%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD/%CE%93%CE%95%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%CE%A0%CE%99%CE%9D%CE%91%CE%9A%CE%91%CE%A3%CE%9A%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%9F%CE%A5%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%A9%CE%9D%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%A9%CE%9D.aspx>

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ορισμοί των εγκλημάτων/παραβάσεων λευκού περιλαίμιου και συναφών εννοιών

Έννοια	Ορισμός	Συγγραφέας / Χρονολογία
Έγκλημα λευκού περιλαίμιου	Έγκλημα το οποίο διαπράττεται από άτομο με υψηλή κοινωνική θέση κατά την διάρκεια της εργασίας του.	Edward Sutherland (1949)
Criminaloid [ή Εγκληματοειδής]	"Εγκληματοειδείς" είναι αυτοί που προάγονται επαγγελματικά μέσω εγκληματικών πρακτικών.	E.A. Rose (1907)
Avocational crime [Ερασιτεχνικό έγκλημα]	Έγκλημα το οποίο διαπράττεται από ένα άτομο το οποίο δεν ορίζει τον εαυτό του ως εγκληματία και το κύριο εισόδημά του ή η κοινωνική του θέση προέρχεται από κάτι άλλο εκτός της εγκληματικής δράσης.	Geis (1974)
Έγκλημα επιχειρήσεων (Corporate crime)	Παραβάσεις ή σύνολο παραβάσεων το οποίο διαπράττεται από υπαλλήλους της επιχείρησης προς όφελος της επιχείρησης.	Clinard και Quinney (1986)
Οικονομικό έγκλημα (Economic crime)	Αναφέρεται σε κάθε μη βίαιη, παράνομη δράση που περιλαμβάνει απάτη, διαστρέβλωση, απόκρυψη, χειρισμό, παράβαση συμφωνίας, υπεκφυγή ή παράνομη εξαπάτηση.	American Bar Association (1952)
Έγκλημα της άρχουσας τάξης ή εγκλήματα των ισχυρών (Elite crime)	Παράβαση του νόμου η οποία διαπράττεται από ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων της άρχουσας τάξης κατά την διάρκεια, της νόμιμης οικονομικής ή άλλης δραστηριότητάς τους.	Coleman (1989)
Παραβάσεις της άρχουσας τάξης ή των ισχυρών (Elite Deviance)	Αναφέρεται στις παραβάσεις από την άρχουσα τάξη ή/και τους οργανισμούς/επιχειρήσεις που διευθύνουν με αποτέλεσμα να υπάρχει τουλάχιστον ένας από τους ακόλουθους τύπους βλάβης: σωματική, οικονομική ή/και ηθική.	Simon (1996)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ορισμοί των εγκλημάτων/παραβάσεων λευκού περιλαίμιου και συναφών εννοιών

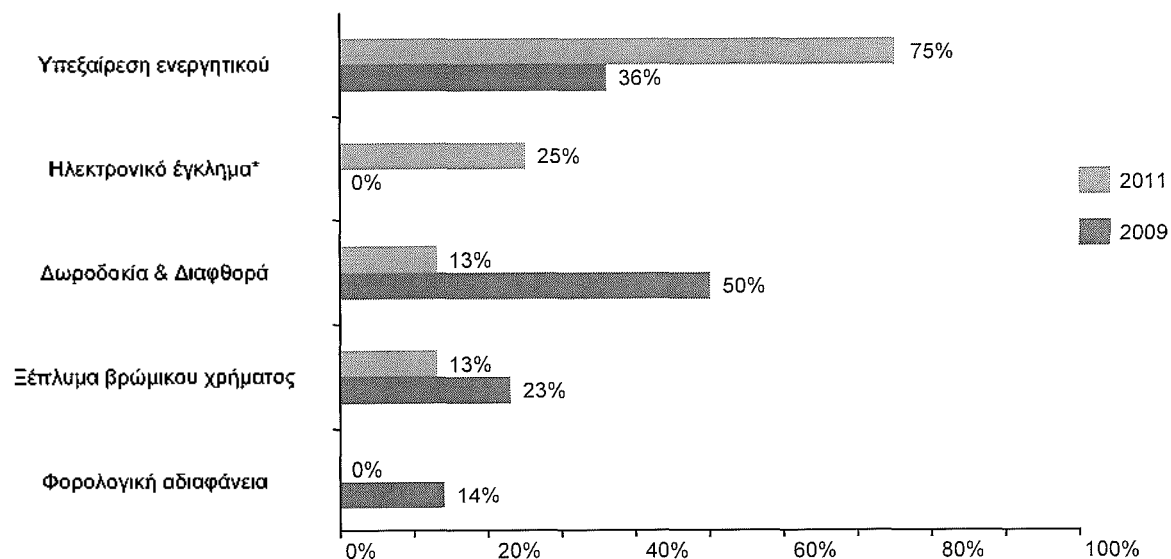
Έννοια	Ορισμός	Συγγραφέας / Χρονολογία
Occupational crime [Έγκλημα Επαγγελματικής Απασχόλησης]	Παράβαση ή σύνολο παραβάσεων που λαβαίνει χώρα από ένα άτομο κατά την διάρκεια της δικής του εργασίας και παραβάσεις που λαβαίνουν χώρα από υπαλλήλους κατά των εργοδοτών τους.	Clinard και Quinney (1986)
Οργανωσιακό έγκλημα (Organizational crime)	Περιλαμβάνει παράνομες δράσεις στο πλαίσιο οργανισμών (επιχείρηση, υπουργείο, στρατός) οι οποίες βλάπτουν τους εργαζόμενους, τους καταναλωτές και του ευρύ κοινό.	Schrager και Short (1978)
Έγκλημα επαγγελματιών (Professional crime)	Παράνομες δράσεις με σκοπό το οικονομικό κέρδος που περιλαμβάνουν μια υψηλά αναπτυσσόμενη εγκληματική καριέρα, υψηλό status ανάμεσα στους άλλους εγκληματίες και επιτυχία στην αποφυγή σύλληψης.	Clinard και Quinney (1986)
Upperworld crime [Έγκλημα της ανώτερης τάξης]	Αναφέρεται κυρίως σε πράξεις «ξεπλύματος» που διαπράττονται από άτομα που λόγω της θέσης τους στην κοινωνική δομή έχουν αναλάβει ειδική δράση απαραίτητη για τη διάπραξη μιας παράβασης.	Geis (1974)

Πηγή:

Simon D. R. και Hagan F. E., «White-collar Deviance: An Emerging Perspective», στο Λάζος Γρηγόρης, Οικονομική Εγκληματικότητα, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2011, σελ. 40-42.

(*) Όσα αναφέρονται εντός αγκύλων δεν ανήκουν στο αρχικό κείμενο αλλά έχουν προστεθεί για καλύτερη κατανόησή του.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

*Το ηλεκτρονικό έγκλημα δεν είχε εμφανίσει σημαντικό ποσοστό το 2009.

Ελλάδα 2011		Ελλάδα 2009	
Υπεξαίρεση ενεργητικού	20%	Δόλιες αιτήσεις δανεισμού/πιστώσεων	21%
Αθέμιτος ανταγωνισμός	17%	Δωροδοκία & διαφθορά	21%
Ηλεκτρονικό έγκλημα	14%	Λογιστική απάτη	14%
Δωροδοκία & διαφθορά	13%	Παραβίαση πνευματικών δικαιωμάτων	14%
Λογιστική απάτη	9%	Υπεξαίρεση στοιχείων ενεργητικού	13%
Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος			
Κατάχρηση εμπιστευτικών πληροφοριών (insider trading)			

Πηγή:

PricewaterhouseCoopers, «Παγκόσμια Έρευνα για το Οικονομικό Έγκλημα: Ελλάδα 2011», Σεπτέμβριος 2012, <http://www.pwc.com/gr/en/surveys/economic-crime-2011.jhtml>

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Σύμβολα Μεταγραφής

Σύμβολο	Επεξήγηση
[	Αγκύλες στην αριστερή πλευρά δηλώνουν το σημείο όπου ο λόγος ενός ομιλητή επικαλύπτεται από τον λόγο ενός άλλου.
(4)	Οι αριθμοί ανάμεσα σε παρενθέσεις δηλώνουν το χρόνο σιωπής σε δευτερόλεπτα.
(.)	Η τελεία ανάμεσα σε παρενθέσεις δηλώνει σύντομη διακριτή παύση στην ομιλία, πιθανόν όχι μεγαλύτερη από ένα δευτερόλεπτο.
_____	Η υπογράμμιση δηλώνει έμφαση, μέσω της ανύψωσης του τόνου της φωνής ή / και της έντασής του.
:	Η άνω και κάτω τελεία δηλώνει προέκταση του αμέσως προηγούμενου ήχου.
ΛΕΞΗ	Τα κεφαλαία γράμματα δηλώνουν τμήμα ομιλίας που εκφέρεται σε σημαντικά υψηλότερη ένταση.
()	Το κενό σε παρενθέσεις δηλώνει αδυναμία κατανόησης της έκφρασης κατά την απομανητοφώνηση.
(Λέξεις)	Λέξεις ανάμεσα σε παρενθέσεις δηλώνουν αβεβαιότητα ως προς την ακρίβεια των αποδιδόμενων λέξεων κατά την απομανητοφώνηση.
((Λέξεις))	Λέξεις ανάμεσα σε διπλές παρενθέσεις δηλώνει συμπληρωματική εκτός ομιλίας πληροφορία ή περιγραφή που παρατίθεται από τον ερευνητή.
"Λέξεις"	Λέξεις εντός αποστροφών δηλώνουν πτωτική ένταση της φωνής στο συγκεκριμένο σημείο.

ΕΚΘΕΣΗ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ

Στις 09/03/2012 και μετά από μια πρώτη τηλεφωνική επικοινωνία που είχαμε με το Γενικό Κατάστημα Κράτησης Δομοκού, κάναμε την απαραίτητη αίτηση για την χορήγηση άδειας διεξαγωγής έρευνας. Μετά την χορήγηση της άδειας αποφασίστηκε από κοινού η συνάντηση να γίνει την Πέμπτη 05/04/2012.

Μετά τον απαραίτητο έλεγχο περάσαμε στα ενδότερα των εγκαταστάσεων και πιο συγκεκριμένα σε ένα μικρό χώρο συνεδριάσεων δίπλα από το κυλικείο των φυλακών. Εκεί πραγματοποιήθηκαν και οι συνεντεύξεις. Οι κρατούμενοι που συμμετείχαν ήταν οι πρώτοι που είχαν δηλώσει ενδιαφέρον μετά από την πρόσκληση που έκανε εκ μέρους μας ένας διοικητικός υπάλληλος ο οποίος είχε τεθεί υπεύθυνος επί του θέματος από των διευθυντή των φυλακών μια και δεν απασχολείτο στις εγκαταστάσεις κάποιος άλλος υπάλληλος με μεγαλύτερη ίσως σχετικότητα από πλευράς εκπαίδευσης ή καθηκόντων (όπως ψυχολόγος ή κοινωνικός λειτουργός).

Καθ' όλη την διάρκεια και των τριών συνεντεύξεων που δόθηκαν ήταν παρόν εκτός από τον συνεντευκτή και τον εκάστοτε συνεντευξιαζόμενο και ένας φύλακας για λόγους ασφαλείας. Και οι τρεις συμμετέχοντες είχαν ενημερωθεί εκ των προτέρων για την ερευνητική διαδικασία και για τον σκοπό της από τον αρμόδιο υπάλληλο. Παρόλα αυτά έγινε και μια σχετική ενημέρωση για τον τρόπο και τον σκοπό της διαδικασίας αυτής κατά την φάση των συστάσεων του συνεντευκτή με τον κάθε συνεντευξιαζόμενο ξεχωριστά.

Τα ονόματα που χρησιμοποιούνται κάθε φορά για κάθε συνεντευξιαζόμενο δεν είναι τα πραγματικά ονόματά τους αλλά κάποια ψευδώνυμα με σκοπό την διατήρησης της ανωνυμίας τους και τον σεβασμό των προσωπικών τους δεδομένων.

Πιο συγκεκριμένα η πρώτη συνέντευξη έγινε με τον Νίκο. Μπήκε στον χώρο με καλή διάθεση, χαμογελαστός και καλοντυμένος. Είπε σε κάποιον από τους φύλακες που τον συνόδευαν ότι θα έφευγε για λίγο από το κυλικείο και να έχει τον νου του. Η στάση του ήταν φιλική προς εμάς και αρκετά άνετη τόσο με εμάς όσο και με τον χώρο και τους φύλακες.

Αρχικά έγιναν οι συστάσεις εκ μέρους μας αναφέροντας για ποιο λόγο ήμασταν εκεί αν και όπως μας είπε ότι ήταν ενήμερος ενώ του εξηγήσαμε και τι είναι αυτό ακριβώς που θέλουμε από εκείνον. Κατά την διάρκεια της αφήγησής του φάνηκε αρκετά άνετος και κάπως προετοιμασμένος μιας και όπως μας είπε είχα ξαναμιλήσει στο παρελθόν δίνοντας κάποιου είδους συνέντευξη. Ο λόγος του ήταν χειμαρρώδης, συγκροτημένος και ίσως λίγο αποστασιοποιημένος ορισμένες στιγμές με κάποιο τρόπο από την όλη κατάσταση. Προσπαθούσε συχνά να ξεπεράσει τον υποκειμενισμό του. Μερικές φορές κατά την διάρκεια της συνέντευξης αναφέρθηκε στους φύλακες και κοίταξε προς το μέρος του φύλακα που ήταν παρόν. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να σημαίνει πως η παρουσία του φύλακα του ήταν αισθητή κατά την διάρκεια της αφήγησης και πιθανώς να επηρέασε σε κάποιο βαθμό τα λεγόμενά του.

Από την πλευρά που συνεντευκτή, δεν αισθανθήκαμε άβολα ή κάποια αμηχανία κατά την διάρκεια της αφήγησης. Θεωρούσαμε ότι συχνά ξέφευγε

από την προσωπική αφήγηση αναφέροντας πιο γενικές θέσεις, πιθανώς λόγω πρότερης σχετικής ετοιμασίας και σκέψης επί των λεγομένων του. Βασική θεματική ενότητα, όπως αναμενόταν, και η οποία επανερχόταν συχνά ήταν οι συνθήκες ζωής στην φυλακή και προτάσεις βελτίωσής της.

Η δεύτερη συνέντευξη έγινε με τον Γιώργο ο οποίος φαινόταν εξ' αρχής κάπως αμήχανος. Σχετικά με τους άλλους δύο ήταν το μικρότερο χρονικό διάστημα στην φυλακή και παρότι δεν φάνηκε αγχωμένος ή ανήσυχος η διαδικασία μάλλον τον ξένιζε. Φάνηκε εξ' αρχής ευγενικός, σοβαρός, ήρεμος και ήταν αξιοπρεπώς ντυμένος.

Αφού προηγήθηκαν οι συστάσεις και του δώσαμε να καταλάβει τι είναι αυτό που θέλουμε από εκείνον, μας είπε ευθύς από την αρχή ότι θα προσπαθήσει να είναι συγκεντρωμένος αν και την μέρα εκείνη περίμενε την απόφαση για την αίτηση διακοπής της ποινής του την οποία είχε υποβάλει και το μυαλό του ήταν λίγο εκεί. Συμφώνησε με την όλη διαδικασία αλλά ζήτησε από την αρχή αν μπορούμε να του κάνουμε κάποιες ερωτήσεις για τον διευκολύνουμε κατά την αφήγηση.

Κατά την διάρκεια της αφήγησης ήταν ήρεμος και ψύχραιμος. Έδινε την αίσθηση ενός έξυπνου και συνειδητοποιημένου για την κατάσταση που βρίσκεται ανθρώπου. Ήταν συνοπτικός αλλά μεστός και περιγραφικός. Δυστυχώς κατά την διάρκεια της συνέντευξης κάποιοι φύλακες χρειάστηκαν να μπουν στο χώρο για λίγο και μάλλον χάθηκε προσωρινά ο ρυθμός, η τήρηση του οποίου δεν ήταν εξαιρετικά εύκολη.

Κατά την διάρκεια της αφήγησης η αίσθηση από πλευρά συνεντευκτή ήταν μάλλον καλή μια και τα περισσότερα θέματα καλύφθηκαν αλλά υπήρχε η

αίσθηση ότι θα ήταν καλύτερο να μπορούσε να προηγηθεί κάποια μεγαλύτερη εισαγωγική φάση προς εξοικείωση του υποκειμένου με την διαδικασία ώστε να επιτευχθεί καλύτερη ροή στην αφήγηση με περισσότερο αυθορμητισμό. Σε γενικές γραμμές αυτή θεωρήθηκε και η αρτιότερη αφήγηση στα πλαίσια της βιογραφίας ζωής.

Η τρίτη και τελευταία συνέντευξη έγινε με τον Παναγιώτη. Ήταν και η τρίτη κατά σειρά συνέντευξη και διακρίθηκε από τις άλλες για την έντασή της. Ο συνεντευξιαζόμενος από τη στιγμή της εισόδου του αν και ήταν πολύ ευγενικός φάνηκε αγχωμένος. Ήταν πιο απλά ντυμένος, αν και όχι ατημέλητος και τον φώναξαν μάλλον απρόοπτα διακόπτοντας τον από την δουλειά του στο φαρμακείο.

Αμέσως μετά τις απαραίτητες συστάσεις άρχισε να μιλάει. Καθ' όλη την διάρκεια της αφήγησης υπήρχαν στιγμές μεγάλης έντασης από μέρους του. Ήταν εξαιρετικά πρόθυμος να μιλήσει, σε σημείο μάλιστα που θα μπορούσαμε να πούμε ότι είχε ανάγκη να το κάνει. Μας μίλησε περισσότερο για την δική του περίπτωση αλλά και για τις συνθήκες στην φυλακή. Αναφορικά με το πρώτο αναφέρθηκε στην μεγάλη, κατά την γνώμη του, αδικία της ποινής που του απονεμήθηκε ενώ για το δεύτερο κάνοντας λόγω για προτάσεις προς βελτίωση των συνθηκών κράτησης αλλά και του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης γενικότερα. Ακόμα και μετά το τέλος της συνέντευξης και λίγο πριν αποχωρήσει από το χώρο συνέχιζε να μιλάει με πολύ ένταση και πάθος.

Ως συνεντευκτές αισθανθήκαμε στην αρχή λίγο άβολα με μια μάλλον ασυνήθιστη στάση. Στην συνέχεια εγκλιματιστήκαμε μια και το στυλ αυτό της

αφήγησης δεν άλλαξε μέχρι το τέλος της συνέντευξης. Παρά την ένταση και τους υψηλούς τόνους δεν αισθανθήκαμε ότι το υποκείμενο δεν ήθελε να συμμετάσχει στην διαδικασία αλλά περισσότερο ότι περίμενε να λυτρωθεί με κάποιο τρόπο μέσα από αυτή.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΦΗΓΗΣΗ Η ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ

A. Πρώτη Ενότητα: Αυτοπαρουσίαση του αφηγητή

A1 (1-7): Γονεϊκή οικογένεια

- 1 Γ: Είναι είναι πολύ δύσκολη η ζωή μου. Εεε και δεν το λέω για να δικαιολογήσω τα
2 τώρα αλλά εντάξει. Μεγάλωσα από δεκαέξι χρονών ορφανός. Έχω χάσει τους γονείς μου.
3 Είχα έναν αδερφό εννιά χρονών τότε, ο οποίος σπούδασε, τον σπούδασα, τον μεγάλωσα
4 εγώ. Και εγώ σπούδασα παράλληλα (.) στην Θεσσαλονίκη, στο οικονομικό. (2)
5 Ο αδερφός μου σπούδασε στη φιλολογία, γερμανική φιλολογία. Είναι αυτή τη στιγμή
6 στην Ευρώπη, μιλάει τριανταεπτά γλώσσες. Είναι δικό μου δημιούργημα, είναι από τα
7 θετικά της ζωής μου.

A2 (8-13): Επαγγελματική πορεία

- 8 Και δουλεύοντας όλα αυτά τα χρόνια, (.) με πολλά: και πολλά πάνω και πολλά κάτω.
9 Σε πολύ καλές θέσεις κάποιες στιγμές, κάτω με απολύσεις λόγω κάποιων πολιτικών
10 επιλογών 'και αυτά'. Δηλαδή πατάγαμε το βαρέλι, φτάναμε κάπου στον πάτο, όχι
11 στον πάτο, στον πάτο φτάσαμε τώρα, και ανεβαίναμε. Υψηλόβαθμο στέλεχος τράπεζας τα
12 τελευταία: μέχρι το 2002 από το '95. (2) Εε από ότι λέγανε από τα καλά στελέχη και
13 το λένε και ακόμα.

A3 (14-16): Κοινωνικό προφίλ

- 14 Μια καλή μαρτυρία, έρχομαι... δούλευα σε ένα νησί, δεν κατάγομαι από εκεί, τα
15 τελευταία χρόνια, τα τελευταία δεκαεπτά χρόνια είμαι εκεί, με καλό πρόσωπο στην
16 κοινωνία παρά τα όλα αυτά που έχουν συμβεί. (2)

A4 (17-21): Ανασυγκρότηση του παρελθόντος σήμερα

- 17 Κατηγορήθηκα... Ίσως βλέποντας το παρελθόν ότι πάντα η ζωή μου επειδή
18 δυσκολεύτηκα πολύ να μεγαλώσω, να σπουδάσω, να σταθώ και οι βοήθειες ήταν
19 πάρα πολύ λίγες, πάντα μέσα μου έχω να βοηθάω. Το έχω σε πάρα πολλές δουλειές
20 που έκανα και σε αυτή την τελευταία που έκανα. Τώρα αυτό δεν είναι δικαιολογία.
21 Ναι, βοήθησα. Βοήθησα κάποιους ανθρώπους, βρέθηκα μπλεγμένος, βρέθηκα εδώ.

A5 (22-28): Η σημερινή οικογένεια και σκέψεις για το μέλλον

- 22 Το μέλλον;... Το μέλλον είναι και αυτό που έλεγα και εδώ έξω στα παιδιά, μέσα εδώ
23 πρέπει να έχεις κρατήματα. Να μπορείς έξω να σε κρατάει κάτι.
24 Είναι βασικό η οικογένεια. Έχω μια κόρη, θα είναι λίγο μικρότερη από εσένα. Σπουδάζει
25 στο οικονομικό στην Θεσσαλονίκη και αυτή, για τον μπαμπά της (2) και εκεί ελπίζω.
26 Δηλαδή να τελειώσει (.) για αυτό κάνω και αυτές τις προσπάθειες τις ένδικες, να
27 δουλέψω, να μπορέσει να σπουδάσει, να τελειώσει και μετά να συνεχίσω εγώ να
28 κάνω την καριέρα μου ((χαμογελάει)) εδώ, πιο ήσυχος πια. (5)

B. Δεύτερη Ενότητα: Αδίκημα & Εγκλεισμός

B1 (29-31): Αδίκημα

- 29 Σ: Πόσο καιρό βρίσκεσαι εδώ και για ποιο αδίκημα;
30 Γ: Εδώ; Τρεις μήνες. Υπεξαίρεση. Ήμουν υψηλόβαθμο στέλεχος τράπεζας και
31 κατηγορήθηκα για υπεξαίρεση. Εκατόν ογδόντα χιλιάδες ευρώ. (5)

B2 (32-37): Η ζωή στην φυλακή σε σύγκριση με έξω από αυτή

- 32 Σ: Πως σου φαίνεται η ζωή σου εδώ;
33 Γ: Εε.. το μόνο το πρόβλημα σε εμάς είναι αν έχεις και μια έντονη ζωή έξω
34 προηγούμενη, έντονη, δηλαδή από την άποψη ότι δουλεύεις και... και εγώ πάντα
35 δούλευα, δεν σταμάτησα ποτέ εεε εντάξει υπάρχει αυτό, μια βαρεμάρα. Την οποία

36 αναπληρώνεις. Τώρα δουλεύω, φεύγει η μισή μέρα. Εε προσπαθείς να διαβάσεις,
37 προσπαθείς να κάνεις... Υπάρχουν πράγματα να κάνεις, υπάρχουν πράγματα.

B3 (38-41): Ο κίνδυνος ασυλοποίησης

38 Και το βασικό είναι να μην τελματώνεις. Να πεις... να να γίνεις ένα με το άσυλο, να
39 ασυλοποιηθείς. Να μπεις σε κάποιες διαδικασίες που εντάξει... προσπαθείς
40 και κρατιέσαι. Να πεις ποιος έχει τσιγάρα, ποιος δεν έχει τσιγάρα, να πάρω
41 ένα τσιγάρο από εδώ, από εκεί. Αυτό το παλεύεις και το κάνεις.

B4 (42-45): Η καθημερινότητα στην φυλακή

42 Ή φτιάχνεις ένα δικό σου τρόπο ζωής και τον ακολουθείς. Και πολλοί πολλοί
43 κρατούμενοι το κάνουν αυτό. Δηλαδή θα πάνε για μια ώρα για μπάσκετ, θα πάνε την
44 άλλη για πινγκ πονγκ, θα διαβάσουνε, θα πάρουν τηλέφωνο, θα πάνε στην δουλειά
45 και έτσι περνάει.

B5 (46-49): Προσωπικές στιγμές χαλάρωσης

46 Το συνηθίζεις. Όλα συνηθίζονται ((χαμογελάει)). Δηλαδή εμένα οι στιγμές είναι
47 εντάξει και... ότι μπορείς το μεσημέρι ξέρω εγώ, έχει και πουλάκια εδώ γύρω να
48 κοιμηθείς και να ακούσεις τα πουλάκια ή το απόγευμα το βράδυ που θα ξαπλώσεις,
49 να δεις τηλεόραση, εντάξει (2) και να περάσει. (5)

B6 (50-54): Αίτηση διακοπής ποινής

50 Σ: Πόσο καιρό νομίζεις ότι θα είσαι ακόμα εδώ;
51 Γ: ((Γελάει)) Δεν το ξέρω εγώ αυτό. Εγώ σου λέω σήμερα έχω κάνει αίτηση διακοπής
52 ποινής. Ότι ένδικό μέσο θα το χρησιμοποιήσω, θα το χρησιμοποιήσω. Υπάρχουν
53 άνθρωποι που με βοηθάνε απέξω. (5) Οικονομικά βέβαια βασικά. Αυτό είναι το
54 βασικό. (5)

B7 (55-63): Η δίκη

55 Σ: Πόση ήταν η αρχική σου ποινή;
56 Γ: Δεκαοκτώ χρόνια. (4) Ήταν υπερβολική. Και όχι με τα δικά μου λεγόμενα, με τα
57 λεγόμενα και άλλων μετά. Είναι είναι και σε ποιες στιγμές πέφτεις.(.) Το τσίμινγκ. Αυτή
58 η εποχή είναι οικονομικά. Ότι οικονομικά και να είναι θα τρώνε μεγάλες ποινές. Και
59 ιδιαίτερα πρωτόδικα. Σου λέει πήγαινε βρες τα στο εφετείο. Ήμουν και
60 απροετοίμαστος πολύ. Πάρα πολύ. Δεν προετοιμάστηκα καθόλου. Το θεωρούσα ότι
61 δεν δεν είναι τίποτα το σοβαρό. Μπορεί να είναι και άγνοια κινδύνου, δεν ξέρω. Αλλά:
62 το θεωρούσα ότι δεν είναι τίποτα το σοβαρό. Πήγα με μια μικρή προετοιμασία δύο
63 τριών ημερών, με ένα δικηγόρο φίλο γιατί δεν είχα χρήματα πολλά να του δώσω.

Γ. Τρίτη Ενότητα: Η ζωή έξω από την φυλακή

Γ1 (64-67): Η οικογένεια σήμερα

64 Σ: Μίλησε μου για την οικογένειά σου.
65 Γ: Παντρεμένος με μια κόρη. Με στηρίζει.
66 Σ: Πόσο χρονών είσαι;
67 Γ: Πενήντα δύο.

Γ2 (68-74): Σύντομο ιστορικό σημερινής οικογένειας

68 Σ: Πού έχεις γεννηθεί;
69 Γ: Έχω γεννηθεί στην Αθήνα. Στο νησί δούλευα. Ζω στο νησί τα τελευταία δέκα:
70 επτά χρόνια. Πήγα εκεί σαν στέλεχος του καταστήματος. (.) Εντάξει ήταν μικρή η
71 κόρη μου, θέλαμε να κάνουμε ένα:... δηλαδή να μεγαλώσει σε ένα: μικρό τόπο πιο
72 ήσυχα, πιο αυτά. 'Επιλέξαμε το νησί.' Η γυναίκα μου παραμένει στο νησί,
73 δουλεύει στο νησί. Εγώ έφυγα, πήγα σε μεγάλη πόλη λόγω δουλειάς τον τελευταίο
74 χρόνο. (4)

Γ3 (75-86): Το ενδεχόμενο της επιστροφής στη νησί

- 75 Σ: Θέλεις να γυρίσεις στο νησί;
76 Γ: Κοίταξε (.) παρόλο που γίναν πολλά, πάρα πολλά πράγματα ναι. Όχι θα γυρίσω
77 στο νησί. Υπάρχουν άνθρωποι, ιδιαίτερα αυτό το διάστημα που είμαι εδώ, αυτούς
78 τους τρεις μήνες, που είναι που σε κρατάνε. Δηλαδή πολλά, όχι μόνο οικονομική
79 βοήθεια, η στήριξη στην γυναίκα μου από όλες τις πλευρές, το σπίτι μας ήταν γεμάτο
80 κάθε μέρα. Που είναι βασικά πράγματα. (.) Μέχρι προχτές της πήγανε ξέρω 'γω, δύο
81 τσάντες με πράγματα από το σούπερ μάρκετ. Που ξέρεις (.) δεν ήμουν: (.), ήμουν
82 στέλεχος στην τράπεζα, ξέρεις ο άλλος δύσκολα θα πάει, θα το.... Και ακούστηκε
83 και είναι μικρός τόπος και τα δεκαοκτώ χρόνια πολλά και θα πούνε στο πίσω μέρος
84 του μυαλού «τι έγινε;» και αυτά, αλλά δεν έχω τέτοιο πρόβλημα. Και αυτό αυτό με
85 οδηγεί να ξαναγυρίσω. Όπως δεν έφυγα και ποτέ από το νησί. Και μετά τα
86 γεγονότα, από το 2002
87 ((διακοπή))

Δ. Τέταρτη Ενότητα: Κλείσιμο της αφήγησης

Δ1 (88-90): Άγχος για το αποτέλεσμα της αίτησης διακοπής ποινής

- 88 Σ: Σκέφτεσαι το αποτέλεσμα;
89 Γ: Εε εντάξει όσο να 'ναι. Αν σου πω ότι αύριο εγώ το απόγευμα μπορεί να είμαι
90 σπίτι μου ή να ταξιδεύω δεν θα είμαι αγχωμένος ((γελάει)). Για πες μου;

Δ2 (91-97): Κατακλείδα

- 91 Σ: Θέλεις να μου πεις κάτι άλλο
92 Γ: Ναι και αυτό, ότι από την εμπειρία που έχω είμαστε όλοι δυνάμει τα πάντα που
93 βλέπουμε εδώ. Δηλαδή στον καθένα μπορεί να συμβεί, είτε φονιάς (2) Και αυτό που
94 μου έκανε εντύπωση προχτές, μια κοπελιά που μίλησε στο Θεοδωράκη, στους
95 Πρωταγωνιστές, που είπε «Οι κακοί είναι λίγοι (2) και εδώ». Οι κακοί, πραγματικά
96 κακοί είναι λίγοι, πολύ λίγοι. Δηλαδή όλοι είναι άνθρωποι, όλοι έχουν τα δικά τους,
97 κάπως φτάσαν εδώ.
98 Σ: Σε ευχαριστώ.

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ Η ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ

A. Θεωρήσεις φυλακής: Οι δυσκολίες διαβίωσης σε κατάσταση στέρησης της ελευθερίας

A1 (1-5): Η σημασία της εξατομίκευσης του βιώματος της φυλακής

- 1 **N:** Βασικά νομίζω ότι, ξαναεπαναλαμβάνω, ότι ο καθένας δηλαδή ανάλογα με το
2 πώς είναι σαν άνθρωπος ή πως βιώνει έξω, πως ζει έξω, βιώνει και διαφορετικά την
3 φυλακή. Πολύ βασικό αυτό, δηλαδή ένας πραγματικός παράγοντας ας πούμε
4 σύμφωνα με το δικαστήριο και με τις πράξεις αυτού εε προσαρμόζεται πολύ πιο
5 εύκολα στις συνθήκες (.) της φυλακής.

A2 (6-10): Καποια προσωπικά στοιχεία για τον αφηγητή

- 6 Για έναν άνθρωπο ο οποίος παραβατεί ας πούμε είτε: γιατί στη ζωή μας μπορεί να
7 τύχει σε όλους γιατί ας πούμε εγώ έχω την επιχείρηση μου έξω, την οικογένεια μου,
8 είμαι πρόσφατα μπαμπάς με δεκαπέντε μηνών... είναι το παιδάκι, από τα πολύ γνωστά
9 ονόματα της πόλης ας πούμε, οικονομικά είναι το έγκλημά μου, είναι τελείως
10 διαφορετικά.

A3 (11-19): Οι δυσκολίες στην φυλακή ανεξαρτήτως οικονομικής κατάστασης

- 11 Δηλαδή χρειάζεται πολύ μεγάλη προσπάθεια, πολύ μεγαλύτερη υπομονή εε βασικά
12 και όταν υπάρχει οικονομική επιφάνεια έξω και μπαίνεις μέσα άσχετο αν έχει λεφτά
13 να σου στείλουν οι συνθήκες είναι: πολύ διαφορετικές. Δηλαδή από το τι ζητάνε οι
14 κρατούμενοι και δεν έχουν μέχρι: ... Για μένα δεν μετράει δηλαδή αν έχεις έξω, μέσα
15 εδώ πέρα. Το να πάρει πέντε δέκα πράγματα και να ζήσεις πιο άνετα, να τρως το
16 κρέας σου ας πούμε ή να έχεις να εκμεταλλευτείς ανθρώπους οι οποίοι δεν έχουνε (.)
17 εντάξει πάλι είναι στον άνθρωπο. Δηλαδή για μένα άσχετα άμα μπορώ να το κάνω
18 δεν μετράει, δεν φαίνεται. Δηλαδή να μου πλύνουν τα ρούχα, να μου κάνουν
19 γιατί έχω τα επισκεπτήριά μου.

A4 (20-27): Δύσκολες συνθήκες διαβίωσης

- 20 Οι συνθήκες μέσα είναι δύσκολες. Πάρα πολύ δύσκολες. Για μένα είναι διπλά
21 δύσκολες βασικά. Εε υπάρχει πάρα πολύς κόσμος. Δηλαδή: είναι υπεράριθμοι, τα
22 κελιά είναι για τρεις, πολλές φορές για τέσσερις. Εε (.) το φαγητό (2) εντάξει
23 μπορούσες να πεις ότι είναι σε ένα επίπεδο ας πούμε το οποίο είναι: καλό. Εντάξει
24 για φυλακή πάντα μιλάμε. Για μένα φαίνεται ότι δεν είναι καλό ας πούμε αλλά: για
25 φυλακή είναι καλό. Εε εντάξει υπάρχουνε εντάσεις ανά στιγμές, εε οι οποίες δεν
26 ξέρεις ας πούμε πως μπορεί να μπλεχτείς και από πού θα μπλεχτείς. Είναι σκληρά
27 τα πράγματα:.

A5 (28-31): Η σημασία του προσωπικού βιώματος

- 28 Δεν (2), δεν μπορείς ας πούμε να να να εμφανίσεις την εικόνα αυτήν ακριβώς προς
29 τα έξω. Γιατί; Γιατί στον καθένα φαίνεται διαφορετικά. Δηλαδή για μένα φαίνεται
30 βουνό και πάλι μπορεί να βοηθάει οι συνθήκες εργασίας οι οποίες έχουν να κάνουν
31 με κόσμο, με υπαλλήλους που είναι από την κοινωνία ας πούμε και ξεφεύγουν.

A6 (32-40): Το ζήτημα των φυλάκων και η σύγκριση με τον Κορυθαλλό

- 32 Εε αλλά: σαν φυλακή φυλακή και σα συνθήκες είναι τριτοκοσμικές. Δηλαδή (.) πολύς ο
33 κόσμος. Αυτό έχει μείον και σε εμάς και στους υπαλλήλους. Επειδή εγώ ζω, δουλεύω

34 στο καφενείο και το βλέπω ας πούμε, αυτή τη στιγμή είναι αναγκασμένοι οι
35 υπάλληλοι ας πούμε να είναι ένας προς δέκα. Πράγμα το οποίο δεν αντιστοιχεί και
36 στην φύλαξη καλύτερα αλλά και στις υπηρεσίες τους αλλά και σε εμάς δεν αντιστοιχεί
37 στον τρόπο ζωής μας μέσα. Δηλαδή σε ένα κελί ας πούμε για μένα στον Κορυδαλλό
38 που ήμουνα ας πούμε για τέσσερα άτομα ήταν απαράδεκτο. Πολύ μικρότερο από
39 εδώ, πάρα πολύ μικρότερο από εδώ, μπάνια κάτω, εδώ πάλι καλά έχουμε το μπάνιο
40 μέσα αλλά γενικώς.

A7 (41-45): Δυσκολία να ξεπεραστεί το βίωμα της φυλακής - Προσωπική εμπειρία

41 Είναι ένα βήμα το οποίο πιστεύω πως δεν ξεπερνιέται. Και το έζησα ότι ξεπερνιέται
42 γιατί έβγαλα την υποδικία μου και βγήκα έξω με εγγύηση και μπήκα μετά από τρία
43 χρόνια. Σε αυτά τα τρία χρόνια ας πούμε, για την ίδια υπόθεση, σε αυτά τα τρία
44 χρόνια δεν μπορώ να πω ότι ξεπεράστηκαν άσχετα αν έκανα οικογένεια, το παιδί
45 μου και αυτά όλα, σου μένει.

A8 (46-52): Η διαφοροποίηση με τους παράνομους - παράνομους

46 Όπως και πιστεύω ότι είναι πολύ δύσκολο... Ας πούμε διαπιστώνω χαρακτήρες,
47 παράνομους παράνομους όμως, οι οποίοι δεν πιστεύω αυτή τη στιγμή, ότι
48 σωφρονίζονται αυτή τη στιγμή με αυτό το σύστημα και όπως λειτουργεί το σύστημα
49 αυτό για να μπορέσουν να ξαναμπούν στην κοινωνία και να ... Δηλαδή η πρώτη
50 σκέψη είναι από τους εννιά στους δέκα που έχω γνωρίσει εγώ, μόλις βγούνε έξω τι
51 θα ξανακάνουν. Εντάξει δεν υπάρχουν όμως οι υποδομές για να βρουν μια δουλειά
52 (.), να ψάξουν για (.) για νόμιμες συνθήκες εργασίες, να κοιτάξουν...

A9 (53-56): Η "εκπαίδευση" στην έγκλημα

53 Εντάξει κάνεις γνωριμίες στην φυλακή. Δηλαδή γνωριμίες οι οποίες δεν θα τις έκανα
54 ποτέ στην ζωή μου αυτή τη στιγμή. 'Ας πούμε' ναρκωτικά ούτε ούτε ξέρω πως είναι
55 κι όμως εδώ πέρα έχω μάθει πως είναι. Έχω μάθει πως είναι η 'κόκα' πώς είναι το
56 χασίς. Που πουλάνε, πόσο πουλάνε, πόσο κάνουν, δηλαδή και να μη θες το ακούς.

A10 (57-64): Το ζήτημα των αλλοδαπών κρατουμένων

57 Εε πιστεύω ότι μεγάλο πρόβλημα είναι των αλλοδαπών. Πάρα πολύ αυτό
58 διαπιστώνω εγώ. Δηλαδή εε ξένοι πάρα πολλοί, ειδικά με τους Αλβανούς, ξένοι πάρα
59 πολλοί μπερδεμένοι, φασαρίες. Εε οι Έλληνες τόσο πολύ... στην πτέρυγα που είμαι
60 και εγώ είναι μια ειδική πτέρυγα εργαζομένων η οποία είναι από τις πιο ήσυχες.
61 Δηλαδή δεν έχουμε τις φασαρίες, όλοι στις δουλειές τους, πολλές ώρες ας πούμε.
62 Πιο νορμάλ τα πράγματα. Στις άλλες πτέρυγες είναι πιο έντονα. Εε για μένα αυτό που
63 διαπίστωσα το 2007 με το 2012 τώρα είναι: το ίδιο και χειρότερο. Μπήκαμε ένας με
64 τέσσερις ας πούμε αναλογία και πάλι το βλέπω τόσο, το ίδιο και παραπάνω.

A11 (65-70): Η επιρροή της οικονομικής κρίσης

65 Οικονομικό μεγάλο πρόβλημα αυτή τη στιγμή που φαίνεται. Δηλαδή όπως αντιστοιχεί
66 την κοινωνία μας και φαίνεται έξω ας πούμε που βλέπουμε στην τηλεόραση, το ίδιο
67 είναι και μέσα και χειρότερα. Και στη φυλακή ένας λόγος που είναι χειρότερα ο άλλος
68 για ένα τσιγάρο ή κάτι άλλο μπορεί να γίνει μια φασαρία από το τίποτα το αν δεν έχει
69 λεφτά. Ή μπορεί να βλέπει εσένα να μαγειρεύεις να τρως και να το βλέπει: στραβά.
70 Ενώ έξω μπορείς να το καλύψεις κάπως, εδώ φαίνονται όλα.

A12 (71-75): Εργασία στην φυλακή - Προσωπική εμπειρία

71 Εε τι άλλο να σου πω; (.) Οι συνθήκες εργασίας μετά εντάξει... Εγώ θεωρείται ότι
72 είμαι σε ένα από τα καλύτερα πόστα ας πούμε, αλλά αυτό... Στο καφενείο θεωρείται.
73 Όχι από θέμα δουλειάς είναι πάρα πολλές οι ώρες και πολύ ψυχοφθόρο για είκοσι
74 τρία μεροκάματα αλλά είναι ότι: έχω να κάνω με κόσμο ας πούμε που είναι από
75 κοινωνία, μιλάνε διαφορετικά.

A13 (76-82): Προσωπική εμπειρία της φυλακής

76 Τουλάχιστον αυτά για μένα μετράνε γιατί δεν μπορώ να μπω στην λογική του
77 παράνομου παράνομου. Και το παλεύω ας πούμε γιατί δεν επιβιώνεις με την δικιά
78 μου λογική στην φυλακή. Είναι δύσκολο. Γίνεσαι παίγνιο εκμετάλλευσης ας πούμε.
79 Καταλάβετε. Μπορεί να σου την φέρει ο άλλος από πίσω να σου πάρει να σου
80 δανειστεί, να σου κάνει, να σου φάει. Η λογική είναι τέτοια εδώ πέρα, επικρατεί αυτό
81 το πράγμα. Θέλει πάρα πολύ προσοχή και εντάζει εμένα η δουλειά μου με βοηθάει
82 πολύ σε αυτό, στο να ξεφεύγω. (.)

A14 (83-99): Γενικά προβλήματα και διαχωρισμός προσωπικής θέσης

83 Εε τι άλλο να σας πω για μέσα; (2) Σας είπα υπάρχει οικονομική κρίση ας πούμε
84 φαίνεται πάρα πολύ και μέσα το τελευταίο διάστημα. Τους τελευταίους έξι μήνες
85 δηλαδή, βλέπεις ας πούμε υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι που δεν έχουν κάποιες
86 φορές τσιγάρα. 'Είναι σκληρά και δύσκολα αυτά τα πράγματα.' Ή να μην έχουνε
87 ρούχα. Εντάζει (.) οι συνθήκες υγιεινής είναι θα έλεγα ότι σε καλό επίπεδο αλλά πάλι
88 σας είπα δεν μπορείτε να έχετε μια αντικειμενική εικόνα από εμένα γιατί δεν είμαι στο
89 βάθος του προβλήματος. Δηλαδή το πρόβλημα δεν: δεν: το βλέπω καθημερινά εγώ
90 είτε με την δουλειά μου είτε με την πτέρυγά μου είναι: πιο ήπια τα πράγματα. Απλώς
91 μπορώ να σας πω επειδή είμαι στο πόστο αυτό και βλέπω πως λειτουργούν και οι
92 άλλες πτέρυγες. Αλλά: πιστεύω πως ο υπερπληθυσμός είναι το πρώτο και το
93 μεγαλύτερο πρόβλημα αυτή τη στιγμή και δεν ξέρω πως μπορεί να αντιμετωπιστεί
94 Όταν βλέπεις ότι αποφυλακίζεται ένας και μπαίνουνε δέκα ας πούμε και περιμένουν
95 άλλοι δέκα από πίσω. Αυτός ο κόσμος δεν μπορεί να μπει κάπου και δεν μπορεί να
96 λειτουργήσει και σωστά οι συνθήκες των εργαζομένων στην φυλακή. Βασικό και
97 αυτό. Το βλέπεις ας πούμε. Βλέπεις ένας φύλακας να πηγαίνει δυο τρεις, να χτυπάει
98 δωδεκάωρα και δεκατεράωρα. Δεν λειτουργεί σωστά ας πούμε. Θα μπορούσε να
99 λειτουργεί σωστά όταν η φυλακή ήταν αριθμημένη για αυτά τα άτομα που πρέπει να είναι.

A15 (100-108): Η σωφρονιστική λειτουργία της φυλακής

100 Εε και μετά σας είπα, πιστεύω ότι δεν: σωφρονίζεται κανένας. Δηλαδή σαν κι
101 εμένα θα βρείτε στην φυλακή τώρα δύο άτομα κι αν τα βρείτε. Να βγούνε και να πάνε
102 στην δουλειά τους, 'να πάνε στην οικογένεια τους πάλι, να 'χουνε... Καταλάβετε.'
103 Είναι πολύ δύσκολο. Δηλαδή οι περισσότεροι δεν... πως να την κάνουν πάλι.
104 Δηλαδή όποιους και να έχω γνωρίσει, παράνομους παράνομους το μέλημα τους είναι
105 αυτό. Δεν θα ακούσεις κανένα θέλω να πάω στην δουλειά μου ξανά ή να κάνω αυτό
106 ή σκέφτομαι να κάνω μια δουλειά. Και γιατί; Γιατί κάνουν γνωριμίες. (3) Πολύ βασικό
107 αυτό που σας λέω. Δηλαδή δεν σωφρονίζει να πεις ότι ξέρεις κάτι έκανα ένας λάθος
108 στην ζωή μου, έκλεψα, έκανα, έρανα, ηθική αυτοουργία...

A16 (109-114): Έγκλημα και σωφρονισμός του αφηγητή

109 Εγώ είμαι για ηθική αυτοουργία σε οικονομική απάτη δηλαδή ήμουν ο εγκέφαλος
110 ((χαμογελάει)) εε να με σωφρονίσει δηλαδή εμένα ως προς τι; Δεν μπορεί να με
111 σωφρονίσει κάτι. Απλά με κάνει και χάνω πράγματα από την ζωή μου έξω. Εντάζει ο
112 σωφρονισμός μπορεί να με χαλάσει όμως, στο χαρακτήρα μου δηλαδή να γίνει κάτι
113 ας πούμε και να μπλέξω. Όπως έχει τύχει να μπλέξω σε φασαρία ας πούμε, από το
114 τίποτα. Και αυτό να είναι εις βάρος μου είτε με πειθαρχικό είτε με κάτι άλλο ας πούμε. (3)

A17 (115-123): Ζητήματα παράνομων δραστηριοτήτων εντός φυλακής

115 Σας είπα δηλαδή τα βασικά είναι αυτά. Τώρα σε άλλες λεπτομέρειες δεν πιστεύω
116 ότι... δηλαδή δεν πιστεύω, δεν υπάρχει πρόβλημα εδώ με φύλακες εε με τέτοια που
117 λένε ας πούμε τέτοια πράγματα. Ούτε στον Κορυδαλλό το διαπίστωσα ούτε εδώ
118 πέρα το διαπίστωσα 'δηλαδή κάτι τέτοιο'. Η συμπεριφορά των φυλάκων είναι άψογη

119 ας πούμε. Αλλά σας ξαναείπα ότι:, για να είμαι εγώ αντικειμενικός, ότι είμαι μια
120 ιδιαίτερη μορφή κρατουμένου. Καταλάβετε; Δηλαδή πιο: σαφή εικόνα θα είχατε από
121 έναν άνθρωπο ο οποίος... νομίζω ότι δεν θα μπορούσατε να κάνετε και αυτή την
122 επικοινωνία τώρα εδώ πέρα μέσα που σας λέω. Το γνωρίζω ((χαμογελάει)). Αλλά:
123 ναι πιστεύω ότι σε γενικές γραμμές σας είπα, το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι αυτό.

B. Η ζωή του εκτός φυλακής

B1 (124-131): Αυτοπαρουσίαση

124 Σ: Μίλησε μου λίγο για την ζωή σου πριν την φυλακή.
125 Ν: Ναι: εντάξει: η ζωή μου πριν την φυλακή.... Βασικά (2) εντάξει ήμουν από εύπορη
126 οικογένεια, έχω παίξει επαγγελματικά μπάσκετ και στον επαγγελματική ομάδα ας πούμε,
127 Εθνική Ελλάδος. Δηλαδή θέλω να πω είμαι από τους επώνυμους εδώ για την
128 Θεσσαλία κρατουμένους ας πούμε. Έχω την δουλειά μου η οποία ασχολείται με
129 τρόφιμα, τυρόπιτες, σάντουιτς, κρουασάν. Άνετη η ζωή μου. Έχω χάσει τον πατέρα
130 μου πολύ μικρό οπότε μπήκα από τα δεκαοκτώ στις δουλειές, μπιζνες σε όλα αυτά
131 τα πράγματα και αυτό:... Αυτά στην ουσία με φέρανε και εδώ που με φέρανε.

B2 (132-143): Επαγγελματική δραστηριότητα

132 Γιατί δεν έζησα την εε... τα φοιτητικά τα χρόνια. Βέβαια έζησα μ' όλα τα πράγματα
133 που συμφέρουν, δηλαδή με επωνυμία, με οικονομικά, με εντάξει ζωή πολύ καλή.
134 Γύρισα έκανα πήγα στο εξωτερικό, ταξίδια. Δηλαδή γενικώς έχω ζήσει πάρα πολύ
135 καλά. Αλλά για να τα ζήσω αυτά όλα ήμουν πολύ προς την δουλειά. Δηλαδή με το
136 που έχασα τον πατέρα μου μπήκα μέσα. Δεν έζησα τα φοιτητικά τα χρόνια την
137 ανεμελιά, δεν έζησα αυτά τα πράγματα. Τα οποία: με κάναν, ανεβάζοντας την
138 δουλειά μου, με κάναν να ποθώ περισσότερα. Δηλαδή ξεκίνησα από μια βιοτεχνία,
139 πήγαμε στα μαγαζιά, ανοίξαμε εργοστάσιο. Ντάξει μεγάλες δουλειές. Και κάποια
140 στιγμή ας πούμε εφόσον μπλέξεις με αυτά τα πράγματα ((χαμογελάει)), παίξαμε στο
141 χρηματιστήριο. Μπήκαμε στο χρηματιστήριο και εντάξει από εκεί και πέρα έγινε κάτι
142 κατηγορήθηκα για ηθική αυτουργία σε οικονομική απάτη το οποίο αυτό συνεισφέρει
143 με δεκατέσσερα χρόνια ποινή. Έχω βγάλει δύο, δυόμιση. Εντάξει και βλέπουμε...

B3 (144-160): Το διάστημα της υποδικίας

144 Α μετά έκανα και οικογένεια. Έκανα οικογένεια όταν βγήκα έξω, με υποδικία. Στην
145 υποδικία βασικά είδα την ζωή λίγο αλλιώς. Είδα ότι εντάξει είχα πολύ το εγώ. Πάρα
146 πολύ το εγώ. (4) Για μένα εντάξει ίσως και να μην ήταν άδικο το εγώ. Όχι υπερβολή
147 αλλά ένιωθα τον εαυτό μου άτρωτο. Δηλαδή είτε από συναισθηματικής πλευράς που
148 ζούσα έξω πάρα πολύ καλά, είτε από οικονομικής, είτε από αθλητικής. Και εντάξει
149 θεωρούσα ότι είμαι πολύ καλά. Εντάξει εκεί στην προφυλάκιση το αναθεώρησα στον
150 ένα χρόνο πέρυσι. Είδα ότι εντάξει εκεί που είσαι πάνω μπορείς να πέσεις με το
151 παραμικρό. Δεν το είχα ζήσει. Το έζησα εκεί πέρα. Βγήκα έξω μετά τα τρία χρόνια
152 την είδα την ζωή κάπως διαφορετικά. Όχι τόσο πολύ με την δουλειά:. Εντάξει
153 συναισθηματικά δηλαδή δεν ήμουν από τους ανθρώπους που ήταν σάνταρ κάπου,
154 που ανήκανε κάπου. Εντάξει τα 'χα και πολύ εύκολα η αλήθεια είναι αυτή και
155 γυρνούσα. Εε με μια παιδική μου φίλη, που ήμασταν πάρα πολλά χρόνια φίλοι,
156 δεθήκαμε συναισθηματικά και εκεί παντρεύτηκα (γελάει). Τέλοσπαντων, έκανα ένα
157 παιδάκι το οποίο μου έχει αλλάξει όλη την ζωή και να σου πω και την αλήθεια εντάξει
158 αυτό μου δίνει δύναμη. Κρατάω . Κρατάω δηλαδή:.. κρατώ όλα αυτά που σου είπα τα
159 αρνητικά. Τα βάζω λίγο στην άκρη και λέω «Εντάξει κάνε υπομονή θα πας στο
160 εφετείο σε εφτά μήνες και θα δεις» και άλλα πολλά.

Γ. Η επίδραση της ζωής στην φυλακή σε προσωπικό επίπεδο

Γ1 (161-167): Το βίωμα της φυλακής σε προσωπικό επίπεδο

161 Για μένα μπορεί να είναι πολλά και για κάποιον άλλο μπορεί να μην τα βλέπει καν.
162 Δηλαδή για μένα ο τρόπος συμπεριφοράς και ομιλίας προς τον φύλακα ας πούμε ή
163 προς εμένα, δηλαδή πως μιλάω εγώ στο φύλακα. Για μένα μετράει. Ας πούμε και ένα
164 ψιτ και ένα ρε εντάξει εγώ δεν το είχα μάθει στη ζωή μου. Εμένα μπορεί να μου
165 φαίνεται βουνό. Γιατί εμένα εντάξει για να με δουν στο μαγαζί μου, μου κλείναν
166 ραντεβού τρεις μέρες ας πούμε. (.) Για αυτό σας είπα έχει διαφορά κρατούμενος με
167 κρατούμενος πως το εισπράττει.

G2 (168-170): Ο αθλητισμός

168 Εε εντάξει ο αθλητισμός ας πούμε μου έχει λείψει πάρα πολύ ας πούμε. Το βλέπω.
169 Πράγμα το οποίο το είχα βάλει στο περιθώριο τα τελευταία δύο χρόνια τρία ας πούμε
170 πριν μπω μέσα.

G3 (171-180): Αλλαγή στον τρόπο σκέψης

171 Ντάξει το παιδί μου σκέφτομαι συνέχεια. Πάρα πολύ. Και τα οικονομικά πλέον έχουν
172 μπει σε δεύτερη μοίρα και όλα αυτά. Εε σας είπα από την κορυφή του βουνού στο...
173 όχι μόνο τώρα σε αυτή την υπόθεση, γενικά από μικρό παιδί. Μεγάλωσα σε μια
174 οικογένεια πάρα πολύ δεμένη, με αρκετό συναίσθημα ας πούμε και γερά θεμέλια.
175 Πολύ γερά θεμέλια. Εντάξει έχω ανθρώπους πάρα πολλούς ας πούμε που με
176 περιμένουνε, φίλους αυτό είναι βασικό πράγμα, πολύ βασικό. Βέβαια έγινε και ένα
177 ξεκαθάρισμα, δηλαδή: είδα ανθρώπους που ή τους βοήθησα οικονομικά, είτε
178 κρεμόταν από επάνω μου... Το εκμεταλλεύτηκαν αυτό. Δηλαδή έχω χάσει πάρα
179 πολλά λεφτά. Δηλαδή όταν λέμε παρά πολλά εννοώ πάρα πολλά. Είτε σε μετρητά,
180 είτε σε επιταγές, είτε σε τέτοια πράγματα δηλαδή εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση.

G4 (181-202): Η επίδραση της φυλακής στον τρόπο σκέψης των κρατουμένων γενικά

181 Δηλαδή είναι ένα πράγμα που το βιώνεις ,δηλαδή την φυλακή την βιώνεις ακριβώς
182 έτσι. Δηλαδή τι; Βλέπεις πράγματα. Αλλά αρκεί να θες να τα δεις και να μην μπεις
183 στο λούκι της φυλακής, των παρανόμων, της... Γιατί και εδώ βλέπεις ας πούμε ο
184 άλλος είναι για ένα χρόνο μέσα και προσπαθεί να βάλει ναρκωτικά. Προσπαθεί να
185 βάλει... δηλαδή τρελαίνεσαι. Αν δεν τα ξέρεις δηλαδή λες είναι δυνατόν; Φεύγει σε έξι
186 μήνες και σκέφτεται τέτοια πράγματα. Καταλάβετε; Δηλαδή... Κατάλαβες; Είναι
187 κάπως έτσι τα πράγματα. Εντάξει είναι παράξενο συναίσθημα. Δηλαδή όσο και να
188 προσπαθεί κάποιος να σου το περιγράψει ακριβώς, πιστεύω ότι δεν μπορεί να το
189 αποδώσει όπως ακριβώς είναι. Κι όπως πιστεύω ότι είναι διαφορετικές οι απόψεις
190 των κρατουμένων. Εε σας ξαναείπα ότι από την αρχή ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι,
191 ότι είμαι σπάνια περίπτωση τώρα που σας λέω. Δηλαδή εννιά στους δέκα που άμα
192 έρθουν εδώ πέρα εγώ θα σας μιλήσω έτσι άντε και ακόμα ένας. Θα δείτε οι
193 υπόλοιποι είναι με διαφορετική συμπεριφορά. Το μόνο που θα συνυπάρξουν οι
194 απόψεις μας είναι ότι υπάρχει υπερπληθώρα κρατουμένων. Το πώς εισπράττει όμως
195 ο καθένας, πώς βγάζει και πώς στέλνει... Δηλαδή μπορεί να 'ρθεί τώρα, υπάρχει
196 κρατούμενος αυτή τη στιγμή στην δική μου πτέρυγα κρατούμενος Έλληνας δεν τρέχει
197 κάτι. Περνάει λέει τη φυλακή «εγώ βγάζω ισόβια». Εντάξει όμως το παιδί είναι από
198 ναρκωτικά. Πολύ καλό παιδί, μιλάμε, κάνουμε παρέα. Είναι από ναρκωτικά όμως,
199 μικρό παιδί, έχει διαλυμένη οικογένεια, έχει χίλια δυο προβλήματα και του φαίνεται η
200 φυλακή σαν διέξοδος. Δεν τρέχει και τίποτα. Δηλαδή το φαγητό μας, η τηλεόρασή
201 μας, μια χαρά είμαστε. Άμα μας δώσει και ένα φέτα ζαμπόν και... Είναι είναι
202 ολιγαρκής.

G5 (203-211): Η ανάγκη για ελευθερία

203 Εντάξει εγώ πιστεύω η ολιγαρκεία στον άνθρωπο ας πούμε, γενικά δεν είναι η

204 διέξοδο. Είναι η ελευθερία. Πράγμα το οποίο οι περισσότεροι, αυτό σου λέω, δεν το
205 συνειδητοποιούν. Δηλαδή για μένα το παν τώρα ας πούμε είναι η ελευθερία. Όχι
206 μόνο για μένα πιστεύω αλλά για όλους τους κρατούμενους. Πρέπει να είναι αυτό.
207 Απλώς οι περισσότεροι το βάζουν στην άκρη. Δε ξέρω τι γίνεται. Δηλαδή πως βγαίνει
208 στον καθένα. Μπορεί να αγωνιά ο άλλος αα πότε βγαίνει, αα πότε είναι το εφετείο
209 πότε αλλά προσαρμόζεται και το βλέπεις αυτό. Δηλαδή όταν αναζητείς την ελευθερία,
210 το μεγαλύτερο αγαθό της κάθε μέρα, όχι με σκυμμένο το κεφάλι, ξέρεις κάθε μέρα
211 αυτό το πράγμα. Πότε, πότε πότε; Αλλά υπάρχουν πολλοί που το:, εντάξει ξεχνιέται.

Δ. Σκέψεις για το μέλλον

Δ1 (212-279): Ελπίδες για μια οικογενειακή ζωή στο μέλλον

212 Σ: Μίλησε μου λίγο για τις σκέψεις σου για το μέλλον.
213 Ν: Το παιδί μου. Τίποτα άλλο. Δηλαδή: αυτό το συναίσθημα του να γίνω γονιός.
214 Βασικά τι να σου πω; (.) Μου έχει κάνει στα πάντα, ότι και να έκανα, μπορεί να έκανα
215 μεγάλες δουλειές, μπορεί εντάξει (.) να κατάφερα πολλά που σε μια ηλικία είναι
216 λογικό. Λογικό; Σύμφωνα και με το πώς μεγαλώνεις πιστεύω. Και αν υπήρχε ο
217 πατέρας μου και δεν με βάζαν στις μπίζνες από πιτσιρικά, πιστεύω ότι θα ήταν
218 διαφορετικά τα πράγματα. Αλλά: τίποτα άλλο. Τώρα αν μου πεις ας πούμε θα
219 παίρνεις δύο και θα είσαι με το παιδί σου, συμφωνώ.

Δ2 (220-227): Φόβοι μήπως παρασυρθεί στο μέλλον στους παλαιότερους ρυθμούς ζωής

220 Απλώς το μόνο που έχω λίγες επιφυλάξεις είναι ότι με το που βγαίνεις έξω εε
221 παρασύρεσαι πάλι. Αλλά βέβαια δεν υπήρχε τότε το παιδί μου για να παρασυρθώ.
222 Δηλαδή με το που βγήκα στην υποδικία εε εντάξει ξαναπήγα στο μαγαζί που έλεγα
223 ότι δεν θα ξαναπώ ας πούμε. Εντάξει υπήρχε προσωπικό να δουλεύει, δηλαδή θέλω
224 να πω δεν ήταν μια δουλειά που θα έπρεπε να είμαι και εγώ εκεί. Έπρεπε να είχα δει
225 την ζωή πιο χαλαρά. Κι όμως οι υποχρεώσεις, τα ραντεβού μου και όλα αυτά με
226 ξαναβάλαν σε ένα λούκι. Βέβαια όχι τόσο μεγάλο όσο ήταν την προηγούμενη
227 δεκαετία, αλλά ξαναέμπαινα.

Δ3 (228-239): Αλλαγές σε επίπεδο κοινωνικών επαφών

228 Όπως οι ρυθμοί. Έλεγα ρε παιδί μου δεν θέλω πολύ κόσμο. Αυτό το είδαμε. Η
229 φυλακή μου απέβαλε τον κόσμο. Δηλαδή έχω μια εικόνα να σου δώσω το μέσα έξω
230 δηλαδή. Για την ίδια υπόθεση, αλλά μπορώ να σε βοηθήσω σε αυτό το πράγμα.
231 Δηλαδή δεν ήθελα πολύ κόσμο. Μπαίνεις σε μια απομόνωση. Βέβαια ήταν δύσκολη
232 η απομόνωση γιατί ήμουν κοινωνικά αναγνωρίσιμος στην πόλη. Μα πάρα πολύ
233 ώστε για να μπορώ να την κάνω εύκολα. Αλλά εντάξει είδα ότι λιγόστεψαν. Έβγαινα
234 ας πούμε για καφέ και μαζευόμασταν είκοσι άτομα και έβγαινα για καφέ και ήμασταν
235 πέντε. Θα μου πεις πέντε είναι απομόνωση; Ναι για μένα είναι απομόνωση
236 (χαμογελάει). Είδα ότι: εντάξει με το που παντρεύτηκα ήθελα το σπίτι μου, την
237 γυναίκα μου και τέτοια πράγματα ας πούμε που δεν ήμουν έτσι. Δηλαδή θα πήγαινα
238 να κάνω το ψάρεμα μου, θα πήγαινα να κάνω το σκι μου, θα πήγαινα να κάνω
239 πράγματα τα οποία φίλε τα βάζω σε δεύτερη μοίρα, δεν με απασχολούσε.

Ε. Η εμπειρία της φυλακής

Ε1 (240-246): Αντιμετώπιση της ιδρυματοποίησης

240 Εντάξει είναι σας είπα είναι:, σου είπα, είναι λίγο δύσκολο. Δηλαδή πρέπει να είσαι
241 πολύ δυνατός σαν χαρακτήρας. Όταν μιλάω να είσαι δυνατός χαρακτήρας για να
242 βγεις ακριβώς όπως πριν μπεις. Δηλαδή να βγεις και να πεις ότι είμαι καλά. Μετά:
243 εντάξει ένα πράγμα που βοηθάει εμένα πιστεύω ας πούμε είναι η αντιμετώπιση μετά.
244 Που εγώ εντάξει επειδή είμαι πολύ δυνατός σαν χαρακτήρας βασικά, εντάξει άσχετα

245 από το επαγγελματικό αλλά εντάξει βγήκα στην πόλη κι ήμουν... ξέραν με ποιον
246 έχουν να κάνουν και αυτό που είμαι.

E2 (247-270): Αναλογισμός ευθυνών και ποινή

247 Γιατί η δικιά μου είναι μια μεγάλη υπόθεση η οποία σχετίζεται με πολύ δυνατά
248 ονόματα, επιχειρηματίες μεγάλους της πόλης και έγινε κάλυψη πολύ μεγάλη.
249 Αθώς δεν υπάρχει για μένα κανένας (3) κρατούμενος. Δηλαδή όλοι φταίμε. Απλώς
250 είναι το θέμα τι πληρώνεις και μέχρι που φταις. Δηλαδή φταίω και είμαι εδώ. Έτσι δεν
251 μπαίνει κανένας. Εγώ εγώ προσωπικά σαν Νίκος δεν το πιστεύω. Όλοι κάτι
252 έχουμε κάνει. Απλώς πιστεύω ότι το σύστημα σε ξεπληρώνει πολύ παραπάνω από
253 αυτό που φταις. Δηλαδή εε (2) το να μην δίνει ένα ανασταλτικό σε έναν άνθρωπο ο
254 οποίος δεν έχει ούτε κλήση στην ζωή του και το εννοώ αυτό, ο οποίος είναι γνωστός
255 και στο δικαστήριο της Λάρισας, ας πούμε με ξέραν ας πούμε εκεί πέρα, γιατί έχω
256 παίξει και εκεί, αλλά και οικογενειάρχης και με (.) με ένα παρόν (2) κάθε δύο μήνες
257 για τρία χρόνια και με μια πάρα πολύ μεγάλη εγγύηση οικονομική. Εντάξει πιστεύω
258 ότι κακό μου έκανε. Θα μπορούσε να μου δώσει μια αναστολή μέχρι το εφετείο και να
259 με δικάσει σύμφωνα με αυτό που έχω βγάλει και να μου δώσει κάτι παραπάνω.
260 Έφταιξα θα το πληρώσω. Τουλάχιστον εγώ είμαι από αυτούς (.) που λέω ότι εντάξει
261 έφταιξες. Μπορεί να μην έφταιξες για δεκατέσσερα χρόνια, να έφταιξες για πέντε, για
262 έξι, συμφωνώ. Είναι αυτό που σου λέω ότι εκεί σε χαλάει, σε σπάει. Λες «Ρε γαμώτο
263 τι έκανα;». Και βλέπεις τον άλλο από την άλλη με δύο κιλά κοκαΐνη και παίρνει οχτώ
264 χρόνια. Τι έγινε; Είναι αναλόγως πως λειτουργεί η περίοδο, δηλαδή η περίοδο που
265 είναι να δικαστούν τα οικονομικά ας πούμε, τώρα τα οικονομικά είναι τα χειρότερα
266 εγκλήματα. Έχουν κάνει ξαφνικά τον κόσμο φονιάδες. Δηλαδή χειρότερα να κάνεις
267 μια απόπειρα ανθρωποκτονίας, δηλαδή καλύτερα, παρά να κλέψεις εκατόν πενήντα
268 χιλιάδες ευρώ. Η λογική δηλαδή στην Ελλάδα πιστεύω ότι είναι αυτή ότι (.) δεν έχει
269 μπει στην διαδικασία να δικάζει πως πρέπει. Δηλαδή γίνονται όλα πολύ γρήγορα.
270 Μπαμ μπαμ τι έκανες, αα αυτό πάρε δέκα, τέλος, γεια. Κάτσε ντε δεν είναι έτσι.

E3 (271-285): Προηγούμενη εμπειρία από τις φυλακές Κορυδαλλού

271 Και μετά να μπεις στην λογική της φυλακής. Είχα κουβεντιάσει με τον κύριο
272 Α. ένα γνωστό εισαγγελέα στην Αθήνα, που είχαμε μέσα στις φυλακές του
273 Κορυδαλλού. Γιατί εγώ ήμουν πιο ανεξάρτητα στην Αθήνα, στον Κορυδαλλό από ότι
274 είμαι εδώ πέρα. Εδώ σχετίζεται το καφενείο με την φυλακή, εκεί πέρα ήμουν σαν να
275 ήμουν με πολίτες, δηλαδή έβγαινα στο περίπτερο σου λέω, άτυπα τώρα να
276 καταλάβεις και ξαναέμπαινα. Ήταν έξω. Ο καφετζής του Κορυδαλλού είναι μόνο στα
277 γραφεία. Δεν είχα εικόνα της μέσα φυλακής. Και σαν καφετζής. Αλλά είχαμε κάνει
278 αυτή την κουβέντα ρε παιδί μου και δηλαδή όντως είναι αυτό που σου λέω. Δηλαδή
279 μπορεί να περιμένει ένας το εφετείο που έχει καταδικαστεί δεκατέσσερα χρόνια,
280 μπορεί να περιμένει τέσσερα, πέντε χρόνια και σε τέσσερα πέντε χρόνια μπορεί να
281 έχει καλύψει την ποινή του. Και εκεί γίνεται και ο υπερπληθυσμός των φυλακών. Γιατί
282 περιμένει τώρα ένας να δικαστεί, αργούν τα δικαστήρια. Φέρε κόσμο, φέρε κόσμο,
283 φέρε κόσμο. Και γίνεται... Η ζημιά γίνεται κάπως έτσι, εκεί χαλάει. Και μετά είναι αυτό
284 που σας είπα. Δεν ξέρω: νομίζω: προχειρότητα, πολύ μεγάλη προχειρότητα.
285 Γραφειοκρατία ατελείωτη.

ΣΤ. Η φυλακή σαν ένα κομμάτι της όλης κοινωνίας

ΣΤ1 (286-318): Επιδράσεις της οικονομικής κρίσης στο περιβάλλον της φυλακής

286 Εγώ το πρόβλημα δηλαδή το ψάχνω πιο πολύ από ότι οι περισσότεροι. Δηλαδή το
287 σκέφτομαι στο κεφάλι μου και λέω τι έγινε. Εντάξει μπορεί να έχω ένα γνωστό να μου

288 βγάλει το εφετείο ή να μου βγάλει οτιδήποτε ή να έχω την οικονομική ευχέρεια και να
289 το κάνω. Δεν είναι όμως όλοι έτσι. Οι εννέα στους δέκα δεν είναι έτσι. Οι εννέα στους
290 δέκα περιμένουν ένα εφετείο στα τέσσερα πέντε χρόνια. Κάθονται εδώ πέρα και
291 ταλαιπωρούνται οι ίδιοι, ταλαιπωρούν τους υπαλλήλους, ταλαιπωρούν το σύστημα,
292 φθείρουν οικονομικά το σύστημα. Εντάξει γιατί αυτή τη στιγμή ένα νοσοκομείο να θες
293 να πας κάποιον, να τον περιποιηθείς μέσα ας πούμε, η βενζίνη και όλα αυτά... Που
294 ακούμε για οικονομία στην τηλεόραση και τέτοια πράγματα ας πούμε και βλέπουμε
295 μια κατασπατάλη τεράστια ας πούμε. Για το τίποτα. Και κόβουν από τους
296 υπαλλήλους λεφτά και βλέπεις το αντίκτυπο. Σου λέει ο άλλος «θα έρθω να φυλάω
297 με πέντε κατοστάρικα και έξι κατοστάρικα; Να κάθω εδώ δώδεκα ώρες και να
298 φυλάω τον κάθε τρελό;» Και είναι σωστό. Γιατί ούτε εγώ μπορώ να έχω την σωστή
299 κάλυψη από αυτόν. Κάλυψη εννοώ, καταλάβετε να με προσέχει όπως πρέπει, να με
300 πάνε στο νοσοκομείο. Το σύστημα δηλαδή καταρρέει πιστεύω και γρήγορα και εδώ
301 το ζεις. Στα φάρμακα ας πούμε βλέπω, πολλές φορές δεν έχουμε πονοπάν, δεν έχει
302 το ένα, δεν έχει το άλλο. (.) Αρχίζουν και λείπουν βασικά πράγματα. Κι όπως το
303 βασικό: οι περικοπές σε όλους και φαίνεται. Απλώς είναι φυλακή και εδώ ότι και να
304 κοπεί μετράει. Δηλαδή το να κοπεί... Ο διευθυντής να μην μπορεί να δώσει ο
305 άνθρωπος δύο πακέτα τσιγάρα που έδινε και να μην μπορεί πλέον γιατί δεν δίνουν,
306 ούτε δωρεές ας πούμε. Μετράει. Φαίνεται. Που μπορεί τώρα αυτό εσάς να σας
307 φαίνεται απλό αλλά μπορεί ένα πακέτο τσιγάρα να είναι τα πάντα. Για κάποιον που
308 δεν έχει να καπνίσει, ούτε να φάει ας πούμε. Εντάξει... είναι είναι δύσκολα. Το
309 σκέφτεται ο άλλος πολύ. Δεν ξέρεις πώς να του φερθείς. Εγώ έχω πιάσει τον εαυτό
310 μου πολλές φορές στο καφενείο και αισθάνομαι άσχημα. Αισθάνομαι άσχημα γιατί
311 μπορεί να έχω εγώ την δυνατότητα να πάρω κάτι ας πούμε και ο άλλος να μην έχει
312 ένα καφέ. Εντάξει με χαλάει ας πούμε. Με χαλάει αφάνταστα. Και δεν μπορείς να
313 προσφέρεις ας πούμε. Δηλαδή να πεις ανοίγω την πόρτα και «Έλα πάρτο. Δικά μου,
314 δικά μου.» Γιατί δεν είναι έτσι. 'Γιατί μπορεί να κάνεις και λάθος. Το σκεπτικό δεν
315 είναι να του δίνεις εσύ και ο άλλος να κάνει χαβαλέ, να σε κοροϊδεύει, ας πούμε, από
316 πίσω ή να πάνε στα πάρουν από πίσω.' Αλλά εντάξει είναι δύσκολο, είναι: είναι
317 δύσκολο θέλει κουράγιο. Θέλει κουράγιο, θέλει δύναμη, θέλει πολύ. Οι συνθήκες σας
318 είπα, αυτό είναι το βασικότερο, όλα τα άλλα...

ΣΤ2 (319-341): Η φυλακή σαν μια μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας

319 Η εικόνα που έχει ο κόσμος ο περισσότερος δεν είναι αυτή. Δηλαδή η φυλακή μέσα
320 είναι μια μικρή κοινωνία του έξω. Απλώς εδώ τι γίνεται άμα σου χρωστάει κάποιος
321 μπορείς να τον βρεις. Αν σας δανείσω εγώ μπορώ να σας βρω, και δεν μου τα
322 δώσετε πίσω. Δηλαδή: έξω μπορείς να δανείζεις και να σου τα τρώνε και να
323 εξαφανίζονται, δεν τον βλέπεις. Εδώ πέρα ο άλλος μπορεί να σου πάρει μια κάρτα
324 και να τον έχεις απέναντι. Ένα πρωί να ξυπνήσεις γιατί σε παράτησε η γυναίκα σου
325 και έφυγε και να πάρεις ένα (3), κάτι να πάρεις και να του ανοίξεις το κεφάλι. Είναι
326 μια κοινωνία. Λένε για τους βιασμούς, για αυτά, για τους πούστηδες, με συγχωρείται
327 για τους ετεροφυλόφιλους και τέτοια πράγματα, ότι ισχύει έξω, ισχύει και εδώ. Αν
328 είσαι έξω ανώμαλος, θα 'σαι και εδώ. (.) Αν είσαι έξω άντρας θα είσαι και εδώ
329 άντρας. Δεν έχει ούτε περισσότερο άντρας γίνεσαι με την φυλακή, που βλέπω
330 πολλούς ας πούμε. Γιατί υπάρχει και αυτό το κοινό, το οποίο μπήκαμε φυλακή και
331 είμαστε πρίζον μπρέικ ας πούμε. Βλέπουμε πολύ τηλεόραση, να... Εγώ πιστεύω ότι
332 ότι είμαστε μέσα είμαστε και έξω. Είσαι παλιοχαρακτήρας, είσαι παλιοχαρακτήρας.
333 Είσαι αγαθιάρης, είσαι αγαθιάρης και εδώ. Όπως πιστεύω σε αυτό ότι δεν αλλάζει ο
334 άνθρωπος γενικώς. Δηλαδή εγώ είμαι αυτής της άποψης, γεννιέσαι. Δύσκολα να

335 αλλάξεις. Να ξεχαστείς μπορείς, κανά δυο χρόνια τρία αλλά να αλλάξεις δεν μπορείς.
336 Είναι ακριβώς αυτό. Δηλαδή δεν πιστεύω ότι υπάρχουν όταν λέω ότι δεν πιστεύω
337 εντάξει μπορεί να υπάρχουν και δύο περιστατικά βιασμού εννοείται. Αλλά στους
338 εκατό κρατούμενους νομίζω ότι είναι αυτό το πράγμα. Δηλαδή από όσους έχω δει και
339 έχω γνωρίσει είναι αυτό το πράγμα. Ήταν παλιοχαρακτήρας ήταν ρουφιάνος έξω,
340 θα είναι και εδώ. Έκανε αυτό έξω το έκανε και εδώ. Πήγαινε με άντρες έξω και εδώ
341 θα ποθούσε άντρες.

Z. Προτάσεις βελτίωσης της λειτουργίας των φυλακών

Z1 (342-355): Επισκεπτήριο συζύγων ή συντρόφων

342 Εντάξει υπάρχουνε πολλά κενά ας πούμε. Εγώ είμαι με ένα Σέρβο στο καφενείο,
343 πολύ καλό παιδί, πάρα πολύ καλή... ταιριάζει, κοντά στο χαρακτήρα μας. Ας πούμε
344 μου λέει στη Σερβία ότι βλέπεις την γυναίκα σου μια φορά στον μήνα. Εδώ τα
345 επισκεπτήρια δεν είναι έτσι. Εδώ μας χωρίζει ένα τζάμι και εγώ επειδή είμαι στο
346 καφενείο και ξέρουν ποιος είμαι να τη βλέπω πιο συχνά πίσω από το τζάμι αλλά
347 εντάξει δεν είμαι εγώ μόνο είναι πολλοί. Ας πούμε γιατί να μην μπορώ να δω την
348 γυναίκα μου; 'Και το σεξουαλικό μέσα, γιατί υπήρχε επαφή.' Στην Σερβία μου λέει
349 υπάρχει 'επαφή'. Γιατί; Γιατί μπορεί να μου απαντήσει κάποιος ξέρεις κάτι ότι γιατί θα
350 μου πει σαν και εσένα είναι δέκα από τους εκατό. Οι άλλοι ενενήντα πέντε θα
351 προσπαθήσουν να περάσουν ναρκωτικά. Ναι συμφωνώ αλλά εγώ την πληρώνω για
352 τους υπόλοιπους άρα δεν είναι συγχρονισμός. Δηλαδή εμένα τώρα αν με αφήσεις
353 στο επισκεπτήριο και μου πεις πήγαινε στην πόλη σου και αύριο το πρωί εννιά η ώρα να
354 είσαι εδώ, εννιά η ώρα θα είμαι εδώ. Καταλάβατε τι θέλω να πω; Θέμα αδειών. Αλλά
355 δεν... είμαστε λίγοι, πάρα πολύ λίγοι αυτοί.

Z2 (356-361): Συγκεκριμένα για το οικονομικό έγκλημα κι εγκληματία

356 Πιστεύω ότι τώρα πάνε να τους κάνουνε πολλούς και αυτούς με τα οικονομικά. Έτσι
357 πιστεύω δηλαδή. Αρχίζει η φυλακή και μπαίνει σε ένα... μπαίνει ένα κοινό στις
358 φυλακές οι οποίοι οι άνθρωποι... διευθυντές από τράπεζες ας πούμε, καταλάβατε; Οι
359 οποίοι είναι σε ένα άλλου είδους εγκλήματος. Απλώς πιστεύω ότι αυτό πρέπει να
360 ξεχωρίσουνε. Δηλαδή, αυτό το είδος κρατουμένου πρέπει να είναι ξεχωριστά κάπου.
361 Γιατί βλέπω ότι είναι πολύ δύσκολο να συνυπάρχουνε. Καταλάβατε;

Z3 (362-376): Το ζήτημα των αλλοδαπών κρατουμένων ξανά

362 Εντάξει και μετά σας είπα, αλλοδαποί μεγάλο πρόβλημα. Πάρα πολύ μεγάλο
363 πρόβλημα. Και μας βλέπουνε... δεν... δηλαδή δεν... Εγώ να σας πω ένα πράγμα
364 πιστεύω ότι ακόμα και αυτά που τους παρέχει το ελληνικό κράτος, ο υπάλληλος, το
365 φαγητό, τα πάντα δεν τα εκμεταλλεύονται. Δεν τα:... Είναι κρίμα. Ενώ ξέρουν πως οι
366 συνθήκες στην χώρα τους είναι τετρακοσμικές όχι τριτοκοσμικές κι όμως τους
367 βλέπεις ακόμα και αυτό βλέπουν κάπως σνομπάρια το βλέπουν κάπως. Δηλαδή δεν
368 είμαι ρατσιστής αλλά σπάνια να βρεις παιδιά να εκτιμήσουν. Ότι ξέρεις κάτι; Μου
369 δίνει ο Έλληνας φορολογούμενος αυτό το πιάτο φαί, τα πέντε φάρμακα, το ένα, το
370 άλλο αντί να το σνοπάρουν να το κάνουν να το ράνουν, να συνεχίσουν τις
371 παράνομες δοσοληψίες τους μέσα. Και βλέπεις ξαφνικά ας πούμε κόβουνε από τους
372 συνταξιούχους και όλα αυτά και ξαφνικά βλέπεις εδώ πέρα ταϊζουμε ανθρώπους οι
373 οποίοι... ας πάνε στην χώρα τους να βγάλουνε αυτό που είναι να βγάλουνε. Γιατί
374 είναι πολλά τα έξοδα, υπερβολικά. Ή στερείται ένας Έλληνας ας πούμε αυτή τη
375 στιγμή και ταλαιπωρείται γιατί έχει μια πτέρυγα εξακόσια άτομα να ταΐσει, οι οποίοι
376 δεν θέλουν να πάνε πίσω.

H. Κλείσιμο της αφήγησης και γενικότερες σκέψεις

H1 (377-386): Η καθημερινότητα του ίδιου στην φυλακή

377 Σ: Νομίζω ότι μου έδωσες μια συγκεντρωτική εικόνα.
378 Ν: Εντάξει το έχω δουλέψει πολύ. Κάθομαι πολλές ώρες και το σκέφτομαι. Δηλαδή
379 δεν... Προσπαθώ να περάσω την ώρα μου κάπως έτσι. Καταλάβατε; Για να περάσει.
380 Και ένας λόγος που κάθομαι και τρέχω εδώ το βράδυ είναι, γιατί είναι πολύ
381 κουραστικό, όχι ότι δεν έχω δουλέψει στην ζωή μου αλλά είναι κουραστική, όχι
382 σωματικά, εε ψυχικά. Γιατί σας είπα εντάξει ας πούμε εγώ μπορεί να έχω να κάνω με
383 δέκα υπαλλήλους, κι ας είναι μπροστά ο υπάλληλος ας πούμε, ξέρει ποιος έχει
384 απέναντι και εγώ... δεν τίθεται θέμα. Για μένα μετράει πολύ η συμπεριφορά.
385 Καταλάβατε; Βλέπεις τον άνθρωπο αν έχει κύρος, αν έχει προσωπικότητα, αν έχει
386 τρόπους. Παίζουν όλα ρόλο αλλά σας είπα για ένα πολύ μικρό κοινό κρατούμένων. (4)

H2 (387- 399): Σχέδια για το μέλλον

387 Εντάξει εγώ δεν έχω κάτι άλλο από την μεριά μου. Σας είπα από την ζωή μου
388 περιμένω να τελειώσει ας πούμε και να βγω πάλι, το παιδί μου σας είπα πάνω από
389 όλα και για αυτό κάνω υπομονή για πολλά. Δεν φανταζόμουν ποτέ ότι θα γίνω ένας
390 τύπος πατέρα που θα μπορεί να υποστεί ακόμα και αυτό το πράγμα για να πάει στο
391 παιδί του. Ήμουν ένας άνθρωπος ο οποίος γυρνούσε στη ζωή του, τα είχε όλα
392 εύκολα. Εντάξει μου τα έδωσε απλόχερα ((χαμογελάει)). Μπορεί να μου πήρε βασικά
393 πράγματα ας πούμε. Το χάσιμο του πατέρα μου ας πούμε. Το οποίο δεν ξεπερνιέται
394 κιόλας. Αυτό βλέπω ας πούμε ότι μπορεί να ξεπεραστούν άλλα κι άλλα και δεν
395 ξεπερνιέται αυτό. Η απουσία. Ίσως και για αυτό να θέλω εγώ να γίνω... να νιώθω
396 έτσι για το παιδί μου. Ή να δίνω για το παιδί μου πράγματα που έχω από εδώ μέσα.
397 Προτιμώ να στερηθώ εγώ ας πούμε. Ένα πράγμα που με στεναχωρεί ότι έχτισα
398 πολλά πράγματα ας πούμε και δεν με χαλάει που τα χάνω για μένα. Λέω γιατί να
399 ζήσω εγώ τόσο άνετα και το παιδί μου τόσο στερημένα.

H3 (400-416): Οι πολυδιάστατες έννοιες της απουσίας και της στέρησης

400 Βέβαια το στερημένα είναι μια άλλη άποψη. Το στερημένα μπορεί να είναι... μεγάλη
401 στέρηση να είναι η απουσία η δικιά μου. Πράγμα το οποίο το έχω παρεξηγήσει.
402 Δηλαδή κάλυψα οικονομικά όλη τη οικογένειά μου, τους γνωστούς, τους φίλους ας
403 πούμε με την δύναμη που είχα, αλλά: τελικά η κάλυψη του κάθε ατόμου είναι ίσως
404 είναι η απουσία η δικιά μου. Δηλαδή σε μερικούς ίσως να ήταν πολύ καλύτερα ας
405 πούμε να μην τον κάλυπτα ας πούμε οικονομικά, σε ένα συναισθηματικό δεσμό που
406 είχα ένα μήνα να ήμουν εγώ δίπλα του και να μην είχε τα πάντα, ή ... Κατάλαβες τι
407 θέλω να σου πω; Ότι η απουσία τελικά είναι πιο δυνατή από τον οικονομικό
408 παράγοντα ή αυτά που είχα στο μυαλό μου που πέρασαν από μικρή ηλικία. Βέβαια
409 είναι και πως μπλέκεις και τι κάνεις και τι δουλειές κάνεις. Ας πούμε εντάξει όλα τα
410 παιδιά στην ηλικία μου θα γούσταραν να πάρουνε κάτι, εγώ μπορεί να το είχα αλλά
411 εγώ ζήλευα ας πούμε πάρα πολλές φορές. Έπιανα τον εαυτό μου και έλεγα, πω πω
412 κοίτα να δεις παίρνουν ένα σάκο και πάνε Θεσσαλονίκη πέντε μέρες, οι φοιτητές
413 φίλοι μου, και εγώ μπορούσα να πάω δέκα μέρες στην Ισπανία, στην Βαρκελώνη και
414 δεν μπορούσα πέντε μέρες να πάω:, να φύγω από την δουλειά να αφήσω τα
415 ραντεβού, τους πελάτες κι όλα αυτά να πάω στην Θεσσαλονίκη, να αφεθώ. Μονίμως
416 υπήρχε ένα πρόγραμμα. Κατάλαβες; Αυτό... Εντάξει.

H4 (417-419): Κατακλείδα - βιογραφική ερώτηση

- 417 Σ:** Σε ευχαριστώ. Μια τελευταία ερώτηση. Πόσο χρονών είσαι;
418 Θ: Είμαι τριάντα τέσσερα.
419 Σ: Και πάλι σε ευχαριστώ.

Η ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

A. Παρουσίαση της δίκης του περιπτώσεως

A1 (1-5): Διαφορετική αντιμετώπιση της φυλακής από τον κάθε κρατούμενο

1 Π: Λοιπόν εξαρτάται ο άνθρωπος σε τι επίπεδο έχει ζήσει (.), όταν μπαίνει στην
2 φυλακή. Υπάρχουν άνθρωποι χαμηλού επιπέδου και υπάρχουν και άνθρωποι οι
3 οποίοι είχαν έντονη: οικονομική: δραστηριότητα και για τον άλφα, βήτα λόγο
4 οδηγήθηκαν (.) σε κακές πράξεις, να το πω έτσι. Η: Ζωή των ανθρώπων αυτών είναι
5 πάρα πολύ δύσκολη.

A2 (6-9): Προσωπική θέση για ολόκληρο το σύστημα απονομής δικαιοσύνης

6 Συγκεκριμένα, προσωπικά για μένα αυτή τη στιγμή, σύμφωνα με την ποινή που έχω
7 περιμένω τον θάνατο. Στην κυριολεξία. Έχω οικογένεια. Η δικαιοσύνη, 'θέλω να το
8 πω', και θα πρέπει κάποτε να ασχοληθείτε αφού είστε ψυχολόγος, είναι ένα εμπόριο.
9 Εμπόριο στην κυριολεξία.

A3 (10-24): Το έγκλημα και η ποινή του

10 Έχετε πέσει σε έναν άνθρωπο τώρα ο οποίος έχει ποινή για οικονομικό έγκλημα,
11 κατηγορούμαι εννιάκόσιες χιλιάδες και μου βάλανε τρεις ισόβιες. Όταν ο εγκληματίας
12 μέσα, έχει τέσσερις σκοτώσει και δεν έχει φάει τρεις ισόβιες. Διαμαρτυρήθηκα,
13 κινήθηκα, έκανα καμία απάντηση. Στο πρώτο δικαστήριο ρωτούσε η πρόεδρος και η
14 πρόεδρος ΑΠΑΝΤΟΥΣΕ. Έχουνε γίνει φοβερά πράγματα. ΠΕΡΙΜΕΝΩ ΤΟΝ
15 ΘΑΝΑΤΟ. Τρεις ισόβιες, είμαι εξήντα χρονών, δεν έχω οικογένεια; Δεν βρέθηκε ένας
16 να πει τι ήμουνα εγώ; Είμαι ο νούμερο ένα παγκόσμιος απατεώνας αυτή τη στιγμή.
17 Δεν είχα οικογένεια; Δεν έχω παρελθόν; Δεν έκανα; Υπήρξα ένας άνθρωπος ο
18 οποίος έπαθε τεράστια ζημιά στο Χρηματιστήριο. Επενδυτής, όχι να παίζω.
19 Επενδυτής. Με χαρτιά και με πετάζανε στο δρόμο. ΤΡΕΙΣ ΙΣΟΒΙΕΣ. Προσπαθώ να
20 φέρω μάρτυρα στο δικαστήριο και δεν έρχεται κανένας (.) γιατί φοβάντε. Σου λέει «τι
21 άνθρωπος είναι αυτός;» ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ; ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ; ΈΝΑΣ
22 ΝΑ 'ΡΘΕΙ ΕΔΩ ΠΕΡΑ. ΤΙ ΝΟΜΟΙ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟΙ ΔΗΛΑΔΗ; ΤΙ ΕΚΑΝΑ ΕΓΩ; Άρα
23 λοιπόν εγώ προσωπικά φανατίζομαι. Φανατίζομαι και ελπίζω κάποτε αν μπορέσω να
24 βγω, να σκοτώσω. (2)

B. Αισθήμα απογνώσεως και διαμαρτυρία

B1 (25-31): Διαμαρτυρία για την καταδίκη του

25 Μου δίνεται μια ευκαιρία. Διαμαρτυρήθηκα σε κανάλια, σε αυτά ένας δεν έστειλε ένα
26 γράμμα να πει ΓΙΑΤΙ ΑΥΤΟΣ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ. ΓΙΑΤΙ; Είπε ψέματα; Να 'ρθεί ένας
27 άλλος. Δεν μπορεί αυτός ο άνθρωπος να 'ναι. Δεν υπήρξα εγκληματίας εγώ. Και μου
28 βάλανε την ποινή των τριών ισόβιων για να αυτοκτονήσω διότι εκεί οδήγησε. (2) Εγώ
29 δουλεύω στο ιατρείο και έχω δει (.) δράματα ανθρώπων και έχουν πεθάνει εδώ στην
30 φυλακή. (.) Αυτό που σας λέω, ο θάνατος, για ορισμένους ανθρώπους είναι
31 λύτρωση. (.)

B2 (32-38): Διαμαρτυρία για τον τρόπο λειτουργίας της δικαιοσύνης

32 Θα πρέπει λοιπόν αυτοί που βγάζουν τους νόμους, εάν γίνεται κάτι στραβό να το
33 διορθώνουν. Όταν για κάποιον, ο οποίος είναι... κατέχει γραμματικές γνώσεις,
34 ασχολείται οποιοδήποτε αδίκημα και αν έκανε... μην πάμε τώρα σε συγκρίσεις
35 αδικημάτων... τρεις ισόβια παγκοσμίως δεν έχει τιμωρηθεί κανένας. Για εννιάκόσιες
36 χιλιάδες ευρώ κατηγορία. Και προσέξτε τιμώρησαν εμένα και τους υπόλοιπους ως
37 δια μαγείας ούτε μια μέρα. Είναι πρόκληση για την δικαιοσύνη και δεν έχει
38 ενδιαφερθεί κανένας. (3) Τι να πω;

B3 (39-43): Διαχωρισμός οικονομικών εγκληματιών και εγκληματιών κοινού ποινικού δικαίου

39 Για τον χώρο εδώ της αυτής... δόξα το Θεό δεν υπάρχουν... Η ζωή είναι πολύ καλή.
40 Έτσι; Αλλά όταν έχεις να κάνεις σε ένα κελί βάζεις... Οι άνθρωποι προσπαθούν να
41 βάλουνε... το οικονομικό να τους ξεχωρίσουν, με εγκληματίες του κοινού ποινικού
42 κώδικα, οι οποίοι σκοτώνουν. Το όνειρό τους είναι να μπουν μέσα να κάνουν

43 ληστεία, να σκοτώσουν να ξαναμπούν για να ξαναβγούνε.

B4 (44-52): Απόγνωση για την ποινή του

44 Και αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν τρεις ισόβιες. Πας στο αυτό μια ισόβια... Εγώ τι να
45 περιμένω για πείτε μου; Τώρα έχετε πέσει σε μια περίπτωση, σπάνια μεν, ακραία...
46 Σας ερωτώ τι περιμένω; ΕΓΩ ΔΕΝ ΕΧΩ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ; ΔΕΝ ΕΧΩ ΚΟΡΗ; (4) Ένας
47 δεν έπρεπε... Τι έκανα; Κούνησα τα χέρια μου δεξιά και αριστερά. Τίποτα. (4) Σας
48 μιλάω ειλικρινά περιμένω να 'ρθει... Και κατά τύχη επειδή δουλεύω στο φαρμακείο
49 αντί να έρθει σε μένα ο θάνατος πηγαίνει σε άλλους (2) και τους ζηλεύω. Σας ρωτάω
50 είμαι εξήντα χρονών θα βγω στα εικοσιπέντε χρόνια, ο νόμος, στα ογδόντα πέντε, τι
51 τι να περιμένω; Άρα σε κάποια στιγμή θα απογοητευτώ, είτε θα κρεμαστώ, είτε θα
52 σκοτώσω έναν άνθρωπο, έναν υπάλληλο, θα κάνω μια ακραία πράξη. (2)

B5 (53-60): Έκκληση προς την κοινωνία

53 Έτσι λοιπόν θα πρέπει η κοινωνία, εσείς οι νέοι άνθρωποι, να τα δείτε ορισμένα
54 πράγματα και να εξηγήτε. Όταν το υπουργείο βλέπει ότι μπήκε μια τέτοια ποινή,
55 έπρεπε αμέσως να στείλει επιτροπή. Να πει τι γίνεται ρε παιδιά εδώ πέρα; Τι έγινε
56 αυτός ο άνθρωπος; Ο Κοσκοτάς, του κόσμου τα δics, δεν έφαγε... ισόβια δεν έφαγε.
57 «Αυτός ο άνθρωπος τρεις ισόβιες; Μήπως έχουμε να κάνουμε με έναν πανέξυπνο
58 άνθρωπο; Να διορθώσει τα κοινά;» Οδηγούμε... έκανα πράξη, αλλά δεν ξεχνιέται το
59 παρελθόν. Έχουμε οικογένειες. Να πει ένας «Ελα εδώ ρε φίλε, γιατί έκλεψες; ΓΙΑΤΙ
60 ΕΚΛΕΨΕΣ;» Να το εξετάσουν. Παρά πέφτει...

B6 (61-63): Η πολιτική διάσταση του εγκλήματός του

61 Για αυτό λέω η κοινωνία και για αυτό λέω εμπόριο, όλοι οι άλλοι επειδή ήταν πολιτικά
62 πρόσωπα πιάσανε... και η πολιτική σε οδηγεί, και εγώ επειδή δεν ήμουν σε κανένα
63 κόμμα τρεις ισόβιες. Τι να ντρέπονται; Τι να πω;

B7 (64-72): Απειλές για το μέλλον

64 Το όνειρό μου, το ξαναλέω, είναι να βγω και να πάω πάλι όπως πήγε ο κύριος και
65 σκοτώθηκε χτες και εεε πως το λένε αυτοκτονήσε, να σκοτώσω ανθρώπους της υπηρεσίας,
66 το ξαναλέω. Δέκα ανθρώπους της υπηρεσίας θα σκοτώσω. Για αυτό που κάνουν ΚΑΙ ΔΕΝ
67 ΕΧΕΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΘΕΙ ΚΑΝΕΝΑΣ. ΟΥΤΕ ΚΑΝΑΛΙΑ, ΤΙΠΟΤΑ. ΕΣΤΕΙΛΑ ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ
68 ΚΑΝΑΛΙΑ, ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ, ΤΙΣ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ, ΣΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ,
69 ΕΝΑΣ ΔΕΝ ΕΣΤΕΙΛΕ ΝΑ ΠΕΙ «ΓΙΑ ΣΤΑΘΕΙΤΕ ΡΕ ΠΑΙΔΙΑ ΑΥΤΟΣ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ
70 ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΚΕΙ ΠΕΡΑ; ΚΑΙ ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ ΝΑΙ.» Αυτό έχω να πω.
71 Είναι δύσκολα τα πράγματα. Θα μου πεις ένας λιγότερος. (5) Να μην λέμε τα ίδια.
72 Αυτά έχω να πω.

Γ. Η προσωπική του ιστορία πριν την φυλακή

Γ1 (73-84): Η ζωή του πριν την φυλακή

73 Σ: Μιλήστε μου λίγο για την ζωή σας πριν την φυλακή.
74 Π: Κοιτάξετε ασχολούμουν, ήμουν άνθρωπος του χρηματιστηρίου, γενικά ας πούμε
75 εε... Δεν θέλω να πω για τον εαυτό μου γιατί θα είναι λίγο: Δεν το θεωρώ ας
76 πούμε.... δεν, δεν.... Υπήρξα πολύ κοινωνικός. Εγώ και η γυναίκα μου βοηθήσαμε
77 οικονομικά, οικονομικά βοηθήσαμε... υπήρξα... έτυχε ο Θεός να μου δώσει το αυτό
78 και... υπήρξα πολύ πλούσιος. Έτσι; Όλα, τα παράτησα όλα. Οικογένεια, παιδί...
79 Καλή ώρα η κόρη μου είναι δικηγόρος και δικηγόρο δεν είχα στο αυτό... έτσι; Γιατί;
80 Δεν μπορεί δεν δεν... δηλαδή υπήρξα από τους ανθρώπους σε σωματεία, σε
81 συλλόγους, έκανα φοβερά πράγματα. (.) Δεν μπορείτε να φανταστείτε δηλαδή, έχετε
82 πέσει σε έναν άνθρωπο... εε... Τα Χριστούγεννα έδωσα χαρά σε πολύ κόσμο. Να
83 φανταστείτε έντονα την κόρη μου Άγιο Βασίλη και μοιράζαμε δώρα. Δεν θέλω να πω,
84 ας πούμε. Είχα πλούσιο παρελθόν. Εγώ δεν έκλεβα για να κάνω δωρεές, είχα.

Γ2 (85-100): Οι οικονομικές του δραστηριότητες στο παρελθόν

85 Έτυχε όμως να πέσω επάνω στο χρηματιστήριο. Πέντε εκατομμύρια ευρώ
86 εξατμίστηκαν γιατί έπεσα πάνω στην περιφέρεια και έμπλεξα τον Κυριακού με τι;
87 Αθηναϊκές μετοχές, που ήτανε στον ANT1, που είχε ένα αυτό: ... και λοιπά...
88 Δηλαδή: τα πέντε εκατομμύρια όταν τα εξαργύρωσα ήτανε ... είχαν γίνει σταδιακά

89 βέβαια... (2) Και προσέξτε τώρα θα πάω σε ένα άλλο θέμα. Η ειρωνεία ποια είναι;
 90 εάν το χαρτοφυλάκιο το κρατούσα αυτό, δεν το εξαργύρωνα, 'για αυτό και
 91 μειωνόταν', εάν το είχα εξαργυρώσει δεν θα είχα φτάσει εδώ πέρα. Διότι εδώ
 92 ξεκίνησε η δουλειά για εκατόν πενήντα χιλιάδες ευρώ. Και δεν μπόρεσα να βρω
 93 καθόλου εκατόν πενήντα χιλιάδες ευρώ. Γιατί είχα πάρει δάνεια, μετά έμπλεξα με
 94 τοκογλυφίες και αυτά για να μπορέσω. Ο τοκογλύφος πάνω από πέντε, δέκα χιλιάδες
 95 ευρώ δεν μπορεί να σου δώσει. Συσσωρεύτηκαν όλα αυτά και κοίταξε να δεις τώρα η
 96 ειρωνεία της τύχης, όταν εξαργύρωσα την τελευταία μετοχή, το χρηματιστήριο το
 97 εξαργύρωσα στις χίλιες πεντακόσιες το 2004, πήγε μετά πεντέμισι χιλιάδες. Δηλαδή:
 98 μέσα σε έξι μήνες αν κρατούσα θα τα είχα τακτοποιήσει όλα. Οπότε καμιά φορά τα
 99 βάζω και με την τύχη μου διότι όσο ευνοϊκός ήμουν τόσο και άτυχος μετά, πλήρως
 100 άτυχος. Θα μπορούσε να παραμείνει το θέμα αυτό και να: να επανέλθω κάπως. (2)

Γ3 (101-107): Κοινωνική δραστηριότητα στο παρελθόν και η ανάγκη για συνέχισή της

101 Παρόλα αυτά (.) έχω δίψα για ζωή αλλά δεν προλαβαίνω. (.) Έχω δίψα, έχω.. έχω...
 102 φοβερή προσπάθεια... θέλω να προσφέρω. Ήμουν άνθρωπος οργανωτικός, σε
 103 πολλά πράγματα, έβλεπε το μάτι μου, κοινωνικός, πολύ κοινωνικός. Καθοδηγούσα
 104 τους ανθρώπους και μου άρεσε να προσφέρω χαρά. Όπου πήγαινα ήμουν σαν σαν
 105 το μέλι. Κόλλαγαν όλοι δίπλα μου, χαρά στους ανθρώπους. Διότι έτυχε να με
 106 βοηθήσει ο Θεός και είχα μια αυτή... αλλά συνήθως στην ζωή υπάρχει και η
 107 καλοκαιρία και η κακοκαιρία. Και εγώ είμαι...

Δ. Προβλήματα ολόκληρου του συστήματος

Δ1 (108-110): Διαφοροποίηση μεταξύ εγκληματικών πράξεων

108 Αλλά θα πρέπει το κράτος. Διότι εγώ ήμουν, μια και όλοι οι άνθρωποι σήμερα ξέρουν
 109 γράμματα, να δίνουν ευκαιρίες σε ορισμένους ανθρώπους. Άλλος αυτός που έχει
 110 εγκληματική συμπεριφορά και άλλος αυτός ο οποίος για τον άλφα βήτα λόγω...

Δ2 (111-119): Άλλα οικονομικά εγκλήματα και η αντιμετώπισή τους από την δικαιοσύνη

111 Προσέξτε τώρα, (.) ΕΝΝΙΑΚΟΣΙΕΣ χιλιάδες ευρώ. ΕΠΩΝΥΜΟΙ άνθρωποι χρωστάνε
 112 ΦΠΑ εφτά εκατομμύρια, εννιά εκατομμύρια χρωστάνε. Όταν λέμε ΧΡΩΣΤΑΝΕ
 113 έκλεψαν εντός παρενθέσεως. Έκλεψα και εγώ εννιάκόσιες χιλιάδες σύμφωνα να πάω
 114 με το αυτό... ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΡΟΣΩΡΙΝΑ ΓΙΑ ΕΝΑ ΜΗΝΑ ΚΑΙ ΒΓΗΚΑΝ ΕΞΩ ΚΑΙ ΠΑΝΕ
 115 ΤΑ ΧΡΕΗ ΔΙΟΤΙ ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΤΑ ΠΛΗΡΩΣΟΥΝ, ΕΓΩ ΤΡΕΙΣ ΙΣΟΒΙΕΣ.
 116 Δηλαδή και να πεθάνω στο Χάρο θα τον παρακαλέσω να με ξαναφέρει τρεις φορές.
 117 Απαράδεκτα πράγματα. Αυτ.. Υπάρχουν... (2) Να ξεφύγω λίγο από τον εαυτό μου,
 118 όπως είναι η δικιά μου περίπτωση υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις εδώ στην
 119 φυλακή, (.) ανθρώπων. (2)

Δ3 (120-125): Προβλήματα στην διαχείριση των κρατουμένων στην φυλακή

120 Χώρια που έχουν γεμίσει τις φυλακές λες και είμαστε αριθμοί. Βάζουν σε ένα τόσο
 121 πράγμα, βάζουνε τέσσερις και πέντε ανθρώπους να κοιμηθούνε. Δε φταίει ο
 122 υπάλληλος. Κι άντε το βράδυ εσύ να θες να πας να κατουρήσεις να γίνονται
 123 φασαρίες και να τσακώνονται. Βάζουνε ηλικιωμένους με νέους ανθρώπους ξέρω 'γω.
 124 Ο ένας από το Πακιστάν, ο άλλος από την Ελλάδα. Ο ένας ληστής, ο άλλος
 125 εγκληματίας. Να κλέβει ο ένας τον καφέ από τον άλλο.

Δ4 (126-132): Πρόταση για την παροχή επιδόματος στους κρατουμένους

126 Κάτι που θα προτείνω: θα πρέπει το κράτος και σε αυτό να επιμείνετε, να
 127 βοηθήσουμε εδώ, να δίνει ένα μικρό επίδομα. Δέκα – δεκαπέντε ευρώ το μήνα είναι
 128 ότι πρέπει εδώ, σε κάθε κρατούμενο. Οι άνθρωποι εδώ δεν έχουν μία δραχμή. Αν
 129 έχει εξακόσια άτομα η φυλακή, τα πεντακόσια πενήντα δεν έχουν μια δραχμή. Οι
 130 πενήντα έχουν και περνάνε. Αλλά με δεκαπέντε ευρώ το μήνα θα έχουν τον καπνό
 131 τους, το στοιχειώδη ας πούμε, καπνό, καφέ και τα τσιγάρα (.) και την ζάχαρη. Θα
 132 μπορούν να ζούνε... κάπως η κατάσταση να είναι καλύτερη.

Δ5 (133-141): Ανάγκη για προετοιμασία των κρατουμένων για την ζωή μετά την αποφυλάκιση

133 Και το άλλο όταν θα βγει από την φυλακή, στέλνεις τον νέο έκανε ληστεία, θα βγει
134 έξω, που θα πάει; Τι δουλειά θα κάνει; Έπειτα, οι πιο πολλοί που είναι και σε μεγάλη
135 ηλικία εδώ πέρα, ο ένας είναι οκτώ δέκα χρόνια φυλακή, τι σύνταξη θα πάρει; Τι θα
136 κάνει; Αναγκαστικά τον οδηγείς πάλι στην εγκληματικότητα. Εγώ ή θα πρέπει να
137 κάνω τώρα μια απαγωγή σκέπτομαι. Να πως γίνεται, πως αυξάνεται η
138 εγκληματικότητα. Διότι εδώ μέσα, από την στιγμή που δεν έχει έρθει κάποιος εδώ
139 μέσα να μου δείξει μια πόρτα. ΕΓΩ ΔΕΝ ΕΧΩ ΜΙΑ ΠΟΡΤΑ ΕΤΣΙ ΕΔΩ ΕΝΑ ΦΩΣ,
140 σκέπτομαι και εγώ λοιπόν εγκληματικά. Του λέω μόλις θα βγεις θα πας στον τάδε να
141 του κάνεις μια απαγωγή.

Δ6 (142-150): Βελτιωτικές προτάσεις για την φυλακή

142 Στις φυλακές αυξάνεται η εγκληματικότητα οπότε κατά αυτό τον τρόπο. Οπότε αυτοί
143 που είναι υπεύθυνοι θα πρέπει να βρουν ορισμένους τρόπους. Εγώ σας υποδεικνύω
144 ορισμένους τρόπους. Αυτός που θα βγει έξω και άδεια να πάρει θα πάει να κάνει μια
145 ληστεία. Γιατί δεν έχει προς το ζην. Αν του είχε ένα επίδομα δέκα δεκαπέντε ευρώ το
146 μήνα θα ήταν καλύτερα. Και οι σχέσεις μέσα στο κελί θα ήταν καλύτερα. Και θα
147 πρέπει τα κελιά, έτσι όπως είναι σχεδιασμένα είναι για δύο άτομα, δεν είναι για
148 τέσσερα και για πέντε που βάζουν. (2) Και κάτι άλλο το επίπεδο γενικά των φυλακών
149 είναι πολύ χαμηλό. Αμόρφωτοι άνθρωποι. Ευτυχώς υπάρχουν τα σχολεία εδώ και
150 προσπαθούνε τρόπον τινά να τους μάθουν ας πούμε κάποια πράγματα. (5)

Δ7 (151-153): Η αφήγηση σαν εκτόνωση

151 'Ζητάω συγγνώμη αν είμαι λίγο...' εκτονώθηκα σε εσάς λίγο... δεν θέλω. Δεν
152 υπάρχει..., είστε ένα φως εδώ κάτι να πω. Είμαι στα τελευταία μου. (3) Υπάρχει
153 αλητεία.

Δ8 (154-163): Το σύστημα απονομής δικαιοσύνης ως εμπόριο

154 Πάμε στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο. ΕΡΩΤΩ ΕΓΩ ΤΙ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΧΕΙ ΤΟ
155 ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΟ ΑΠΟ ΤΟ ΕΦΕΤΕΙΟ. ΑΛΛΙΩΣ ΕΡΜΗΝΕΥΕΙ Ο ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΥΣ
156 ΝΟΜΟΥΣ; ΑΛΛΙΩΣ ΤΟΥΣ ΕΡΜΗΝΕΥΕΙ; Τι σόι δικαιοσύνη έχει το κράτος τούτο; Στο
157 εμπόριο. Δηλαδή ο δικηγόρος που μου ζητάει εμένα ογδόντα και εκατό χιλιάδες μου
158 λέει θα βγω έξω. Εάν τα δώσω θα με βγάλει, εάν δώσω στον άλλο που παίρνει το
159 βασικό τέσσερις χιλιάδες εκεί θα μείνω. (.) Καταλήγουμε στο εμπόριο.(.) Αλλιώς
160 εφαρμόζονται δηλαδή οι νόμοι στο πρωτοβάθμιο, αλλιώς στο εφετείο, αλλιώς στα
161 επόμενα; Αυτά τα λέω για την συμπεριφορά της εγκληματικότητας. Εδώ είναι
162 εκτροφέιο. Εκπαιδεύεται ο άλλος με αυτό τον τρόπο. Έτσι; Θα πρέπει οι αποφάσεις
163 της δικαιοσύνης να είναι πιο σωστές.

Δ9 (164-168): Το έγκλημα με οικονομικούς όρους

164 Για εκατό γραμμάρια χασίς το άλλο τον χώνει μέσα εε είκοσι χρόνια.
165 Που αν πάμε αναλογικά πάλι καλά που έφαγα τρεις αυτές διότι εκατό γραμμάρια
166 κάνουν χίλια ευρώ; Πέντε χιλιάδες; Πόσο κάνουν; Δηλαδή στην ουσία αυτός έκλεψε
167 πέντε χιλιάδες και έφαγε είκοσι χρόνια. Άρα εγώ με το ένα εκατομμύριο πρέπει να
168 φάω δεκαπέντε ισόβιες. (4)

Δ10(169-175): Τα πολύπλευρα προβλήματα της φυλακής

169 Είναι πρώτη φορά που μπήκα στην φυλακή. Έχω εντοπίσει τα προβλήματα αλλά:
170 δυστυχώς δεν γίνεται τίποτα. Κάτι πρέπει να κάνετε. Ορίστε εδώ κάθε μέρα έχουμε
171 ένα σωρό περιπτώσεις. Τι κάνουν και αυτοί οι άνθρωποι. Εγκληματικής
172 συμπεριφοράς. Πώς να συμπεριφερθούν; Πάει ο άλλος με τον τρόπο... το τι γίνεται
173 μέσα. Και αυτοί: τους έχουν κόψει τους μισθούς, στους υπαλλήλους και άντε τώρα να
174 μπορέσουμε... βοηθάμε και εμείς οι υπόλοιποι ας πούμε να κατευνάσουμε λίγο τα
175 πνεύματα. Τελείωσα.

Δ11 (176-177): Διευκρινιστική ερώτηση

176 Σ: Πόσα καιρό είστε εδώ;
177 Π: Τρία χρόνια.

Ε. Η πορεία της ζωής του πριν την φυλακή

E1 (178-183): Μια πρώτη αυτοπαρουσίαση

- 178 Σ: Θες να μου πεις κάτι περισσότερο για το παρελθόν, όπως που γεννήθηκες...
179 Π: Εεεε.... Γεννήθηκα σε μια επαρχιακή πόλη. Εε μεγάλωσα, ασχολήθηκα με τον αθλητισμό.
180 Απέκτησα πολλές δημόσιες σχέσεις, γνωριμίες. Άλλαξα διάφορα επαγγέλματα και
181 κατέληξα υπάλληλος δημόσιας υπηρεσίας από το 1981 μέχρι το 2005. Μέσα από το
182 ποδόσφαιρο, από τις κοινωνικές αυτές εκδηλώσεις, μου άρεσαν οι δραστηριότητες αυτές,
183 έτυχε στην ζωή μου να ...

E2 (184-194): Η περίοδος της οικονομικής ευημερίας

- 184 Ξεκίνησα με το χρηματιστήριο από το 1986 και λοιπά. Επωφεληθήκα από την άνοδο.
185 Ασχολήθηκα και: με τα λαχεία και με το προ-πο και αυτό και έτυχε να με ευνοήσει η
186 τύχη. Προσέξτε έχετε μπροστά σας άνθρωπο που τον ευνόησε η τύχη πέντε φορές.
187 Τον πρώτο αριθμό του λαϊκού λαχείου κέρδισα. Σταδιακά, τετράδα, δύο κομμάτια,
188 ολόκληρη σειρά και τα επένδυσα όλα στο χρηματιστήριο. Ανέβηκε το επίπεδο,
189 άλλαξε η ζωή μας, σπούδασα το παιδί μου και λοιπά. Αλλά (.) και πάλι μου έδωνε,
190 δεν έχω παράπονο. Δεν μπορείτε να φανταστείτε. Βέβαια και από το χρηματιστήριο
191 ευνοηθήκαμε και αυτά αλλά τελικά την πλήρωσα την νύφη. Θεώρησα ότι η καλύτερη
192 επένδυση ήταν οι μετοχές. Και ειδικά έπαιζα μετοχές στην παράλληλη αγορά. Δεν
193 έπαιζα τράπεζες και λοιπά που θα μπορούσα να αυτόσω... Δηλαδή κυνηγούσα με
194 λίγα λόγια το εύκολο κέρδος. Έτσι να σας λέω και τα λάθη που έκανα ας πούμε.

E3 (195-198): Ωραίες στιγμές από το παρελθόν

- 195 Μου άρεσε η ζωή, δημιουργήσαμε ωραίες παρέες. Έφτιαξα ένα σπίτι, σε ένα ωραίο,
196 σε ένα υπέροχο χωριό. Και εκεί βοηθήσαμε κόσμο, στις γιορτές κάναμε εκδηλώσεις,
197 πηγαίναμε δώρα στα μικρά τα παιδιά, ήμουν άνθρωπος που είχα πρωτοβουλίες
198 τέτοιες. Μπορούσα να προσφέρω.

ΣΤ. Η διαμαρτυρία του για την ποινή που του επεβλήθηκε και την στάση του δικαστηρίου

ΣΤ1 (199-204): Πρόταση για εναλλακτική της στέρησης της ελευθερίας ποινή

- 199 Και τώρα δηλαδή που είμαι στην φυλακή και αυτό το διάστημα που λείπω γενικά θα
200 μπορούσα να υπάρχει μια άλλη ποινή να δουλέψω ή να μπορέσω έστω να
201 επιστρέψω ένα μέρος πίσω και λοιπά. Δηλαδή εδώ μου δώσανε μια τιμωρία και με
202 αφήσανε. Ο προηγούμενος κύριος που ήταν στις τράπεζες λειτουργούν διαφορετικά.
203 Σου λένε «Ελα εδώ κύριε. Εντάξει να πουλήσεις το σπίτι σου, να δώσεις πίσω» αυτό
204 να 'ρθούμε σε κάποιο συμβιβασμό. Ότι έχει ο καθένας.

ΣΤ2 (205-210): Διαμαρτυρία για την ποινή του

- 205 Εδώ δε... ΜΕ ΠΕΤΑΞΑΝ. Ντάξει είναι βέβαια είναι διάφορα νομικά προβλήματα.
206 Θέλω να πω η δικιά μου περίπτωση πιστεύω ότι είναι ξεχωριστή, μοναδική και
207 παγκοσμίως μπορώ να πω. Δεν ξέρω για ποιο λόγο το κάνουν αυτό. Ίσως να
208 υπάρχει μια ομάδα, η οποία: (.) δεν ξέρω, δεν ξέρω. Δεν έχω κάνει, δεν έχω κάνει
209 κάτι κακό. Δεν έχω απασχολήσει την δικαιοσύνη και όλοι λένε τα καλύτερα λόγια.
210 Πως συνέβη τώρα αυτό το πράγμα και...

ΣΤ3 (211-222): Η έλλειψη τιμωρίας των συνυπευθύνων του

- 211 Να τιμωρηθώ. Να τιμωρηθώ. Αλλά άμα τιμωρηθώ εγώ πρέπει να τιμωρηθούν και οι
212 υπόλοιποι διότι δεν έχει γεννηθεί ένας άνθρωπος να κλέβει. Και ειδικά μου χρεώσανε
213 ότι έκλεβα για τρία χρόνια. Αν έκλεβα για τρία χρόνια όλοι αυτοί που υπήρχαν στην
214 διοίκηση, δεν υπήρχαν ελεγκτικοί μηχανισμοί; Ελεγκτικοί μηχανισμοί; ΤΙ ΕΚΑΝΕ Ο
215 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΟΥ ΕΒΓΑΖΕ ΤΑ ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ; Ο ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ ΤΙ ΕΚΑΝΕ;
216 ΑΠΛΩΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ ΗΜΟΥΝΑ. ΠΟΙΟΣ ΜΟΥ ΕΔΙΝΕ ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ ΝΑ ΑΝΟΙΞΩ ΝΑ
217 ΠΑΡΩ ΤΑ ΛΕΦΤΑ Η ΝΑ ΤΑ ΚΛΕΨΩ; ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ ΠΟΙΟΣ ΤΟ ΕΔΙΝΕ; ΠΟΙΟΣ ΜΟΥ
218 ΕΔΙΝΕ ΤΗΝ ΣΦΡΑΓΙΔΑ; ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΤΙ ΕΙΝΑΙ; ΚΑΙ ΠΩΣ ΕΝΑ
219 ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΒΓΑΝΕΙ ΤΕΤΟΙΑ ΑΠΟΦΑΣΗ; ΕΝΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΑ ΑΓΝΟΕΙ ΟΛΑ.
220 Και μου βάζει τρεις ισόβιες. Και όταν πήγα, όταν ήρθα εδώ πέρα, όλοι γελάγανε. Και

221 μου λέει ένας κρατούμενος «Ρε: συ Β, μήπως σε κατηγορήσανε για φόνο;» και
 222 το πίστεψα «Μήπως σου έχουσε χρεώσει κανένα φόνο εκεί που πήγες;»
ΣΤ4 (223-232): Μομφή περί της αμεροληψίας του δικαστηρίου
 223 Α.. και ένα προκλητικό: το δικαστήριο άρχισε μία η ώρα και μία και είκοσι τελείωσε.
 224 Μέσα σε είκοσι λεπτά... τέτοιο δικαστήριο δεν έχει γίνει. Άλλα δικαστήρια λειτουργούν
 225 ένα και ενάμιση χρόνο για να δώσουν τέτοιες ποινές. Το ξαναλέω τέτοιες ποινές.
 226 ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΙΚΟΣΙ ΛΕΠΤΑ... δεν θέλω να πω... θέλω να εκτονωθώ, να πω κακές
 227 κουβέντες, να βρίσω αυτή τη στιγμή. ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΙΚΟΣΙ ΛΕΠΤΑ ΜΟΥ ΒΑΛΑΝΕ
 228 ΤΡΕΙΣ ΙΣΟΒΙΕΣ. Και μου λένε όλοι «Ρε συ μήπως σε κατηγορήσανε για φόνο;» Και
 229 πήγα εδώ στους υπαλλήλους και λέω «Ρε παιδιά για κοιτάξετε λίγο μήπως είμαι
 230 κατηγορούμενος για φόνο; Τρεις ισόβιες δε δικαιολογείται». «Όχι» μου λέει, ισόβια
 231 για την πλαστογραφία, ισόβια για την κατάχρηση και ισόβια προσέξτε για υπεξαίρεση
 232 εγγράφου. (5)

ΣΤ5 (233-243): Προσπάθεια να επικοινωνήσει ευρύτερα το άδικο της ποινής του
 233 Να λοιπόν γιατί περιμένω τον θάνατο. Αν και πάλι σας λέω είμαι μια ξεχωριστή
 234 περίπτωση και δεν χάλασε κι ο κόσμος δηλαδή και ούτε και θα δώσει κανένας
 235 σημασία. Φωνάζω και λέω κάπου, αν καμιά φορά βρεθεί κανένας. Τηλεοπτικές
 236 εκπομπές, δημοσιογράφους έστειλα που ασχολούνται με τέτοια πράγματα. Κανένας
 237 δεν έδωσε σημασία. (.) Άρα λοιπόν ή η ποινή που μου επεβλήθη είναι σωστή και εγώ
 238 είμαι λάθος αλλά και πάλι τέτοια ποινή δεν έχει... δηλαδή και πάλι άνθρωποι οι
 239 οποίοι καταχράστηκαν δις και βλέπουμε ας πούμε, δεν υπήρχε όχι τρεις ισόβιες.
 240 Εννοούμε τρεις ισόβιες έτσι; Δεν μιλάμε για μια ισόβια. Για αυτόν που κατέχει
 241 γράμματα και καταλαβαίνει μιλάμε για τρεις ισόβιες. (2) Οι εγκληματίες στην Αθήνα
 242 που σκοτώνουν αστυνομικούς και λοιπά, που σκοτώνουν τέσσερα άτομα, τρεις
 243 ισόβιες δεν έχει φάει. (.)

ΣΤ6 (244-249): Το σύστημα της δικαιοσύνης σαν εμπόριο
 244 Και ξέρετε γιατί βάζουν τρεις ισόβιες; Πας χωρίς δικηγόρο, χωρίς τίποτα. Αν πήγαινα
 245 με δικηγόρο δεν θα έτρωγα τρεις ισόβιες. Σε προκαλούν οι ίδιοι, δηλαδή να σε
 246 βάλουν στο σύστημα του εμπορίου. Αυτοί που σκοτώνουν, που έχουν στραγγαλίσει,
 247 έχουν κάνει και έχουν παραδεχτεί όταν πάνε με έναν επώνυμο δικηγόρο δεν τρώνε
 248 ισόβια. Γιατί ο δικαστής τρέμει. Και όταν ο δικαστής βλέπει έναν απλό άνθρωπο
 249 εφαρμόζει, ΕΚΤΟΝΩΝΕΙ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ. ΤΟ ΛΕΕΙ Ο ΝΟΜΟΣ.

ΣΤ7 (250-258): Περιστατικό από την δίκη
 250 Όταν βγήκε η απόφαση, στο ακροατήριο υπήρχαν πολλοί δικηγόροι, της πόλης. (.)
 251 Εντάξει είπε:... Πετάχτηκε ένας δικηγόρος λοιπόν εκεί μπροστά που ήταν από τους...
 252 οι οποίοι δεν είχε καμία σχέση με μένα και λέει «Κυρία πρόεδρος τι λέτε; Τρεις
 253 ισόβιες;» Ούτε τον ήξερα τον άνθρωπο. Και τι γυρίζει και είπε «Είναι πολύ αυστηρός
 254 ο νόμος.» (2) Δεκτό. Για μένα αυστηρός.(.) Είναι πολύ αυστηρός ο νόμος για μένα.
 255 Για τους άλλους; Και δεν με ενδιαφέρει και καλά κάνουν οι άνθρωποι. Αλλά σας λέω
 256 πως λειτουργεί το σύστημα και πάλι ξαναγυρίζουμε στην λέξη εμπόριο. (.) Δύσκολα.
 257 Κοιτάξετε εσείς οι νέοι, τώρα με την επανάσταση αυτή που γίνεται που φεύγουν οι
 258 παλιοί πολιτικοί, να τα βάλετε ... να μπει μια σειρά.

ΣΤ8 (259-279): Απειλές για το μέλλον
 259 Εγώ εκπαιδεύομαι εδώ μέσα. Δημιουργώ ομάδες αυτοκτονίας. ΘΑ ΑΦΗΣΩ ΕΠΟΧΗ.
 260 Λέγομαι Παναγιώτη Β. ΘΑ ΑΦΗΣΩ ΕΠΟΧΗ, ΠΟΙΟΣ ΘΑ ΤΗΝ ΠΛΗΡΩΣΕΙ. Είμαι
 261 φανατισμένος αυτή την στιγμή. (.) Η δουλειά μου είναι εδώ πέρα, παλεύω και εγώ να
 262 μειωθεί η ποινή αλλά φανατίζομαι εδώ μέσα όμως από τους κρατούμενους. Να γιατί
 263 δεν πρόκειται η εγκληματική... γιατί το μόνο πράγμα που σκέπτομαι και εγώ είναι: να
 264 κλέψω δεν μπορώ τώρα έτσι, να σας πω εγώ πως γίνονται τα πράγματα, θα
 265 αναγκαστώ να κάνω απαγωγές. (.) Και θα σκοτώσω κόσμο. (2) Εξήντα χρονών είμαι,
 266 τελείωσε η ζωή μου. Τα όνειρά μου όλα τα αύτωσα, τα πραγματοποιήσα. Αλλά θα
 267 πρέπει η δικαιοσύνη σε ορισμένες περιπτώσεις... Όταν το υπουργείο, κάνω μια

268 πρόταση, όταν το υπουργείο βλέπει τέτοιες ποινές πρέπει να στέλνει επιτροπή. Όχι
 269 ένα άτομο, επιτροπή. Αμέσως να πει «Επ έλα εδώ. Τι συνέβη εδώ πέρα; Τι έχουμε;».
 270 Διότι εγώ εκπαιδεύομαι, δημιουργώ στρατό. Θα με βρούνε μπροστά αργότερα. Αν
 271 δεν έρθει ο θάνατος. Θα με βρούνε μπροστά. Προειδοποιώ. Προειδοποιώ. Γιατί (.)
 272 θέλω πω κατά τον ίδιο τρόπο συμβαίνει και με άλλους ανθρώπους οι οποίοι δεν τους
 273 δίνεται η δυνατότητα να μιλήσουν. Το ίδιο κάνουν. Εγώ εδώ πέρα γνωρίζω τα πιο
 274 διάσημα ονόματα της εγκληματικότητας και το σκεπτικό τους. (.) Μήπως το ίδιο το
 275 κράτος, η ίδια η δικαιοσύνη, ο ίδιος ο νόμος τους οδηγεί στην παραβατικότητα; Μου
 276 έβαλε τις ισόβιες. Καμαρώνω. (2) Καμαρώνω. Τι περιμένει δηλαδή να κάνω; Το
 277 κράτος τώρα τι περιμένει; Σαν να μου λέει πρέπει να πεθάνεις. ΤΕΛΕΙΩΣΕΣ. Έτσι
 278 δεν είναι; ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΕΘΑΝΕΙΣ. ΓΙΑΤΙ ΑΚΟΜΑ ΖΕΙΣ; Ναι αλλά θα πεθάνω αφού
 279 πάρω κι άλλους όμως.

ΣΤ9 (280-283): Ανάγκη για αλλαγή

280 Συναρπαστική η αυτή μας... έχω να πω πολλά, έχω να προτείνω ωραία πράγματα.
 281 Δεν είμαι κανένας τυχαίος άνθρωπος. (.) Γνωρίζω την αλητεία. Υπάρχουν πράγματα,
 282 εσείς οι νέοι πρέπει να τα διορθώσετε να τα αλλάξετε στην δικαιοσύνη. Κι όχι αυτό
 283 εδώ μέσα, αυτό το αχούρι που γίνεται εδώ μέσα.

Ζ. Μερικά κακώς κείμενα των φυλακών και ο φόβος για το εφετείο

Z1 (284-287): Οι φυλακές και ως κέντρα μεταναστών

284 Έχουν πλακώσει όλους τους Πακιστανούς και όλες τις φυλές της γης και τους
 285 χώνουν μέσα. Αφού δεν έχει διαπράξει αδίκημα, τι τον χώνεις μέσα; Επειδή
 286 κυκλοφορεί στην Ομόνοια; Και τον βάζεις μέσα σε εμένα που έχω τρεις ισόβιες; Που
 287 εγώ θέλω την ησυχία μου, θέλω να ζήσω όσο..., μήπως γίνει κανένα θαύμα.

Z2 (288-292): Αντιμετωπίζοντας την ποινή με χιούμορ

288 Και επειδή έχω και κωμικό στοιχείο, είμαι άνθρωπος που μου αρέσουν τα αστεία, με
 289 ρωτάνε πως θα φύγεις και λέω με την δεύτερα παρουσία αλλά δεν προλαβαίνω,
 290 μάλλον με την τρίτη παρουσία διότι έχω τρεις ισόβιες. Είδατε που βγαίνουν κατά
 291 καιρούς στην Αμερική και λένε η δεύτερα παρουσία θα γίνει τον Μάιο ξέρω 'γω κάτι
 292 οργανώσεις; Έτσι.

Z3 (293-295): Η φυλακή δεν σωφρονίζει

293 Η φυλακή (.) δεν σωφρονίζει να ξέρετε. Κατά ενενήντα εννιά τα εκατό, λίγοι είναι οι
 294 σωστοί. Πάντοτε λοιπόν και το ξαναλέω, θα πρέπει να επεμβαίνει επιτροπή από το
 295 Υπουργείο και να έρχεται να πει «Έλα εδώ. Τι συνέβη; Τι ποινές είναι αυτές;»

Z4 (296-303): Το εφετείο που περιμένει

296 Και σε ρωτάω εγώ στο εφετείο τι να πάρω; Τι να πω εγώ; Είπα σε πέντε φίλους να
 297 έρθουνε να πούνε και δεν ήρθε κανένας. Φοβούνται όλοι. Λένε μην μας πλέξει τίποτα
 298 εκεί πέρα με τα οικονομικά, έκλεψε και μας τα φορτώσει εμάς. Και αγωνίζεται ένας
 299 παπάς εδώ πέρα που του είπα πέντε πράγματα και του λέω ψάξε. Και στην αρχή
 300 ξέρετε τι μου είπε και αυτός ((χαμογελάει)), μου λέει «Μεθυσμένος ήσασταν;» Άκου
 301 κουβέντα. Κι όταν έφαξε και ρώτησε και έμαθε τότε μου λέει εγώ θα σε βοηθήσω.
 302 Αλλά δεν θέλω γιατί έχουμε και έναν εγωισμό. Κανένας να μην έρθει στο δικαστήριο.
 303 Δεν έχω να κερδίσω. Αυτά που σας είπα θα τα πω και εκεί μέσα.

Η. Η διαπλοκή στον δημόσιο τομέα - Κλείσιμο αφήγησης

H1 (304-315): Η κλοπή του δημόσιου χρήματος

304 Το κράτος, η δημόσια διοίκηση, ΕΚΠΑΙΔΕΥΕΙ ΤΟΥΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΤΗΣ ΝΑ
 305 ΚΛΕΒΟΥΝ. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΕΙ ΤΟΥΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΝΑ
 306 ΚΛΕΒΟΥΝ. Σας το 'πα από το 1981 μέχρι σήμερα (2) με μάθανε ΝΑ ΚΛΕΒΩ. ΠΟΥ
 307 ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ; ΝΑ ΚΛΕΒΩ, ΜΕ ΜΑΘΑΝΕ. Και εγώ δεν
 308 έκλεβα, κλέβαμε δηλαδή... μου δόθηκε η ευκαιρία να φύγω από την υπηρεσία και
 309 παρέμεινα. Αλλά έβλεπα τι γίνανε. Και καταλαβαίνετε αν σε μια μικρή κωμόπολη,
 310 που κατηγορούμε εγώ, σε παράρτημα της υπηρεσίας κλέβαμε. Φανταστείτε τι
 311 γίνανε τώρα σε όλα τα παραρτήματα όπως βγήκε τώρα τελευταία, πρόσφατα, στις μεγάλες
 312 πόλεις και στις άλλες. Καταλαβαίνετε τι έγινε. Και αν έγινε αυτόσε αυτή την υπηρεσίας

313 ασφαλώς έγινε και στις εφορίες και στις αστυνομίες και σε όλα αυτά, σε όλα τα υπουργεία.

314 Έτσι; Το κράτος το ίδιο εκπαιδεύει όλους τους δημοσίους υπαλλήλους να κλέβουν, το

315 ξανατονίζω.

H2 (316-319): Κλείσιμο αφήγησης

316 Να πάω και εγώ γιατί έχω και δουλειά, έχω υποχρεώσεις. Γιατί γνωρίζω ποια είναι η

317 πραγματικότητα συνεισφέρω εδώ πέρα, οι άνθρωποι... πρέπει να τους τιμήσω, να

318 τους αυτώσω...

319 Σ: Σας ευχαριστώ πολύ.